Sociologie Românească

Volumul XVI, Nr. 3-4 2018

DIRECTOR FONDATOR

DIN SUMAR:

Radu Baltasiu **Reunificarea României. Elemente de infrastructură geopolitică**

Claudia Bacter **Condiții de viață și aspirații ale foștilor rezidenți ai Căminului Spital Cighid**

Șerban-Costin Crețu **Crizele economice și interacțiunea dintre piață și politicile publice**

Mihók-Géczi Iános-Mátyás-Tamás **Alcoolism și suport social perceput. Studiu în România**

Ludmila Malcoci, Victor Mocanu **Clasa medie în Republica Moldova: realități și perspective**

Smaranda Liana Cioban **Munca în viața de zi cu zi a copiilor. Studiu calitativ în județul Sălaj**

Ștefania Cristina Stanciu **Relația instituțiilor publice cu persoanele șomere: O analiză de gen**

Mariana Stanciu, Cristina Humă **Elemente de infrastructură edilitară și condiții de locuire în România, în intervalul 2008–2016**

ACTUALITATEA ȘTIINȚIFICĂ

Cătălin Berescu **The 5th Edition of ESPERA International Conference 2018, Bucharest**

Asociația Română de Sociologie

Presa Universitară Clujeană

SUMAR

STUDII

Radu Baltasiu
Reunificarea României. Elemente de infrastructură geopolitică 11

Claudia Bacter
Condiții de viață și aspirații ale foștilor rezidenți ai Căminului Spital Cighid 23

Șerban-Costin Crețu
Crizele economice și interacțiunea dintre piață și politicile publice 39

Mihók-Géczi Iános-Mátyás-Tamás
Alcoolism și suport social perceput. Studiu în România 55

Ludmila Malcoci, Victor Mocanu
Clasa medie în Republica Moldova: realități și perspective 67

Smaranda Liana Cioban
Munca în viața de zi cu zi a copiilor. Studiu calitativ în județul Sălaj 87

Ștefania Cristina Stanciu
Relația instituțiilor publice cu persoanele șomere: O analiză de gen 107

Mariana Stanciu, Cristina Humă
Elemente de infrastructură edilitară și condiții de locuire în România,
în intervalul 2008–2016 123

ACTUALITATEA ȘTIINȚIFICĂ

Cătălin Berescu
The 5th Edition of ESPERA International Conference 2018, Bucharest 153

RECENZII

Simona Maria Stănescu
Elena Zamfir, Iuliana Precupețu (coordonatori), *Calitatea vieții. Un proiect pentru România,* Editura Academiei Române, București 2018, 415 p. 157

Sebastian Fitzek
Ioan Mărginean (coordonator), Marian Vasile (coordonator),
Dicționar de Calitatea Vieții, Editura Academiei Române, București, 2015, 286 p. 161

Cornelia Dumitru
Simona M. Stănescu, *Social Protection in the European Union:*
A Comparative Analysis, Pro Universitaria, Bucharest, 2015, 198 p. 163

Aurora Gavriș
Gabriel Țica, *Recidivism și excluziune socială,* Editura Universității din Oradea, Oradea, 2016, 238 p. 167

Dan Apăteanu
Marian Petcu (coord.), *Sociologia Luxului,* Editura Tritonic, București, 2015, 337 p. 173

Zinaida Gribincea
Antonio Ștefan Sandu, *Etica și practica socială,* Editura Lumen, Iași, 2015, 269 p. 183

Botond-Zsolt Bottyan
William Strauss; Neil Howe, *The fourth turning: What the cycles of history tell us about America's next rendezvous with destiny,* Editura Three Rivers Press, New York, 1997, 398 p. 185

CONTENTS

STUDIES

Radu Baltasiu
Reunification of Romania. Elements of Geopolitical Infrastructure..... 11

Claudia Bacter
Living Conditions and Aspirations of Former Residents of Cighid Hostel Hospital..... 23

Șerban-Costin Crețu
Economic Crises and the Interaction between the Market and Public Policies 39

Mihók-Géczi Iános-Mátyás-Tamás
Alcoholism and Perceived Social Support. Study in Romania 55

Ludmila Malcoci, Victor Mocanu
The Middle Class in the Republic of Moldova: Realities and Perspectives 67

Smaranda Liana Cioban
Children's and their Meaning Attached to Work. Study in Salaj County 87

Ștefania Cristina Stanciu
The Relationship of Public Institutions with the Unemployed: A Gender Analysis..... 107

Mariana Stanciu, Cristina Humă
Some Elements of Edilitar Infrastructure and Housing Conditions in Romania,
During 2008–2016 123

SCIENTIFIC ACTUALITY

Cătălin Berescu
The 5th Edition of ESPERA International Conference 2018, Bucharest..... 153

REVIEWS

Simona Maria Stănescu
Elena Zamfir, Iuliana Precupețu (editors), *Book Review for Quality of Life.*
A Project for România, Publishinghouse Academia Română, Bucharest, 2018, 415 p. 157

Sebastian Fitzek
Ioan Mărginean (coordinator), Marian Vasile (coordinator), *Dictionary of Quality*
of Life, Romanian Academy Publishing House, Bucharest, 2015, 286 p..... 161

Cornelia Dumitru
Simona M. Stănescu, *Social Protection in the European Union:*
A Comparative Analysis, Pro Universitaria, Bucharest, 2015, 198 p..... 163

Aurora Gavriș
Gabriel Țica, *Recidivism and social exclusion,*
University of Oradea Publishing House, Oradea, 2016, 238 p. 167

Dan Apăteanu
Marian Petcu (ed.), *The Sociology of Luxury,* Tritonic, București, 2015, 337 p. 173

Zinaida Gribincea
Antonio Ștefan Sandu, *Ethics and Social Practice,*
Lumen Publishing House, Iași, 2015, 269 p. 183

Botond-Zsolt Bottyan
William Strauss; Neil Howe, *The fourth turning: What the cycles of history tell us about America's next rendezvous with destiny,* Editura Three Rivers Press,
New York, 1997, 398 p. 185

STUDII

Reunificarea României. Elemente de infrastructură geopolitică

Radu Baltasiu*
Universitatea din București

Abstract: How should we take into account the issue of the reintegration of Bessarabia, the geopolitical and geo-economic opportunities of the Trimarium and the Black Sea Belt? On the one hand, idealized, as part of the national ideal, and pragmatic, from the perspective of development opportunities to strengthen relations with close and distant neighbours, perhaps even to strengthen the national and regional security. But, more than anything, let us think of strengthening relations with the Romanians around the borders, which must be part of the geopolitical function of the Romanian state in Europe. However, in order to make such a thing happen, the ethnopolitical component must be reintroduced into the administrative reflex and in the social circuit. In this logic, the reunification with Bessarabia, can be seen as a natural endeavour to exercise its Ponto-Baltic function, in relation to which Trimarium, for example, becomes an opportunity. Starting from the thesis of Simion Mehedinți's ponto-baltic isthmus, and from Golopenția's theory of the function of the infrastructure, we will address some elements that we consider important in the reunification process. We will also use recent research on reunification costs. This sketch is a starting point and not a wider approach to the issue.

Keywords: *unification; Ponto-Baltic Isthmus; Trimarium; Moldova Highway.*

Cuvinte-cheie: *unificare; Istmul Ponto-Baltic; Trimarium; Autostrada Moldova.*

Introducere

Cum trebuie să ne raportăm la problema Reintegrării Basarabiei, la oportunitățile geopolitice și geoeconomice Trimarium și Centura Mării Negre? Pe de o parte, idealizat, ca parte a idealului național, și pragmatic, din perspectiva unor oportunități de dezvoltare, de întărire a relațiilor cu vecinii apropiați și îndepărtați, poate chiar de întărire a securității. Dar, mai mult decât orice, să ne gândim la întărirea relațiilor cu românii din jurul frontierelor, care trebuie să fie parte a funcției geopolitice a statului român în Europa. Dar pentru aceasta trebuie reintrodusă în reflexul administrativ și în circuitul social componenta etnopolitică. Reunificarea cu Basarabia apare, în acest fel, ca un demers firesc, de exercitare de către România a funcției sale ponto-baltice, în raport cu care Trimarium, de pildă, este o oportunitate. Pornind de la teza istmului ponto-baltic a lui Simion Mehedinți și de la teoria lui Golopenția privind funcția infrastructurii în stat, vom aborda câteva elemente pe care le considerăm importante în procesul reunificării. De asemenea, vom utiliza cercetări recente privind costurile reunificării. Schița de față este un punct de plecare și nu o abordare lărgită asupra chestiunii.

Practic, am operaționalizat componenta națională a unei posibile geopolitici a României pe câteva elemente de infrastructură. În cazul de față, componenta națională am restrâns-o la chestiunea posibilei reunificări cu Basarabia, iar elementele de infrastructură ale acesteia luate în considerare sunt Trimarium, Autostrada Moldova, la care am atașat și trimiteri despre media, infrastructura energetică și demografie. În orice caz, orice

* Universitatea din București, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Str. Schitu Măgureanu 9, sector 5, București. E-mail: radu.baltasiu@gmail.com.

discuție despre componenta etno-națională a unei geopolitici presupune revalorizarea geografiei, introducerea ei în circuitul semnificativ politic, ceea ce în limbaj popular ar însemna „aducerea cu picioarele pe pământ". Central aici, indiferent de opțiunea teoretică, sunt istmul ponto-baltic, dimpreună cu componentele sale din România: Carpații, Dunărea și Marea. Perspectiva națională asupra spațiului este chiar condiția acțiunii geopolitice, la rândul ei, parte a noțiunii de suveranitate, la rândul ei parte a noțiunii de interes public, adică de utilitate însăși a leadership-ului. Geopolitica, cu alte cuvinte, este componenta practică a amplasării în lume a statului. Iată, deci, acest material este și o pledoarie pentru recâștigarea acestei științe, prematur exmatriculată din spațiul nostru academic, și costisitor aproape absentă din cel al politicii noastre externe.

Nu am putut să nu constatăm apropierea dintre conceptul românesc al lui Simion Mehedinți, al istmului ponto-baltic, care ne oferă un început solid al oricărei discuții despre funcția României în acest colț de Europă, și acțiunea poloneză în această zonă, din cadrul inițiativei Trimarium.

Începem, așadar, discuția despre Reunificarea României din perspectiva unor elemente de infrastructură geopolitică prin readucerea în discuție a cadrului teoretic legat de infrastructură și geografie – funcția lor geopolitică, la Anton Golopenția și Simion Mehedinți. Odată ilustrate premisele, am purces la un nivel de analiză mai aplicat, contemporan, acela al inițiativei Trimarium, pe care am conexat-o cu Autostrada Unirii, sau Moldova, A8 – care nu doar poate reconecta Moldova la România, dar și R. Moldova la România și, odată cu acestea, poate mai bine amplasa România pe culoarul ei natural geopolitic, acela al istmului ponto-baltic, fructificând inițiativa poloneză. Reîntregirea României, privind în ansamblul axelor geopolitice, apare, astfel, ca rezultatul așezării firești a relațiilor din zonă, a funcției și rolului statului român în Europa de Sud-Est. Iar neunificarea, dimpotrivă, este consecința deficiențelor infrastructurii de importanță geopolitică, dintre care cele mai importante sunt: nevalorificarea istmului ponto-baltic, întârzierea Autostrăzii Moldova, a ignorării demografiei unificării – a masei de cetățeni favorabili reunificării. Nu în ultimul rând, reunificarea cu Basarabia mai are un corolar, acela al asumării de către statul român al haloului său de comunități istorice românești care înconjoară țara.

O prezentare succintă

Unirea cu Basarabia este un imperativ natural al coincidenței dintre structura etnică și frontiera administrativă a țării și parte a complexului geopolitic numit de Mehedinți „istmul ponto-baltic".

Remarcăm suprapunerile dintre perspectiva lui Mehedinți și Trimarium. Axele de integrare regională precum Istmul ponto-baltic/Intermarium/Trimarium includ, favorizează sau presupun logica integrării R. Moldova în statul român.

Oportunitățile de fructificare ale axelor regionale precum Trimarium sau Centura Mării Negre trebuie privite ca extensii, zone de creștere tampon ale Uniunii Europene, nu structuri competitive cu aceasta.

Pentru ca acest context favorizant să funcționeze este nevoie ca fondul comunional dintre cele două maluri ale Prutului să fie pus *în lucrare comună.*

Unificarea presupune *convergența densităților dinamice* din cele două state și societăți. Densitatea dinamică se referă la calitatea și intensitatea interacțiunilor. Interacțiunea dintr-o societate înseamnă muncă și comunicații care să faciliteze întâlnirea dintre munci (diviziunea muncii). În raport cu convergența densităților dinamice, rezultă următoarele imperative:

- **Unificarea pieței forței de muncă:** basarabenii să nu mai fie considerați cetățeni străini și să aibă aceleași drepturi și obligații pe teritoriul României ca și cetățenii români. Libera circulație a forței de muncă între cele două țări. Unificarea pieței forței

de muncă este parte a celuilalt imperativ: spațiul economic comun: circulația mărfurilor, a monedei, comunicații și infrastructură.

- **Al doilea imperativ** al unificării prin integrare într-un spațiu economic comun. Acest lucru se realizează prin:
  - Transformarea Prutului în axă de comunicație Nord-Sud, care să deservească interesele economice prin transporturi, Prutul trebuind să *redevină navigabil,* nu doar pe relația cu Dunărea, ci și cu Ucraina, până la Marea Baltică, prin Polonia.
  - Conectarea hub-ului comercial din Sudul Moldovei de la Giurgiulești cu Constanța, prin *autostrada Mării Negre,* porțiunea Odesa–Constanța–Varna, cele mai importante porturi ale Mării Negre.

Pe cea de-a doua axă regională internațională, Est–Vest: legarea Chișinăului de restul României și de Vestul Europei prin Autostrada 8, a Moldova, sau a „Reîntregirii".

Înainte însă de punerea în lucrare a fondului comunional, Basarabia trebuie integrată în circuitul de securitate al spațiului românesc, mai exact în strategia națională de securitate națională. Aliații noștri ar fi încântați să afle, în sfârșit, că avem niște priorități palpabile, prin care să operaționalizăm „integrarea euroatlantică". Așa de pildă, în „Strategia națională de securitate 2015–2019" despre **R. Moldova** se discută dintr-o singură perspectivă, ca și când spațiul basarabean nu ar avea nicio legătură istorică și de sânge cu România: „susținerea parcursului european al Republicii Moldova" (*op.cit.,* Strategia națională de securitate 2015–2019, 10).

După aceea urmează celelalte:

unificarea conștiințelor;

a spațiului media și a poștei (da, poșta e o problemă de conectare a conștiințelor, pentru că corespondența nu poate avea loc între oameni care nu se recunosc);

unificarea infrastructurii critice – telecom, energetice, petrol și gaze, apă, *și* a tarifelor.

Premise. Necesitatea unei doctrine românești. Interconectare și etnopolitică

Discuțiile privind reintegrarea Basarabiei în statul român și modul cum România trebuie să primească inițiativele Uniunii Europene de organizare a acestei regiuni (de pildă culoarele de transport), inițiativele altor state din regiune, Polonia cu Inițiativa Celor Trei Mări, Rusia cu Centura Mării Negre, trebuie așezate pe un fundament geopolitic de vedere coerent, punctul de vedere românesc asupra locului și rolului României. Deci, orice discuție despre *cum* vom răspunde acestor chemări și inițiative trebuie să pornească de la formularea unui punct de vedere românesc asupra regiunii. Uniunea Europeană nu are de unde să știe mai bine decât noi interesele noastre de comunicație din Moldova după cum unirea R. Moldovei nu ne va fi cerută de vreo putere regională.

Orice punct de vedere care își propune să coreleze geografia pe care este așezat un stat cu interesul de stat presupune trecerea prin factorul etnic, care este tocmai elementul de legătură dintre geografie și interesul de stat. Cu alte cuvinte, un stat nu poate face politică externă, și cu atât mai puțin geopolitică, fără să operaționalizeze componenta *etnopolitică,* cea care îi asigură conținut și legitimitate intereselor sale de stat, care trimite la comunitatea care îl plătește și care se așteaptă să fie reprezentată.

România, spre deosebire de alte state, este înconjurată de o platformă demografică etnică românească. În momentul în care înțelegem că este datorie de stat ca politicile să se facă prin raportare la factorul etnic, acesta va trebui introdus și în politicile noastre regionale. Până acum, factorul etnic a fost instituționalizat mai degrabă ca factor de frânare a politicilor noastre externe. Sub falsul comandament „să nu deranjăm/supărăm vecinii", prin recunoașterea de către România a faptului că face politică pentru români, nu doar pentru scopuri abstracte, statul român a sacrificat interese economice strategice și

și-a slăbit poziția inclusiv din perspectiva multiculturalistă (nu poți fi multicultural ignorându-ți propria comunitate). În plus, cum toate statele vecine au prezentă componenta etnopolitică în raportarea lor la România, locul lăsat liber de țara noastră în raportarea la ele a fost ocupat, evident, de politicile acestor state. Resuscitarea dimensiunii etnopolitice în acțiunea externă de stat are trei implicații, care privesc:

1. apărarea, promovarea identității etnoculturale a comunităților în statele lor de reședință;
2. promovarea comunităților istorice și a diasporei ca platformă-punte între România și statele vecine, în toate politicile noastre transfrontaliere;
3. dezvoltarea unui program de reunificare cu R. Moldova, afirmat și asumat public. În cazul R. Moldova, avem situația unui stat în care se vorbește limba română, în care populația majoritară este de etnie română și, în care principala problemă este una de reprezentare colectivă asupra identității, în special în media și politică.

Orice discuție despre interconectări energetice, fluviale etc., pentru a servi cu eficiență interesul românesc, trebuie să aibă limpede care este acest interes românesc. Comunitățile românești, atât societatea românească din interiorul frontierelor, cât și cele din afară, sunt cele care definesc acest *interes,* în raport cu care statul are funcția de a-l face cunoscut și implementa: este ceea ce înțelegem prin dimensiunea etnopolitică a politicii noastre externe.

Simion Mehedinți – Românii și Istmul-Ponto-Baltic

România are un punct de vedere consacrat deja privind amplasarea sa în lume. A fost pus la punct de Simion Mehedinți la începutul secolului XX, și se referă la localizarea României ca margine a Europei pe axa Baltica-Marea Neagră (Conea, 1939). Mehedinți, părintele geografiei românești și precursor al geopoliticii din țara noastră, arăta că:

> „Însă, de data aceasta, importanța geopolitică a noului hotar s-a făcut vădită mai mult ca oricând înainte. În timp ce, la încheierea războiului mondial Statele Europei se organizau, pe temeiu geografic, etnografic și istoric, în spiritul unei justiții internaționale, – Republica, sub titulatura de «Sowjet», se situa într-o poziție de vădit conflict cu tot restul lumii: Cel mai mare stat continental pășii la luptă, călcă în picioare dreptul internațional și declară războiu tuturor acelora cari nu se voiau comuniști…. Zona istmului ponto-baltic este, pentru lumea statelor din Apus, de o mare importanță. Din p. de v. geologic, morfologic, climatic, hidrografic, biogeografic, etnografic, antropogeografic, geopolitic, țările baltice cu Polonia și România laolaltă constituiesc hotarul Europei în fața «Marei-Siberii». Mai ales Românii, cu originea, limba și cultura lor, care înspre Mediterana își au obârșia, mai ales ei – apar ca un popor de margine prin excelență, așa cum și Carpații sunt un bastion al Europei" (Conea, 1939).

Teza istmului ponto-baltic vine să clarifice ceea ce înțelegem prin „Europa" și să separe apele. Este vorba de două geografii, două ecosisteme, două tipuri de practică internațională. Practic, teza Eurasiei, a unității naturale dintre Asia și Europa, teza favorită a geopoliticii rusești, este, iată, clarificată chiar în premisele sale de către gândirea românească geopolitică interbelică. Și nu doar aceasta. Teza germană a scurtcircuitării Uniunii Europene *pornind de la complementaritatea economiei germane cu cea rusă* este și ea pusă sub semnul întrebării. Pentru că este cunoscut faptul că spațiul este factor creator de civilizație, iar conviețuirea presupune mult mai mult decât interese, presupune compatibilități. Or, arată Simion Mehedinți, istmul ponto-baltic „desparte două lumi". Fiecare cu ale sale, spune Simion Mehedinți, noi cu ale noastre, până la istmul ponto-baltic. Mai departe, este *altceva.* Globalizarea uniformizează nevoile de consum, practicile industriale și comerciale până la un punct, dincolo de

care apar deosebirile culturale care ne fac să fim ceea ce suntem fiecare, ca popoare. Popoarele europene, arată Mehedinți, au la margine … poporul român, și, mai la nord, pe polonezi și pe baltici, dincolo este altceva, care trebuie abordat altfel.

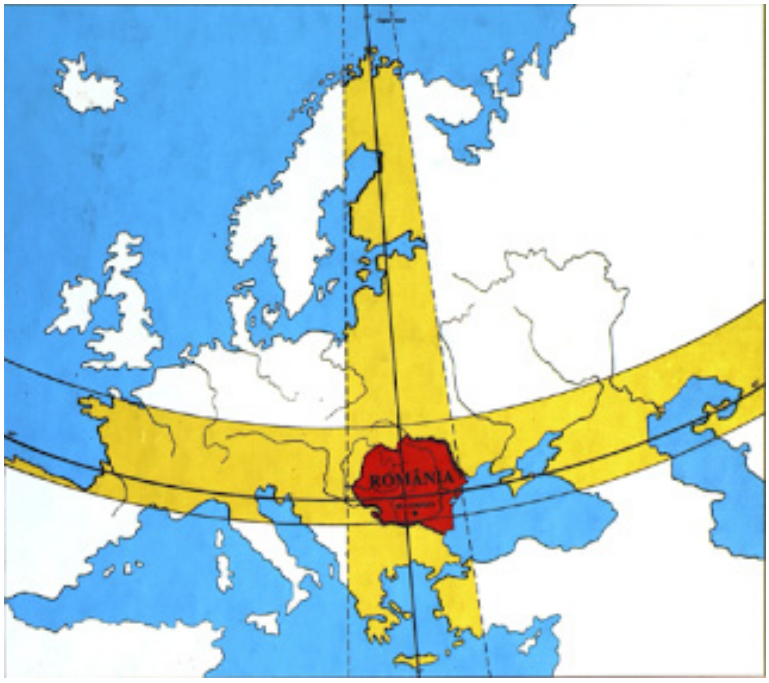

Figura 1: Axele de interes pentru România, după Romulus Seișanu, 1936 (coperta)

Un alt corolar al tezei mehedințene al istmului ponto-baltic privește direcțiile de înaintare și de acțiune ale României.

Chiar dacă suntem popor de margine, România se află așezată pe mai multe axe, pe care suntem datori să le fructificăm. În momentul de față, una dintre cele mai importante este Reîntregirea. Aceste axe nu sunt simple culoare care se cer a fi fructificate, ci *funcții pe care statul român este dator să le exercite.* Contextul pieței unice europene, și acum, al inițiativei croato-poloneze, fiind cadre favorabile în care România trebuie să se manifeste, să răspundă, să aibă un punct de vedere. Dacă partenerii noștri își pot vectoriza interesele de securitate operaționalizându-le prin interconectare în transporturi, comunicații digitale, energie, așa cum am arătat, noi mai avem un factor de care trebuie să ținem cont, ca o datorie: comunitățile românești. Nu putem vorbi de Trimarium fără a ține cont de faptul că avem comunități românești la nord, până în Polonia și la Sud, până la Adriatica, care leagă direct tocmai cele trei mări. Desigur, avem nevoie de o politică externă suficient de imaginativă pentru a pune în valoare acest atu:

> „Prezența etnicilor români în profunzimea spațiilor balcanice conferă Statului român funcții balcanice, în convergență cu celelalte state balcanice și central europene, după cum prezența lor ca popor la Dunărea de jos și deopotrivă la Dunărea de mijloc conferă aceluiași Stat funcții central-europene, în vreme ce prezența lor ca popor unitar, în ciuda bistatalității actuale, în vecinătatea apropiată a Răsăritului ucraino-rus conferă aceluiași Stat funcții ponto-baltice. În fine, prezența românilor în profunzimea spațiului ponto-caspic conferă, aceluiași Stat funcții într-un spațiu care include zona pontică și, într-o măsură, zona caucaziano-caspică" (Bădescu, 2006, 1).

Infrastructura

În momentul de față nu există un culoar european major care să prevadă construcția unei conexiuni speciale cu R. Moldova. Aceasta trebuie să vină din inițiativa României. Însă, în momentul de față, există cel puțin trei proiecte regionale mari care au sau pot avea tangență cu reintegrarea R. Moldova:

1. Trimarium cu ramificațiile sale feroviare și fluviale, vezi mai jos.
2. Centura Mării Negre.
3. Autostrada 8 (a „Unirii", sau „Moldova").

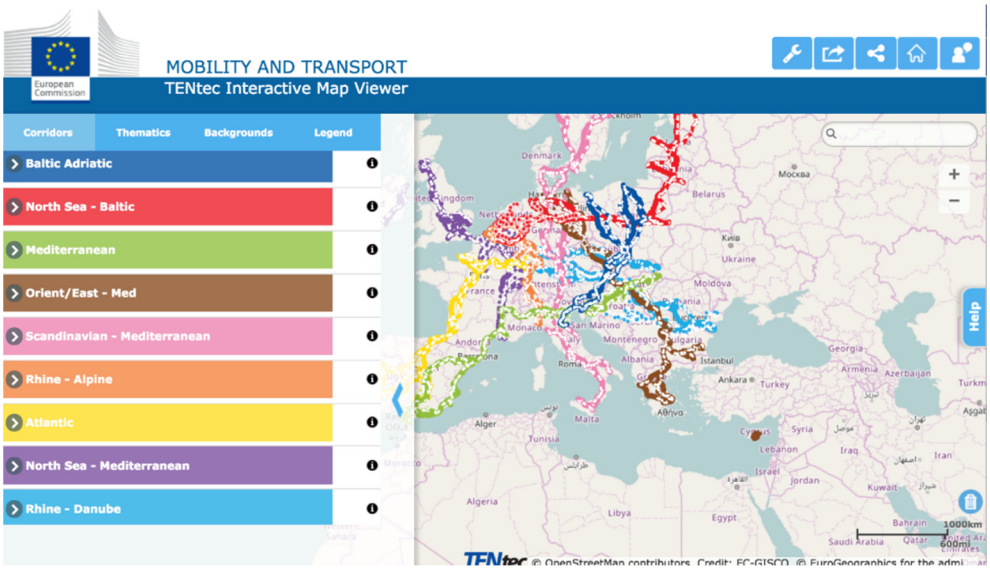

Figura 2: Situația coridoarelor europene de transport. Comisia Europeană (2018) http://ec.europa.eu/transport/infrastructure/tentec/tentec-portal/map/maps.html

Golopenția – rolul infrastructurii – unificarea în rețea (tip mangrove)

Infrastructura are o dublă funcție, de circulație a mărfurilor, dar și de unificare a spațiilor. Pentru că, așa cum am văzut, este parte a densității dinamice (Durkheim), a intensității contactelor dintre indivizi, mai exact între munci. Trimarium, de pildă, pentru a avea eficacitate, trebuie să integreze muncile din țările prin care trece și să dezvolte noi oportunități în acest sens. Tocmai de aceea am arătat că proiectele acestea externe trebuie *interiorizate,* puse în legătură cu circuitul economic și ideatic intern. Am arătat că acest lucru se poate întâmpla prin conceptul istmului ponto-baltic. În acest fel, infrastructura va contribui la dinamizarea economiei și la unificarea sufletească a societății. Este teza principală pe care o face Golopenția în perioada interbelică, pe acest subiect. El arată răspicat că, fără dezvoltarea unor astfel de proiecte, „România riscă să-și vadă definitiv paralizată jumătatea răsăriteană".

> „Faptul că România riscă să-și vadă definitiv paralizată jumătatea răsăriteană, dacă guvernul țării nu va concepe și înfăptui un plan de dinamizare economică și implicit spirituală a României de răsărit prin construcții de căi de comunicație, fixarea obligatorie a anumitor industrii, ce beneficiază de protecția statului și nu trebuie să se găsească neapărat la București, Galați sau

Brașov, în centrele moldovene, impune astfel de cercetări [«amănunțite [care] ar putea evidenția pricinile declinului…»].

E nevoie de o acțiune intensă pentru ca Moldova și Basarabia să fie legate prin coaste solide și artere elastice de coloana vertebrală și de inima de la București a României" (Golopenția, 2002, 436).

Din această perspectivă, reunificarea cu Basarabia este parte a procesului de reintegrare prin căi de comunicație a R. Moldova cu România, dar și a Moldovei cu restul țării.

Trimarium ramificat

Trimarium este o Inițiativă a Poloniei și Croației, la care s-au raliat încă 10 state, în 2016 (Austria, Bulgaria, statele baltice, Cehia, Slovacia și Slovenia). Deși nu toată lumea recunoaște explicit, funcția Inițiativei este aceea de asigurare a securității limesului ponto-baltic prin, desigur, *interconectare* economică. Inițiativa aceasta, mai mult decât altele, scoate în evidență *componenta națională a securității colective* și trebuie citită, deci, în această cheie: ea nu este un concept abstract, este concepută *între țări* prin *raportare* la un pericol limpede, este vorba despre securitatea pe care politicile naționale ale unor state din centrul U.E. nu o pot asigura statelor de la marginea U.E. Avem în vedere geopolitica germană a resurselor vitale care își dă mâna cu interesele rusești în Europa (Karasz, 2018)[1], aspect care nu coincide cu sentimentul integrității teritoriale pentru statele baltice, Polonia și România. În consecință, dacă Inițiativa Trimarium este o inițiativă pentru circumscrierea acestui pericol, înseamnă că răspunsul trebuie să vectorizeze interesul național. Ce interese naționale are România? Cum trebuie să își dea mâna interesul național al României cu cel al polonezilor? Interconectându-ne, desigur, asigurând căi eficiente de comunicație între statele noastre, *dar mai ales între comunitățile noastre.* România are o punte importantă demografică spre Polonia în Bucovina de Nord, care trebuie inclusă ca și componentă a relaționării *cu* Ucraina, pe care noi, probabil, ar trebui să o invităm în Trimarium. În felul acesta, calea ferată către Gdansk[2], pe care o propune în prezent România (Mediafax, 2018), ar trebui să aibă cel puțin o ramificație către Cernăuți-Lvov, direct către Gdansk. Totodată, din ramificația de mare viteză Suceava-Lvov prin Cernăuți este necesară gândirea ramificației Iași-Chișinău, complementară autostrăzii 8. Fără această ramificație, relația Nord-Sud va fi mediată de către Ungaria, în condițiile în care România oricum are comunicații foarte bune cu această țară și aproape inexistente cu Ucraina.

Aici sunt două idei:

1. axa București-Gdansk să coaguleze demografia românească extrateritorială, comunitatea românească autohtonă fiind, astfel, implicată în rolul său de apropiere dintre state (România-Ucraina), prin proiecte de infrastructură care să fie realmente Nord-Sud:
   a. calea ferată București-Cernăuți-Lvov-Gdansk;
   b. ruta navigabilă Vistula-San-Prut.
2. axele să fie gândite cu ramificații, în cazul de față cea mai importantă fiind Chișinăul. Ramificațiile sunt extensii naturale ale principalelor direcții de interconectare. În cazul de față, dacă Cernăuții se află chiar pe axa București-Gdansk, ramificația naturală a acesteia este Chișinăul, care se află, la rândul lui, pe culoarul dintre Prut și Nistru, care se varsă în Mare prin Giurgiulești-Galați-Sulina/Constanța.

Figura 3: *Culoarul de comunicație Vistula-San-Prut,* un proiect al României vechi de peste 100 de ani, se află chiar pe axa Marea Neagră-Baltica (Amălinei, 2017)

Astfel, un alt etaj al componentei românești al Trimarium ar trebui să aibă în vedere cealaltă platformă demografică românească majoră: R. Moldova, care poate fi susținută pentru integrare în Inițiativă (Trimarium) de România, ca mijloc de unificare a celor două spații. Prutul trebuie transformat din frontieră în cale de comunicație, pus în lucru ca parte a intereselor românești în cadrul direcției de comunicație Nord-Sud până la Baltica. Istoric, de altfel, Prutul și Nistrul au fost culoare majore de conectare ale Mării Negre la Baltica, circulația mărfurilor fiind atât de intensă, încât, ne arăta Brătianu în „Marea Neagră", acesta poate fi asociat cu cristalizarea statelor feudale românești. După cum am văzut, la începutul secolului XX, românii se gândeau să resuscite acest coridor prin interconectarea Vistula-San-Nistru/Prut. Dar Prutul nu va deveni axă de comunicație dacă nu va fi asociat coridorului Rin-Dunăre și nu va fi traversat cât mai rapid de Autostrada Moldova, spre Chișinău:

> „Chiar dacă ideea folosirii Prutului drept cale navigabilă pare astăzi drept una «exotică», trebuie știut că, în fapt, realitatea istorică este cu totul alta. Timp de secole, Prutul a fost una dintre principalele legături comerciale ale Moldovei cu regiunile riverane Dunării și Mării Negre. Mai mult, de aceste legături erau interesate și alte state, iar în 1914 au fost realizate lucrări ample de amenajare a Prutului navigabil. Așa se face că, mergând pe această linie a dezvoltării, Fundația Carol I a prezentat în premieră, în 1920, cu sprijinul Academiei Române, soluția dezvoltării navigabile a Prutului și a integrării sale într-un proiect regional de anvergură, prin realizarea interconectării și amenajării navigabile pe axa Vistula–San–Nistru–Prut…

În fapt, o cale navigabilă între Galați și Gdansk, în care ar fi implicate România, R. Moldova, Ucraina și Polonia, poate lega Marea Baltică de Marea Neagră și, mai departe, de Marea Mediterană și a devenit o necesitate socio-economică, ce ar putea reduce considerabil costurile transporturilor de mărfuri în Europa și ar contribui la relansarea porturilor din zonă. Proiectul ar implica o soluție de amenajare a râurilor interioare Vistula-San-Nistru-Prut, pe o lungime de aproximativ 1.900 km, cu un canal artificial de legătură între Nistru și Prut, pe

o lungime de 72 Km. În această rețea comercială, Galațiul ar deveni un nod de transport atât pe axa Est-Vest, cât și pe axa Nord-Sud, cu toate beneficiile ce decurg de aici. Că un astfel de proiect este posibil o demonstrează, de exemplu, amenajările navigabile Ron-Rin-Elba. Un factor favorizant este și demararea proiectului de modernizare a terminalului multimodal din Portul Galați" (Amălinei, 2017).

A8 – Autostrada Moldova

- Începută, ca studiu, de CNADR, în 2007, acceptată spre finanțare de UE în 2012, pe ruta Timișoara-Sebeș-Turda-Tg. Mureș-Ungheni.
- Lungime: 320 km.
- Traseu: Ungheni-Iași-Tg. Neamț-Tg. Mureș.
- Denumiri: „Autostrada Marii Uniri"(Autostrada pentru Moldova, 2018), „Autostrada Moldova", „Montana", „Unirii", „Autostrada 8".
- Coridorul European: ? – harta coridoarelor europene din 2018 nu are nicio referire la un culoar care să includă Moldova (vezi European Commission, 2018).
- Stadiu: blocată, proiectul este sub anchetă DNA.
- Costuri: 4 sau 9 miliarde de euro (Deșteptarea, 2018)[3]

Figura 4: Autostrada 8: Târgu Mureș-Iași-Ungheni (Peundemerg.ro, 2011)

„Pentru cei 310 km ai autostrăzii noastre (Ungheni – Iași – Tg. Mureș) s-a realizat în 2007 un studiu de prefezabilitate. Un studiu de fezabilitate a fost realizat în 2009. După încă trei ani, Comisia Europeană a inclus autostrada în rețeaua continentală care ar trebui realizată până în 2020. Iar prin 2014 s-a dărâmat totul. Întâi s-a anunțat o licitație pentru refacerea studiului de fezabilitate inițial, pe motiv că estimarea costului, de 9 miliarde de euro, era totuși exagerată. Pe urmă s-au făcut tot felul de liste de priorități, pe care autostrada a fost inclusă ba pe locul 4, ba pe locul 9, ba la categoria «rezerve». Masterplanul de transport al României stabilea în 2015 că se va lucra la această autostradă abia din 2021. N-ar fi rău nici așa, numai să fie. Ca să nu ne lungim, după ce s-au tot anunțat licitații pentru refacerea studiului de fezabilitate, licitații care nu s-au mai organizat, CNAIR a anunțat că la o adică ar fi bun și vechiul studiu și că vrea să-l folosească pentru viitoarea proiectare. Asta se întâmpla acum vreo patru luni. Pentru ca acum vreo trei săptămâni să se audă că proiectul se suspendă până termină DNA ancheta referitoare la revizuirea studiului de fezabilitate" (Săptămânalul Ieșeanul, 2017).

Funcțiile autostrăzii:

1. Conectarea Chișinăului cu Târgu Mureș, prin Iași, adică a Ardealului cu Moldova. Autostrada ar asigura infrastructura conectării celor două provincii românești, a celei mai dezvoltate și mai bine vascularizate cu cea mai neglijată.
2. Autostrada A8 ar scoate din izolarea ritmului încet de mișcare a mărfurilor și energiilor una dintre cele mai prolifice regiuni istorice: Moldova.

3. Dar autostrada aceasta are o funcție mult mai importantă: resuscitarea unei jumătăți de România, aceea a Moldovei, care are un PIB aproape de trei ori mai mic față de București (Anghel, 2018).
4. Conectarea la Vest a R. Moldova (și Ucrainei).

Se știe că densitatea dinamică – intensitatea contactelor dintre persoane, este cheia care face diferența dintre societățile civilizate și cele rămase în urmă. Autostrada A8 ar ajuta la echilibrarea densităților dinamice din interiorul României. Astfel, chiar dacă se spune că traficul actual Est-Vest „nu justifică un drum în profil de autostradă", să nu uităm că traficul este creat de oportunități: juridice, culturale, turistice, calitatea forței de muncă. De ce nu ar fi și A8 o oportunitate pentru Moldova unificată?

Reunificarea – economia și demografia unificării

Deja putem vorbi de o demografie și economie a unificării. Fenomenul este foarte interesant dată fiind lipsa unui program de reunificare, așa cum a avut Germania de Vest pentru realizarea reunificării în 1990.

Situația actuală

În momentul de față România și R. Moldova sunt deja integrate într-o economie și demografie a unificării. Adevărat, economia este în special pe dimensiunea ei comercială (60% din comerțul R. Moldova se face cu România). În ceea ce privește demografia, 30% dintre basarabeni au pașapoarte românești. Procentul celor care doresc Unirea este dat de către cei care o doresc necondiționat (30%), la care adăugăm pe cei care declară că sunt interesați de pensii și salarii, ajungând astfel la 52%, arată Vlad Cubreacov de la Asociația Răsăritul Românesc, un observator atent al spațiului Moldovei de Est (Cubreacov, 2018).

Sumele necesare reunificării, pe 20 de ani, sunt de circa 200 de miliarde de dolari, PIB-ul României pe un an[4].

Concluzii

Concluziile noastre sunt, așadar, corecturi necesare la proiectele regionale naționale și internaționale. Acestea sunt:

1. A8: de inclus în proiectul ei și R. Moldova, până la Chișinău.
2. Trimarium: de integrat și R. Moldova cu ramificații spre Dobrogea. Dovadă că acesta este traseul natural, este că vecinii noștri văd și ei la fel: Ucraina și Bulgaria văd conectarea Odesei cu Varna prin Dobrogea (Romanovschi, 2018). Nu în ultimul rând, de susținut o legătură directă între Constanța și Gdansk prin Cernăuți și Lvov, prin cooptarea Ucrainei.

Integrarea R. Moldova sau Reunirea cu Basarabia nu este un moft istoric. Este un demers firesc pentru un stat și o societate care are ca proiect de țară fie și neoficial recuperarea de sine. Reprezintă reintegrarea României pe istmul ponto-baltic, frontiera sa naturală. Totodată, reintegrarea Basarabiei odată cu fructificarea unor proiecte interne (A8) și regionale (Trimarium) este convergentă cu (re)apariția componentei etnopolitice a politicii noastre externe. În felul acesta, comunitățile istorice din jurul frontierelor și mult dincolo de ele vor fi ceea ce pot fi: punte între țările istmului ponto-baltic.

Note

[1] „Germany is the world's largest importer of natural gas, according to its Federal Institute for Geosciences and Natural Resources. The country with the largest natural gas resources is Russia. Nearly half the natural gas flowing through pipelines into Germany last year came from Russia.

Like the rest of the European Union, Germany relies on Russian exports as its main supply of gas and crude oil. Natural gas is the fuel where Germany's proportion of imports from Russia is highest: it's about 40 percent for crude oil, and about 30 percent for coal…. A new branch of Russia's Nord Stream pipeline, mentioned by Mr. Trump, might push up the proportion of Germany's energy that comes from there, but probably not to the figure he gave [around 70%]." („Germania este cel mai mare importator de gaz natural, conform propriului Institut Federal de Geoștiințe și Resurse Naturale. Aproape jumătate din gazul natural care a intrat în Germania anul trecut, a provenit din Rusia. Ca restul Uniunii Europene, Germania contează în special pe Rusia ca principal furnizor de gaze și petrol. Gazele din Rusia au cea mai mare pondere în importurile de combustibil, [urmate de] petrol, circa 40% și cărbune – aproximativ 30% … O nouă ramificație a conductei North Stream, așa cum a menționat și [Donald] Trump [președintele SUA], ar crește această pondere a importurilor energetice germane din Rusia, dar probabil că nu vor ajunge atât de mari [la 70%] la cât a estimat președintele").

[2] România va propune la reuniunea de la București a Inițiativei Celor Trei Mări proiectul FAIRway Danube, privind reabilitatea în întreținerea șenalului navigabil al Dunării și modernizarea căii ferate Gdansk-Constanța. Totodată, România va susține implementarea proiectului privind gazele naturale BRUA. *Mediafax,* 24 aug. 2018, „Coridorul feroviar Gdansk-Constanța (3.663 km) este propunerea României pentru Summitul celor 3 Mări", https://www.mediafax.ro/externe/coridorul-feroviar-gdansk-constanta-3-663-km-este-propunerea-romaniei-pentru-summitul-celor-3-mari-17468316, accesat în august 2018.

[3] „Conform Economica.net, în Master Planul General de Transport, costul autostrăzii Iași – Tg. Mureș ar fi de 4,07 miliarde de euro, în condițiile în care studiile anterioare îl estimaseră la 9 miliarde".

[4] Ziarul Financiar, 10 nov. 2014, „Zidul Berlinului nu a căzut și în România. Cât ar costa integrarea Republicii Moldova?", https://www.zf.ro/business-international/zidul-berlinului-nu-a-cazut-și-in-romania-cat-ar-costa-integrarea-republicii-moldova-13519418, accesat în august 2018.

Bibliografie

Administrația Prezidențială (2015) *Strategia națională de apărare a țării pentru perioada 2015–2019. O Românie puternică în Europa și în lume.* București. Disponibil la http://www.presidency.ro/files/userfiles/Strategia_Nationala_de_Aparare_a_Tarii_1.pdf. Accesat în august 2018.

Amălinei, O. (2017) Exclusiv VL. Planul regelui Carol I privind căile navigabile. Proiectul Prutului navigabil pe axa Galați-Gdansk. *Viața liberă,* 13 oct. 2017. Disponibil la https://www.viata-libera.ro/prima-pagina/97135-exclusiv-vl-planul-regelui-carol-i-privind-caile-navigabile-proiectul-prutului-navigabil-pe-axa-galati-gdansk-relansat. Accesat în august 2018.

Anghel, I. (2018) România disparităților: are două regiuni în top 10 cele mai sărace din UE și una singură cu un PIB/capita peste media Uniunii. *Ziarul Financiar,* 1 mar. 2018. Disponibil la http://www.zf.ro/banci-și-asigurari/romania-disparitatilor-are-doua-regiuni-in-top-10-cele-mai-sarace-din-ue-și-una-singura-cu-un-pib-capita-peste-media-uniunii-17044850. Accesat în august 2018.

Autostrada pentru Moldova a Grupului de inițiativă civică „Pentru Moldova" (grup virtual pe Facebook) (2018) Disponibil la https://www.facebook.com/Autostrada-Pentru-Moldova-129963990951807/?fb_dtsg_ag=AdyGs_BZWYELCq3xto7_tRFFgWA2q6i-eP8QF-ixx4WaqA%3AAdwfUt0aQTdT1HPWlOO-lEjx6_8SBe7MPuAgYtCd5342qMA. Accesat în august 2018.

Bădescu, I. (2006) *Romanitatea orientală,* mss.

Bărbulescu, O. (2017) Parlamentul obligă Guvernul să facă minuni raportat la ritmul actual: O autostradă de peste 300 kilometri, cu un cost de 9 miliarde euro, în doar 4 ani. *Profit.ro,* 28 nov. 2017. Disponibil la https://www.profit.ro/stiri/parlamentul-obliga-guvernul-sa-faca-minuni-raportat-la-ritmul-actual-o-autostrada-de-peste-300-kilometri-cu-un-cost-de-9-miliarde-euro-in-doar-4-ani-17391095. Accesat în august 2018.

Cojocaru, B. și Pâslaru, S. (2014) Zidul Berlinului nu a căzut și în România. Cât ar costa integrarea Republicii Moldova? *Ziarul Financiar,* 10 nov. 2014. Disponibil la https://www.zf.ro/business-

international/zidul-berlinului-nu-a-cazut-și-in-romania-cat-ar-costa-integrarea-republicii-moldova-13519418. Accesat în august 2018.

Conea, I. (1939) S. Mehedinți – „Die geopolitische Lage Rumäniens", extras (8 pagini) din „Zeitschrift fur Geopolitik", pe August 1938, recenzie. *Sociologie Românească,* 4, 4–6, 304–305.

Cubreacov, V. (2018) Se ridică la 52% procentul basarabenilor care doresc unirea cu România condiționat, pragmatic: dacă pensiile și salariile sunt ca în România, suntem de acord să ne unim cu România! *Romanian Global News.* Disponibil la http://rgnpress.ro/rgn_18/categorii/analize-interviuri/28498-2018-08-24-09-51-35.html. Accesat în august 2018

Deșteptarea (2018) Vești noi pe frontul autostrăzii: Banca Europeană pentru Investiții spune ca Iași – Tg Mureș nu se justifică, 30 ian. 2018. Disponibil la https://www.desteptarea.ro/vesti-noi-pe-frontul-autostrazii-banca-europeana-pentru-investitii-spune-ca-iasi-tg-mures-nu-se-justifica/. Accesat în august 2018.

European Comission (2018) Mobility and Transport. TENtec Interactive Map Viewer. Disponibil la http://ec.europa.eu/transport/infrastructure/tentec/tentec-portal/map/maps.html. Accesat în august 2018.

Golopenția, A. (2002) *Opere Complete,* vol. I, *Sociologie* (ediție alcătuită și adnotată de prof. dr. Sanda Golopenția. Studiu introductiv de prof. dr. Ștefan Costea). București: Enciclopedică.

Karasz, P. (2018) FACT CHECK. Germany Imports Gas From Russia. But Is It a 'Captive'? *New York Times,* 11 iul. 2018. Disponibil la https://www.nytimes.com/2018/07/11/world/europe/trump-germany-russia-gas.html. Accesat în august 2018.

Peundemerg.ro [forumul] (2011) Topic: Autostrada A8 Târgu Mureș-Iași-Ungheni (read 337142 times), Autostrada A8 Târgu Mureș-Iași-Ungheni, sept. 18, 2011. Disponibil la http://forum.peundemerg.ro/index.php?PHPSESSID=5q47l868sbm7vsbr9s7kc9flu0&topic=19.0. Accesat în august 2018.

Romanovschi, A. (2018) Se deschid drumuri spre România: Via Carpatia și Centura Mării Negre. Infografie. *Adevărul,* 18 iul. 2018. Disponibil la https://adevarul.ro/international/europa/se-deschid-drumuri-romania-via-carpatia-centura-marii-negre-infografie-1_5b4f4c0fdf52022f755ee474/index.html: Accesat în august 2018.

Mureșan, L. și Georgescu, A. (2017) A Romanian Perspective on the Three Seas Initiative. *The Market for Ideas,* 7–8, sept.-dec. 2017. Disponibil la http://www.themarketforideas.com/a-romanian-perspective-on-the-three-seas-initiative-a314/. Accesat în august 2018.

Săptămânalul Ieșeanul (2017) Adevărata hartă a autostrăzilor. Realist, Moldova mai are de așteptat. Disponibil la https://www.ieseanul.com/adevarata-harta-a-autostrazilor-realist-moldova-mai-are-de-asteptat/. Accesat în august 2018.

Seișanu, R. (1936 [2000]) *România, Atlas istoric, geopolitic, etnografic și economic.* (București, Universul, ediția a 2-a, îngrijită de Adrian Năstase). București: Asociației Române pentru Educație Democratică.

Condiții de viață și aspirații ale foștilor rezidenți ai Căminului Spital Cighid

Claudia Bacter*
Universitatea din Oradea, Oradea

Abstract: Child institutionalization has been and continues to be an issue at the level of our country and not only. Children's placement in institutions affects their development in all aspects. After reaching adulthood, many of those children who have gone through such an experience face difficulties in having an autonomous life, in integrating into community and into the labour market. The purpose of this paper was to capture some relevant aspects of the lives of some young people who had been institutionalized in the Cighid Hostel Hospital for Minors with Severe Disabilities, Bihor County. The study focused on highlighting the implications of institutionalization on the young people and the factors which determined their integration, even though they were labelled as 'hopeless'. In the study 9 young people with mild and moderate mental deficiencies were included, who were institutionalized in the communist period at the Cighid Hostel Hospital and who, at present, benefit from the services of the Romanian and Alsterdorf German Association of from Oradea. The focus group method was used. The discussions focused on collecting information on the following areas of interest: aspects of the young people's lives in the communist period/aspects of their lives in the period after 1989, how do these young people perceive institutionalization, school, their work, the support network, friendships, these young people's life itinerary, wrong/inappropriate attitudes towards people with disabilities (prejudices, discriminatory actions), how they perceive their future. Our study results sustain that institutionalization determines young people's development, with repercussions throughout their lives. Nevertheless, the study outlines a positive image of young people, who demonstrate responsibility and wish to contribute, as much as they can, to the continuous improvement of their lives and of those from their entourage. All these aspects are possible only with a constant support from the community services and from the specialists assisting these young people.

Keywords: *integration into community; institutionalization; intellectual disability; normalization; school; work.*

Cuvinte-cheie: *integrare în comunitate; instituționalizare; dizabilitate intelectuală; normalizare; școală; muncă.*

Introducere

Strategiile demografiei politice și cele economice din perioada comunistă au influențat instituționalizarea copiilor, mulți copii fiind abandonați de părinți în grija statului paternalist (Klingman, 2000). Între 90.000 și 100.000 de copii orfani sau abandonați de părinți au trăit în acea perioadă în leagănele și casele de copii de stat, din care 40.000–50.000 în instituții pentru copii cu handicap, sistemul de ocrotire fiind perceput ca având relații minime "cu lumea din afara instituției", prin aceasta dobândind "un caracter atât de închis" (Roth-Szamoskozi, 1999, 219).

De-a lungul timpului au fost realizate mai multe studii care au analizat viața copiilor instituționalizați și efectele pe care mediul instituțional le are asupra dezvoltării acestora.

* Universitatea din Oradea, Departamentul de Sociologie și Asistență Socială, Str. Universității nr. 1–5, Oradea. E-mail: claudianbacter@gmail.com.

Rezultatele au evidențiat o serie de probleme comune pe care copiii trebuie să le gestioneze, cum ar fi: probleme de sănătate, probleme de relaționare, atașament, de integrare în comunitate etc., care le pot afecta dezvoltarea fizică, emoțională și psihică.

În ceea ce privește problemele de sănătate, studiile realizate în domeniu evidențiază că la copiii mai mici care sunt plasați în medii mai primitoare potențialul pentru recuperarea creșterii este mai mare. Mai mult, recuperarea în ceea ce privește înălțimea s-a dovedit a fi un predictor independent al recuperării cognitive. În acest context, creșterea normală este un proces complex, dependent de o serie de factori precum nutriția adecvată, producerea factorilor de creștere endogeni, care sunt însă susceptibili de a fi afectați de mediul instituțional (Johnson și Gunnar, 2011).

Cercetătorii au investigat, de asemenea, legătura dintre experiențele sociale precoce și procesarea emoțiilor la copiii instituționalizați care au experimentat o formă de neglijare. Deși calitatea îngrijirii în instituții variază foarte mult între țări, ideea care se desprinde din studiile efectuate este aceea că mediul instituțional în general este caracterizat de condiții de profundă privare socială (Moulson et al., 2015). Copiii crescuți în instituții sunt expuși unui risc mai mare de a experimenta o varietate de probleme sociale și comportamentale, inclusiv tulburări de atașament. Raportându-ne la teoria atașamentului, perturbările grave ale atașamentului constituie o problemă la copiii crescuți în instituțiile rezidențiale, cum sunt cele din România. Una dintre cele mai importante constatări ale unui studiu realizat la noi în țară de către Zeanah și colaboratorii săi a fost aceea că la copiii instituționalizați participanți la studiu chiar și atunci când au putut fi percepute modele de atașament, acestea păreau a fi anormale sau incomplete (Zeanah et al., 2005). După cum am putut observa, copiii instituționalizați se confruntă cu probleme emoționale, iar concluziile studiilor evidențiază faptul că dispun de resurse insuficiente pentru a le gestiona eficient.

Tipul îngrijirii în instituții poate afecta creșterea și dezvoltarea copilului. Un factor cu rol esențial în dezvoltarea sau reducerea problemelor psihologice îl dețin conexiunile sociale. Suportul social și interacțiunile sociale pozitive reduc vulnerabilitatea copiilor (Padmaja, Sushma și Agarwal, 2014).

Ana Muntean (2001, 247) afirmă că „Cel mai adesea consecințele abandonului sunt pentru toată viața și se constituie ca și bază a unui destin nefericit cu mari șanse de perpetuare în generația viitoare". De asemenea, Brătianu și Roșca (2005, 99–105) consideră că efectele nedorite „apar unilateral sau concomitent pe întregul traseu de dezvoltare generală a copiilor instituționalizați". Astfel, se vorbește în acest context despre: deprivarea maternă sau sindromul de separare, sindromul de hospitalism, carențele de îngrijire, stimulare, socializare și educare a copilului, sindromul de dezorganizare structurală, disfuncționalități ale stării de sănătate a copilului, deprivare afectivă și tulburări emoționale, tulburări de personalitate, tulburări de comportament, deprivarea socială și distorsiuni de relaționare socială.

O premisă majoră a rezultatelor studiilor efectuate în domeniu este că instituționalizarea este dăunătoare pentru copii și ar trebui să fie evitată în favoarea alternativelor de îngrijire (McCall și Groark, 2015). Copiii plasați în instituții, ajunși la vârsta adultă, sunt expuși riscului marginalizării și excluderii sociale. Aceștia întâmpină dificultăți în adaptarea la viața adultă datorate în special absenței „unor cunoștințe, deprinderi și experiențe indispensabile vieții independente ca adult" (Alexiu, 2010, 177).

Rezultatele unui studiu realizat în România indică faptul că trecutul și-a pus amprenta asupra dezvoltării acestor tineri, dar un aspect pozitiv este acela că dispun de resursele necesare pentru a se integra atât în muncă, cât și în comunitate. Tinerii instituționalizați își doresc să fie sprijiniți în ceea ce privește integrarea socială și pe piața muncii, fiind conștienți că după ieșirea din sistem vor fi nevoiți să trăiască independent. Unii dintre aceștia au eșuat în această încercare, unii

chiar au experimentat cum este să trăiești pe stradă, iar soluția a venit tot din partea specialiștilor care le-au oferit sprijin în continuare (Oșvat și Marc, 2013).

Situația este și mai dificilă atunci când vorbim despre instituționalizarea copiilor cu dizabilități și, în mod specific, despre cei care au fost plasați în instituții în perioada comunistă și în prezent sunt adulți. În instituțiile rezidențiale destinate copiilor cu dizabilități (cămine spital, instituții neuropsihiatrice), unde erau plasați copiii cu probleme de sănătate considerați „irecuperabili", condițiile de viață erau inumane, beneficiarii fiind privați de satisfacerea chiar a nevoilor de bază. Un studiu (care a avut și o componentă de intervenție) realizat în cadrul unui cămin spital din țara noastă la începutul anilor '90 de către o echipă de cercetători din SUA a evidențiat faptul că „acești copii nu erau irecuperabili și etichetarea acestora ca atare le-a făcut o nedreptate gravă" (Rosenberg, Pajer și Rancurello, 1992, 3490).

Lucrarea de față își propune să răspundă la principalele întrebări cu privire la această categorie defavorizată: În ce măsură creșterea continuă a calității vieții (și aici vorbim despre îmbunătățirea condițiilor de trai din instituții, facilitarea accesului la educație, la servicii de specialitate, integrarea în comunitate etc.) influențează evoluția acestor copii/tineri? În ce direcții ar trebui să se concretizeze eforturile pentru a ajuta la normalizarea situației, la adevărata integrare a acestora în societate, la împuternicirea lor pentru a putea duce o viață independentă?

În prima parte a lucrării vom face o scurtă trecere în revistă a literaturii de specialitate pe tema instituționalizării copiilor cu dizabilități în perioada comunistă și după căderea comunismului, urmată de prezentarea situației copiilor instituționalizați în cadrul Căminului Spital pentru Minori cu Handicap Sever Cighid, județul Bihor. În cea de-a doua parte sunt prezentate rezultatele unui studiu calitativ la care au participat nouă tineri care în perioada comunistă au fost rezidenți ai căminului și care în prezent beneficiază de serviciile Asociației Româno-Germană Alsterdorf din Oradea.

Instituționalizarea copilului cu dizabilități în perioada comunistă și în anii care au urmat după căderea comunismului

Situația copiilor cu dizabilități instituționalizați în perioada comunistă a fost larg mediatizată după revoluția din 1989. În acea perioadă, datorită nevoii de forță de muncă, considerată utilă unei țări în curs de dezvoltare, s-a pus un accent mai mare pe creșterea numărului de copii. În vederea protecției acestei categorii de populație au fost stabilite măsuri prin care statul prelua responsabilitatea creșterii și educării copiilor, eliminând sau diminuând rolul familiei și al comunității din care aceștia făceau parte. Prin Legea nr. 3/1970, principala măsură de ocrotire a copilului devenise instituționalizarea (Lambru și Roșu, 2000), care a înlocuit serviciile de suport din societate. Astfel, ca rezultat al politicii socio-economice impuse de regimul comunist, aproape 100.000 de copii au fost plasați în instituții de protecție în acea perioadă. Copiii care erau considerați normali în urma evaluărilor erau plasați în orfelinate obișnuite, iar cei care erau considerați cu dizabilități, în centre pentru copii cu dizabilități (Nelson, Fox și Zeanah, 2014; Dinu, 2014).

Prin Legea nr. 3/1970 privind regimul ocrotirii unor categorii de minori, copiii cu dizabilități erau împărțiți în „3 categorii: recuperabili, parțial recuperabili și irecuperabili". În cazul copiilor încadrați în categoria „irecuperabili", aceștia fie trebuiau să rămână în familie (ascunși), fie erau internați în cămine spital (Mușu și Vrășmaș, 2000, 110; Ciobanu Grasu, 2012). De asemenea, mulți dintre copiii cu dificultăți școlare sau cei din familii dezavantajate, fiind considerați cu handicap, ajungeau în cămine spital ca „irecuperabili". Astfel, foarte mulți copii, al căror diagnostic a fost eronat, au fost trimiși în instituții ca „irecuperabili" (Morrison, 2004; Dinu, 2014), metodologia evaluării handicapului reducându-se adesea la un diagnostic medical.

Căminele spital pentru minori cu handicap erau instituții rezidențiale unde erau plasați copii cu diferite tipuri de handicap: mintal, fizic, senzorial, neținându-se cont de faptul că, teoretic, în aceste unități ar fi trebuit încredințați doar copii cu dizabilități grave, care conduc la restrângerea extremă a autonomiei și a posibilităților de percepție și relaționare. Aceste unități, până în anul 1990, au fost administrate de Ministerul Muncii, și erau „o combinație de spital/școală-atelier, dar foarte depărtate și ele de logica vieții de familie și comunitate" (Zamfir, 2002, 41). Conform *Anuarului Statistic al României* (1993), în țara noastră la începutul anilor ′90 încă mai funcționau 28 de astfel de unități, cu o capacitate de 4.204 locuri (Mănoiu și Epureanu, 1996).

Clădirile destinate acestor unități erau necorespunzătoare unei astfel de activități, unele funcționând în castele vechi, cu camere supradimensionate unde cu greu puteau fi asigurate condiții decente de trai (căldură, apă, canalizare etc.). Un alt aspect era cel al subfinanțării (Zamfir, 2002), care întreținea problema condițiilor degradante de locuit, care la rândul ei accentua problemele beneficiarilor (fizice, mintale și sociale), ducând la totala dependență a acestora de instituție. Mai mult, aceste instituții erau amplasate în localități rurale, de cele mai multe ori izolate, aflate la depărtare de zone locuite, accesul publicului sau al mass-media fiind limitat. Personalul era insuficient și nu avea pregătirea profesională corespunzătoare postului ocupat (Roth-Szamoskozi, 1999; Brătianu și Roșca, 2005).

Situația copiilor rezidenți ai Căminului Spital pentru Minori cu Handicap Sever Cighid-Bihor

Un exemplu de unitate destinată copiilor cu dizabilități era Căminul Spital pentru Minori cu Handicap Sever Cighid-Bihor, care a fost înființat la 1 octombrie 1987 prin decizia nr. 416 din 28 septembrie 1987. „Căminul era amplasat în fostul castel al contelui maghiar Tisza, ridicat în a doua jumătate a sec. XIX. După naționalizarea clădirii, în 1949, aici au funcționat, pe rând, un „Centru de Agrement și Vânătoare", un „Centru de Recuperare Sportiv", un „Centru pentru copiii cu TBC", iar mai apoi, până în 1987, un „Cămin de bătrâni" și un „Cămin Spital pentru bolnavi cronici" (Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, 2017, 1).

Imediat după căderea regimului comunist au fost făcute publice imaginile cu condițiile inumane de trai din cadrul căminului prin reportajul televiziunii germane Spiegel TV, care a făcut înconjurul lumii. Ca urmare a acestui fapt, au început să sosească în țară voluntari care au oferit în primul rând sprijin material în vederea îmbunătățirii condițiilor de viață ale acestor copii.

În rândurile care urmează voi prezenta situația întâlnită în perioada 1996–1998, când am efectuat stagii de practică de specialitate și voluntariat în cadrul instituției.

În acea perioadă, în instituție erau prezenți 108 copii. Analizând dosarele am constatat că peste 90% dintre aceștia erau abandonați de către părinți, fiind instituționalizați precoce.

Din observațiile realizate asupra acestor copii am putut concluziona că făceau parte din categoria persoanelor dezavantajate, datorită faptului că au fost privați în mare măsură de posibilitatea de a-și satisface nevoile, dintre care amintim: nevoia de contact, de comunicare, de afecțiune și dependență, de securitate și echilibru, de identificare cu persoane adulte din anturaj, nevoia de identitate, nevoia de a fi puși în situația de a avea ceva, de a fi încurajați, lăudați, sancționați, nevoia de a fi tratați în mod firesc ca și ceilalți, nevoia de a nu fi etichetați, nevoia de a trăi în societate, de a avea o familie.

Hospitalismul incriminează carențe afective și își pune amprenta asupra dezvoltării ulterioare a copilului, având consecințe grave, pe timp îndelungat asupra dezvoltării fizice, emoționale și intelectuale.

În ceea ce privește problemele medicale, peste 90% dintre copii (96) prezentau ca principală formă de dizabilitate, dizabilitatea

intelectuală, de la forma gravă până la ușoară. Diagnosticele medicale specificate în documentele care se regăseau în dosarele copiilor erau următoarele: oligofrenie grad II – 57 de copii, oligofrenie grad III – 31 de copii, retard mintal lejer – 8 copii, retardare psiho-motorie gravă – 4 copii, epilepsie – 8 copii. Caracteristic acestor copii era faptul că, deficienței mintale îi sunt asociate și alte tipuri de deficiențe, cum ar fi cele senzoriale și locomotorii. Astfel, o pondere însemnată prezentau deficiențe de vorbire, majoritarea copiilor prezentând dislalie, dizartrie (56 de copii). Deficiențele locomotorii prezente la acești copii se împărțeau în două grupe: ale gestualității și ale posturii și mersului, caracterizate prin lipsa finețiі în mișcări. Copiii prezentau sechele de rahitism, deficit staturo-ponderal, anomalii ale aparatului dento-maxilar, datorate în principal condițiilor inumane de trai (lipsa hranei). Caracteristic era faptul că marea majoritate a fetelor aveau configurația corporală asemănătoare cu a băieților. De asemenea, o parte însemnată dintre aceștia prezentau stereotipii motorii precum: legănatul, fluturatul mâinilor, învârtitul, fluturatul degetelor în fața ochilor, bătutul din palme etc., iar unii dintre copii erau autoagresivi.

La copiii cu dizabilitate intelectuală ușoară se observa absența anomaliilor fizice. Aceștia manifestau o întârziere de câțiva ani (varia în funcție de vârsta copilului și numărul de ani de instituționalizare) în ceea ce privește achizițiile, comparativ cu copiii de aceeași vârstă. În adaptarea socio-educativă copiii manifestau un grad relativ de independență, necesitând asistare și supraveghere educațională, fiind evaluați ca fiind capabili de a învăța o meserie și de a o exercita. Acest lucru nu se putea spune despre copiii cu dizabilitate intelectuală gravă, care erau incapabili de actul lexic și grafic, aici intervenția urmărind în principal însușirea parțială a mijloacelor de comunicare, acumularea unor cunoștințe minime despre lumea înconjurătoare și formarea unor deprinderi elementare de autoservire.

Ținând cont de aceste caracteristici precum și de specificul particularităților psihoindividuale ale acestor copii, intervenția trebuia să fie complexă, începând de la recuperarea fizică, formarea deprinderilor de bază și mergând până la socializarea și integrarea lor în școală și comunitate, lucru care a și fost realizat.

În anii ’90, un rol esențial în modelarea politicilor și a practicilor în domeniul serviciilor umane, în mai multe domenii, l-au avut principiul normalizării (Nirje) și principiului valorificării rolului social (Wolfensberger). Cele două principii au stat la baza dezvoltării majore a serviciilor, dar și a dezinstituționalizării, oferirii de suport în vederea ocupării forței de muncă, opțiunilor rezidențiale ale comunității și creșterii participării comunității, participării în societate a persoanelor cu dizabilități (Flynn și Lemay, 1999).

Normalizarea a fost posibilă și în centrele rezidențiale, cum a fost cazul Căminului Spital Cighid, unde erau plasați în general copii cu dizabilități intelectuale, dar și alte tipuri de deficiențe asociate. Într-o primă etapă instituția a fost renovată, fiind create condiții decente de trai (spații igienizate, dotate corespunzător, acces la apă, încălzire etc.). Ulterior, copiii au fost transferați în case de tip familial (în anul 1998), construite în apropiere, unități mici care pot reproduce climatul de tip familial. Aceste aspecte esențiale normalizării au stat la baza marilor transformări care au avut loc de-a lungul timpului în cadrul căminului spital. Astfel, s-a pornit de la îmbunătățirea condițiilor de trai și s-a continuat cu încadrarea copiilor într-o formă de învățământ. Ideea de normalizare se bazează și pe egalizarea șanselor copiilor cu deficiențe în competiția cu copiii normali, care poate fi asigurată prin respectarea drepturilor tuturor copiilor la educație (Gherguț, 2011). Prin aceste eforturi s-a demonstrat că beneficiarii de atunci nu vor fi privați pe viitor de parcurgerea etapelor normale de viață. Acest proces a fost unul complex și complicat, evoluția a fost una lentă și de durată, fiind influențată de mulți factori, dintre care amintim dificultatea acceptării copiilor în comunitate și în școală. Schimbarea percepției sociale cu privire la această categorie de populație este

un proces de durată, deoarece nu putem să nu luăm în considerare modul în care societatea s-a raportat la acești copii până în 1990. Integrarea în comunitate și școală a acestor copii a constituit pași importanți pentru normalizarea situației, dar fără o construcție treptată a societății incluzive, rezultatele nu ar fi cele scontate (Mușu și Vrășmaș, 2000).

Evoluția copiilor instituționalizați în cadrul Căminului Spital Cighid în perioada comunistă – situația prezentă

Studiul a avut ca obiectiv general surprinderea aspectelor specifice cu privire la viața tinerilor instituționalizați în perioada comunismului în cadrul Căminului Spital Cighid.

Obiectivele specifice au fost următoarele:

1. relevarea principalelor aspecte referitoare la ce înseamnă instituționalizarea pentru acești tineri;
2. redarea unei imagini reale a situației trăite în cadrul căminului, înainte de Revoluție și după căderea comunismului;
3. identificarea traseului instituțional, școlar și profesional parcurs de către tinerii participanți la studiu;
4. evidențierea problemelor întâmpinate de tinerii instituționalizați în ceea ce privește integrarea în comunitate, școală și muncă;
5. percepția modului în care acești tineri își văd viitorul.

Metodologie

Metodele utilizate în realizarea studiului au fost următoarele:

a) Interviul de tip focus grup a fost selectat cu scopul de a realiza o analiză a vieții tinerilor care au fost instituționalizați în perioada comunistă în cadrul Căminului Spital Cighid. Am ales acest tip de interviu deoarece principalul avantaj al metodei este acela că oferă un cadru pentru „interacțiunea participanților" și permite discutarea colectivă a unor probleme din viața grupului (Rotariu și Iluț, 2006, 89).

b) Studiul documentelor (al dosarelor participanților) a fost necesar pentru a obține date care să completeze informațiile primite de la tineri, referitoare la propria persoană.

Lotul cercetării, instrument și procedura de lucru

La studiu au participat voluntar 9 tineri cu vârste cuprinse între 28 și 43 ani (5 de gen feminin și 4 de gen masculin), care beneficiază de sprijinul Asociației Româno-Germane Alsterdorf. Informațiile au fost culese în cadrul unei întâlniri care a avut o durată de 2 ore (cu o pauză de 15 minute), organizată la sediul asociației la care s-a făcut referire anterior, o locație cu care tinerii erau familiarizați, în luna iulie 2018, într-o zi de sâmbătă pentru a putea facilita accesul tuturor celor care doreau să participe. Interviul a fost înregistrat (cu permisiunea participanților), pentru redarea rezultatelor procedându-se la transcrierea informațiilor.

Ghidul de interviu utilizat a urmărit obținerea de informații referitoare la următoarele arii de interes: aspecte ale vieții tinerilor din perioada comunistă și cea de după 1989 (traseul vieții acestora), integrarea în comunitate, școală, muncă, rețea de sprijin, relații de prietenie, precum și modul în care aceștia își percep viitorul.

Prezentarea și interpretarea rezultatelor

Interpretarea rezultatelor obținute în cadrul focus grupului a fost realizată prin analiza tematică (de Singly et al., 1998) a răspunsurilor participanților la interviu. Focus grupul a fost codat în programul QSR NVIVO 12, unde au fost identificate opt dimensiuni care au ghidat analiza: modul în care tinerii percep instituționalizarea, aspecte

ale vieții tinerilor instituționalizați în perioada comunistă la Cighid, aspecte ale vieții tinerilor instituționalizați la Cighid în perioada de după 1989, integrarea în comunitate, școală și muncă, traseul vieții acestor tineri, probleme întâmpinate de către tineri/sprijin oferit în vederea gestionării acestora, percepția pe care tinerii o au legat de viitorul lor, relații de prietenie, atitudini nepotrivite/inadecvate față de aceștia (prejudecăți, acte discriminatorii). Marea majoritate a acestor subiecte au fost incluse în ghidul de interviu. Au existat însă și teme suplimentare abordate în cadrul întâlnirii care s-au desprins în urma discuțiilor.

Gradul de acoperire a fiecărei dimensiuni din totalul focus grupului este redat în figura 1. Tinerii au alocat mai mult timp discuțiilor privind situația trăită în perioada comunistă, respectiv celor care au făcut referire la percepția privind viitorul lor. De asemenea, au oferit informații relevante referitoare la traseul vieții lor și ce înseamnă pentru ei instituționalizarea. Au fost rezervați în a vorbi despre problemele cu care se confruntă și despre relațiile de prietenie cu persoane din afara colegilor. Un subiect care a fost abordat în urma discuțiilor din cadrul întâlnirii a fost cel legat de stigmatizare.

Figura 1: Reprezentarea gradului de acoperire a fiecărei dimensiuni discutate[1]. Analiza descriptivă a lotului

Cei 9 tineri participanți la studiu locuiesc în case de tip familial (5 persoane), în apartamente protejate (2 persoane) sau chirie (2 persoane), administrate de către asociație. Doi dintre tineri, cei care locuiesc cu chirie, prezintă dizabilitate intelectuală ușoară, restul participanților la studiu dizabilitate intelectuală moderată (fiind încadrați în grad de handicap accentuat). Nici unul dintre participanții la studiu nu era căsătorit. 4 dintre tineri

erau încadrați în muncă, restul nu lucrau la momentul realizării interviului.

Din dorința de a crea o atmosferă plăcută și a oferi tinerilor timpul necesar pentru a se conecta la activitatea care urma a fi desfășurată, în partea de început a întâlnirii, aceștia au fost rugați să se prezinte în câteva cuvinte – Cine sunteți (vârstă, dacă lucrați, ce vă place să faceți în general și ce vă place să faceți în timpul liber)?

Pentru a avea o imagine cât mai completă, redau în cele ce urmează câteva dintre răspunsurile participanților:

> „S 1. Am 31 ani, lucrez pe Clujului la Pantofi și stau pe str. S în Ioșia, îmi place faza de pantofi, să mă plimb, să mă împrietenesc cu prietenii, mă mai distrez". „S 2. Am 28 ani, fac curățenie, chiuveta, fac paturile, locuiesc la Casa F., nu lucrez, la lipit am lucrat am primit bonuri și salar,… îmi place să îmi caut loc de muncă, îmi place să mă bucur, fericire". „S 3. Am 34 ani împliniți, lucrez la fabrică de încălțăminte, îmi plac toate fazele pe care le fac și îs mulțumit de ce am realizat până acum; stau în chirie, am avut un hobby preferat desen tehnic, dar l-am sistat pentru că nu am spațiu să mă desfășor, așa că rămân pe locul de muncă și ajutorarea prietenilor". „S 4. Am 37 ani, stau în chirie cu MT, lucrez la fabrica de pungi în Oșorhei, am transport, de 12 ani,… îmi place sportul foarte mult". „S 5. Am 34 ani, mi-a plăcut să fac curat la apartament, pe strada S stau cu VL în cameră, noi suntem de la cămin de la Cighid; sunt în șomaj, îmi place sportul". „S 6. Am 25 ani, locuiesc la Casa M., lucrez la piața Ocska, duminica și sâmbăta,… am lucrat la firma P, am curățat geamuri, nu am timp liber, tot timpul lucrez". „S 8. Am 29 ani, stau la Casa F., îmi place sportul, să mă uit la televizor, să ascult muzică, dar puțin, mai bine fac curat,… îmi place să fac curat".

Două au fost temele principale care s-au desprins din răspunsurile tinerilor participanți la întâlnire, și anume: munca și ceea ce le place să facă. Surprinzător a fost ca în această parte de început tinerii să se concentreze pe muncă, având în vedere faptul că doar 4 dintre aceștia la momentul organizării activității ocupau un loc de muncă. Mai mult, din unele răspunsuri se evidențiază clar faptul că și plăcerile tinerilor se raportează tot la activitatea de muncă desfășurată.

Modul în care tinerii percep instituționalizarea

Specific tinerilor care au fost instituționalizați în perioada comunistă în cadrul Căminului Spital Cighid este faptul că, marea majoritate a acestora au fost abandonați de către părinți în spitale sau leagănul pentru copii la vârste fragede, Căminul Spital fiind poate a doua sau a treia instituție gazdă.

Pornind de la aceste considerente, am fost interesați să surprindem percepția acestor tineri cu privire la experiența instituționalizării din acea perioadă și nu numai.

Întrebați fiind „Care este primul lucru la care vă gândiți când se vorbește despre instituționalizare?", răspunsurile participanților la grup au fost variate. Marea majoritate a acestora (8 dintre tineri) s-au raportat la propria persoană, redând aspecte pozitive, dar și mai puțin plăcute ale experienței, atât din perioada de dinainte de 1989, cât și din perioada care a urmat. Dintre aspectele pozitive redăm:

> „Mi-a plăcut la porci la Cighid, la tulei"[2], „Am fost la A, am mâncat biscuiți, am băut lapte, brânză, pâine cu Finetti, cu cacao, biscuiți cu lapte, am împăturit hainele, le-am pus în dulap, am făcut bine", „Am fost în excursie… am fost la mare, am fost și în Ungaria".

Observăm din răspunsurile tinerilor că atunci când li s-a solicitat să redea ce înseamnă pentru ei instituționalizarea, într-o primă etapă s-au raportat la evenimentele plăcute din viața lor, la perioada de după 1989, perioadă cu schimbări majore în ceea ce privește condițiile de viață din instituție, aceste amintiri fiind pentru ei prețioase.

Când au făcut referire la aspectele mai puțin plăcute, tinerii au prezentat următoarele situații:

„Ce am făcut de mică?: nu știam să vorbesc, nu aveam dinți în gură, nu știam să umblu, nu am știut să mănânc, mi-a dat dna X…", „Eu am fost în salonul 9 când am fost mică și R. m-a ars pe mână, mi-a rămas cicatrice, prostii am făcut când am fost mică", „Când am fost mică în salonul 8, când am fost mică, micuță, eram slăbuță când eram mică".

Unul dintre participanți s-a raportat la modul general la ce înseamnă instituționalizarea, răspunsul acestuia evidențiindu-se: „Copii care nu au nici un viitor, care trebuie să stea la programul instituției, îmbrăcat, igienizat, ce trebuie la programul instituției". Afirmația colegului a fost aprobată de către ceilalți participanți la interviu. Răspunsul are însă dublu înțeles. Pe de o parte face referire la programul din instituții, care este același pentru toți și care impune anumite restricții, pe de altă parte se raportează la situația celor care sunt plasați în instituții, concluzia fiind că aceștia „nu au nici un viitor". Se poate însă ca răspunsul să vizeze viața copiilor care au fost în situația lor, au ieșit din sistem (la solicitarea acestora) și au eșuat în încercarea de a se descurca independent, în momentul de față nemaibeneficiind de sprijin din partea specialiștilor. Tinerii au făcut referire în cadrul interviului la colegii aflați în această situație.

Aspecte ale vieții tinerilor instituționalizați la Cighid în perioada comunistă

Un aspect relevant care s-a desprins în urma discuțiilor inițiale legate de instituționalizarea în perioada comunistă a fost acela că o parte dintre tineri nu își amintesc de acea etapă din viața lor. Pornind de la cele relatate în cadrul interviului, putem să vorbim oare în acest context despre dezvoltarea unor mecanisme de apărare, prin care sunt reprimate amintirile care îi pot pune în pericol pe acești tineri/le pot provoca trăiri emoționale intense (durere) sau despre amnezie infantilă sau doar despre dificultăți în reactualizarea informațiilor? Ceea ce s-a mai observat este că acest aspect nu poate fi raportat la vârstă, la gradul de handicap și perioada de instituționalizare. Am observat că tinerii care prezintă dizabilități intelectuale ușoare au fost cei care au accentuat că nu își amintesc acea perioadă. Acești tineri retrăiesc momente ale vieții lor de atunci când vizualizează filmele care prezintă secvențe din viața lor sau care fac referire la acestea, care pot fi accesate pe internet:

„Pot să spun cu mâna pe inimă că pentru un copil nou născut nu erau condiții de trăit. Bine că am fost copil mic și că nu țin minte mai multe lucruri, spre norocul lui Dumnezeu, nu îmi amintesc mare lucru. După Revoluție au început schimbările"; „Nu îmi amintesc nimic. Mulțumim lui Dumnezeu că ne-a salvat de moarte prin dr. O.", „Dacă nu era dl dr. noi eram morți acolo, toți"; „Trăim noi, vedem imaginile, din clipa în care noi punem pe internet"; „Și pe YouTube, pui spitalul Cighid".

O parte dintre participanții la întâlnire, în răspunsurile lor la această întrebare au făcut referire la moarte și durerile prin care au trecut:

„Condiții mai naspa, paturi de fier și toți acolo îngrămădiți toți acolo și era și sora mea, o soră a mea M. și nu mi-am dat seama că era sora mea, mi-a zis o femeie, cred că aveam 10 ani și a murit sora mea, știu că am fost și noi atunci la înmormântare cu Ghioracul și scria acolo". „Au murit mulți prunci la Cighid, îi arunca cineva în groapă, este un bărbat criminal". „Mureau copii. Copii neîngrijiți". „Cu mâna mâncam mămăliga, eram bătuți acolo, erau criminali". „Dureri peste dureri, nu uit".

Cele mai impresionante răspunsuri au fost cele în care tinerii au făcut referire la moarte, la dureri, la faptul că nu vor uita acele momente din viața lor. Acuzele care au fost aduse celor care atunci ar fi trebuit să le ofere sprijin sunt grave. Cu toate acestea, ceea ce am observat în cadrul întâlnirii este faptul că tinerii au reușit să gestioneze problemele trecutului și în momentul de față se raportează doar la experiențele prezente, fără

a judeca pe cei care au acceptat acele condiții, nedepunând efort pentru a-i ajuta în acea perioadă dificilă.

Aspecte ale vieții tinerilor instituționalizați la Cighid în perioada de după 1989

Despre perioada de după 1989 tinerii au oferit multe informații, au fost foarte entuziasmați și s-au întrecut în a reda momente trăite, de care își aminteau cu plăcere.

> „Au început să se schimbe lucrurile din ce în ce nu în bine, în foarte bine, au venit ajutoare, am fost sprijiniți cu medicamente, cu haine, cu tot ce trebuie să aibă un copil în ziua de azi, noi le-am primit în acele vremuri spre mulțamul lui dr. O.,… Mai întâi s-a renovat, s-a angajat personal nou, au mai lucrat și vechea gardă, dar e bine, au început să meargă treburile din ce în ce pe făgașul pe care trebuia, atunci trebuia să înceapă schimbarea. După schimbare și renovare, au început terapii de recuperare, logopedie, cu mai mulți voluntari din țară și din afara țării, am fost în excursii, de ziua copilului s-a făcut serbare, ieșiri, multe evenimente frumoase pe care un copil trebuie să le primească, noi le-am primit". „Când s-a ridicat și s-a renovat tot, deci noi, ne-am bucurat că au venit ajutoare, am făcut activități, foi din astea, desen, țin minte când eram mică eram cu D si DN, vezi că țin minte așa, și după aia stăteam la salonul 8, tot activități făceam, ne mai punea să facem curat și dacă eram mici măcar să învățăm din mare, așa, și după aia am făcut dans modern, dans popular și am mai fost la căsuța D, și acolo am făcut activități, desen, din astea și a fost fain;…". „Noi am început să umblăm, am fost și la grădiniță la grupa mare, apoi m-a dat la școală, am fost în clasa I până în clasa a VIII-a, am dat apoi examen și apoi de la Cighid am venit la Casa…; am fost în excursie, la mare, în Ungaria, la Budapesta, peste tot, am fost la Hamburg cu dna A., cu dna L. și cu dl dr. O. (Dumnezeu să îl ierte, pomenesc de el; el ne vede, ne priveghează, da)…".

Tinerii au apreciat schimbările care au avut loc în acea perioadă. Informațiile transmise de către aceștia au vizat îmbunătățirea condițiilor de trai, includerea lor în activități de recuperare și timp liber, sprijinul oferit de specialiști din țară și străinătate, integrarea într-o formă de învățământ etc. Ceea ce am observăm din răspunsurile primite este că, pe lângă activitățile de timp liber în care au fost implicați, au evidențiat și aspecte legate de muncă, de responsabilitățile avute în cadrul căminului. De evidențiat este faptul că aceștia au apreciat în egală măsură cele două tipuri de activități.

Integrarea în comunitate, școală și muncă – traseul vieții tinerilor

În ceea ce privește integrarea într-o formă de învățământ, traseul parcurs de către tinerii participanți la studiu a fost similar. Au urmat clasele primare și gimnaziale la Ghiorac, o localitate în imediata apropiere a Căminului Spital Cighid, după care au fost transferați la Oradea. Inițial, au locuit în cele 2 case de tip familial ale Asociației Româno-Germane Alsterdorf, după care, o parte dintre aceștia au fost plasați în apartamente protejate, doi dintre ei reușind să fie independenți, locuind în prezent cu chirie (aceștia din urmă reușesc să se gospodărească beneficiind în continuare de sprijinul specialiștilor din cadrul asociației).

Pentru a reda traseul parcurs de către tineri, prezentăm în cele ce urmează câteva dintre răspunsurile acestora.

> „Am început prima dată cu grădinița și apoi cu școala; apoi de la Cighid, când am terminat școala, am venit în 2001 în Oradea; atunci eram noi la Casa M., după aia am mers noi la școală la Tudor Vladimirescu, Bococi, de fete; eu eram la bucătar-cofetar; am terminat la școala de fete, după aia am avut și examen, anul IV am gătat; și diplomă am primit; după aceea am început să lucrez; în timpul vacanței am fost la sere la roșii și la castraveți; atunci eram la Casa M. nu eram la F., nici la apartament; de la Casa F. am început să îmi găsesc loc de muncă; am găsit la O.; eram aproape de

Casa F., la 2 pași (o secție care s-a extins la O.); după aceea la apartamentul 5; după la chirie, pe picioarele mele; cu MT locuiesc cu ea în chirie, mă înțeleg bine cu ea, o ajut și ea mă ajută, trebui să ne ajutăm unul pe celălalt".

„Am fost la grădinița de la Căminul Spital Cighid, grupa pregătitoare, am făcut grădiniță grupa mare, am ajuns la școala generală clasele I-VIII; de la școala generală am ajuns la George Barițiu; la Casa M., acolo am fost cu N, cu mai mulți;… după Casa M. direct au urmat apartamentele protejate;… am făcut Școala profesională George Barițiu; am lucrat la o firmă de construcții în zidărie, am fost ucenic pe perioada de vară și după aia s-au întâmplat niște chestii și nu am mai dorit să continui în construcții și după aia om de serviciu pe scară la mai multe blocuri și o perioadă a fost asta, foarte scurtă, după aia prin DGASPC și prin fundație m-am angajat la C., fabrică de încălțăminte, de pantofi (și pantofii ăștia i-am primit de la patron, de ziua mea, cadou); de 11 ani deja lucrez acolo; anii de muncă pe care îi avem egalitate cu N.; în chirie, independent, cu C.".

„Eu am început școala la Ghiorac, I-a, clasa a II-a, a III-a, a IV-a, a V-a, a VI-a, a VII-a și a VIII-a, am terminat; eu acuma am venit în Oradea în 2003 și apoi eram eu la Casa Marx când am venit; am fost la horticultură; și apoi am terminat în 2006 și apoi în 2007 m-am angajat la Y., curățenie am făcut, oamenii au fost mulțumiți,… s-a închis firma, s-ar putea să deschidă; m-am întâlnit cu colega și a zis că se deschide,… ne anunță șeful, F. vii înapoi?; sunt în apartament cu fetele".

Un aspect relevant care s-a desprins în cadrul interviului a fost dorința exprimată de tineri de a lucra. Cei care au lucrat și în momentul de față au rămas fără loc de muncă își doresc să fie integrați în muncă. Cei care nu și-au găsit până în prezent loc de muncă sunt sprijiniți în această direcție. Doi dintre tineri au vechime în muncă de 11, respectiv 12 ani (una dintre tinere în toată această perioadă lucrând la aceeași firmă).

Probleme întâmpinate de către tineri/sprijin oferit în vederea gestionării acestora

La întrebarea: Care sunt 3 dintre problemele cu care se confruntă în momentul de față?, inițial nici unul dintre tineri nu a răspuns. Din discuțiile avute s-a desprins ideea că ei consideră că nu au probleme: „Nu avem probleme; nu am nici o problemă cu sănătatea, ne bucurăm la Dumnezeu că suntem bine, sănătoși…".

În cele din urmă, 2 dintre tineri au făcut referire la importanța sprijinului de care beneficiază, fără de care nu ar reuși să se descurce, sprijin de care au certitudinea că vor beneficia și pe viitor. Având în vederea faptul că acești tineri prezintă dizabilitate intelectuală și alte probleme asociate, ajutorul primit din partea specialiștilor este esențial pentru o viață normală:

> „Chiar probleme nu sunt foarte mari, cât de cât mai trebuie un pic de gestionare/îndrumare pe partea financiară, ceea ce avem asistență din partea fundației care se ocupă cu locul de muncă, aia prin dl E., care este asistentul meu; ne coordonează cum să gestionăm partea financiară… un pic de îndrumare ne trebuie"; „Nu mă descurc să fac prea bine mâncare, dar în rest cu ajutorul personalului, ne sprijină, ne ajută, așa mă descurc; … facem noi mâncare, curățenie, din astea așa, bine ne mai ajută ei un pic pe o parte, ca pe viitor să fim în viață".

Întrebați fiind cine cred că îi va ajuta pe viitor (peste 10 ani de exemplu), participanții la grup au fost foarte categorici când au indicat asociația. Unul dintre participanți a adăugat și prietenii: „Ne știm de mai bine de 20 de ani și prietenii noștri din anturaj pe care îi cunoaștem".

Percepția tinerilor cu privire la viitor

Raportat la modul în care tinerii își percep viitorul, concluzia care s-a desprins în cadrul interviului a fost aceea că marea majoritate a participanților la studiu își doresc să lucreze,

unii chiar să fie independenți, mai puțini dintre aceștia având aspirații legate de viața familială. La afirmația unuia dintre membrii grupului: „Să ne facem o familie dacă se poate, deja avem o anumită vârstă la care cum să zic, ar cam trebui deja", intervenția unui alt membru a fost „Care poate".

Restul răspunsurilor au vizat cele specificate anterior:

> „Să ne descurcăm pe picioarele noastre"; „Îmi doresc să găsesc locuri de muncă, după aia familie…"; „Să am și eu familie, să am viitor, copii…"; „Eu mă duc la biserică, mă rog pentru mine să mă duc la lucru,… îmi doresc să muncesc, nu îmi place să stau în casă, îmi place să muncesc"; „Să îmi găsesc loc de muncă, nu mai găsesc loc de muncă".

Tinerii motivează dorința de lucra prin faptul că nu doresc să fie dependenți de alții. Legat de întemeierea unei familii, reținerea tinerilor în ceea ce privește acest aspect poate fi explicată prin faptul că nu mențin relația cu familia naturală, că mulți dintre aceștia nu își cunosc propria familie sau datorită faptului că nu sunt încurajați în această direcție.

Relațiile de prietenie

În acest context, sugestia intervievatorului a fost de a vorbi despre prietenii pe care îi au în afara celor din instituție. Observăm din răspunsurile participanților la interviu că cercul de prieteni este restrâns. Doar 3 dintre tineri au răspuns la această întrebare, prietenii la care au făcut referire fiind dintre persoanele pe care le întâlnesc la biserică sau la locul de muncă. „Da, eu am prieteni și pe la biserică și în oraș"; „Eu am prieteni la biserică, prieteni buni"; „Eu am prieteni și în afara orașului, familii; care îmi este și colegă de servici și familia ei".

Următoarea provocare pentru tineri în cadrul interviului a fost rugămintea de a adăuga la cele ce au fost spuse și alte aspecte legate de viața lor, pe care nu le-au abordat și despre care doresc să vorbească. Intervențiile acestora au fost surprinzătoare, deschizând și alte subiecte de discuție, interesante pentru tema studiată.

Unul dintre tinerii participanți la grup a avut prima intervenție. Acesta și-a exprimat dorința de a se muta de la Casa M. într-o altă localitate unde are locuință fratele său. Fusese în vizită și considera că: „…acolo e casa mea, nu îmi place să fiu bătrân în Casa M.". Unul dintre colegi a intervenit: „Mai gândește-te un pic la treaba asta, bine, că părinții tăi nu te-au dat că au vrut să te țină. Fundația este cea care te ajută pe tine. Din păcate așa a fost situația; fundația nu te lasă la greu".

Discuția a surprins mai departe aspecte legate de rețeaua de suport din cadrul grupului de tineri care au trăit și trăiesc aceleași experiențe.

> „Vom rămâne prieteni indiferent de situație și suntem ca frați toți, noi, cu care am copilărit"; „Frați, surori; Noi suntem și «cighidani»"; „Și trebuie să ne unim unii cu alții"; „Erau copii de la școală care strigau după noi «uite că vin și cighidanii»".

Observăm din intervențiile participanților la interviu că probleme din trecutul lor ies la suprafață. Surprinzător este însă cum acestea sunt gestionate. Faptul că ei se consideră „frați", „surori", faptul că se asociază cu denumirea instituției prin apelativul „cighidanii" (chiar dacă inițial era denumirea stigmatizantă, utilizată de către colegii de școală din comunitate), arată cât de important este grupul de apartenență pentru ei, cât de important este sprijinul primit. La acesta se adaugă și sprijinul din partea asociației, simțindu-se astfel protejați, nefiind îngrijorați cu privire la viitor.

Atitudini nepotrivite/inadecvate față de tineri (prejudecăți, acte discriminatorii)

Această temă a fost abordată suplimentar la inițiativa tinerilor. Pornind de la eticheta „cighidanii" și de la cele exprimate de participanți în cadrul discuției de grup, am dorit să surprindem aspecte relevante privind modul în care persoanele din anturaj și nu numai, se raportează la acești tineri. Subiecții

au făcut referire în răspunsurile lor la persoanele străine, dar și la cele cunoscute (exemplu foști colegi din instituție, colegi de la locul de muncă, actuali colegi). Din discuție a rezultat faptul că, în general, tinerii evită situațiile conflictuale, nerăspunzând provocărilor. Dintre răspunsurile acestora redăm: „Încercăm să nu le luăm în seamă", „Ne fac în toate felurile, își bat joc și noi nu îi băgăm în seamă; în general; și la lucru mai pățesc, dar na", „Bine facem, nu băgăm de seamă", „Nu trebuie să bagi în seamă ce face". Cu toate acestea însă sunt și situații în care tinerii sunt amenințați sau agresați fizic de către foștii colegi care au ieșit din sistem sau sunt exploatați la locurile de muncă:

> „…aveți grijă dacă ați venit în Oradea…; am pățit la pod (m-a lovit la cap), de ce nu am dat banii"; „Eu mai pățesc; au am pățit, venea una care era cu angajări și a văzut că tot am probleme și mă necăjesc, eu stăteam acolo și vine șefa pe la mine: Ce-i cu tine? Ne-a pus să facem în locul lor și nu îmi convine că altul numai să steie și eu să trag mai mult; tot îmi zice: nu băga în seamă, m-a văzut că sunt necăjită, nu vorbesc cu nimeni și amu sper să trec; câte necazuri am avut numai Dumnezeu știe; în rest e bine; în afară în oraș mai sunt care se mai agață unii de noi, dar no, mergem mai departe".

Din experiențele împărtășite putem concluziona că sunt puține situațiile în care tinerii nu se confruntă cu acest gen de probleme, doar doi dintre tinerii participanți la întâlnire declarând că nu întâmpină dificultăți: „Nu am avut parte de așa ceva, eu lucrez într-un colectiv bun", „Și eu la fel, de mine nu s-au legat nicicum, nici la locul de muncă".

Concluzii

În perioada comunistă, statul, prin intermediul profesioniștilor din domeniul medical și al sănătății mentale, justifica încercările de constrângere a părinților de a încredința copiii unor instituții de protecție. Mai mult, unii părinți își părăseau copiii, cu speranța că în instituții pot beneficia de condiții mai bune pentru creștere și educare (Nelson, Fox și Zeanah, 2014). Toate acestea erau realizate însă în ideea că statul putea să crească copiii mai bine decât o puteau face familiile acestora, legăturile dintre copiii plasați în instituții și părinți nefiind încurajate (Kligman, 2000; Anghel, Herczogb și Dima, 2013; Nelson, Fox și Zeanah, 2014).

Studiul de față și-a propus să redea o imagine reală a vieții tinerilor care au fost instituționalizați în perioada comunistă în Căminul Spital Cighid, o instituție care a fost descrisă după 1989, alături de alte multe asemenea instituții din țară, ca fiind adevărat „lagăr de exterminare" pentru copiii cu dizabilități. În astfel de instituții erau plasați copiii considerați „irecuperabili". În această categorie au fost încadrați și tinerii participanți la studiu. Faptul că plasarea în instituții se făcea pe baza unui diagnostic medical de multe ori eronat se confirmă și în această situație. Puțini dintre tinerii aflați atunci în instituție prezentau probleme atât de grave astfel încât în momentul de față să fie dependenți total de sprijin. Nu vom putea afla însă niciodată care ar fi fost traseul vieții acestor tineri dacă nu aveau neșansa de a fi instituționalizați în acea perioadă.

Studiul confirmă faptul că instituționalizarea își pune amprenta asupra dezvoltării fizice (marea majoritate a participanților prezintă deficit staturo-ponderal), emoționale (sensibilitate emoțională), psihice a copiilor/tinerilor, cu repercusiuni pe parcursul întregii vieți. Acest aspect însă nu îi împiedică pe tinerii participanți să își trăiască viața, să fie ancorați în prezent, să fie responsabili și să contribuie, fiecare, în măsura posibilităților la îmbunătățirea continuă a vieții proprii și a celor din anturaj. Dorința exprimată de a lucra, de a fi independenți constituie doar câteva dintre argumentele care vin să susțină cele specificate anterior. Cu toate acestea însă, reușita integrării sociale, școlare și profesionale a acestor tineri depinde în mare măsură de experiențele trăite de-a lungul vieții. În acest context vorbim despre vârsta la care

au fost plasați în instituție și numărul instituțiilor prin care au trecut, condițiile de trai din instituții etc.

În urma realizării studiului, au fost identificate o serie de elemente care contribuie la reușita integrării acestor tineri în comunitate, școală și muncă, și anume: intervenția în mediul instituțional (serviciile/ programele de care au beneficiat și beneficiază în continuare), condițiile de viață decente, educația primită (în care au fost insuflate valori precum: responsabilitate, disciplină, empatie, onestitate, credință etc.) sprijinul permanent acordat acestora de către specialiști și de către colegi.

Studiul redă o imagine a tânărului instituționalizat care a lăsat în urmă trecutul, se focusează pe prezent, care este înclinat spre a oferi sprijin „fraților" lui (după cum au afirmat în cadrul interviului când s-au raportat la colegi), este responsabil pentru acțiunile lui și pentru viitor, lăsând la o parte problemele cu care se confruntă, modul în care sunt încă percepuți în comunitate. Regretabil este faptul că societatea nu este încă pregătită să îi accepte, iar fără aportul tuturor membrilor comunităților nu vom putea vorbi despre o adevărată integrare a acestor tineri.

Note

[1] Legendă: Dimensiuni principale și coduri tematice (Codare în NVIVO în urma căreia s-au stabilit aspecte relevante privind dimensiunile principale ale cercetării. Aceste fragmente apar descrise în lucrare la analiza tematică).

[2] Dat fiind numărul mic de subiecți, pentru păstrarea anonimatului, nu au fost specificate datele de identificare ale acestora după fiecare citat.

Bibliografie

Alexiu, M. (2010) Protecția și ocrotirea copiilor abandonați, în D. Buzducea (coord.), *Asistența Socială a Grupurilor de Risc,* Iași: Polirom, 157–180.

Anghel, R., Herczogb, M. și Dima, G. (2013) The challenge of reforming child protection in Eastern Europe: The cases of Hungary and Romania. *Psychosocial Intervention* 22, 239–249. Disponibil la https://www.redalyc.org/ pdf/1798/ 179829308009.pdf. Accesat în 5 august 2018.

Brătianu, I. și Roșca, C. (2005) *Copilul instituționalizat între protecție și abuz.* Iași: Lumen.

Ciobanu Grasu, M. (2012) Provocări și dileme în educarea copiilor cu dizabilități. *Revista Calitatea Vieții,* XXIII, 1, 63–86. Disponibil la http://www.revistacalitateavietii.ro/2012/CV-1-2012/04.pdf. Accesat în 5 august 2018.

De Singly, F., Blanchet, A., Gotman, A. și Kaufmann, J.-C. (1998) *Ancheta și metodele ei: Chestionarul, Interviul de producere a datelor, Interviul comprehensiv.* Iași: Polirom.

Dinu, A. (2014) Rights of Children with Disabilities in Post-Communist Romania. *A Journal of Human Rights,* IV, 1, 1–15. Disponibil la https://www.academia.edu/10248937/Rights_ of_Children_with_Disabilities_in_Post-Communist_Romania. Accesat în 7 august 2018.

Flynn, R. J. și Lemay, R. A. (1999) *A Quarter-Century of Normalization and Social Role Valorization: Evolution and Impact.* Ottawa: University of Ottawa Press.

Gherguț, A. (2011) Particularități ale asistenței persoanelor cu nevoi speciale/dizabilități, în G. Neamțu, (coord.), *Tratat de asistență socială,* Iași: Polirom, 953–995.

Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (2017) *Căminul spital pentru minori nerecuparabili Cighid.* Disponibil la https://www.iiccr.ro/wp-content/uploads/2017/06/2.-Cighid-print.pdf. Accesat în 12 iulie 2018.

Johnson, D. E. și Gunnar, M. R. (2011) Growth Failure in Institutionalized Children. *Monogr Soc Res Child Dev,* 76, 4, 92–126. Disponibil la https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4214390/. Accesat în 7 august 2018.

Kligman, G. (2000) *Politica duplicității. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu.* București: Humanitas.

Lambru, M. și Roșu, C. (2000) Acțiunea Statului în domeniul protecției copilului în dificultate din România. Profil și reformă, în I. Mihăilescu (coord.), *Un deceniu de tranziție. Situația copilului și a familiei în România,* București: Unicef, 143–159.

Legea nr. 3/1970 privind regimul ocrotirii unor categorii de minori. Disponibil la https://lege5.ro/Gratuit/gu4tmobu/legea-nr-3-1970-privind-regimul-ocrotirii-unor-categorii-de-minori. Accesat în 12 iulie 2018.

McCall, R. B. și Groark, C. J. (2015) Research on Institutionalized Children: Implications for International Child Welfare Practitioners and Policymakers. *American Psychological Association,* 4, 2, 142–159. Disponibil la https://cafo.org/wp-content/uploads/2015/08/research-on-institutionalized-children-11.pdf. Accesat în 12 iulie 2018.

Mănoiu, F. și Epureanu, V. (1996) *Asistența socială în România.* București: ALL.

Morrison, L. (2004) Ceausescu's legacy: family struggles and institutionalization of children in Romania. *Journal of Family History,* 29, 2, 168–182. Disponibil la http://childcult.rsuh.ru/binary/73618_54.1235937610.93743.pdf. Accesat în 5 august 2018.

Moulson, M. C., Shutts, K., Fox, N. A., Zeanah, C. H., Spelke, E. S. și Nelson, C. A. (2015) Effects of early institutionalization on the development of emotion processing: a case for relative sparing? *Developmental Science,* 18, 298–313. Disponibil la https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4297604/. Accesat în 5 august 2018.

Muntean, A. (2001) *Familii și copii în dificultate. Note de curs.* Timișoara: Mitron.

Mușu, I. și Vrășmaș, T. (2000) Copiii cu dizabilități, în I. Mihăilescu (coord.), *Un deceniu de tranziție. Situația copilului și a familiei în România,* București: Unicef, 107–117.

Nelson, C. A., Fox, N. A. și Zeanah, C. H. (2014) *Copiii abandonați ai României. Privațiune, dezvoltare cerebrală și eforturi de recuperare.* București: Trei.

Oșvat, C. și Marc, C. (2013) The socio-professional integration of the institutionalized youngsters. Revista de Asistență Socială, XII, 1, 113–125, Iași: Polirom.

Padmaja, G., Sushma, B. și Agarwal, S. (2014) Psychosocial problems and well being in institutionalized and non institutionalized children. *Journal Of Humanities And Social Science,* 19, 10, II, 59–64. Disponibil la http://iosrjournals.org/iosr-jhss/papers/Vol19-issue10/Version-2/K0191025964.pdf. Accesat în 12 iulie 2018.

Rosenberg, D. R., Pajer, K. și Rancurello, M. (1992) Neuropsychiatric Assessment of Orphans in One Romanian Orphanage for 'Unsalvageables'. *JAMA,* 268, 24, 3489–3490. Disponibil la http://jama.jamanetwork.com/ by a Johns Hopkins University User on 06/09/2015. Accesat în 12 iulie 2018.

Rotariu, T. și Iluț, P. (2006) *Ancheta sociologică și sondajul de opinie. Teorie și practică.* Iași: Polirom.

Roth-Szamoskozi, M. (1999) *Protecția copilului – Dileme, Concepții și Metode.* Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Zamfir, E. (2002) Direcții ale reformei sistemului de protecție pentru copil și familie. *Revista de Asistență Socială,* 2, 29–49.

Zeanah, C. H., Smyke, A. T., Koga, S. F. și Carlson, E. (2005). Attachment in Institutionalized and Community Children in Romania. *Child Development,* 76, 5, 1015–1028. Disponibil la https://www.jstor.org/stable/3696612?seq=1#page_scan_tab_contents. Accesat în 12 iulie 2018.

Crizele economice și interacțiunea dintre piață și politicile publice

Șerban-Costin Crețu*
Școala Națională de Studii Politice și Administrative

Abstract: This article's main idea is that a coherent attitude must be imposed in the relation between the market and the state, either by allowing the market to fully realize its competitive function by eliminating non-viable actors, or by imposing public policies designed to make the competition between market actors less risky but also less profitable. Based on this idea, it is shown that in the case of mature capitalism, the elimination of the longstanding incoherence between the market and the public policies leads to the elimination of the intermediate causes of crises (as they are listed and analyzed in the literature), but especially to the reduction of moral hazard, of the waste of resources and of the risks of repeating and amplifying economic crises. All this is done by first resorting to a historical treatment (the construction of case studies for several economic crises), then using this historic analysis in a systematic treatment (the construction of a model for the causes of economic crises) and by highlighting alternative scenarios of evolution for each crisis studied, in order to show that when this incoherence in the interaction between the market and public policies does not occur, the causes of the economic crises in question would be transformed, sometimes to the point of extinction, and the economic crisis would either have not occurred or would have had smaller dimensions.

Keywords: *market; public policies; crisis; model; scenario.*

Cuvinte-cheie: *piață; politici publice; criză; model; scenariu.*

Introducere

După recenta criză economico-financiară, interesul pentru aceste fenomene negative ale funcționării societății capitaliste a crescut exponențial. Astfel, au fost revitalizate și puse în perspectivă mai vechi și mai noi teorii despre criză, s-au avansat explicații specifice. În acest context, o nouă contribuție pare dacă nu superfluă, atunci doar încă o voce într-un cor imens. Cu toate acestea, finalitatea propusă a acestei cercetării – aceea de a testa sub dublu aspect, sistematic și istoric, ipoteza că există o incoerență, o contradicție, care se desfășoară în timp între evoluțiile pieței și politicile publice față de acestea – este deosebit de promițătoare pentru explicarea crizelor și o eventuală diminuare a riscurilor și consecințelor negative antrenate de acestea. Intuiția fundamentală este aceea că, în mod natural, piața produce riscuri speculative care pot genera crize, dar, în același timp, lăsată să lucreze, conduce la eliminarea actorilor neviabili și mai ales la educarea celor viabili astfel încât să nu își asume riscuri excesive. Aceeași intuiție spune că statul, prin politici publice, poate accepta mersul natural al pieței sau, dimpotrivă, poate interveni. Din acest punct de vedere constatăm că, drept regulă generală, în boom statul încurajează dereglementarea, sporind apetitul pentru risc speculativ, în timp ce în criză adoptă o politică publică de intervenție, anume de *bail-out* și relaxare cantitativă așa cum s-a întâmplat în economiile mari, occidentale. Această succesiune temporală constituie în mod evident o interacțiune contradictorie între piață și stat, care

* Școala Națională de Studii Politice și Administrative, București.
E-mail: cretuserbancostin@gmail.com.

conduce la hazard moral, la creșterea apetitului de risc, la noi crize sau la aprofundarea celor pe care piața însăși le-ar putea genera înainte de a elimina actorii neviabili.

Pornind de la această intuiție, am construit cercetarea recurgând, pe de o parte, la un tratament istoric, la construcția unor studii de caz în care am evidențiat în special cauzele câtorva crize, pe de altă parte, la un tratament sistematic, la construcția unui model pentru cauzele crizelor, astfel încât, într-un al treilea și ultim pas, să evidențiez, construind scenarii alternative de evoluție pentru fiecare criză, că atunci când această incoerență a interacțiunii dintre piață și politici publice nu apare, cauzele relevate de regulă sunt metamorfozate, uneori până la dispariție, iar crizele fie nu s-ar produce, fie ar avea cu totul alte dimensiuni și, mai ales, pe termen lung s-ar micșora hazardul moral, temperându-se apetitul speculativ. Așadar, cercetarea este construită pe trei nivele: cauzele crizelor așa cum sunt relevate de specialiști, ordonarea acestor cauze într-un model simplu al lor, astfel încât niște scenarii alternative simple pentru fiecare studiu de caz să arate că, în absența incoerenței menționate, lucrurile ar fi evoluat dramatic diferit în sens pozitiv. După cum se vede, este vorba despre un mix de metode: studiu de caz, modelare, elaborare de scenarii alternative. De asemenea, se poate observa ușor că datele cu care este realizată cercetarea sunt ele însele pe mai multe nivele: date efective despre economiile și crizele din fiecare caz; date despre explicațiile propuse de diverși autori pentru cauzele fiecărei crize. Astfel că, atunci când realizez modelul cauzelor și scenariile alternative, de fapt prelucrez două seturi de date, la două niveluri diferite de abstracție: date despre crizele însele și date despre explicațiile cauzale oferite de autorii selectați.

Ținând seama de toate aceste aspecte, articolul se structurează astfel: (1) expunerea stării problemei – se poate observa că, datorită finalității și designului cercetării, expunând starea problemei tratez chiar despre explicațiile cauzale (adică despre al doilea set de date) furnizate de diferiți autori pentru crizele studiate –, (2) metodologia – la nivelul căreia voi evidenția obiectivele, întrebarea de cercetare și ipoteza de răspuns, precum și metodele folosite, studiul de caz, modelarea și elaborarea de scenarii alternative –, (3) datele problemei – voi trata ca date pe cele deja anunțate despre evoluțiile crizelor studiate, respectiv despre cauzele evidențiate de autorii selectați, dar consider tot date ale problemei și modelul pe care îl elaborez, precum și scenariile propuse, întrucât acestea sunt rezultate ale metodelor menționate –, (d) discutarea rezultatelor – este secțiunea în care se va realiza efectiv testarea ipotezei, stabilindu-se dacă s-au atins sau nu obiectivele –, (e) concluzii – reiterând parcursul cercetării se vor sublinia importanța rezultatelor obținute și deschiderile acestora.

Starea problemei

După cum s-a înțeles deja, această cercetare este despre cauzele crizelor economice și ipoteza pe care o formulează este aceea că incoerența în serie temporală a interacțiunii dintre piață și politici publice este cauza principală a reiterării apariției crizelor, adâncirii și creșterii difuziunii lor în societate. Prin urmare, literatura relevantă este aceea despre crizele economice și este normal ca această literatură să vină în principal de la economiști și, în mult mai mică măsură, de la sociologi și politologi.

Dat fiind designul cercetării, faptul că diferitele cauze atribuite crizelor constituie și obiectul celui de-al doilea set de date cu care lucrez, trebuie să avertizez că nu are loc nicio confuzie. Tratând aici despre starea literaturii în privința cauzelor crizelor economice, am în vedere teorii cu caracter general care au drept scop să fie aplicabile în principiu oricărei crize sau, cel puțin, acelora din capitalismul dezvoltat. Mai jos, tratând despre datele cercetării, am în vedere cauzele asumate de diverși autori pentru fiecare din crizele studiate. Diferența este clară, în pofida

faptului că uneori autorii încearcă să aşeze cauzele specifice unei crize sub o teorie generală, alteori procedează în sens invers, încercând să adapteze teorii generale unor crize particulare.

Chiar și restrânsă astfel la acele teorii cu caracter general despre cauzele crizelor, literatura este impresionantă, așa că, deși socotit un argument slab, este potrivit totuși să recurgem la autoritate, adică la acele texte care sunt deja recunoscute în mediul academic al disciplinei, aici economia. Sarcina selecției o lăsăm în seama lui Hendrickson (2014), care recomandă studierea a patru teorii despre cauzele crizelor, teorii care au avantajul că vin din tradiții economice diferite.

Prima teorie este *Ipoteza Instabilității Financiare* propusă de Hyman P. Minsky și inspirată de Keynes, după care, deși esențiale pentru stabilitate și creștere economică, investițiile generează apetit pentru risc, care conduce la fragilizarea economiei prin îndatorare și, în final, la criză (Minsky, 2008, 205–218, 242–245). Un aspect important este că, pentru Minsky, aceasta este o evoluție necesară și ciclică (Hendrickson, 2014, 13–18), ceea ce înseamnă că, în accepția acestuia, crizele țin de natura economiei capitaliste.

A doua teorie relevantă îi aparține lui Roger Garrison (2002) și este formulată în tradiția Școlii Austriece, a lui von Mises și Hayek. Pentru Garrison expansiunea economică presupune existența unor economii apte a fi împrumutate la o anumită dobândă, o relație între consum și investiții (cu costuri de reorientare a capitalului în funcție de cerințele de consum) și o relație între caracterul stadial al producției de mai lungă durată decât consumul. Aceste elemente care generează expansiune presupun o acomodare a producției la cerere în lipsa căreia se poate produce o cădere a economiei. Crizele nu sunt însă produsul acestei evoluții naturale a pieței, ci a intervenției artificiale în piață prin expansiune monetară, care în boom permite să se investească mai mult decât s-a economisit, ajungându-se la creșterea bruscă a nivelului investițiilor și consum în exces, adică la criză (Garrison, 2002, 231–239). După cum observă Hendrickson (2014, 19–29), acest mecanism este stimulat în capitalismului financiar de băncile centrale, astfel încât antreprenorii se îndreaptă către sectorul financiar, părăsindu-l pe cel real, adică preferă speculația declanșând și agravând criza. Se constată că pentru Garrison crizele nu țin de natura capitalismului, nu sunt inevitabile.

A treia teorie importantă despre cauzele crizelor este formulată de Charles P. Kindleberger și Robert Aliber (2011), cunoscută ca *Teoria Investițiilor Speculative.* Deși Hendrickson (2014, 29–36) o prezintă ca fiind de sine stătătoare, Mishkin (1991, 70–71) o socotește mai degrabă ca o variantă a celei prezentate de Minsky. Cert este că și în centrul acestei teorii se află ideea că investițiile speculative, impulsionate de posibilitatea unui profit sporit, reprezintă principala cauză pentru succesiunea: transferul capitalului într-o monedă sau industrie sau sector economic; euforie în acel sector; manie; realinierea bruscă a pieței, adică criză (Kindleberger și Aliber, 2011, 292–293). După cum observă Hendrickson (2014, 32–36), și pentru Kindleberger și Aliber crizele au caracter inevitabil, țin de natura pieței capitaliste, la fel ca pentru Minsky.

În fine, a patra teorie relevantă îi aparține lui Frederic Mishkin (1991). Pentru Mishkin, aspectele cele mai importante în declanșarea crizelor țin de risc și de cunoașterea acestuia, în special în activitatea băncilor. În această privință, există informație asimetrică, debitorii având mai multă informație despre riscuri decât creditorii. De asemenea, are loc o selecție adversă, adică debitorii cei mai expuși riscului sunt cei care au cea mai mare nevoie de credite; în fine, există un important hazard moral în ceea ce privește relația dintre management și acționari, între agent și principal (Mishkin, 1991, 70–74). Altfel spus, managementul băncilor este responsabil de comportamentul acestora și apariția crizelor, împreună cu debitorii. Dobânzile ridicate, care duc la scăderea creditării, incertitudinea de pe piețele financiare sporită de selecția adversă și de hazardul moral, scoaterea unor

operațiuni din bilanțul contabil al băncilor și creșterea și căderea prețurilor activelor în urma acestor acțiuni reprezintă parcursul către criză (Mishkin, 1991, 97). Trebuie observat totuși că pentru Mishkin un asemenea parcurs este mai degrabă excepțional (el se referă la criza din 1929–1933, lucrarea sa fiind anterioară recentei crize), astfel că se poate înțelege că pentru el crizele nu țin de natura economiei capitaliste (Hendrickson, 2014, 42).

Din cele expuse se poate observa că în literatură, autorii când formulează teorii generale despre cauzele crizelor privilegiază o anumită cauză, de exemplu investițiile speculative sau politicile monetare. În literatura despre cauzele specifice unei crize – pe care nu o invoc aici pentru că mă voi referi la ea imediat în paragraful despre datele problemei – întâlnim aproape întotdeauna mai multe cauze invocate. Este de remarcat că autorii fac în primul caz, cel al teoriilor generale, o propunere de cauză explicativă – ca acelea patru tocmai discutate – fără a-i evalua meritele comparativ cu ceilalți candidați. În al doilea caz, cel al cauzelor specifice pentru o criză, autorii nu propun o măsurare a impactului fiecărei crize. Prima situație este explicabilă prin faptul că autorii propun explicații de pe poziția unei teorii economice. A doua situație este explicabilă prin faptul că, fiind vorba despre crize individuale, nu se pot face evaluări statistice.

În fața acestei situații, meritul prezentei propuneri este că nu se poziționează într-o teorie economică, ci, mai degrabă, se așează într-o perspectivă societală, în care relația principală este între piață și stat. În plus, prin abordarea metodologică expusă imediat, propunerea de față ambiționează la un grad mai mare de rigoare.

Metodologie

Selectarea metodelor are loc în funcție de domeniul studiat și, mai specific, de finalitatea cercetării. Aceasta înseamnă că metodele trebuie alese în așa fel încât să permită testarea ipotezei de cercetare, eventual verificarea acesteia și, astfel, atingerea obiectivului cercetării. Cum ipoteza de testat în această cercetare este aceea că există o cauză principală a declanșării repetate a crizelor economice, precum și a agravării și sporirii difuziunii acestora, metodele utilizate trebuie să fie de așa fel încât să permită cercetării să atingă această finalitate.

Deși nu este vorba despre o metodă propriu-zisă, locul potrivit pentru a aminti că oricare cercetare pornește de la o intuiție primară și fundamentală – pe care am menționat-o deja –, intuiție pe care se sprijină întregul design al cercetării, este desigur, secțiunea despre metodologie. Tot aici trebuie menționate anumite asumpții, fără de care cercetarea nu este posibilă, cel puțin pe baza întrebării și ipotezei formulate. O asumpție fundamentală este aceea că interacțiunea dintre piață și politicile publice are un caracter istoric, altfel spus, ea se prezintă în mod diferit în etape distincte ale societății capitaliste. O altă asumpție esențială este aceea despre caracterul procesual sau temporal al acestei interacțiuni. Dincolo de momente istorice în care interacțiunea presupune mai multă piață sau mai multe politici publice, este important să asumăm că o criză nu este un eveniment momentan, prin urmare relația dintre piață și politici publice trebuie privită anterior crizei, în criză și ulterior acesteia, de regulă pe o serie temporală de câteva zeci de ani. Prima asumpție este mai ușor de înțeles pe exemplul comparativ dintre speculația din cadrul Maniei Lalelelor, respectiv speculația din cadrul recentei bule imobiliare americane; în fiecare dintre cele două cazuri există cu totul alte proporții de joc liber al pieței, respectiv de politici publice. A doua asumpție se poate înțelege pe exemplul Crizei din 1929–1933: anterior acesteia a existat o predominanță a pieței; în criză a existat o puternică intervenție a politicilor publice; ulterior s-a adoptat o altă politică publică de dereglementare; incoerența este între secvența boom-dereglementare, criză-reglementare.

Acestea fiind spuse, pentru a testa ipoteza avem nevoie de trei metode: studiul de caz, modelarea și elaborarea de scenarii alternative. Desigur, într-un spațiu atât de restrâns este vorba mai degrabă de schițarea acestor metode și de o minimă aplicare a lor, suficiente însă în opinia mea pentru a testa ipoteza și pentru a atinge obiectivul cercetării.

Recursul la studiul de caz este necesar pentru că, așa cum am spus, fiecare criză are un caracter individual. Înainte de a putea fi sistematizate și modelate cauzele crizelor, trebuie evidențiate suficient de multe studii de caz cu cauzele respective ale crizei, iar aceste studii de caz trebuie să vină din etape sau tipuri distincte de capitalism. Aici vom lucra cu trei crize din capitalismul comercial, cu Marea Criză din 1929–1933 a finalului de capitalism industrial și cu recenta Criză din 2007 a capitalismului financiar. Am selectat trei cazuri specifice capitalismului comercial pentru că (1) capitalismul era în etapa sa de geneză în care instituțiile specifice și difuziunea sa sunt abia la începutul dezvoltării; (2) așa stând lucrurile, nu exista bine conturată o relație între instituțiile pieței și instituțiile statului, fără însă ca această relație să lipsească; (3) datorită stadiului de dezvoltare, diversitatea cazurilor este mai mare în lipsa unei standardizări naturale; (4) tocmai această diversitate este instructivă pentru problema care ne interesează, aceea a naturii relației coerentă/incoerentă în serie temporală între piață și politici publice. Am selectat câte un caz pentru capitalismul industrial, respectiv cel financiar pentru că (1) fiecare dintre aceste crize apare în momentul matur al respectivului tip de capitalism, prin urmare sunt perfect reprezentative; (2) le-am selectat pe acestea datorită gradului lor de profunzime, respectiv de difuziune în societate; (3) ele ilustrează perfect relația dintre piață și politicile publice; (4) această ilustrare este posibilă întrucât cele două crize se află într-o continuitate de evoluție a capitalismului în ultimii 150 de ani. În ce privește studiul de caz, este de obicei tratat ca un exemplu de metodă calitativă de cercetare în profunzime a unei realități cu caracter individual sau ca o colecție de metode cu aceste caracteristici (Stark și Torrance, 2005, 33). În realitate, studiul de caz este folosit și în discipline cu caracter empiric și cantitativ (Blatter, 2008, 68), așa cum se întâmplă în cazul de față în care studiile respective sunt realizate în fiecare caz pe baza unor date cantitative. În continuare voi prezenta studii de caz pentru cauzele crizelor economice: Tulipmania, Criza Tutunului, Balonul Speculativ al Companiei Mississippi-ului, Criza din 1929–1933 și Criza din 2007–2010.

Pe baza cauzelor evidențiate pentru fiecare dintre aceste trei crize am alcătuit un model simplu care permite o anumită ordonare a cauzelor oricărei crize. Modelul pornește de la anumite studii de caz (Piore, 2006, 144), dar este un construct cu caracter logic, o structură între ale cărei elemente există relații stabile (Hodges, 1993, 1–2), astfel încât, ca atare, modelul este indiferent față de timp. Modelul simplu pe care îl propun este alcătuit din trei seturi de cauze ale crizelor: cauze de natură economică, cauze de natura politicilor publice și cauze de natură comportamentală. Fiecare dintre aceste seturi de cauze este specificat prin sensul opus al variabilelor incluse. Astfel, cauzele economice sunt împărțite în cauze ale expansiunii (creșterea nivelului investițiilor, a prețurilor – inclusiv cel al forței de muncă –, a PIB-ului, scăderea șomajului etc.), respectiv cauze ale contracției (toate cele de dinainte cu semnul contrar). Cauzele crizelor care constau în politici publice sunt de asemenea împărțite în politici publice specifice expansiunii (nonintervenționiste, de dereglementare) și în politici publice specifice contracției (intervenționiste, de exemplu de *bail-out,* de reglementare). În fine, cauzele comportamentale ale crizelor se împart la rândul lor tot în funcție de expansiune (încredere, apetit pentru risc), respectiv contracție (neîncredere, aversiune pentru risc). Se observă că în model apar variabile pentru două faze ale ciclurilor economice. Miza este să se explice de ce o contracție firească a economiei ajunge totuși la criză. Acestei situații i se adresează ipoteza despre incoerența dintre

piață și politicile publice. Dacă privim dinspre acest model către teoriile deja menționate, putem observa că, de exemplu, teoria lui Minsky pune în poziția de cauze determinante ale crizelor pe cele de natură economică, celorlalte rezervându-le o poziție cu totul secundară. În schimb, Garrison acordă poziția de cauze determinante ale crizelor, cauzelor de natură monetară. În ce mă privește, din perspectiva acestui model, cauza fundamentală a crizelor o reprezintă incoerența dintre evoluțiile de natură economică și cele de natura politicilor publice. Atrag atenția că acest model este un instrument potrivit pentru a testa ipoteza propusă și că nu există nicio contradicție între faptul că ipoteza propusă asumă temporalitate, iar modelul nu. Este suficient să gândim o aplicație din perspectiva modelului la momente diferite: ce se întâmplă cu relația economie-politici publice anterior crizei, în criză și ulterior.

A treia metodă utilizată este construcția de scenarii alternative. Scenariile nu sunt nimic altceva decât realizări diferite ale unui model (Basu, 2009, xxi), evoluții alternative posibile ale variabilelor din model (Yates, 1998, 304). Astfel, cauzele fiecărei crize se subsumează, după cum am arătat, modelului. Putem arăta că aceste cauze funcționează într-o anumită setare a relației dintre cauze economice și cauze de politici publice, setare specifică crizei respective. Respectiva setare este în analiza mea caracterizată printr-un anumit grad de incoerență între piață și politicile publice. Scenariul alternativ propus elimină gradul de incoerență și urmărește să arate că se schimbă întreaga cauzalitate a crizei; asemenea scenarii fiind prezentate pe scurt pentru fiecare criză în secțiunea de rezultate. De exemplu, există o incoerență clară între acțiunea de dereglementare din anii ’80-’90 și boom-ul pieței, respectiv acțiunea de intervenție din 2008–2010. Dacă incoerența este eliminată, de exemplu prin renunțarea la intervenție, există scenariul alternativ că bonusurile managerilor nu ar fi revenit deja în 2009 la nivelul din 2007 (bonusurile fiind una dintre cauzele invocate de numeroși autori pentru criză). Or, dacă o schimbare la nivelul coerenței dintre piață și politici publice modifică dramatic una dintre diferitele cauze propuse în literatură, atunci înseamnă că această cauză pe care o propun este fundamentală, ipoteza se verifică și obiectivul cercetării este atins.

Date

În acord cu designul și metodologia cercetării, în continuare sunt expuse pentru crizele studiate datele de primul nivel, cantitative, respectiv datele de nivel secund, cauzele identificate de diferiți autori pentru respectivele crize. Este evident că primul set de date în mod ideal ar trebui să ofere informații, la fel ca și al doilea set, de altfel, despre fiecare dintre tipurile de cauze menționate în model. Pe seama acestor date, în secțiunea de Rezultate și Discuții – în care are loc testarea propriu-zisă a ipotezei de cercetare – se fac, pe de o parte, ordonarea acestor cauze din punctul de vedere al modelului propus, în condițiile incoerenței dintre piață și politici publice, iar, pe de altă parte, propunerea de scenarii alternative pentru evoluția acestor cauze în condiția în care incoerența respectivă ar lipsi.

Trebuie făcute câteva mențiuni. Prima privește prezența datelor cantitative. Aceasta poate fi chestionată pentru că întreaga cercetare se referă la cauze, nu la evoluția crizelor economice. În realitate însă, magnitudinea în criză a fenomenelor economice, sociale etc. este determinată de cauzele respective și evidențiază nu doar ponderea cauzelor, relevanța lor, ci arată mai clar care ar putea fi câștigurile în cazul scenariilor alternative, acelea în care incoerența menționată lipsește. Trebuie menționată apoi dificultatea de a culege în primul rând date despre crizele din perioada capitalismului comercial, dar și dificultatea de a discerne corect cauzele acestora. În mod simetric, pentru crizele din 1929–1933 și 2007–2010 dificultatea este aceea a prea multor informații cantitative și propuneri de explicații cauzale, astfel că o

selecție a trebuit făcută, fără a fi întotdeauna posibil ca într-un spațiu atât de restrâns această selecție să fie și motivată. În fine, trebuie găsită modalitatea cea mai potrivită de expunere succintă a acestor date. Voi expune datele pentru fiecare studiu de caz, începând cu Tulipmania și continuând până la recenta criză financiară.

Tulipmania

Acest prim studiu de caz este relevant pentru felul în care funcționează piața fără intervenții din partea politicilor publice sau cu intervenții realmente minime, astfel încât fenomenul care s-a întâmplat în Olanda în anii 1636–1637 prin care prețul bulbilor de lalele specialități (lalele multicolore rare), dar și comuni (lalele monocolore) a ajuns să crească foarte mult – fenomen cunoscut sub numele de *Mania Lalelelor* – se datorează în primul rând unor evoluții naturale ale pieței, în contextul unor factori exogeni importanți.

La primul set de date se încadrează faptul că un singur bulb de lalea Admirael van Enkhuizen s-a vândut în februarie 1637 cu 5.200 de guldeni, când *Rondul de Noapte* al lui Rembrandt a fost cumpărat cu 1.600 de guldeni, iar un meșteșugar câștiga pe an aproximativ 300 de guldeni (Bilginsoy, 2015, 24). Tot din acest prim set de date face parte și evoluția prețului unei livre de bulbi comuni de la 60 de guldeni înaintea maniei, la 125 în 1636 și la 1.500 în februarie 1637 (Bilginsoy, 2015, 26). Deși nu există date cantitative, trebuie menționat că economia Țărilor de Jos era în creștere, iar persoanele angrenate în speculație erau de regulă meșteșugari care aveau astfel o activitate secundară (Goldgar, 2007, 39).

Din al doilea set de date, acela al cauzelor maniei, merită menționat că au existat două cauze exogene, Ciuma Bubonică și Războiul de 30 de ani, care au încurajat comportamentul căutării de încredere într-o economie în relativă expansiune, adică investiția în bulbi. Altfel spus, politicile publice nu intervin printre cauzele declanșării maniei, principalele cauze fiind – în afara celor exogene – de natură comportamentală, pe fondul unei economii în creștere (Garber, 2000, 20). Deși respectiva speculație a avut loc în condițiile în care au apărut contractele la termen și au fost aplicate bulbilor, s-a standardizat măsurarea greutății acestora, s-au făcut contracte de creditare pentru plata lor (dar nu de către bănci, ci de vânzătorii înșiși), a apărut fenomenul vânzării intermediare a contractelor (Bilginsoy, 2015, 21–23), speculația nu numai că nu a cuprins alte sfere ale economiei olandeze (pentru că era doar o activitate secundară și nici nu implica instituții financiare), dar nici nu i-a afectat foarte puternic pe cei implicați și, din acest motiv, intervențiile prin politici publice au fost doar marginale. Astfel, orașul Holland a suspendat în aprilie 1637 contractele, iar Haarlem-ul a impus în mai 1638 lichidarea contractelor la 3,5% din valoarea lor (Bilginsoy, 26–27). Această cădere masivă care a urmat unei creșteri rapide a prețurilor arată că a existat o manie speculativă (Kindleberger și Aliber, 2011, 109–111), chiar dacă datele exhaustive lipsesc. Aceasta, împreună cu unele date pentru bulbi specialități – chiar dacă cei comuni făceau miezul problemei –, a permis să se susțină că a existat mai degrabă un trend ascendent al prețului decât o manie (Garber, 2000, 59). Pe scurt, avem de a face cu o manie pe care piața a generat-o, cauzată de comportamentul actorilor în condiții de expansiune ale economiei, dar sub amenințări exogene, și pe care tot piața a reușit să o elimine fără costuri prea mari. Cea mai gravă urmare a fost atingerea adusă tot unui factor comportamental, încrederea (Goldgar, 2007, 285).

Criza Tutunului

Dacă Tulipmania a fost aproape în totalitate produsul pieței, Criza Tutunului, care a debutat în 1703 și al cărui apogeu a fost atins în 1725, a fost aproape în totalitate produsul politicilor publice britanice față de coloniile americane. Din păcate, nu există informații cantitative pentru primul set de date: cât s-a vândut, cât a produs fiecare colonie etc. În lucrările de specialitate am găsit doar câteva

considerații calitative despre aceste evoluții. Astfel, știm că în 1703 s-a declanșat o depresiune pe fondul practicilor descrise imediat; mai știm că aceasta a durat cel puțin până în 1725, în Virginia (dar și în Maryland și în cele două Caroline) luând forma unei crize de supraproducție, adică prețul tutunului s-a prăbușit (Breen, 2001, 125). Aceasta a făcut ca principalul producător de tutun, adică Virginia, să acumuleze până la Războiul de Independență 1,4 milioane de lire sterline datorie din cele 3 milioane cât aveau coloniile în total (Breen, 2001, 126).

În ce privește al doilea set de date, acela referitor la cauze, informațiile sunt mult mai bogate. Prima și cea mai importantă cauză o constituie politicile publice ale metropolei britanice, care mergeau de la rezervarea celor mai mari arbori din colonii pentru Marina Regală (Markham, 2002, 30), până la încercarea de a elimina comerțul dintre colonii, trecând prin interdicția din 1630 pentru colonii de a produce haine din lână, in sau bumbac (completată în 1699 cu aceea de a exporta lână), prin Actele de Navigație din 1650, care obligau coloniile să facă comerț cu statele europene doar prin intermediul Angliei, sau închiderea pieței britanice pentru anumite produse ca porumbul, respectiv dirijarea altora, ca tutunul zahărul și bumbacul, exclusiv către Anglia (Markham, 2002, 30–31). Mai mult, fiecare colonie a fost gândită ca sursă pentru unul sau câteva produse (Engerman, 2007, 47) și, în acest sistem, englezii impuneau pentru orice produs prețuri maxime de achiziție. Atâta timp cât producția era mică, acest preț putea fi stimulativ; din acest motiv, pe fondul Războiului Succesiunii Spaniole, adică al micșorării sursei spaniole de tutun din Lumea Nouă, coloniștii din Virginia au fost încurajați să cultive tutun, la fel ca cei din Maryland și din cele două Caroline. Cum coloniștilor nu li s-a permis să vândă în altă parte decât în Anglia, prețul de achiziție s-a prăbușit sub cel de producție, conducând la îndatorarea menționată (Skrabec, 2015, 4). Evident, comercianții englezi au speculat această situație, iar producătorii americani s-au aflat într-o criză mult mai profundă decât Tulipmania. Pentru a scădea prețul de producție, s-a recurs la munca sclavilor, al căror număr a crescut la începutul secolului al XVIII-lea de la 6.000 la aproape 30.000 (Walton și Rockoff, 2014, 37–40). În lipsa reglementărilor, adică a politicilor publice engleze, criza putea fi evitată, dar comercianții britanici nu ar fi câștigat prea mult.

Balonul Speculativ al Companiei Mississippi-ului

Balonul Speculativ al Companiei Mississippi-ului este un exemplu remarcabil despre felul în care politicile publice adoptate cu scopul de a elimina o problemă reușesc să o agraveze și să o difuzeze, ba chiar să creeze altele, o reală criză economică. Eroul în 1715 și în următorii câțiva ani al acestei situații este economistul scoțian John Law, a cărui posteritate este controversată: unii îl văd ca pe un precursor al monetarismului, alții ca pe un șarlatan.

Există câteva date cantitative (primul set) pentru situația care trebuia redresată, aceea a finanțelor Regatului Franței la finalul domniei lui Ludovic al XIV-lea; datorită războaielor și construcțiilor, datoria statului francez a crescut de zece ori între 1683 și 1715, ajungând la 2,3 miliarde de livre, cu un deficit anual de 45 de milioane (Pillorget, 1999, 475).

În ce privește al doilea set de date, cauzele adâncirii crizei, prima relevantă este ideea lui Law de a recurge la bani de hârtie, despre care pretindea că au aceeași valoare ca a acelora de argint (Law, 1750, 221–222), fiind în realitate monedă fiduciară gândită a fi sprijinită pe mecanismul descris în continuare: înființarea unei Bănci Regale, care la un moment dat a impus circulația exclusivă a banilor de hârtie (Murphy, 1997, 195), absorbția în Compania Vestului a tuturor celorlalte companii comerciale franceze (adică controlul comerțului) cu scopul de a asigura acoperirea hârtiilor (Murphy, 1997, 188), preluarea monopolului taxelor indirecte cu același scop (Murphy, 1997, 196), interzicerea exportului,

a plăților și a deținerii – dincolo de anumite cantități – metalelor și pietrelor prețioase și, în fine, eforturile de a aduce coloniști în Louisiana pentru a procura metale prețioase și blănuri (acestea din urmă fiind gândite drept cel mai important contributor la acoperirea banilor de hârtie) (Skrabec, 2015, 8). Toate aceste măsuri de politică publică s-au dovedit cauze ale agravării crizei financiare inițiale, exact în ordinea inversă: veniturile din colonii nu au sosit, valoarea acțiunilor la Compania Vestului s-a prăbușit, s-a renunțat la interdicția folosirii de metale prețioase și, în final, au fost interzișii banii de hârtie.

Observația care merită făcută este aceea că, dacă în cazul Crizei Tutunului aceasta a fost declanșată aproape în totalitate de politici publice, în cazul Balonul Speculativ al Companiei Mississippi-ului, dincolo de faptul că avem prima criză care trece Oceanul (Skrabec, 2015, 6), avem și o înlănțuire de politici publice negative: îndatorarea statului sub Ludovic al XIV-lea și încercarea sub Ludovic al XV-lea de a îndrepta situația printr-o politică publică cu caracter speculativ care a eșuat, agravând criza și sporindu-i difuziunea. Avertismentul este în faza inițială pentru politicile fiscale, iar în a doua fază pentru cele monetare.

Criza din 1929–1933

Această criză care se predă la școală este prima criză a capitalismului industrial matur cu adevărat globală. Aici mă refer doar la criza din SUA, pentru că era cea mai importantă economie și de acolo a pornit criza. Este o criză care ilustrează ipoteza pe care o testez, a incoerenței dintre piață și politici publice manifestată pe un interval de câteva zeci de ani, în mare de la Primul la cel de-al Doilea Război Mondial. Pentru a înțelege corect criza, este important să observăm că anterior acesteia cu cel puțin o jumătate de secol, economia americană era cea mai liberală cu putință. Piața lucra aproape nestingherită de politicile publice, cu un sistem de taxe ce multă vreme a fost de o singură cifră și, practic, fără cheltuieli sociale publice, chiar lipsind nu doar instituțiile, regulile, ci și organismele care ar fi putut să intervină substanțial în piață. Trebuie spus că întreaga perioadă de dinainte de Primul Război Mondial până după cel de-al Doilea poate fi considerată drept o lungă depresiune, din moment ce, în termeni reali, PIB-ul pe cap de locuitor din 1913 a fost egalat abia după ultima conflagrație mondială.

Cu toate acestea – și cu aceasta enunțăm primul set de date, cele cantitative – între 1920 și 1929 producția industrială a crescut cu 41%, cu o medie anuală de 5% (Bilginsoy, 2015, 226), iar în urma Primului Război Mondial, SUA își dublase rezerva de aur (Ahamed, 2009, 162). În schimb, în agricultură, în care era ocupat un sfert din populația activă și în care o treime din producție era destinată exportului (Hautcoeur, 2009, 24), în anii ’20 a avut loc o scădere a prețurilor (Brown, 2004, 22). Primul aspect semnificativ al crizei a fost această scădere a prețurilor însoțită de creșterea datoriilor ipotecare în agricultură de la 3,3 miliarde de dolari în 1910, la 9,4 miliarde în 1925 (Hautcoeur, 2009, 26). Această evoluție a agriculturii era răspunzătoare pentru faptul că în 1922 șomajul ajunsese la 12%, dar până în 1929 dezvoltarea industriei l-a adus și menținut între 3 și 5%. Însă, în plină criză, în 1932, șomajul ajunsese la 22%, iar în 1938 coborâse abia la 13%; economia americană fiind singura care până la acea dată nu reușise să scadă până la 10% (Gazier, 2007, 22). Al doilea aspect important a fost prăbușirea bursei. Primul semnal a venit în 1928, când indexul bursier S&P a crescut cu 32% față de 1927, iar câștigurile per acțiune au fost mai mici cu aproximativ 15%; prin comparație, deși în 1927 față de 1920 valoarea acțiunilor crescuse cu 120% și câștigul pe acțiune cu doar 35%, totuși trendul ambelor a fost crescător; între 1927 și 1928 prețul acțiunilor a crescut, iar câștigul pe acțiune a scăzut, din 1928 până în 1930 prețul a crescut mult mai repede decât câștigul pe acțiune, care, totuși, s-a aflat și el pe trend crescător, iar din 1930 ambii indicatori au intrat pe un trend descrescător (Bilginsoy,

2015, 232–234). Această dislocare speculativă anterioară crizei a fost încurajată de faptul că brokerii acceptau cumpărarea de acțiuni doar cu 10% capital propriu și cu 90% împrumutat de la bănci. Băncile au fost tentate să câștige pe două căi: pe de o parte înființând în lanț societăți de investiții, adică corporații pentru care emiteau acțiuni pe bursă fără corespondent fizic (Bilginsoy, 2015, 232) și, în același timp, oferind împrumuturi pentru cumpărarea acestor acțiuni, cu dobânzi din ce în ce mai mari, care la un moment dat au devenit neatractive, astfel că totul s-a blocat în martie 1929 când National City Bank a încercat să dea un împrumut speculativ de 25 de milioane de dolari la 16% dobândă (Bierman, 1998, 50). Apoi, deși în vară băncile au reușit să stabilizeze situația, în septembrie a avut loc o scădere de 40% a indicelui compozit Dow Jones (*Dow Jones Industrial Average* – DJIA), iar până în vara lui 1932 căderea DJIA a fost de 81%. Au existat căderi mult mai drastice, acțiunile la una dintre corporațiile create de Goldman Sachs scăzând de la 104 dolari în septembrie 1929 la 1,75 dolari în vara lui 1932 (Bilginsoy, 2015, 240). Al treilea aspect al crizei a fost reprezentat de cele patru valuri de falimente bancare care priveau mai ales micile bănci de credit agricol: 1.350 de falimente bancare în 1930, 2.293 în 1931, iar după ultimul val din februarie-martie 1933 din totalul de 25.000 de bănci din SUA din 1929, 11.000 s-au prăbușit (Skrabec, 2015, 148).

Deja din aceste date se pot evidenția unele din aspectele din al doilea set de date, cauzele crizei. Printre cauze au fost enumerate supra-capitalizarea bursieră, consumul suboptimal, căderea prețurilor agricole (Haberler, 1943, passim.), creșterea salariilor mai încet decât productivitatea, fondurile și împrumuturile speculative (Gazier, 2007, 99–103), politica Fed-ului de restrângere a masei monetare, poziția Președintelui Hoover împotriva speculației bursiere (Cecchetti, 2014, 573–575), acțiuni frauduloase ale unor bancheri (Bilginsoy, 2015, 243–246), faptul că ministrul britanic de Finanțe Snowden calificase activitatea bursieră de la New York drept o orgie speculativă (Bierman, 1998, 133). Reacția la criză, una disputată până astăzi, a fost aceea de creștere a cererii agregate, keynesianism *avant la lettre,* astfel încât să facă să circule bani în economie și aceasta să își reia creșterea (Walton și Rockoff, 2014, 436). Pe lângă această intervenție imediată, făcută cu bani publici și atât de necaracteristică SUA, o altă măsură importantă a fost Glass-Steagall Act, ale cărui principale prevederi separau băncile de depozit de cele de investiții, băncile de societățile de asigurări și băncile de corporații (Hanes și Hanes, 2002, vol II, 260); erau prevederi extrem de intervenționiste, care limitau complexitatea acțiunilor financiare, reglementări care au supraviețuit până la începutul anilor ’80, în perioada Reagan–Thatcher.

Criza economico-financiară din 2007–2010

Pentru testarea ipotezei avem și de această dată în vedere doar exemplul SUA, pentru aceleași motive exprimate anterior. Cum ipoteza incoerenței interacțiunii dintre piață și politici publice presupune temporalitatea, este important să observăm că în anii ’80 are loc o puternică dereglementare, renunțarea practic la interdicțiile puse prin Glass-Steagall Act în cadrul politicii publice numite *reagonomics* (Stiglitz, 2010, 348). Această politică publică se află în contradicție nu doar cu cea anterioară – adoptată fiind sub argumentul că aceea îngrădea dezvoltarea economiei –, ci și cu aceea a puternicei intervenții (atât sub forma *bail-out*-ului, cât și sub forma unei reglementări mai blânde totuși decât Glass-Steagall Act, prin Dodd-Frank Act) ulterioară crizei. Mai important, contradicția dintre aceste două momente – ante-criză și post-criză – situează în contradicție politicile publice cu acțiunea pieței de a selecta ea însăși actorii viabili. Refuzul unora dintre liderii marilor bănci de a fi ajutați prin oferta Secretarului Trezoreriei Paulson arată că piața avea capacitatea să facă acest lucru (Landler și Dash, 2008).

Menționez doar câteva date din primul set, acela cantitativ. Între 2004 și jumătatea lui 2007 a avut loc o creștere a investițiilor private, mai ales în domeniul rezidențial (după această dată a avut loc o cădere a lor, iar în domeniul rezidențial acestea s-au redus la jumătate – Hendrickson, 2014, 153); împrumuturile au atins un volum maxim de 6,6 trilioane de dolari în decembrie 2008, intrând apoi în restrângere și scăzând cu 10% până în martie 2010 (Hendrickson, 2014, 154–155); acest trend corespunde perioadei ante-criză-criză. Deși investițiile și creditarea s-au restrâns destul de semnificativ, căderea PIB-ului pe cap de locuitor a fost în 2008 de 1,2% și în 2009 de 3,6%; PIB-ul pe cap de locuitor a atins valoarea din 2007 abia în 2014. Datoria suverană a SUA între 2001 și 2007 a variat între 52 și 55%, pentru ca în 2008 să ajungă la 64%, iar în 2009 la 76%. De asemenea, nivelul economisirii a scăzut de la 21% din PIB în 2000 la 15% în 2008, 14% în 2009 și a crescut lent până la 19% în 2015. Șomajul, care s-a înscris între 4 și 5,8% în perioada 2000–2008 a ajuns la 9,3% în 2009 și 9,6% în 2010, nemaiscăzând la 6% până în 2014 (World Bank, 2018). Observăm că această criză a atins mai puțin economia și societatea americană decât aceea din 1929–1933.

În ce privește al doilea set de date, cauzele identificate de specialiști, le listez pe acelea care apar cel mai frecvent în forma sintetizată de Alan Blinder: (1) prețul inflaționist al activelor, nu numai al caselor, ci și al unor titluri de valoare, (2) îndatorarea excesivă la nivelul întregii economii și implicând întreg sistemul financiar, (3) reglementarea financiară nesatisfăcătoare, în dublu sens, multe activități financiare rămânând nereglementate (în primul rând așa-numitul *shadow banking*), însă, în același timp, acolo unde activitățile erau reglementate cei însărcinați cu aplicarea reglementărilor au acționat defectuos, (4) practicile bancare incorecte, în special în privința împrumuturilor subprime, (5) euforia nesănătoasă a titlurilor de valoare și a derivatelor nereglementate bazate pe ipoteci nesănătoase, (6) performanța catastrofală a agențiilor de rating care a stimulat evoluția menționată la punctul 5 și (7) sistemul de bonusuri din bănci care a stimulat marșul spre faliment (Blinder, 2014, 27–28). Alte liste, de exemplu cele realizate de Martin Feldstein (2014, 649–653), Wolfgang Münchau (2010, 2 și 169), inclusiv cea conținută în Raportul Comisiei Congresului SUA pentru Investigarea Cauzelor Crizei (National Commission on the Causes of the Financial Crisis, 2011, xviii) evidențiază în mare măsură aceleași cauze.

Pentru testarea ipotezei cercetării este important să arăt că prin *Troubled Assets Relief Program* (TARP) ca măsură de intervenție imediată s-au injectat în bănci și economie 450 de miliarde de dolari, care au fost ulterior recuperați (Blinder, 2014, 178), programul atingându-și finalitatea. De asemenea, este important să arăt că s-au introdus reglementări conform cărora *bail-out*-ul este interzis pentru operațiunile cu instrumente financiare care nu sunt evidențiate în contabilitatea băncilor, fiind utilizate prin vehicule (firme) create special pentru aceste instrumente (Public Law 111–203, Sec. 716).

Rezultate și discuție

În fapt, este vorba nu doar despre rezultate, ci și despre testarea propriu-zisă a ipotezei prin construirea de scenarii alternative pentru fiecare dintre crizele studiate, astfel încât să observăm dacă seturile de cauze se mai manifestă în aceste situații. Dacă ele nu se mai manifestă, sau se manifestă semnificativ diferit, înseamnă că incoerența interacțiunii dintre piață și politici publice este o cauză de mult mai mare adâncime și amploare, una care le condiționează pe celelalte și, astfel, ipoteza este testată și verificată. În caz contrar, ipoteza este falsificată. Desigur, este posibil ca pentru unele dintre cazuri ipoteza să nu fie relevantă sau, dacă este relevantă, în unele cazuri ea să fie verificată și în altele să fie falsificată. Prin urmare, există întâi două cazuri: pentru unele crize, ipoteza este relevantă, pentru altele nu; apoi, dacă ipoteza este relevantă există iar două cazuri, anume

să fie verificată sau nu. Este fundamental să știm ce rezultate se obțin pentru fiecare criză, deoarece putem generaliza rezultatele obținute doar dacă ipoteza se verifică în cazul crizelor apărute în cadrul capitalismului dezvoltat; numai așa rezultatele au și valoare predictivă, nu doar explicativă.

Pentru Tulipmania constatăm că politicile publice aproape nu intervin deloc, o fac doar marginal și minimal. Ipoteza ca atare nu este relevantă, pentru că practic nu există intervenție prin politici publice nici înaintea, nici în timpul maniei, ci doar în mică măsură, local, după criză. Chiar dacă ipoteza nu este relevantă pentru această situație, un rezultat am obținut: date fiind informațiile menționate în secțiunea despre date putem observa că piața a fost capabilă să se auto-corecteze, fără a produce influențe negative în afara cercului jucătorilor care au participat voluntar la Mania Lalelelor. Altfel spus, piața a asigurat corectitudinea față de persoanele implicate sau neimplicate în speculație.

În cazul Crizei Tutunului, ipoteza este perfect relevantă, pentru că a existat o puternică reglementare care împiedică comerțul, iar prin aceasta producătorii de tutun au fost împiedicați să își vândă produsele pe alte piețe decât cea engleză, au fost obligați să accepte căderea prețurilor, creșterea îndatorării și criza. Criza a fost suficient de profundă pentru a produce chiar schimbări sociale, creșterea numărului de sclavi. În acest caz, scenariul alternativ este acela al absenței reglementărilor introduse de englezi, caz în care, din moment ce pe piața europeană, din cauza Războiului Succesiunii Spaniole, era cerere de tutun, producătorii puteau vinde liber, obține profit și evita îndatorarea și criza. Al doilea rezultat obținut este, prin urmare, în acest caz în care ipoteza este relevantă, testarea și verificarea ei, anume existența incoerenței dintre reglementările impuse și tendințele pieței a fost aceea care a produs criza. Restul cauzelor evidențiate mai sus fie nu ar fi existat, fie nu ar fi fost suficiente pentru a produce criza.

Crizei Companiei Mississippi-ului i se aplică de asemenea ipoteza, dar într-o structură mai complexă. Politicile publice au fost cele care au generat criza fiscală, îndatorarea statului francez. În principiu aceasta ar fi putut fi soluționată în maniera feudală în care statul/regele declară faliment și creditorii sunt obligați să suporte pierderile. Simplul fapt că nu s-a recurs la această soluție arată că structura și relațiile dintre economie, societate și stat în Franța perioadei respective sunt pe cale să se schimbe. Astfel s-a recurs la artificiile financiare și economice ale lui John Law descrise mai sus. Ele au condus la agravarea crizei inițiale, la amplificarea și difuziunea ei la nivel economic și social, constituindu-se chiar în una dintre cauzele importante ale degradării condițiilor de trai în Franța secolului al XVIII-lea și ale declanșării Revoluției. Cum scenariul cu declararea falimentului nu mai era posibil datorită situației din Franța – de altminteri declararea falimentului nu era relevantă pentru ipoteza cercetării – scenariul alternativ posibil și relevant este acela de a nu fi recurs la politicile publice introduse de Law. În acest caz statul francez ar fi continuat să aibă problema unei mari îndatorări, dar, cu certitudine, criza nu s-ar fi aprofundat și nu s-ar fi difuzat la scara întregii societăți. Altfel spus, prin politicile lui John Law s-a introdus o puternică incoerență între felul în care mergea în mod natural, în cadrul „pieței" (cu privilegiile de tip feudal) Compania Vestului (Mississippi) și felul în care a fost obligată să meargă (prin comasarea cu toate celelalte companii comerciale franceze), astfel încât eșecul acesteia de a furniza sprijin pentru politicile financiare ale lui Law nu a fost un simplu eșec local în piață, ci a avut consecințe devastatoare. Rezultatul obținut este acela că, fiind testată pe acest caz, ipoteza se verifică (ce e drept, este vorba mai degrabă de un caz de agravare a unei crize pre-existente).

În cazul Crizei din 1929–1933 ipoteza formulată este relevantă pe deplin dacă privim evoluția relației dintre economia și statul american din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului XX. Economia americană era cea mai liberă în perioada menționată; în pofida faptului că a mai cunoscut crize de mai mică amploare în

această perioadă, era în mare măsură nereglementată. Pe acest fond de predominanță a pieței s-au întâlnit, după cum am arătat, mai multe tendințe: o depresiune de lungă durată, o cădere a prețurilor agricole, o exuberanță bursieră bazată pe o creștere industrială și un număr mai mare de falimente bancare antrenate atât de dificultățile creditării în agricultură, cât și de acelea ale creditării speculației bursiere care la un moment dat a devenit excesivă. Se poate spune că a fost vorba despre o criză indusă de piață, ceea ce contrazice ipoteza cercetării, de o criză cu caracter excepțional datorată conjugării acestor trenduri într-un moment în care economia pur și simplu își schimba natura, se afla într-un vârf de industrializare, însă cu puternice caractere agrare și cel puțin la fel de puternice caractere financiare. Se poate pune totuși problema unui scenariu alternativ în care să se fi introdus o anumită reglementare anterioară crizei în principal pentru două categorii de fapte: creditarea speculației bursiere și creditul agrar. Este de presupus că în ipoteza acestui scenariu criza ar fi putut fi mai puțin violentă, dar este greu de presupus că ea ar fi lipsit în totalitate. Astfel că un asemenea scenariu în care se introduc politici publice în contradicție cu tendințele pieței contrazice la prima vedere și mai mult ipoteza de cercetare: departe de a agrava criza, ea ar putea-o tempera. Aceasta ne arată că trebuie să precizăm mai bine la ce se referă incoerența relației dintre piață și politici publice. Pe cazul dat avem un prim moment în care prevalează piața, un al doilea moment în care aceasta produce criza (fără ca până aici statul să intervină) și un al treilea moment în care, după oarece ezitări, statul intervine puternic prin creșterea cererii agregate și prin reglementări riguroase. Incoerența este pe de o parte între atitudinea ante-criză și ce post-criză și, pe de altă parte, decurgând din aceasta apar anumite contradicții cu acțiunea specifică pieței de a selecta actorii viabili. Nu au lipsit vocile, de exemplu cel care a fost considerat cel mai mare economist american din toate timpurile, Irving Fisher, care au susținut un scenariu alternativ asemănător cu cel propus aici: absența intervenției atât prin creșterea cererii agregate, cât și prin reglementare. Într-un prim pas, prin absența cererii agregate, este limpede că criza ar fi fost chiar mai gravă, dar piața ar fi realizat una dintre funcțiile ei fundamentale, selectarea actorilor capabili să facă profit, ar fi eliminat hazardul moral și, mai ales, ar fi eliminat apetitul excesiv pentru risc care se produce atunci când este așteptată intervenția statului. În acest scenariu alternativ, nu ar fi fost necesare nici reglementările, întrucât cele două cauze, speculația și creditul excesiv, nu s-ar mai fi manifestat. Încă o dată, costurile pe termen scurt ar fi fost mai mari, dar ar fi fost de departe acoperite de beneficiile pe termen mediu și lung. Rezultatul obținut este acela că fiind testată ipoteza se verifică pentru că este ușor de observat că principalele cauze evidențiate în literatură care țin de speculația bursieră și de creditarea excesivă fie ar fi fost eliminate, fie, mai probabil, ar fi fost reduse la dimensiuni incapabile să provoace o criză în situația în care incoerența dintre piață și politicile publice ar fi fost eliminată așa cum propune acest scenariu alternativ.

Cazul în care ipoteza de cercetare se poate aplica în modul cel mai relevant este criza economico-financiară din 2007–2010. În această situație, primul moment este reprezentat de dereglementările din anii ’80, al doilea moment de criza însăși și al treilea moment de TARP și reglementările Dodd-Frank. Incoerența apare din nou între atitudinea de dereglementare atunci când economia era în expansiune și de intervenție atunci când economia era în criză, ceea ce reprezintă o incoerență a relației dintre piață și politici publice, o dată de nonintervenție, a doua oară de intervenție. Putem gândi două scenarii alternative. Pentru momentul unu, continuarea politicii impuse prin Glass-Steagall Act, adică o reglementare care împiedica manifestarea cauzelor listate de Blinder și ceilalți specialiști. De exemplu, în condițiile reglementărilor anterioare nu ar fi avut loc practici bancare incorecte, o euforie a derivativelor, comportamentul catastrofal al agențiilor de rating etc. Astfel,

într-o primă variantă de scenariu alternativ la cel care a avut loc real, incoerent, adică dacă presupunem păstrarea reglementării ante-criză, chiar în cazul unei eventuale depresiuni sau al unei crize întinderea, profunzimea și efectele acestora ar fi mai reduse pentru că setul de comportamente (tocmai cele listate drept cauze ale recentei crize) menționat anterior ar lipsi; ipoteza de cercetare se verifică. Eliminarea anumitor practici prin reglementare scade probabilitatea crizei și gradul de periculozitate al acesteia. Dar, se poate argumenta că un asemenea scenariu ar fi limitat caracterul antreprenorial al finanțelor și economiei. Atunci, propun a doua variantă de scenariu alternativ, anume non-intervenția după criză. În acest caz, de asemenea am elimina incoerența, am păstra libertatea pieței de a selecta actorii viabili, am elimina hazardul moral și pe viitor nu s-ar manifesta (sau s-ar manifest mult redus) cauzele listate pentru criză. Desigur, pe termen scurt, costurile acestui scenariu ar fi mult mai mari, dar ele ar fi acoperite de departe de beneficiile pe termen mediu și lung fără să se mai poată invoca vreo piedică pusă dezvoltării libere a finanțelor și economiei. Astfel, rezultatul obținut pe cazul acestei crizei este verificarea ipotezei de cercetare în ambele scenarii alternative.

Inventariind acum rezultatele obținute, putem afirma cu o mare probabilitate de adevăr că pentru crizele capitalismului matur (industrial și financiar), atunci când există o relație bine stabilită între piață și politicile publice, ipoteza de cercetare se verifică cel puțin în forma în care ea se referă la apariția de noi crize mai grave și mai ample, respectiv la împiedicarea pieței de a își realiza finalitatea concurențială.

Concluzie

Având conștiința că acest text reprezintă mai degrabă expunerea unui design de cercetare decât o cercetare realizată deplin în toate amănuntele ei – în primul rând ar fi fost necesară o mult mai solidă discuție pentru fiecare scenariu alternativ propus – consider că ideile expuse în acest text au meritul principal nu numai de a arăta în ce mod anume se raportează piața la politicile publice, ci și cum ar trebui ea să se raporteze dacă se dorește evitarea sau diminuarea intensității și amplorii crizelor economice.

Ideea principală este aceea că în procesul interrelaționării între piață și stat trebuie să se păstreze o atitudine coerentă fie de a permite pieței să își realizeze deplin funcția concurențială eliminând actorii neviabili, fie de a impune politici publice care să conducă la înscrierea concurenței între limite mai puțin riscante, dar și mai puțin profitabile. Pe baza acestei idei s-a arătat că în cazul capitalismului matur, eliminarea acestei incoerențe ar conduce la înlăturarea unor cauze intermediare ale crizelor, dar, mai ales, la scăderea hazardului moral, a risipei de resurse și a riscurilor de repetare și amplificare a crizelor economice.

Bibliografie

Ahamed, L. (2009) *Lords of finance: The bankers who broke the world.* New York: Penguin Group.

Basu, D. (2009) Introduction, în D. Basu (ed.), *ECONOMIC MODELS Methods, Theory and Applications,* Singapore: World Scientific Publishing, xix-xxi.

Bierman, H. J. (1998) *The Causes of the 1929 Stock Market Crash a Speculative Orgy or a New Era?* Westport: Greenwood Press.

Bilginsoy, C. (2015) *A history of financial crises: Dreams and follies of expectations.* London: Routledge.

Blatter, J. K. (2008) Case Study, în L. M. Given (ed.), *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods,* Thousand Oaks: SAGE, 68–71.

Blinder, A. S. (2014) *After the Music Stopped: The Financial Crisis, the Response, and the Work Ahead.* New York: Penguin Group.

Breen, T. H. (2001) *Tobacco culture: The mentality of the great Tidewater planters on the eve of revolution.* 2nd ed. United States: Princeton University Press.

Brown, D. C. (2004) Agriculture, în R. McElvaine (ed.), *Encyclopedia of the Great Depression Volume One,* New York: Macmillan Reference USA, 22–26.

Cecchetti, S. G. (2014) Stock market crash of October 1929, în J. Eatwell, M. Milgate și P. Newman (eds.), *The New Palgrave dictionary of money and finance,* London: Palgrave Macmillan.

Engerman, S. L. (2007) Government in Colonial America, în P. V. Fishback, R. Higgs și G. D. Libecap (eds.), *The government and the American economy: A new history,* Chicago: University of Chicago Press, 37–55.

Feldstein, M. (2014) How to achieve stronger U.S. growth. *Journal of Policy Modeling,* 36, 4, 649–653.

Garber, P. M. (2000) *Famous First bubbles: The fundamentals of early manias.* Cambridge: MIT Press.

Garrison, R. (2002) *Time and money: The Macroeconomics of capital structure.* London: Routledge.

Gazier, B. (2007) *La crise de 1929.* Paris: Presses universitaires de France.

Goldgar, A. (2007) *Tulipmania: Money, honor, and knowledge in the Dutch Golden Age.* Chicago: University of Chicago Press.

Haberler, G. (1943) *Prospérité et dépression.* Geneva: Société des Nations.

Hanes, R. C. și Hanes, S. M. (eds.) (2002) *Historic events for students: The great depression: Vol 1–3.* London: Thompson Gale.

Hautcoeur, P.-C. (2009) *La crise de 1929.* Paris: La Decouverte.

Hendrickson, J. (2014) *Financial crisis: The United States in the early Twenty-First century.* London: Palgrave Macmillan.

Hodges, W. (1993) *Model Theory.* Cambridge: Cambridge University Press.

Kindleberger, C. P. și Aliber, R. Z. (2011) *Manias, panics, and crashes: A history of financial crises.* 6th ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Landler, M. și Dash, E. (2008) *Drama Behind a $250 Billion Banking Deal,* New York: New York Times, Disponibil la http://www.nytimes.com/2008/10/15/business/economy/15bailout.html. Accesat în 2 octombrie 2018.

Law, J. (1750) *Money and Trade. Money and Trade Considered: With a Proposal for Supplying the Nation with Money.* Glasgow: R&A. Foulis.

Markham, J. W. (2002) *A financial history of the United States. Volume I From Christopher Columbus to the Robber Barons (1492–1900).* New York: M. E. Sharpe.

Minsky, H. P. (2008) *Stabilizing an unstable economy.* New York: McGraw-Hill.

Mishkin, F. (1991) Asymmetric Information and Financial Crises: A Historical Perspective, în R. G. Hubbard (ed.), *Financial Markets and Financial Crises,* Chicago: University of Chicago Press, 70–108.

Münchau, W. (2010) *The meltdown years: The unfolding of the global economic crisis.* New York: McGraw-Hill Education.

Murphy, A. E. (1997) *John Law Economic Theorist and Policy-Maker.* Oxford: Oxford University Press.

National Commission on the Causes of the Financial Crisis (2011) *The financial crisis inquiry report: Final report of the national commission on the causes of the financial and economic crisis in the United States.* Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.

Pillorget, R. (1999) L'age classique, în G. Duby (ed.), *Histoire de la France,* Paris: Larousse, 444–475.

Piore, M. J. (2006) Qualitative Research: Does It Fit in Economics?, în S. R. Curran (ed.), *A Handbook for Social Science Field Research,* Thousand Oaks: SAGE, 143–157.

Skrabec, Q. R. (2015) *The 100 most important American financial crises: An encyclopedia of the lowest points in American economic history.* United States: Greenwood.

Stark, S. și Torrance, H. (2005) Case Study, în B. Somekh și C. Lewin (eds.), *Research Methods in the Social Sciences,* London: SAGE Publications, 33–40.

Stiglitz, J. (2010) *În cădere liberă. America, piața liberă și prăbușirea economiei mondiale.* București: Publica.

US Congress (2010) *Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act,* Public Law 111–203. 124 Stat. 1376–2223. 21 Iulie 2010. Washington, D. C: US Congress.

Walton, G. M. și Rockoff, H. (2014) *History of the American economy,* 12th ed. Mason, OH: South-Western Cengage Learning.

World Bank (2018) *World Bank Data World Development Indicators,* Washington, DC: World Bank, Disponibil la http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?ReportId=49206&Type=Table#advancedDownloadOptions. Accesat în 5 octombrie 2018.

Yates, B. T. (1998) Formative evaluation of costs, în L. Bickman și D. J. Rogue (eds.), Handbook of Applied Social Research Methods, Thousand Oaks: SAGE, 285–314.

Alcoolism și suport social perceput. Studiu în România

Mihók-Géczi Iános-Mátyás-Tamás*
Universitatea din Oradea, Oradea

Abstract: This article focuses on the correlation between the perceived social support and alcohol abstinence. The sample is comprised of 273 Romanian alcoholic males, divided into three categories, reflecting their degree of abstinence (abstainers without relapse, abstainers with at least one episode of relapse and past abstainers, currently relapsed) and the instrument used was the multidimensional scale of perceived social support (MSPSS). The results showed that the perceived social support is positively correlated with abstinence. Both in the case of those with no relapses and in the case of the ones having recovered from relapse, the perceived social support was proved to reach higher levels, comparing with the recidivists. The presence of a role model followed by family plays a crucial role. Also, the quality of friendships is the one that can influence the success in alcohol abstinence.

Keywords: *alcoholic; abstinent alcoholic; relapse; social support; social relationships.*

Cuvinte-cheie: *alcoolic; alcoolic abstinent; recădere; suport social; relații sociale.*

Introducere

În zilele noastre a devenit un obicei obișnuit consumul de alcool, aceasta datorită culturii noastre, tradițiilor și răspândirii obiceiurilor în care alcoolul devine de nelipsit, iar expresia de „alcoolic" a intrat în vocabularul nostru zilnic.

Alcoolicii însă sunt acei oameni pe care consumul abuziv, excesiv de alcool în timp, i-a adus în dependența psihică și/sau fizică și care au trecut peste un prag astfel încât nu mai pot să controleze cât beau, pierzând în consecință controlul (chiar și) asupra propriei conduite.

Deprinderea unui astfel de comportament în care consumul devine permanent și regulat, este relativ ușor, mai ales datorită conjuncturii privind legalitatea și popularitatea alcoolului, care este cel mai cunoscut *party drog* și în țara noastră.

Singurul mod de a scăpa din ghearele dependenței este abstinența, alegerea unui nou stil de viață, în care trebuie ca persoana în cauză să fie capabilă nu numai să trăiască fără alcool, ci și să facă față proximității acestuia conștientizând clar faptul că odată ajuns dependent este și va rămâne pentru totdeauna dependent.

Pe lângă persoanele dependente activ, cei care nu au avut parte de tratament specializat (sau nu au încercat să renunțe singuri), există acel segment de dependenți – de interes în cadrul prezentului studiu – care sunt abstinenți (chiar dacă au trecut prin experiența unei/unor recădere(i)) sau au fost abstinenți la un moment dat.

Unii reușesc din prima încercare să devină alcoolici abstinenți, aceștia sunt alcoolicii abstinenți fără recădere. Alții au nevoie de mai multe tentative pentru a-și stabiliza abstinența, aceștia sunt alcoolicii abstinenți cu recădere(i). Și, în fine, există categoria care, cu toate că au încercat abstinența, la un moment dat, din anumite considerente, renunță, aceștia fiind alcoolicii recăzuți, foști abstinenți.

* Universitatea din Oradea, Oradea, România. E-mail: tamas_269@yahoo.com.

Se pune întrebarea în ce măsură suportul social cu componentele sale joacă un rol în apartenența la una dintre aceste categorii?

Modificarea statutului din dependent activ în abstinent poate atrage după sine și anumite modificări în structura relațiilor sociale cultivate, legături care cu siguranță pot influența poziția viitoare în care se stabilizează sau nu persoana.

Alcoolismul și suportul social

Perceperea de către individ a modului de funcționare a sistemului de suport social (sistem în care se regăsește) este determinantă în conferirea unui rol protector sau, dimpotrivă, a unui rol nociv, cu sentimentul de abandon, singurătate și înstrăinare.

În practica terapeutică a adicțiilor pe lângă acel „te ajut să te poți ajuta" este amintit frecvent „numai tu singur poți reuși, dar nu poți reuși de unul singur" frază ce reflectă implicația și importanța unui suport social adecvat.

Programele de tratare a alcoolismului recunosc importanța relațiilor sociale adresându-se factorilor interpersonali și intrapersonali în timpul tratamentului. Această schimbare în orientarea tratamentului însă apare în absența informațiilor mai cuprinzătoare în ceea ce privește importanța relației dintre factorii interpersonali și consumul. Într-un studiu ce a urmărit legătura dintre consum și relațiile sociale raportate din 1965 până în 1996 datele au fost codate, analizând astfel modul în care componentele relațiilor sociale (structură, funcție, calitate) se asociază cu consumul. În concluzie se prezintă că „efectul relațiilor sociale asupra consumului este variabil, inconsecvent și slab" (Beattie, 2001).

Relații mai complexe operează când efectele tratamentului pe termen scurt s-au diminuat. Sprijinul specific pentru alcoolic mediază relația între sprijinul general și PDA (proporția de zile de abstinență) și atât suportul social general, cât și suportul specific pentru alcoolic sunt moderatori reciproci în relația lor cu PDA. Un mare ajutor de care dispun cei care acordă tratamentul, în vederea pregătirii pacienților pentru mediul social post-tratament, reprezintă cunoașterea modului în care diferitele tipuri de suport social pot afecta comportamentul de a consuma la diferite intervale de timp (Beattie și Longabaugh, 1999).

Deși rețelele sociale joacă un rol integral în recunoașterea și rezolvarea problemelor legate de băutură, influențele din rețeaua socială pot fi *pozitive, negative sau mixte.* Câteva puncte-cheie atinse de McCrady în literatura de specialitate constau în aspectele pozitive și negative ale structurii rețelelor sociale ale băutorilor problemă, respectiv impactul rețelei sociale asupra recunoașterii problemei, a previziunilor rețelei sociale, sau a rezultatelor tratamentului, tratamente care implică rețeaua socială în tratament și schimbările post-tratament în structura rețelei sociale și funcționarea acesteia. Rezultatele au indicat un rol benefic în cazul „unui adevărat prieten", precum și impactul distructiv în cazul proximității altor băutori sau menținerea unor relații dificile (McCrady, 2004).

Bazat pe modelul cognitiv comportamental al recăderii Marlatt's (1978) și rezultatele mai multor studii de cercetare, au fost adunate date pe baza mecanismelor de apărare, a evenimentelor de viață și suportului social pentru a investiga diferențele dintre dependenții de alcool recăzuți și cei care nu au recăzut. Rezultatele au indicat faptul că cei care nu au recăzut prezintă o probabilitate mai scăzută de a consuma din nou, au manifestat rezistență în situații problematice, au experimentat mai puține evenimente de viață negative și mai multe pozitive decât cei care au avut recăderi. Rezultatele suportului social s-au dovedit a fi neconcludente (Rosenberg, 1983).

Suportul social prezintă un aport funcțional, este un predictor pozitiv de retenție în tratament, și un predictor modest de reduceri a consumului de alcool (Dobkin, Civita, Paraherakis și Gill, 2002).

Folosind datele de la 1.162 de persoane care au început tratamentul și au fost monitorizați timp de 8 ani, Dennis și colab. au

examinat relația dintre durata abstinenței (de la o lună la 5 ani sau mai mult) și alte aspecte ale vindecării (exemple: sănătate fizică, mentală, coping, implicațiile legale, implicațiile vocaționale, viața familială și suport spiritual, social, colegial), incluzând tendințele și eventualele puncte în care apar schimbările. În cadrul studiului s-a cercetat de asemenea, în ce mod durata de abstinență la un moment dat este corelată cu șansele de a susține abstinența în anul următor. Rezultatele găsite demonstrează existența unor modele variate ce au în vedere schimbarea, asociate cursului vindecării pe termen lung. Cu toate că o parte consistentă a cercetării (în ceea ce privește prevenirea abuzului de substanță și factorii externi ai tratamentului împotriva consumului) s-a focalizat pe abstinența din primele 6–12 luni după tratament, articolul sugerează faptul că perioada inițială de abstinență nu reprezintă un factor decisiv asociat cu vindecarea pe termen lung. Acest studiu demonstrează faptul că riscul de recădere este problematic mai ales *în* primii trei ani de abstinență și nu dispare niciodată în totalitate, sugerând nevoia de promovare a strategiilor și a programelor de suport pe termen lung (Dennis, Foss și Scott, 2007).

Unele rezultate sugerează ca surse specifice (familia și prietenii) și forme (reasigurare de valoare) de suport social sunt importante la recuperarea alcoolicului și că nu există o legătură directă între eventualele eșecuri ale tratamentului anterior și suportul social și efectele pe care acesta le prezintă asupra rezultatelor tratamentului (Booth et al., 1992).

Unul dintre domeniile de evaluare a deznodământului tratamentului de recuperare este suportul social cu variabilele: calitatea relațiilor sociale, întinderea relațiilor sociale și satisfacția. Reabilitarea sistemului de relații al subiectului, relații care constituie suportul social, reprezintă un alt indicator al unui deznodământ pozitiv al tratamentului. Recuperarea relațiilor emoționale și de suport, cu persoane semnificative, printre care familia deține primul loc, conduce la generarea unui sistem tampon în calea unor evenimente negative, evenimente care de multe ori sunt triggerii de consum a băuturilor alcoolice și apariția recăderii (Vraști, 2001).

Deoarece relațiile de prietenie și percepția popularității sunt critice pentru perioada adolescenței s-au examinat asocierile dintre consumul de alcool la adolescenți și consumul de alcool în compania (din dorința de identificare cu grupul) (a) doar a prietenilor, (b) prietenilor populari și (c) prietenilor apropiați populari. Rezultatele au indicat o asociere semnificativă în ceea ce privește consumul propriu în compania doar a prietenilor, însă aceleași rezultate au fost obținute și în cazul prietenilor populari. Aceste informații oferă o perspectivă asupra modului de comportament al adolescentului întemeiată pe natura relațiilor sale (Fujimoto și Valente, 2015).

Studiind rețeaua socială, analizele făcute într-un mod complementar pentru a estima efectele de socializare de la egal la egal din diferite contexte de prietenie, au distins două dimensiuni referitoare la nivelul și reciprocitatea relațiilor. Rezultatele au arătat că rețelele de prietenie atât în cazul bărbaților, cât și în cazul femeilor cu prieteni care fac abuz de alcool conduc la un consum mărit de alcool, indiferent dacă aceste relații au fost reciproce sau nu (Giletta et al., 2012).

Modificări semnificative au fost găsite în toate aspectele legate de prietenii, atât cu cei consumatori de alcool, cât și cei non-consumatori față de valoarea inițială, la șase luni după un tratament urmat. De exemplu, deși la momentul inițial aproximativ jumătate dintre prieteni erau consumatori de alcool, acest procent a scăzut în urma tratamentului urmat, în timp ce proporția prietenilor nonbăutori a crescut (Mohr et al., 2001).

Au fost efectuate analize pentru a determina (a) cazul în care prietenii care au modele similare de consum de alcool percep calitatea prieteniei mai mare decât în cazul prietenilor cu modele diferite, și (b) modul în care deosebirile în comportamentele de consum între prieteni afectează percepțiile indivizilor cu privire la calitatea relației de prietenie. Diadele formate din prieteni cu modele de consum similare au fost găsite de a experimenta relații de calitate mai mari decât în

cazul prieteniilor în care modelele de consum sunt diferite (Stogner, Boman IV și Miller, 2015).

Grupurile de întrajutorare de tip AA oferă un suport (sprijin) pe de-o parte în dobândirea abstinenței, pe de altă parte – foarte importantă – în menținerea acesteia. De exemplu, s-a evaluat prevalența, predictori și factori legați de tratament care afectează abandonul în primul an după tratament pe un lot de 2.778 de bărbați. Dintre aceștia, 91% (2.518), au fost identificați ca participanți la grupuri în care se practică cei 12 pași, fie în cele 90 de zile înainte de, sau în timpul tratamentului. După un an în care au fost urmăriți, 40% au abandonat. O serie de factori de bază a prezis abandonul. Mențiune foarte importantă este faptul că pacienții care au inițiat comportamente preluate și asimilate din cei 12 pași în timpul tratamentului, au fost mai puțin probabil să renunțe. Descoperirile ulterioare sugerează că pacienții cu cel mai mare risc pentru abandon pot reduce acest risc dacă sunt tratați într-un mediu mai favorabil, mediu protejat. Specialiștii pot interveni și reduce riscul de abandon direct, prin screening, pentru factorii de risc și concentrarea eforturilor de facilitare în consecință, și indirect, prin creșterea suportului, a mediului de tratare respectiv facilitarea la aderarea grupurilor care practică cei 12 pași chiar în timpul tratamentului (Kelly și Moos, 2003).

Conform Kaskutas și colab., în comunitatea AA se regăsește un tip specific de suport social, cum ar fi disponibilitatea pe durata a 24 de ore, modelarea rolurilor și sfaturile membrilor bazate pe experiența proprie, pentru a renunța la consum și menținerea abstinenței, care poate contribui la explicarea mecanismului de acțiune al AA (Kaskutas, Bond și Humphreys, 2002).

Specialiștii din domeniu înțeleg legat de mișcarea *Alcoolicii Anonimi* (AA), în cadrul întâlnirilor cu pacienții, că răspunsurile acestora se bazează pe subiectivitate în general, mai degrabă decât pe baza rezultatelor unor cercetări empirice.

Cu scopul de a accentua această idee, Galanter M. (2014) prezintă în articolul său un model de operațiune AA care se bazează pe diverse discipline, fundamentate științific: psihologia socială, psihologia cognitivă, neuroștiința, sociobiologia și sociologia.

Rezultatele obținute prin prisma studiului respectivelor discipline sunt prezentate pentru a clarifica modul în care suportul social influențează modul și momentul includerii pacientului (individului) în program, și modul în care structura socială a programelor de grup poate fi încadrată într-un punct de vedere empiric. Integrarea unui model de AA poate ajuta în elaborarea reușitei în stabilizarea și recuperarea pe termen lung a celor care au aderat, iar bazele psihologice și sociologice au asigurat continuitatea în timp (Galanter, 2014).

Metodologia cercetării

Ca *obiectiv,* mi-am propus evaluarea modului în care trei categorii de alcoolici (1. Alcoolici abstinenți fără recădere; 2. Alcoolici abstinenți cu recădere; 3. Alcoolici recăzuți, foști abstinenți) percep suportul social.

Astfel am presupus – ca *ipoteză de lucru* – faptul că suportul social este corelat pozitiv cu abstinența fără recădere, cu alte cuvinte, alcoolicii abstinenți fără recădere vor prezenta o percepție mult mai bună (superioară) a suportului social comparativ cu cei care prezintă în istoric recădere(i) respectiv cu cei recăzuți.

Studiul face parte dintr-o cercetare mai largă, care privește influența factorilor sociali asupra succesului abstinenței alcoolicilor, realizată în cadrul programului doctoral de la Universitatea din Oradea[1].

La cercetare au participat în total 273 de persoane de sex masculin, alcoolici abstinenți și foști alcoolici abstinenți care au fost intervievați în perioada martie 2015-noiembrie 2017. Interviurile au fost realizate la evenimente și manifestări care au presupus participarea unor alcoolici abstinenți precum: întâlnirile foștilor pacienți de la Centrul Terapeutic al Fundației Bonus Pastor din localitatea Ozd, județul Mureș; aniversarea a

20 de ani de la înființarea primului grup AA din Cluj-Napoca ținută în localitatea Vâlcele, județul Cluj; grupuri AA din Baia Mare, județul Maramureș și Timișoara, județul Timiș; „Ziua porților deschise" organizată de Așezământul Nazaret patronat de Crucea Albastră din România, localitatea Șura Mică, județul Sibiu; întâlnirea post-terapeutică de la Bucin, județul Harghita; întâlnirea Serviciilor Naționale ale Alcoolicilor Anonimi (GSO) din România și Conferința cu reprezentanții grupurilor AA din România (ambele) desfășurate la Daneș, județul Mureș; Convenția Națională AA de la Baia Mare, județul Maramureș; Fundația Încrederea, Spitalul de Psihiatrie și Spitalul Militar respectiv Agenția Națională Antidrog din Oradea, județul Bihor.

Alți respondenți au fost abordați în spitale, la alte grupuri AA, sau au fost invitați de alți abstinenți din cercul lor de cunoscuți. Respondenților li s-a asigurat confidențialitatea, rata de refuz a fost mică de cca 3% în cazul celor abstinenți, depășind însă 10% în cazul celor care au fost abstinenți și sunt recăzuți. Marea majoritate a chestionarelor a fost obținută în urma unor discuții prin autocompletare. Cu toate acestea, ulterior, un procent de cca 2% s-a dovedit a fi incomplet și nu a putut fi utilizat.

Din cele 273 de persoane chestionate,133 au fost abstinenți fără recădere (48,7%), 93 abstinenți care au avut recădere(i) (34,1%) și 47 foști abstinenți, dar recăzuți. Vârsta medie în eșantionul nealeator a fost de 47,64 ani. Persoanele chestionate au raportat abstinențe cuprinse între 3 luni și 38 de ani. La data intervievării, toți erau abstinenți de minimum 3 luni de la debut sau de la ultima recădere.

Având în vedere obiectivul fixat și ipoteza formulată, prezentul studiu este unul transversal, iar designul implică trei grupe de participanți (abordare comparativă) în funcție de recădere: fără recădere, cu recădere și recăzut.

Suportul social perceput a fost măsurat utilizând *Scala multidimensională a suportului social perceput – Multidimensional Scale of Perceived Social Support/MSPSS* (Zimet et al., 1988). Conform autorilor, scala a fost construită pentru evaluarea percepției pe care o persoană o are despre gradul de adecvare a suportului social de care dispune din partea rețelei în care este ancorată. Cei 12 itemi ai scalei vizează ***percepția*** unei persoane cu privire la calitatea suportului social din partea membrilor familiei (4 itemi), a prietenilor (4 itemi) sau a altor persoane semnificative (4 itemi) din propria rețea socială. Cotarea este pe o scală Likert de la 1 – puternic împotrivă, la 7 – puternic de acord.

În cazul de față, coeficientul de fidelitate Cronbach alfa al întregii scale cu cei 12 itemi are valoarea de 0,92 ceea ce indică un nivel de fidelitate foarte bun. Valorile Cronbach alfa pe dimensiuni au fost după cum urmează: familie 0,90; prieteni 0,92; persoană specială 0,91.

Ca *metodă de analiză,* având în vedere cele trei categorii ale variabilei independente, în urma calculării mediilor pe itemi, am procedat la compararea acestora (cu ajutorul programului SPSS) prin metoda *one-way ANOVA,* pentru a vedea în ce măsură diferențele sunt semnificative statistic. Ulterior, cu ajutorul testului *t* am căutat să aflu în ce mod se diferențiază, la care itemi, cele trei categorii analizate.

Rezultate

Sub rezerva faptului că în acest caz suportul social (perceput) este considerat ca variabilă efect, prezint rezultatele (bazate pe relația cauzală dintre abstinență/recădere și suportul social perceput) pe categorii după cum urmează:

a) suportul social perceput din partea membrilor familiei (Tab. 1)

Tabel 1: Rezultate ANOVA, Suportul social perceput din partea membrilor familiei

Item		Alcoolic	Media	ANOVA F	Sig.
3	Familia mea încearcă să mă ajute cu adevărat	Fără recădere	6,15	12,021	*,000*
		Cu recădere	5,99		
		Recăzut	5,06		
4	Primesc suportul și ajutorul emoțional de care am nevoie de la familie	Fără recădere	5,87	8,280	*,000*
		Cu recădere	5,54		
		Recăzut	4,89		
8	Pot să vorbesc despre problemele mele cu familia mea	Fără recădere	5,86	17,701	*,000*
		Cu recădere	5,55		
		Recăzut	4,51		
11	Familia mea este de acord să mă ajute să iau decizii	Fără recădere	5,90	5,605	*,004*
		Cu recădere	5,47		
		Recăzut	5,19		

Rezultatele testului Levene pentru analiza similarității variațelor au indicat următoarele valori ale lui *p:* 0,673 – item 3; 0,170 – item 4; 0,007 – item 8 și 0,002 – item 11. Similaritatea variațelor este așadar îndeplinită în cazul itemilor 3 și 4.

În urma efectuării ajustării Bonferroni a numărului de comparații, în cazul itemilor 3 și 4 am semnalat următoarele rezultate semnificative statistic prezentate în tabelul 2.

Tabel 2: Rezultate test *t* între grupuri

Item	Grupuri	*t*	Sig. (bidirecțional)
3	Fără recădere – Recăzut	5,053	,000
	Cu recădere – Recăzut	3,783	,000
4	Fără recădere – Recăzut	4,214	,000
	Cu recădere – Recăzut	2,434	,016

În urma analizei ANOVA rezultatele au relevat faptul că abstinenții fără recădere au obținut scorurile cele mai ridicate la percepția suportului social din partea familiei comparativ cu celelalte categorii analizate. Cu toate acestea, abstinenții fără recădere nu se diferențiază de abstinenții cu recădere(i) la nici o dimensiune a prezentei categorii. În schimb în ceea ce privește comparația alcoolicilor fără recădere cu alcoolicii recăzuți, am constatat diferențe semnificative în cazul itemilor 3 – *Familia mea încearcă să mă ajute cu adevărat* ($p = 0{,}000$) și 4 – *Primesc suportul și ajutorul emoțional de care am nevoie de la familie* ($p = 0{,}000$). Aceeași comparație de data aceasta între alcoolicii cu recădere(i) și cei recăzuți s-a dovedit a fi semnificativă statistic obținând valorile $p = 0{,}000$/item 3 și $p = 0{,}016$/item 4.

Două dimensiuni din cele patru au fost validate, astfel încât ipoteza enunțată în ce privește această caracteristică s-a confirmat doar parțial.

b) suportul social perceput din partea prietenilor (Tab. 3).

Tabel 3: Rezultate ANOVA, Suportul social perceput din partea prietenilor

Item		Alcoolic	Media	ANOVA	
				F	Sig.
6	Prietenii încearcă să mă ajute cu adevărat	Fără recădere	5,28	3,185	,043
		Cu recădere	5,11		
		Recăzut	4,68		
7	Pot să mă bazez pe prietenii mei atunci când lucrurile merg prost	Fără recădere	5,00	1,152	,318
		Cu recădere	4,99		
		Recăzut	4,62		
9	Am prieteni cu care îmi pot împărtăși bucuriile și necazurile	Fără recădere	5,32	1,040	,355
		Cu recădere	5,22		
		Recăzut	4,96		
12	Pot să vorbesc despre problemele mele cu prietenii mei	Fără recădere	5,23	,225	,799
		Cu recădere	5,18		
		Recăzut	5,06		

Itemul 6 a fost supus testului Levene pentru analiza similarității variațelor obținând valoarea $p = 0{,}083$ așadar, similaritatea variațelor a fost îndeplinită în cazul acestui item.

Ca și în cazul precedent, abstinenții fără recădere au obținut scorurile cele mai ridicate (la toți itemii) cu privire la percepția suportului social din partea prietenilor comparativ cu celelalte categorii analizate. Rezultatele au indicat însă faptul că abstinenții fără recădere nu se diferențiază de abstinenții cu recădere(i) la nici o dimensiune a prezentei categorii. În schimb în ceea ce privește comparația alcoolicilor recăzuți, am constatat că aceștia se diferențiază semnificativ statistic în cazul itemului 6 – *Prietenii încearcă să mă ajute cu adevărat,* doar de alcoolicii abstinenți fără recădere ($p = 0{,}009$).

În cazul acestei categorii analizate (prieteni), deoarece doar o dimensiune din cele patru a fost validată, ipoteza enunțată nu se confirmă.

c) suportul social perceput din partea altor persoane semnificative (Tab. 4).

Tabel 4: Rezultate ANOVA, Suportul social perceput din partea altor persoane semnificative

Item		Alcoolic	Media	ANOVA	
				F	Sig.
1	Există o persoană specială în preajma mea atunci când am un necaz	Fără recădere	5,74	7,533	*,001*
		Cu recădere	5,65		
		Recăzut	4,89		
2	Există o persoană specială cu care îmi pot împărtăși bucuriile și necazurile	Fără recădere	5,89	9,043	*,000*
		Cu recădere	5,76		
		Recăzut	4,96		
5	Am o persoană specială care este o sursă reală de confort pentru mine	Fără recădere	5,70	4,179	*,016*
		Cu recădere	5,61		
		Recăzut	4,98		
10	Există o persoană specială în viața mea căreia îi pasă de sentimentele mele	Fără recădere	5,85	6,435	*,002*
		Cu recădere	5,81		
		Recăzut	5,02		

La categoria percepție a suportului social din partea unei persoane semnificative testul ANOVA, în primă fază, a indicat la toate cele patru dimensiuni faptul că cele trei categorii analizate se diferențiază între ele.

Din punctul de vedere al similarităților varianțelor, valorile *p* al testului Levene au fost: 0,207 – item 1; 0,239 – item 2; 0,105 – item 5 și 0,505 – item 10.

În urma efectuării ajustării Bonferroni a numărului de comparații, rezultatele semnificative statistic obținute sunt prezentate în tabelul 5.

Tabel 5: Rezultate test *t* între grupuri

Item	Grupuri	*t*	Sig. (bidirecțional)
1	Fără recădere – Recăzut	3,916	,000
	Cu recădere – Recăzut	3,134	,002
2	Fără recădere – Recăzut	4,465	,000
	Cu recădere – Recăzut	3,215	,002
5	Fără recădere – Recăzut	3,033	,003
	Cu recădere – Recăzut	2,316	,022
10	Fără recădere – Recăzut	3,585	,000
	Cu recădere – Recăzut	3,061	,003

Și în acest caz cele mai ridicate scoruri (medii) au fost obținute de abstinenții fără recădere, care însă nu se diferențiază de cei care au trecut prin episoade de recădere. Comparația făcută atât între abstinenții fără recădere și cei recăzuți, cât și între abstinenții cu recădere(i) și cei recăzuți au condus la rezultate în care la toți itemii $p < 0,05$, ca atare diferențele se prezintă semnificative statistic.

Așadar, atât abstinenții fără recădere, cât și cei care au în istoric recădere(i) percep la un nivel mai ridicat suportul social venit din partea unei persoane speciale conform afirmațiilor din scala MSPSS: *Există o persoană specială în preajma mea atunci când am un necaz; Există o persoană specială cu care îmi pot împărtăși bucuriile și necazurile; Am o persoană specială care este o sursă reală de confort pentru mine* și *Există o persoană specială în viața mea căreia îi pasă de sentimentele mele.*

Pentru această categorie analizată, având în vedere cele patru dimensiuni, ipoteza enunțată s-a confirmat. Rezultatele centralizate ale testului ANOVA sunt ilustrate în figura 1.

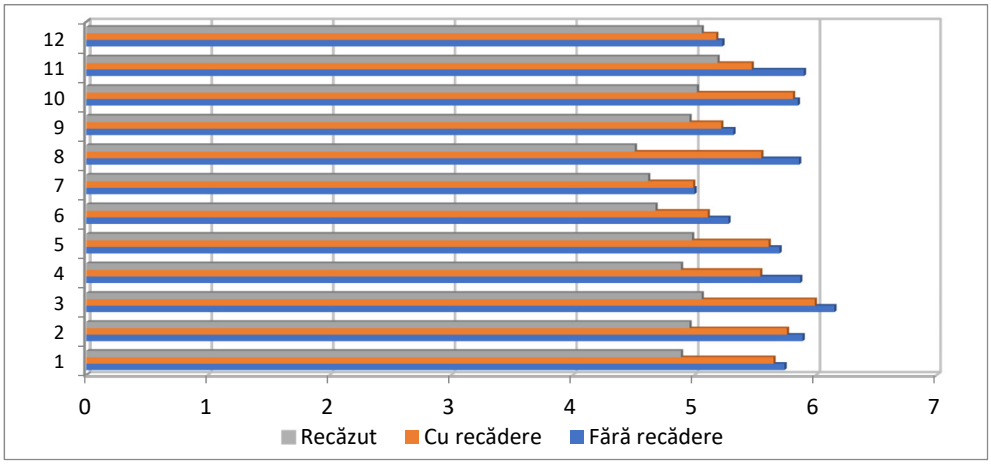

Figura 1: Mediile itemilor MSPSS (ANOVA) în funcție de abstinență/recădere

Rezultatele analizei cu privire la suma tuturor domeniilor scalei sunt prezentate în tabelul 6.

Tabel 6: Rezultate ANOVA, Suma scalei Suportului social perceput

			ANOVA	
Alcoolic	**N**	**Media**	**F**	**Sig.**
Fără recădere	133	68,80	9,460	*,000*
Cu recădere	93	65,87		
Recăzut	47	58,60		

Rezultatul testului Levene (2,879) pentru analiza similarității variațelor a indicat valoarea lui $p = 0{,}058$.

Efectuând comparațiile dintre cele trei grupuri, am ajuns la rezultatele prezentate în tabelul 7.

Tabel 7: Rezultatele testului *t* la scala Suportului social perceput

Grupuri	***t***	**Sig. (bidirecțional)**
Fără recădere – Cu recădere	1,111	,268
Fără recădere – Recăzut	4,618	,000
Cu recădere – Recăzut	3,298	,001

Pe ansamblu, datele confirmă parțial ipoteza enunțată.

Concluzii și limitări

Prin prezenta lucrare mi-am propus analiza suportului social perceput de către alcoolici. Folosind *Scala multidimensională a suportului social perceput* am presupus faptul că alcoolicii abstinenți fără recădere vor prezenta o percepție mult mai bună (superioară) a suportului social comparativ cu acei alcoolici abstinenți care au în istoric episoade de recădere(i) respectiv cu acei alcoolici care au recăzut, renunțând la abstinență.

Rezultatele au indicat faptul că, din punctul de vedere al percepției suportului social alcoolicii fără recădere nu se diferențiază de acei alcoolici care au avut recădere(i) pe parcursul abstinenței lor, chiar dacă mediile rezultatelor obținute de primii sunt superioare.

Din cei 12 itemi ai scalei am constatat însă faptul că alcoolicii abstinenți (fără sau cu recădere(i)) percep superior suportul social comparativ cu cei recăzuți după cum urmează:

În primul rând existența unei persoane semnificative este văzută de un real ajutor (toți cei patru itemi). Astfel, în viața unei persoane abstinente poate juca un rol important o asemenea persoană. Aceasta sigur diferă de la caz la caz, poate fi, de exemplu, un model de urmat. Atât abstinenții fără recădere, cât și cei care au avut recădere(i) au confirmat existența unei asemenea persoane în viața lor, care este în preajma lor în caz de necaz și cu care își pot împărtăși atât bucuriile, cât și necazurile. Tot această persoană este cea căreia îi pasă de sentimentele abstinentului, căruia îi asigură și un mediu confortabil.

În cazul suportului social venit din partea familiei, aceasta este percepută de abstinenți (fără sau cu recădere(i)) că încearcă să ofere un real ajutor în caz de nevoie respectiv este cea care asigură un mediu propice în care aceștia se simt comod emoțional (doi din cei patru itemi).

Cu privire la suportul social perceput venit din partea prietenilor, doar acei abstinenți care sunt fără recădere consideră că *Prietenii încearcă să-i ajute cu adevărat.* Acest aspect este unul demn de remarcat și se pare că putem pune pe seama relațiilor sociale de prietenie, a calității acestora. Drept dovadă este faptul că cei care sunt înconjurați de adevărați prieteni nu au recăzut, pe când alții au recăzut sau chiar au renunțat la abstinență. Aceștia din urmă au perceput ajutorul venit din partea prietenilor la cote mai scăzute.

Pe ansamblu, am constatat faptul că atât alcoolicii abstinenți fără recădere, cât și cei cu recădere(i) se diferențiază de acei alcoolici care au renunțat la abstinență, însă nu se diferențiază între ei din punctul de vedere al percepției suportului social.

Concluzia este că suportul social (sprijinului primit) joacă un rol important în cazul alcoolicilor abstinenți, în viața de abstinent, în menținerea abstinenței, în evitarea recăderilor sau revenirea la abstinență în cazul unei(or) recăderi. În acest sens, existența unei persoane speciale joacă un rol primordial urmat de familie. Totodată calitatea relațiilor de prietenie este cea care poate influența reușita abstinenței alcoolicului. Aceste aspecte percepute la cote ridicate pot deveni așadar un scut protector în calea recăderii.

Una dintre limitele prezentului studiu este faptul că participanții la studiu sunt doar bărbați. Asumarea identității de alcoolic, chiar și abstinent, este un lucru delicat, iar ca autor de gen masculin a fost mult mai ușor câștigarea încrederii unor persoane de același gen.

O altă limitare este că unele dintre interviuri s-au desfășurat în medii protejate, în centre rehab-staționare cu programe de recuperare de lungă durată (6–9 luni), ceea ce e posibil să inducă anumite diferențe în răspunsuri în comparație cu cei intervievați într-un mediu mai natural. Tot o limită a prezentului studiu poate fi considerată și investigația transversală.

Notă

[1] Coordonator prof. univ. dr. habil. Adrian Hatos.

Bibliografie

Beattie, M. C. (2001) Meta-Analysis of social relationships and posttreatment drinking outcomes: comparison of relationship structure, function and quality. *Journal of Studies on Alcohol,* 62, 4, 518–527.

Beattie, M. C. și Longabaugh, R. (1999) General and alcohol-specific social support following treatment. *Addictive behaviors,* 24, 5, 593–606.

Booth, B. M., Russell, D. W., Soucek, S. și Laughlin, P. R. (1992) Social support and outcome of alcoholism treatment: An exploratory analysis. *The American journal of drug and alcohol abuse,* 18, 1, 87–101.

Dennis, M. L., Foss, M. A. și Scott, C. K. (2007) An eight-year perspective on the relationship between the duration of abstinence and other aspects of recovery. *Evaluation Review,* 31, 6, 585–612.

Dobkin, P. L., Civita, M. De, Paraherakis, A. și Gill, K. (2002) The role of functional social support in treatment retention and outcomes among outpatient adult substance abusers. *Addiction,* 97, 3, 347–356.

Fujimoto, K. și Valente, T. W. (2015) Multiplex congruity: Friendship networks and perceived popularity as correlates of adolescent alcohol use. Social Science & Medicine, 125, 173–181.

Galanter, M. (2014) Understanding Alcoholics Anonymous as a Spiritual Fellowship: From Individual to Social Structure. *Alcoholism Treatment Quarterly,* 32, 2–3, 111–119.

Giletta, M., Scholte, R. H. J., Prinstein, M. J., Engels, R. C. M. E., Rabaglietti, E. și Burk, W. J. (2012) Friendship context matters: Examining the domain specificity of alcohol and depression socialization among adolescents. *Journal of abnormal child psychology,* 40, 7, 1027–1043.

Kaskutas, L. A., Bond, J. și Humphreys, K. (2002) Social networks as mediators of the effect of Alcoholics Anonymous. *Addiction,* 97, 891–900.

Kelly, J. F. și Moos, R. (2003) Dropout from 12-step self-help groups: Prevalence, predictors, and counteracting treatment influences. *Journal of Substance Abuse Treatment,* 24, 3, 241–250.

McCrady, B. S. (2004) To have but one true friend: implications for practice of research on alcohol use disorders and social network. Psychology of Addictive Behaviors, 18, 2, 113.

Mohr, C. D., Averna, S., Kenny, D. A., și Del Boca, F. K. (2001) "Getting by (or getting high) with a little help from my friends": an examination of adult alcoholics' friendships. *Journal of Studies on Alcohol,* 62, 5, 637–645.

Rosenberg, H. (1983) Relapsed versus non-relapsed alcohol abusers: Coping skills, life events, and social support. *Addictive Behaviors,* 8, 2, 183–186.

Stogner, J., Boman IV, J. H. și Miller, B. L. (2015) Assessing the Relationship Between Divergent Drinking and Perceptions of Friendship Quality Between Students. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse,* 24, 6, 387–396.

Vrasti, R. (2001) *Alcoolismul – Detecție, Diagnostic și Evaluare.* Timișoara: Timpolis, 286–287.

Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G. și Farley, G. K. (1988) The multidimensional scale of perceived social support. *Journal of personality assessment,* 52, 1, 30–41

Clasa medie în Republica Moldova: realități și perspective

Ludmila Malcoci*
Victor Mocanu*
Centrul de Sociologie și Psihologie Socială, Institutul de Cercetări Juridice și Politice, Republica Moldova

Abstract: The article presents the results of the sociological research of the middle class in the Republic of Moldova. Analyzing the concepts of social stratification and middle class, the authors argue the methodology of the middle class research in the Republic of Moldova and come with arguments regarding the stratification of the population of the country into several social groups according to occupational status, material welfare and social self-positioning. According to their opinion, the level of education, the socio-occupational status and the level of well-being determine the positioning of individuals in different strata. Thus, the people with higher level of education, occupational status, and welfare, have higher chances to be positioned in the upper groups, and vice versa. Based on the analysis of social classes in the Republic of Moldova, the authors conclude that Moldovan society is very polarized – with a small number of wealthy people at the top of the pyramid and a very large number of poor people at the base of the pyramid. The middle class is not heterogeneous: it is divided into the lower middle class, the core middle class and the upper middle class. The core middle class has similar characteristics with the middle class in Western countries and is characterized by high socio-occupational status, high level of well-being and self-positioning in the middle class, but unfortunately it is quite low and constitutes only 3%-5% of the population. However, the research is showing that there is a strata ranged from 5% to 30% of population, depending of the parameters they combine, between the lower middle class and the core middle class. This social group, also called proto middle class, in certain circumstances could complement the core middle class.

Keywords: *stratification; social groups; social classes; middle class.*

Cuvinte-cheie: *stratificare; grupuri sociale; clase sociale; clasa medie.*

Introducere

Cercetarea structurii de clasă și a clasei medii în Republica Moldova a devenit o temă destul de actuală și importantă în ultimele decenii. Acest fapt este explicat, pe de o parte, de transformările social-economice și politice care au avut loc în această țară în rezultatul procesului de tranziție de la un sistem socialist la unul capitalist, iar pe de altă parte, de procesul de asociere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Cercetările efectuate în ultima perioadă de timp denotă schimbări esențiale în structura de clasă a populației Republicii Moldova, care se manifestă prin crearea unor grupuri sociale noi, care se deosebesc în funcție de mărimea veniturilor, proprietăți, nivel de educație, putere politică și economică, statut social. Un rol important în schimbarea structurii de clasă îl are și migrația excesivă din ultimele două decenii, care a favorizat exodul resurselor umane tinere și calificate din Republica Moldova spre alte țări dezvoltate, dar totodată a contribuit și la schimbarea valorilor

* Centrul de Sociologie și Psihologie Socială, Institutul de Cercetări Juridice și Politice, Republica Moldova. E-mail: atitudinemd@gmail.com.

sociale și la mărirea bunăstării unor grupuri de populație. Apariția grupurilor sociale noi necesită studii aprofundate și complexe în vederea identificării factorilor determinanți ai acestora, mărimii lor, caracteristicilor esențiale, sistemului de valori, modului de viață, stării economice, sociale și politice.

Studierea structurii de clasă și a mărimii clasei medii este importantă și din perspectiva nevoii de a măsura nivelul de bunăstare social-economică și sustenabilitatea reformelor efectuate în Republica Moldova în ultimii ani. Este bine cunoscut faptul că o clasă medie numeroasă este un indiciu al gradului înalt de dezvoltare socio-economică al oricărei țări, și viceversa: cu cât clasa medie este mai redusă, cu atât nivelul de bunăstare a țării este mai mic. Determinarea mărimii clasei medii în Moldova și a premiselor dezvoltării acesteia poate să contribuie la identificarea măsurilor necesare pentru promovarea schimbărilor socio-economice și politice favorabile dezvoltării clasei medii în Moldova.

Nevoia de studiere a clasei medii în Moldova este argumentată și de necesitatea pilotării unei metodologii de cercetare a stratificării sociale, care va putea fi aplicată pentru cercetările ulterioare în domeniul dat. Este bine cunoscut faptul că până în prezent nu există o metodologie unică de măsurare a clasei medii și aceasta variază de la țară la țară, iar uneori chiar și pe teritoriul unei singure țări. Acest fapt creează impedimente pentru compararea datelor privind clasa medie în diferite țări.

Din cele menționate mai sus reiese că scopul acestui articol constă în analiza stratificării sociale în Republica Moldova în condițiile transformării societății în funcție de diferiți parametri: statut socio-economic, bunăstare, autopoziționare socială și estimarea mărimii clasei medii. Totodată, sunt determinați factorii care stau la baza stratificării sociale; caracteristicile sociale, economice și politice ale diferitor straturi sociale; precum și premisele dezvoltării clasei medii în Republica Moldova. O atenție aparte este acordată metodologiei de cercetare a structurii de clasă și de estimare a mărimii clasei medii nucleu, precum și a proto clasei medii, sau a stratului social, care în anumite condiții ar putea completa clasa medie nucleu.

Structura articolului include: analiza noțiunilor de bază utilizate în cercetare, metodologia cercetării și rezultatele de bază ale cercetării. Rezultatele cercetării cuprind următoarele aspecte: stratificarea populației în funcție de statutul socio-ocupațional, venituri și autopoziționare socială; estimarea clasei medii în Republica Moldova și concluzii.

Articolul este scris în baza cercetării clasei medii în Republica Moldova, realizată de către Centrul de Sociologie și Psihologie Socială al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice în perioada 2015–2018.

Delimitări conceptuale

Stratificarea socială

Stratificarea socială stă la baza diferențierii/grupării indivizilor în socium. În literatura de specialitate există diferite definiții ale stratificării sociale. Astfel, P. Sorokin definește stratificarea socială drept o „distribuție inegală a drepturilor și privilegiilor, datoriilor și disponibilităților, a puterii sociale și a influenței între membrii unei societăți" (Sorokin, 1959, 11). T. Parsons consideră că stratificarea socială „este clasificarea diferențiată a elementelor ce compun un sistem social dat și calificarea lor ca superioare/inferioare unele față de altele după valori importante pentru societate" (Parsons, 1949, 166). Stratificarea socială este definită uneori și ca proces, în rezultatul căruia subiecții vieții sociale se poziționează diferit în socium și se pot grupa după anumite criterii. În toate definițiile menționate mai sus, caracteristicile de bază ale stratificării sociale sunt diferențierea, distribuția inegală și inegalitatea.

Analizând stratificarea socială atât din perspectiva teoriei marxiste, conform căreia distincțiile dintre clase sunt exclusiv bazate pe criterii economice, criteriul principal fiind cine deține proprietatea și controlul asupra mijloacelor principale de producție economică într-o societate, cât și din perspectiva

teoriei weberiene care susține că formarea claselor este influențată de mai mulți factori: raportul față de mijloacele de producție, educația, calificarea și profesionalismul, am ajuns la concluzia că factorii de bază ai diferențierii sociale sunt multidimensionali și pot fi de natură economică, socială și politică. Clasele sociale nu au dispărut și continuă să fie o expresie a stratificării sociale în societatea contemporană. Poziționarea indivizilor în clase sociale este determinată de nivelul de educație, statutul socio-profesional, nivelul de bunăstare. Statusul social și apartenența la partidul dominant sunt dimensiuni care influențează de asemenea bunăstarea materială și locul indivizilor în spațiu. Societatea contemporană poate fi divizată în următoarele clase: clasa superioară (cei bogați, antreprenorii, industriașii, precum și stratul superior al managerilor, care deține sau controlează direct mijloacele de producție), clasa de mijloc (care include în cea mai mare parte „gulere albe" și specialiști) și clasa muncitoare („gulere albastre" sau persoane angajate în munca manuală). În unele țări industrializate, precum Franța și Japonia, un rol important îi este atribuit celei de-a patra clase – țăranii, oamenii angajați în producția agricolă tradițională. În lumea a treia, țăranii continuă să constituie cea mai numeroasă clasă (Giddens, 2009, 449–460). Stratificarea socială se caracterizează prin mobilitate socială, fapt ce conduce la inconsistența statusurilor sociale ale indivizilor și la o cristalizare redusă a acestora.

Clasa medie

Analiza literaturii tematice a scos în evidență faptul că nu există o definiție unică pentru clasa medie: unii sociologi definesc clasa medie în baza nivelului de bunăstare, alții – în baza statusurilor socio-ocupaționale, iar alții – în baza nivelului de educație. Astfel, clasa medie este considerată o clasă care ocupă o poziție de mijloc între clasa de jos (clasa celor săraci) și clasa de sus (clasa celor bogați); un grup socio-economic eterogen, mobil, alcătuit din persoane cu nivel de educație înalt din sfera businessului, liber profesioniști, lucrători înalt calificați, fermieri înstăriți etc.; venitul acestei clase este mai mare decât al celor din clasa de jos, dar este mai mic decât al celor din clasa de sus. O caracterizare mai complexă a clasei medii este dată de către sociologul rus T. Zaslavscaia. În baza analizei literaturii occidentale, ea sintetizează următoarele caracteristici specifice clasei medii: (1) clasa medie este o totalitate a grupurilor sociale care ocupă o poziție de mijloc între clasele de jos și clasele de sus și care îndeplinește o funcție interactivă de mediator social pentru acestea; (2) clasa medie este o parte a societății destul de înstărită, care dispune de proprietăți ce îi asigură un nivel de independență economică, libertatea alegerii câmpului de activitate etc. Calitatea înaltă a modului de viață, gradul înalt de satisfacere a calității vieții, încrederea determină cointeresarea clasei medii de a păstra ordinea socială existentă, fapt ce îi atribuie funcția de stabilizator social al societății; (3) clasa medie este un element al structurii sociale, care îmbină în rândurile sale cele mai calificate cadre ale societății, care se caracterizează prin profesionalism, potențial mare de activitate, activism civic. Prin aceasta poate fi explicat prestigiul social înalt al clasei medii și rolul ei de agent al progresului social tehnologic și social economic; (4) în țările occidentale dezvoltate, clasele medii, care constituie cea mai mare parte a populației, au un rol, pe de o parte, de purtători ai intereselor sociale, iar pe de altă parte, de purtători ai culturii naționale, care se caracterizează prin anumite valori, norme, modele de comportament, moduri de viață etc. Distribuind modelele de cultură proprie în straturile de jos și de sus ale societății, clasa medie are un rol de integrator cultural al societății (Zaslavscaia și Gromova, 1998). Anume această abordare a clasei medii ne-a servit drept bază metodologică pentru identificarea și estimarea clasei medii în Republica Moldova.

Metodologia cercetării

Drept bază teoretico-metodologică pentru cercetarea clasei medii în Republica Moldova au servit teoriile clasice privind stratificarea și mobilitatea socială (K. Marks, M. Weber, T. Parsons, P. Sorokin, K. Davis, W. Moore, R. Dahrendorf, A. Giddens), precum și cercetările contemporane în domeniul stratificării și al clasei medii din SUA, țările Uniunii Europene și țările spațiului CSI, inclusiv Rusia.

În baza analizei literaturii de specialitate s-a constatat că nu există o metodologie unică de măsurare a clasei medii și aceasta variază de la țară la țară, iar uneori chiar și pe teritoriul unei singure țări. Astfel, unii cercetători americani (B. D'Agostino, Elwell, G. Burtless) determină clasa medie în baza venitului anual al gospodăriilor casnice, alții (Robert Solow) – în baza distribuției gospodăriilor casnice în quintile, iar alții (R. Putnam) – în baza nivelului de educație (Pressman, 2015). În țările Uniunii Europene, estimarea inegalităților sociale și a clasei medii este efectuată în baza veniturilor prin intermediul cercetării transnaționale *Luxembourg Income Study* (*LIS*) (Muller și Brien, 2009). *LIS* dispune de cea mai mare bază de date disponibilă pe venituri, inclusiv pentru SUA și Canada. Datele colectate de la mai multe țări în baza unei metodologii comune oferă posibilitatea comparării longitudinale a datelor. Cercetările clasei medii în Rusia, de asemenea, au la bază diferite criterii de măsurare: a) autodeterminarea respondenților, b) indicatori integrați în bază de educație, venit, bunăstare, autoidentificare, c) abordarea pragmatică a economiei de piață (Sobolev, 2013; Avraamova, 2002). Mărimea clasei medii variază în funcție de instrumentele de măsurare. În conformitate cu rezultatele unor cercetări bazate pe venituri, mărimea clasei medii este cea mai mare în țările de Nord (Suedia, Norvegia și Finlanda) (70%-80%), după care urmează Franța, Germania și Italia (între 60% și 70%) și cele trei țări anglo-saxone: SUA, Canada și Marea Britanie (între 55% și 60%) (Pressmen, 2016). În funcție de mărimea veniturilor, gospodăriile din clasa de mijloc variază foarte mult de la o țară la alta: de la 2.500 EUR în Lituania la mai mult de 36.000 EUR în Luxemburg, acest lucru datorându-se decalajului în venituri între țările europene (Juc și Spătaru, 2014, 18). În Rusia, mărimea clasei medii evocată de către cercetători variază între 20% și 27% (Sobolev, 2013).

Mărimea clasei medii în Republica Moldova a fost măsurată în baza abordării complexe cu utilizarea indicatorilor integrați (Malcoci și Mocanu, 2017, 18–27). Astfel, stratificarea socială a fost efectuată în baza a trei indicatori de bază: a) statutul socio-profesional, b) nivelul de bunăstare și c) autoidentificarea cu clasa socială. Statutul socio-profesional al respondenților a fost determinat în baza ocupației acestora: conducător în diferite organizații, instituții; specialiști cu nivel superior de calificare; specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi; lucrători în servicii; lucrători calificați în agricultură, silvicultură etc.; muncitori calificați; muncitori necalificați. Nivelul de bunăstare al respondenților a fost determinat în baza indicatorului – gradul de corespundere a veniturilor necesităților familiei. Astfel, grupurile de respondenți au fost structurate în felul următor: a) venitul este cu mult mai mic decât are nevoie familia; b) venitul este puțin mai mic decât are nevoie familia; c) venitul este cam egal cu nevoile familiei; d) venitul este puțin mai mare decât nevoile familiei; e) venitul este cu mult mai mare decât nevoile familiei. Alți doi indicatori utilizați la determinarea nivelului bunăstării sociale au fost – posesia și vechimea mașinii în proprietate (până la 5 ani, 6–10 ani, 11 ani și mai mulți). Autoidentificarea cu clasa socială a fost măsurată în baza indicatorului: clasa socială cu care vă autoidentificați. Respondenții au fost rugați să se autoidentifice cu una din cele 10 poziții amplasate pe scara socială, unde 1 – clasa de jos și 10 – clasa de sus. În rezultatul cercetării au fost elaborate 4 clase sociale: a) clasa medie de sus, b) clasa medie nucleu, c) clasa medie de jos și d) clasa de jos.

La etapa a doua a fost efectuată tipologizarea respondenților în funcție de statutul socio-ocupațional, nivelul de educație și nivelul de bunăstare și au fost delimitate 6 straturi sociale în Republica Moldova, care se deosebesc după calitatea vieții și modul de trai. Acest fapt ne-a oferit posibilitatea să identificăm straturile sociale care ar avea un potențial mai mare pentru dezvoltarea clasei medii.

La etapa a treia am încercat să delimităm grupurile sociale care ar putea servi drept clasă medie în trei substraturi: clasa medie de jos, proto clasa medie și clasa medie nucleu. Astfel, conform metodologiei elaborate de T. Zaslavscaia și Gromova (1998), clasa medie de jos include respondenții care corespund doar unui criteriu de identificare, proto clasa medie include respondenții care corespund la două criterii de identificare și clasa medie nucleu – respondenții care corespund tuturor celor trei criterii de identificare. Acest fapt ne-a permis să stabilim atât mărimea clasei medii nucleu, cât și să prognozăm dezvoltarea clasei medii pe termen mediu.

Metodele de cercetare utilizate au fost interviul standardizat, focus grupurile, analiza datelor statistice. Interviul standardizat a fost aplicat pe un eșantion de 1.179 de respondenți aleși prin metoda de eșantionare aleatorie. Mai bine de 300 de persoane au participat în discuțiile organizate în cadrul a 28 de focus grupuri organizate cu diferite categorii de populație în funcție de mediul rezidențial, vârstă, statut socio-ocupațional, venituri.

Rezultatele cercetării

Stratificarea populației în funcție de statutul socio-ocupațional

În conformitate cu rezultatele cercetării, respondenții s-au distribuit în felul următor în funcție de statutul socio-ocupațional: conducători și funcționari superiori, specialiști cu nivel superior de calificare – 24%, specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi, lucrători în servicii – 36%, lucrători calificați în agricultură, silvicultură, muncitori calificați – 15%, muncitori necalificați – 6%, alte grupuri (studenți, pensionari) – 19% (Figura 1).

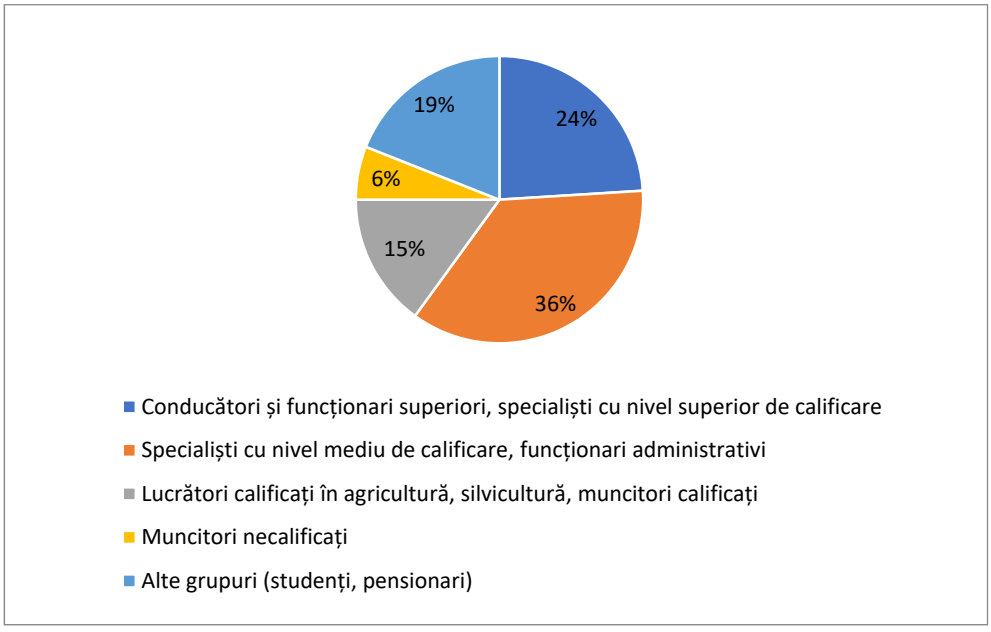

Figura 1: Distribuirea respondenților în funcție de statutul lor socio-ocupațional, %

Analiza grupurilor sociale în funcție de nivelul de educație a scos în evidență faptul că odată cu creșterea statutului socio-ocupațional al respondenților se mărește ponderea celor cu nivel de studii înalte și descrește ponderea celor cu nivel de studii reduse. Astfel, în grupul conducătorilor și funcționarilor superiori, specialiștilor cu nivel înalt de calificare, 84% dintre respondenți au studii superioare sau postuniversitare, 12% din respondenți – studii medii de specialitate și 3% – studii medii generale sau gimnaziale. În grupul de specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi și lucrători în servicii, 27% dintre respondenți au studii superioare sau postuniversitare, 54% – studii medii de specialitate sau secundar profesionale, 15% – studii medii generale și 4% – studii gimnaziale. În grupul lucrătorilor calificați în agricultură, silvicultură, muncitorilor calificați, 13% dintre respondenți au studii superioare, 55% – studii medii de specialitate sau secundar-profesionale, 21% – studii medii generale, 9% – studii gimnaziale și 1% – studii primare sau fără școală. În mediul muncitorilor necalificați, 9% – au studii superioare, 41% – studii medii de specialitate sau secundar-vocaționale, 19% – studii medii generale, 26% – studii gimnaziale și 6% – studii primare sau fără studii.

Analiza comparativă a grupurilor socio-ocupaționale denotă anumite inegalități în ceea ce privește activitatea profesională și condițiile de muncă, veniturile, proprietățile, modul de viață, autopoziționarea pe scara socială și activismul politic.

În cazul conducătorilor și funcționarilor superiori, specialiștilor cu nivel înalt de calificare s-a constatat că mai bine de 90% dintre ei sunt angajați cu contract de muncă pe o perioadă nedeterminată, beneficiază de contribuții sociale plătite de patroni și de concedii anuale plătite. Marea majoritate se simt în siguranță la locul de muncă și nu se tem că vor deveni șomeri. Peste 40% dintre ei sunt mulțumiți de viață și cred că au obținut în viață tot ce trebuie să le revină după merit și chiar mai mult. Deși au un statut social înalt, veniturile a mai bine de 2/3 dintre respondenți sunt mai reduse decât nevoile lor. Doar 1/3 dintre cei chestionați au menționat că veniturile lor sunt egale cu nevoile sau chiar puțin mai mari decât nevoile. Calitatea vieții este mai înaltă decât în celelalte grupuri de respondenți. Astfel, fiecare al treilea respondent a indicat că a fost în ultimele 12 luni la odihnă peste hotare, iar 43% dintre respondenți au menționat că își pot permite să întrețină copiii la studii peste hotare cu sau fără limitări. Peste 50% dintre respondenți au locuințe amplasate în raioane prestigioase. În cazul marii majorități a respondenților, locuințele sunt conectate la rețele centralizate de apă și la internet. În mai bine de 50%, locuințele sunt conectate la rețeaua centrală de încălzire. 2/3 dintre cei chestionați din acest grup posedă automobile funcționale, iar fiecare al doilea posesor de automobile a indicat că mașina sa este sub 10 ani vechime. Respondenții din acest grup sunt mai activi politic și social comparativ cu celelalte grupuri. Astfel, fiecare al treilea respondent a indicat că a participat la unele acțiuni de protest în ultimii 5 ani. 14% dintre respondenții din acest grup se consideră drept clasa medie de sus, 38% – clasa medie nucleu, 38% – clasa medie de jos și 10% – clasa de jos.

În mediul specialiștilor cu nivel mediu de calificare, funcționarilor administrativi, ponderea persoanelor angajate cu contract de muncă este mai redusă decât în cazul grupului de mai sus și constituie 80%. Tot atâția beneficiază de contribuții sociale plătite de patroni și de concedii anuale plătite. Mai bine de jumătate dintre respondenți au siguranță în capacitățile lor și în faptul că ei sunt căutați pe piața muncii și nu se tem că pot deveni șomeri. Ca și în cazul grupului analizat mai sus, circa 40% cred că au obținut în viață tot ce și-au dorit și chiar mai mult. Ponderea persoanelor care au indicat că veniturile sunt egale cu nevoile lor sau chiar sunt puțin mai mari decât nevoile este de aproape două ori mai redusă decât în cazul grupului de mai sus și constituie 14%. Mai bine de 80% au menționat că veniturile lor sunt foarte reduse și nu corespund nevoilor familiilor lor. Comparativ cu grupul de mai sus,

este mai redusă ponderea celor care își pot permite să întrețină un copil la studii peste hotare (27%) și care beneficiază de diferite servicii comunitare, cum ar fi conectarea la rețeaua centralizată de apă (68%), conectarea la rețeaua de încălzire (38%), instalarea unor dotări sanitare în locuințe (72%). În ceea ce privește odihna peste hotare în ultimele 12 luni (1/3 dintre respondenți) și conectarea locuinței la internet (80%), ponderea respondenților este similară. Este mai redusă ponderea respondenților care posedă automobile funcționale, inclusiv de până la 10 ani. Astfel, doar fiecare al doilea respondent a indicat că are un automobil, dintre care 44% – mai noi de 10 ani. Poziționarea în clase este de asemenea diferită comparativ cu grupul de mai sus. Astfel, se reduce ponderea persoanelor care s-au plasat în clasa medie de sus (de la 14% la 13%), în clasa medie nucleu (de la 38% la 28%) și crește ponderea persoanelor care s-au autopoziționat în clasa medie de jos (de la 38% la 46%) și a celor care s-au autopoziționat în clasa de jos (de la 10% la 13%). Se reduce considerabil și ponderea persoanelor care sunt active social și politic. Astfel, în cazul acestui grup doar fiecare al cincilea respondent a indicat că a participat la acțiuni de protest în ultimii 5 ani.

În cazul lucrătorilor calificați în agricultură, silvicultură, muncitorilor calificați, ponderea persoanelor angajate cu contract de muncă se reduce puțin comparativ cu grupurile caracterizate mai sus. Astfel, doar 2/3 au indicat că sunt angajați cu contract de muncă și beneficiază de contribuții sociale plătite de patroni și de concedii anuale plătite. În acest grup se reduce simțitor ponderea persoanelor încrezătoare în forțele proprii și în capacitățile lor și crește ponderea celor care se tem de ziua de mâine. Astfel, circa 63% dintre respondenți au indicat că se tem că vor pierde locul de muncă și vor întra în șomaj. Crește ponderea persoanelor nemulțumite de viața lor. Circa 2/3 dintre respondenți au menționat că au obținut în viață mult mai puțin decât ar merita conform studiilor și ocupației lor. Ca și în cazul grupului precedent, mai bine de 80% dintre respondenți nu sunt mulțumiți de veniturile lor și consideră că ele sunt mult mai mici sau mai mici decât nevoile familiilor lor. Doar 17% au indicat că veniturile sunt egale cu nevoile familiilor lor sau sunt chiar puțin mai mari. Calitatea vieții respondenților din acest grup este mai redusă decât a celor din grupurile precedente. Astfel, ponderea persoanelor care s-au odihnit în ultimele 12 luni peste hotare este mai redusă – doar fiecare al patrulea respondent a indicat acest fapt. De asemenea, se reduce ponderea respondenților care pot să-și permită să întrețină un copil la studii peste hotare (de la 27% la 24%) și care beneficiază de servicii sociale calitative, cum ar fi conectarea la rețeaua centralizată de apă (de la 68% la 57%), conectarea la rețeaua centralizată de încălzire (de la 38% la 32%), dotări sanitare în interiorul locuinței (de la 72% la 60%), conectarea la internet (de la 80% la 48%). Ponderea persoanelor care posedă automobile funcționale este similară cu cea din grupul precedent și constituie 48%. Cu toate acestea, este mai mare ponderea persoanelor care au automobile mai vechi de 10 ani (61%). Autopoziționarea în clase sociale de asemenea diferă. Comparativ cu grupul precedent scade ponderea respondenților din clasa medie de sus (de la 13% la 10%) și a celor care s-au autopoziționat în clasa medie nucleu (de la 28% la 25%) și crește ponderea respondenților poziționați în clasa medie de jos (de la 46% la 51%) și în clasa de jos (de la 13% la 14%). Nivelul de activism social și politic este similar grupului de mai sus. Fiecare al cincilea respondent a indicat că a participat la acțiuni de protest în ultimii 5 ani.

În mediul muncitorilor necalificați, ponderea respondenților angajați cu contract de muncă este mult mai mică decât în grupurile precedente, constituind doar 39%. Tot atâția beneficiază de asigurări sociale și medicale. Cu toate acestea, ponderea persoanelor care nu se tem de ziua de mâne, inclusiv de faptul că vor pierde locul de muncă și vor deveni șomeri, este destul de înaltă și constituie mai mult de 60%. Acest fapt poate fi explicat prin oferta mare de muncă necalificată pe piața muncii din Moldova și salariile

mici ale persoanelor care practică munci necalificate. Similar grupului precedent, mai bine de 2/3 dintre muncitorii necalificați sunt nemulțumiți de viața lor și consideră că au obținut mult mai puțin decât au meritat. Ponderea persoanelor care sunt nemulțumite de veniturile lor și consideră că acestea sunt mult mai mici sau puțin mai mici decât nevoile familiilor lor este mult mai mare decât în grupurile precedente și constituie peste 90%. Doar 9% au menționat că veniturile sunt egale cu nevoile sau chiar puțin mai mari. Calitatea vieții persoanelor din acest grup este de asemenea mai redusă. Ponderea persoanelor care au indicat că au fost la odihnă peste hotare în ultimele 12 luni este de trei ori mai mică decât în grupul precedent și constituie 7%. 98% dintre muncitorii necalificați au indicat că nu și-ar putea permite întreținerea unui copil la studii peste hotare în niciun caz. Ponderea persoanelor care beneficiază de anumite servicii publice este de asemenea foarte redusă. Doar 9% au menționat că locuința este conectată la sistem centralizat de încălzire, 37% au toaletă, baie în locuințe și 49% sunt conectați la internet. Ponderea persoanelor care posedă automobile funcționale este mai mică decât în grupul anterior și constituie 34%, dintre care 82% – mai vechi de 10 ani. Comparativ cu grupul precedent scade ponderea respondenților din clasa medie de sus (de la 10% la 1%) , a celor care s-au autopoziționat în clasa medie nucleu (de la 25% la 15%) și a celor poziționați în clasa medie de jos (de la 51% la 44%) și crește considerabil ponderea respondenților poziționați în clasa de jos (de la 14% la 40%). Respondenții din acest grup sunt mai puțin activi social și politic decât cei din grupurile precedente. Astfel, doar 16% dintre respondenți au indicat că au participat la acțiuni de protest în ultimii 5 ani.

În rezultatul analizei comparative a grupurilor socio-ocupaționale putem conchide următoarele: cu cât respondenții au un statut socio-ocupațional mai înalt, cu atât ei sunt mai protejați din punct de vedere economic și social: au un loc de muncă asigurat pe o perioadă nedeterminată, beneficiază de asigurări sociale și medicale, sunt mai siguri în ziua de mâine și nu au frică de pierderea locului de muncă. Deși salariile continuă să fie destul de reduse și nu corespund nevoilor unei bune părți a populației, grupurile cu statut socio-ocupațional mai înalt au venituri medii lunare mai mari, fapt ce le asigură o calitate a vieții mai înaltă. Astfel, în grupurile cu statut socio-ocupațional mai înalt este mai mare ponderea respondenților care au locuințe bine amenajate și dotate cu echipament modern, autoturisme funcționale mai noi de 10 ani, care pot sa-și permită să întrețină un copil la studii peste hotare și să se odihnească peste hotare cel puțin o dată pe an. Respondenții din grupurile cu statut socio-ocupațional mai înalt se caracterizează și printr-un activism socio-politic mai avansat.

Stratificarea populației în funcție de venituri

În conformitate cu rezultatele cercetării sociologice, nivelul de venit al populației de asemenea poate servi drept criteriu de stratificare a populației. Din considerentul că este foarte dificil de a colecta date reale despre veniturile respondenților, noi am utilizat în cercetare în calitate de criteriu de stratificare percepțiile populației privind gradul de corespundere a veniturilor nevoilor familiilor lor. Astfel, în conformitate cu criteriul nominalizat, respondenții s-au distribuit în următoarele grupuri: respondenții care consideră că venitul lor este cu mult mai mic decât nevoile (57%), respondenții care consideră că venitul lor este puțin mai mic decât nevoile (24%), respondenții care consideră că veniturile lor corespund nevoilor familiilor lor (14%), respondenții care consideră că venitul lor este puțin mai mare decât nevoile familiilor lor (4%) și respondenții care consideră că veniturile lor sunt mult mai mari decât nevoile familiilor lor (1%) (Figura 2).

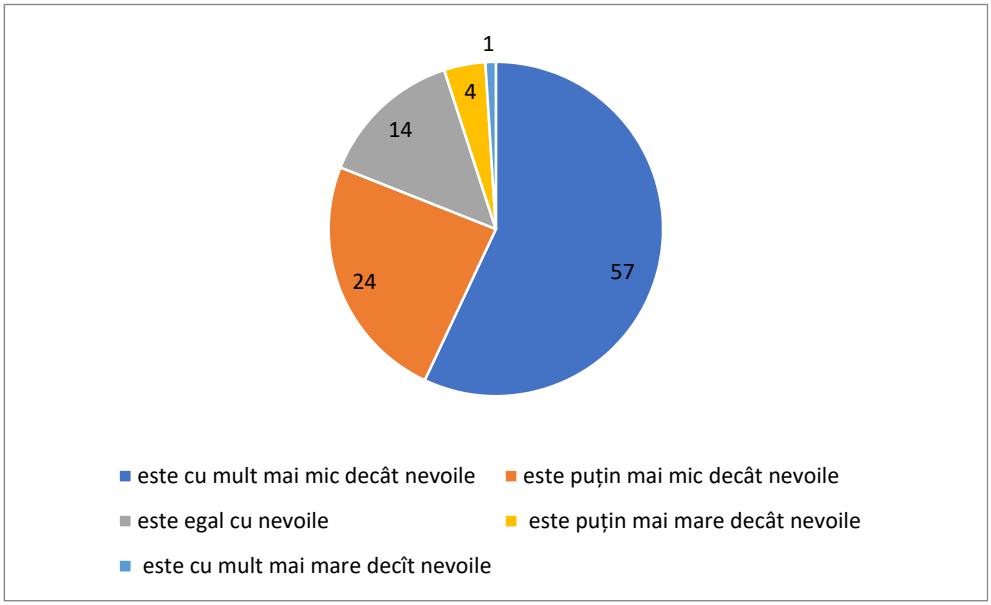

Figura 2: Distribuirea respondenților în funcție de percepțiile lor privind veniturile de care dispun, %

Analiza comparativă a caracteristicilor acestor grupuri denotă următoarele:

În grupul de respondenți cu veniturile puțin mai mari decât nevoile, ponderea persoanelor cu nivel mediu și înalt de studii este foarte ridicată. Astfel, fiecare a doua persoană are un nivel mediu de studii, iar peste 40% dintre respondenți – nivel înalt de studii. Marea majoritate a persoanelor sunt angajate în câmpul muncii (93%), inclusiv 14% – peste hotarele țării. Destul de înaltă este ponderea persoanelor care muncesc 40 de ore și mai mult în fiecare săptămână (70%). Mai bine de jumătate dintre respondenți activează în sectorul privat (54%), unde salariile sunt mai mari și deseori condițiile de muncă sunt mai bune. Deși cea mai mare parte din ei (79%) sunt angajați în calitate de salariați, circa 9% au indicat că activează în calitate de patroni, iar 5% – de lucrători pe cont propriu. În fiecare a patra familie din acest grup (26%) cineva lucrează peste hotare și trimite resurse financiare pentru a întreține familia. Nivelul de trai al respondenților din acest grup este destul de înalt. Astfel, mai bine de 50% dintre respondenți au indicat că pot să întrețină un copil la studii peste hotare cu sau fără limitări. Marea majoritate a respondenților dispun de anumite proprietăți: locuință proprie (68%) sau/și automobil funcțional (60%). Fiecare al doilea respondent a indicat că locuința lor este amplasată într-un loc prestigios și este reparată conform standardelor europene. Peste 80% dintre respondenți au menționat că locuința lor este dotată cu echipamente moderne și este conectată la internet. 70% dintre cei care dispun de automobil au indicat că acesta are o vechime de până la 10 ani. 2/3 dintre respondenți au indicat că sunt foarte satisfăcuți de viața lor în general. Majoritatea respondenților sunt interesați de politică, iar 14% au participat la proteste în ultimii 5 ani. Fiind întrebați la care clasă se atribuie, 12% dintre respondenți au indicat clasa medie de sus, 33% – clasa medie nucleu, 42% – clasa medie de jos și 13% – clasa de jos.

În grupul de respondenți cu venituri egale cu nevoile, ca și în grupul precedent este mare ponderea respondenților cu nivel înalt de studii (49%) și cu nivel mediu de studii (43%). Deși ponderea respondenților angajați în câmpul muncii este destul de înaltă, ea este mai redusă decât în grupul precedent cu

circa 8% și constituie 85%. Ponderea celor angajați la muncă peste hotare este puțin mai ridicată decât în grupul precedent (17%). Totodată, în acest grup este mai mare ponderea persoanelor care muncesc în calitate de patroni (15%). Similar grupului precedent, majoritatea respondenților muncesc foarte mult pentru a obține venituri mari și a-și satisface nevoile familiei. Astfel, peste 70% dintre respondenți au indicat că muncesc săptămânal 40 de ore și mai mult. Deși cei mai mulți respondenți (42%) muncesc în sectorul privat, comparativ cu grupul precedent, ponderea acestora este în descreștere cu circa 12%. În acest grup ponderea respondenților care au menționat că au pe cineva din familia apropiată care lucrează peste hotare și le trimite resurse financiare este mai mare cu 15% decât în grupul precedent și constituie 41%. Calitatea vieții respondenților din acest grup este similară grupului precedent, sau chiar mai ridicată. Astfel, 47% dintre respondenți au menționat că pot întreține cu sau fără limitări un copil la studii peste hotare. Peste 40% dintre respondenți au fost la odihnă peste hotare în ultimele 12 luni. 2/3 dintre respondenți posedă locuință proprie, care în 50% dintre cazuri este amplasată într-un loc prestigios. Peste 90% au menționat că locuința lor este dotată cu echipamente moderne. 2/3 dintre respondenți dispun de un automobil funcțional, iar fiecare al doilea automobil este mai nou de 10 ani. Activismul social și politic al membrilor acestui grup este destul de înalt. Astfel, fiecare a patra persoană a menționat că a participat la proteste politice în ultimii 5 ani. Similar grupului precedent 2/3 dintre respondenți au menționat că sunt satisfăcuți în general de viață. Cu toate acestea, peste 50% dintre respondenți s-au poziționat în clasa medie de jos sau în clasa de jos, 36% – în clasa medie nucleu și 9% – în clasa medie de sus.

Cu referință la grupul de respondenți care a indicat că veniturile sunt puțin mai mici decât nevoile, comparativ cu grupul precedent, scade ponderea persoanelor cu nivel înalt de studii (de la 49% la 35%) și crește ponderea respondenților cu nivel mediu de studii (de la 43% la 61%). Similar grupului precedent, peste 80% dintre respondenți sunt angajați în câmpul muncii. Cu toate acestea ponderea persoanelor care muncesc peste hotare este aproape de două ori mai redusă (9%). De asemenea, cu 7% este mai redusă și ponderea persoanelor care muncesc săptămânal 40 de ore și mai mult (63%). Ponderea persoanelor care muncesc în sectorul privat (41%) este mai mare decât a celor ce muncesc în sectorul public (35%) și este aproape similară grupului precedent. Ponderea respondenților care au indicat că muncesc în calitate de patroni este de trei ori mai mică decât în grupul precedent și constituie 5%. De asemenea cu 8% este mai mică ponderea respondenților care au indicat că au cel puțin un membru al familiei care muncește peste hotare și asigură financiar familia (33%). Calitatea vieții persoanelor din acest grup este mai redusă decât a celor din grupurile precedente. Astfel, este mai redusă cu 16% ponderea respondenților care au indicat că ar putea întreține un copil la studii peste hotare cu sau fără limitări (33%). Ponderea persoanelor care au menționat că au fost la odihnă peste hotare în ultimele 12 luni este cu 12% mai redusă decât în grupul precedent și constituie 28%. Doar 58% au indicat că au locuință proprie și 47% – că dispun de un automobil funcțional. Fiecare al doilea automobil este mai nou de 10 ani. Ponderea celor interesați de politică este similară grupului precedent și constituie circa 70%. Fiecare al patrulea respondent a participat la proteste în ultimii 5 ani. Deși circa 70% au indicat că sunt satisfăcuți de viață în general, ponderea persoanelor care s-au autopoziționat în clasa medie de jos și clasa de jos este cu ¼ mai mare decât în grupul precedent și constituie 80%. În clasa medie nucleu s-au poziționat 27% (ori cu 9% mai puțini decât în grupul de sus), iar în clasa medie de sus – 13%.

În grupul de respondenți care au indicat că veniturile de care dispun sunt cu mult mai mici decât nevoile, ponderea respondenților cu studii superioare și medii este puțin mai redusă decât în grupurile precedente. Astfel, fiecare al doilea respondent are nivel mediu

de studii, fiecare al treilea – un nivel înalt de studii și 13% – un nivel redus de studii. Ponderea persoanelor angajate în câmpul muncii este cu circa 10% mai redusă decât în grupul precedent și constituie în jur de 70%. Este mai redusă și ponderea respondenților care muncesc peste hotare – circa 6%, precum și ponderea celor care muncesc mai mult de 40 de ore pe săptămână (puțin mai mult de jumătate). Ponderea persoanelor care muncesc în sectorul public (43%) depășește ponderea celor angajați în sectorul privat (31%). Marea majoritate a celor angajați muncesc în calitate de salariați. Doar 2% au indicat că sunt patroni și 4% că muncesc pe cont propriu. Ca și în grupul precedent, fiecare al treilea respondent a menționat că are cel puțin un membru al gospodăriei care muncește peste hotare și susține financiar familia. Calitatea vieții acestui grup de persoane este mai redusă comparativ cu grupurile precedente. Marea majoritate a respondenților (mai bine de 80%) au menționat că nu s-au odihnit peste hotare în ultimele 12 luni și tot atâția nu își pot permite să întrețină un copil la studii peste hotare. Deși ca și în grupul precedent peste 50% dintre respondenți dețin locuințe în proprietate și 46% – un automobil funcțional, în cazul a mai bine de 80% locuințele necesită reparație și mai bine de 2/3 posedă automobile mai vechi de 10 ani. Ponderea celor interesați de politică este puțin mai redusă decât în grupurile precedente și constituie circa 67%. Fiecare al cincilea respondent a indicat că a participat la proteste în ultimii 5 ani. Ponderea persoanelor satisfăcute de viață este mai redusă cu circa ¼ decât în grupul precedent. Astfel, doar fiecare al doilea a indicat că este satisfăcut de viața lor în general. Fiind întrebați la care clasă se atribuie, 62% au indicat clasa medie de jos și clasa de jos, 24% – clasa medie nucleu și 14% – clasa medie de sus.

Analiza disparităților pe grupuri de populație cu nivel diferit de venit a evidențiat următoarele: în grupurile de populație cu nivel de venituri egale cu nevoile sau puțin mai mare decât nevoile este mai mare ponderea respondenților cu nivel înalt de studii, angajați în sectorul privat, care au mai multe surse de venit (ei sau membrii familiei lor muncesc peste hotarele țării, sunt angajați la câteva locuri de muncă, muncesc mai mult de 40 de ore pe săptămână). În aceste grupuri de asemenea este mai mare ponderea celor care sunt angajați în calitate de patroni sau pe cont propriu. Și viceversa: în grupurile cu nivel de venit puțin mai redus sau cu mult mai redus decât nevoile este mai mare ponderea persoanelor cu nivel de studii medii, a celor angajați în sectorul public și care muncesc mai puțin de 39 de ore pe săptămână. În aceste grupuri este mai mică ponderea persoanelor angajate la muncă peste hotare sau care au pe cineva din membrii familiei plecați la muncă peste hotare.

Grupurile cu nivel mai înalt de bunăstare se caracterizează și printr-o calitate a vieții mai înaltă. Astfel, în grupurile care au venituri egale cu nevoile sau puțin mai mari decât nevoile, este mai mare ponderea persoanelor care s-au odihnit peste hotare în ultimele 12 luni și își pot permite să întrețină un copil la studii peste hotare, posedă o locuință proprie amplasată într-un raion prestigios, bine dotată cu echipament modern, dețin în proprietate un autoturism funcțional cu o vechime mai mică de 10 ani. În grupurile cu nivel de venit puțin mai mic sau cu mult mai mic decât nevoile este mai mare ponderea respondenților care nu au oportunități de a se odihni peste hotare sau de a întreține un copil la studii peste hotare. Deși o bună parte dintre respondenți au locuințe proprii, cea mai mare parte dintre ele necesită reparații și nu sunt dotate cu echipament și mobilier modern. Este mai mică ponderea respondenților care au în proprietate automobil funcțional și este mai mare rata automobilelor mai vechi de 10 ani.

Analiza răspunsurilor la întrebarea pentru ce folosesc remitențele pe grupuri de venit a scos în evidență o tendință interesantă. Astfel, în grupurile cu venituri mai mari decât nevoile este mult mai mare decât în alte grupuri ponderea celor care folosesc remitențele pentru procurarea bunurilor de folosință durabilă, pentru economii, pentru dezvoltarea

afacerilor sau pentru distracții. În schimb, marea majoritate a respondenților din grupurile cu venituri mult mai mici, mai mici sau egale cu nevoile folosesc remitențele pentru cheltuieli curente în gospodărie sau procurarea/reparația/construcția locuinței.

Manifestarea activismului politic este mai mare în grupurile cu nivel de venit puțin mai mare, egal sau puțin mai mic decât nevoile familiei și este mai redusă în grupurile cu nivel de venit mult mai mare sau mult mai mic decât nevoile familiei. Acest fapt denotă că grupurile periferice sunt mai axate pe alte probleme decât politica.

Cercetarea, de asemenea, a scos în evidență faptul că respondenții din grupurile cu venit mai mare sunt mai satisfăcuți de viață în general, de casa/apartamentul lor și de veniturile lor decât respondenții din grupuri cu venituri mai mici/mult mai mici. Nivelul veniturilor influențează și percepția respondenților privind apartenența la o clasă socială. Astfel, în cazul grupurilor de respondenți cu nivel de venit mult mai mic sau puțin mai mic decât nevoile familiei, ponderea persoanelor care s-au autodeterminat în clasa de jos sau clasa medie de jos este mai mare decât în grupurile cu nivel mai înalt de venit. În schimb, în ultimele grupuri, ponderea persoanelor care s-au autodeterminat drept clasă medie nucleu este mult mai mare.

Stratificarea populației în funcție de poziția socială

Conform cercetării clasei medii, circa 12% dintre respondenți s-au autoidentificat cu clasa medie de sus, 27% – cu clasa medie nucleu, 43% – cu clasa medie de jos și 18% – cu clasa de jos (Figura 3).

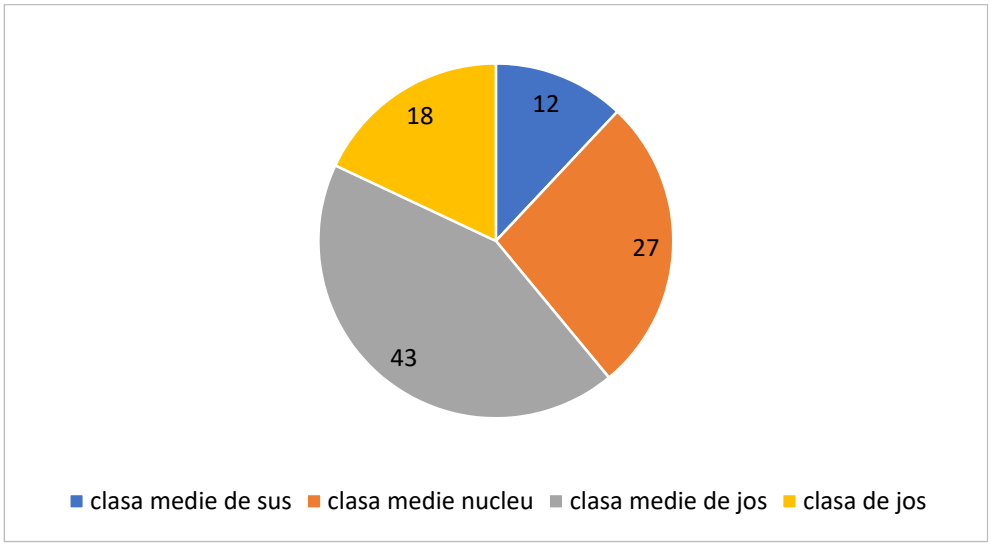

Figura 3: Distribuirea respondenților conform autoidentificării cu clasa socială, %

În grupul de respondenți care s-au autoidentificat cu clasa medie de sus, este mai mare ponderea respondenților cu nivel înalt de studii (44%) și cu nivel mediu de studii (43%) și este mai redusă ponderea persoanelor cu nivel redus de studii (13%). Ponderea specialiștilor de rang înalt cu nivel superior de calificare și a celor cu nivel mediu de calificare constituie mai bine de 80% dintre respondenți. Mai bine de 80% dintre respondenți sunt angajați în câmpul muncii, inclusiv 10% – peste hotarele țării. 2/3 dintre respondenți muncesc mai mult de 40 de ore săptămânal. Ponderea persoanelor angajate în sectorul public (50%) depășește ponderea celor angajați în sectorul privat (40%). Circa 8% dintre respondenți sunt patroni și alte 8% – lucrători pe cont propriu. Marea majoritate

(circa 80%) sunt angajați cu contract de muncă și beneficiază de asigurări sociale și medicale. Peste 40% au un venit mediu lunar pe lună mai mare de 5.000 de lei (după deducerea tuturor taxelor și impozitelor), 35% – între 2.000 și 5.000 de lei și 23% – până la 2.000 de lei. Sursele principale de venit sunt salariile (91%), activitatea individuală agricolă (19%), pensiile (14%), remitențele (12%) și veniturile din proprietăți. Fiecare al doilea respondent are locuință amplasată într-un loc prestigios. Circa 38% au menționat că locuința lor este reparată conform standardelor europene, peste 80% au locuințele conectate la rețeaua centrală de apă și dispun de dotări sanitare în casă, peste 80% au locuințele conectate la internet, iar 48% – la rețeaua de gaz. Mai bine de 50% dintre respondenți dispun de un automobil funcțional. Fiecare al doilea automobil este mai nou de 10 ani. 37% dintre respondenți au indicat că s-au odihnit peste hotare în ultimele 12 luni. 41% dintre respondenți au menționat că pot să întrețină un copil la studii peste hotare cu sau fără limitări.

În grupul de respondenți care s-au autoidentificat cu clasa medie nucleu, ponderea persoanelor cu nivel înalt de studii este similară grupului precedent (44%). În schimb crește ponderea respondenților cu nivel mediu de studii de la 43% la 51% și descrește ponderea persoanelor cu nivel de studii redus de la 13% la 5%. Comparativ cu grupul precedent descrește cu mai bine de 10% ponderea conducătorilor de rang înalt, specialiștilor cu nivel superior de calificare și a specialiștilor cu nivel mediu de calificare, funcționarilor administrativi, lucrătorilor în servicii (circa 70%) și crește ponderea lucrătorilor calificați în agricultură, a muncitorilor calificați. Ca și în grupul precedent mai bine de 80% dintre respondenți sunt angajați în câmpul muncii, inclusiv 7% dintre ei care muncesc peste hotarele țării. 2/3 dintre respondenți muncesc mai mult de 40 de ore pe săptămână. Ponderea persoanelor angajate în sectorul public (peste 50%) depășește ponderea celor angajate în sectorul privat (40%). Peste 80% sunt angajați cu contract de muncă și beneficiază de asigurări sociale și medicale. Ponderea persoanelor care au un venit mediu lunar mai mare de 5.000 de lei (după deducerea tuturor taxelor și impozitelor) este similară cu cea din grupul precedent (40%), însă crește cu 13% ponderea persoanelor care au un venit mediu lunar între 2.000 și 5.000 de lei (48%) și descrește cu 15% ponderea celor care au un venit mediu lunar până la 2.000 de lei (8 %). Sursele principale de venit sunt salariile (91%), pensiile (17%), activitatea individuală agricolă (13%). Ca și în grupul precedent, fiecare al doilea respondent are locuință amplasată într-un loc prestigios, circa 38% au menționat că locuința lor este reparată conform standardelor europene, peste 80% au locuințele conectate la rețeaua centrală de apă și dispun de dotări sanitare în casă, circa 40% au locuințele conectate la rețeaua de gaz, peste 80% au locuințele conectate la internet. Mai bine de 50% dintre respondenți dispun de un automobil funcțional, însă comparativ cu grupul precedent, rata automobilelor mai noi de 10 ani este mai redusă și constituie 43%. Cu 7% este mai redusă și ponderea respondenților care s-au odihnit peste hotare în ultimele 12 luni (31%) și cu 10% a celor care pot să întrețină un copil la studii peste hotare cu sau fără limitări (31%).

În grupul de respondenți care s-au autoidentificat cu clasa medie de jos, scade cu 11% ponderea celor cu nivel înalt de studii (33%) și crește cu 7% ponderea respondenților cu nivel mediu de studii (58%). Totodată crește ponderea persoanelor cu nivel redus de studii de la 5% la 9%. Comparativ cu grupul precedent descrește puțin ponderea conducătorilor de rang înalt, specialiștilor cu nivel superior de calificare (26%), precum și a specialiștilor cu nivel mediu de calificare, funcționarilor administrativi, lucrătorilor în servicii (45%) și crește ponderea lucrătorilor calificați în agricultură, silvicultură, muncitori calificați (21%). Peste 80% sunt angajați în câmpul muncii, inclusiv 9% care lucrează peste hotarele țării. 2/3 dintre respondenți muncesc mai mult de 40 de ore și mai mult pe săptămână. Ponderea

persoanelor angajate în sectorul public este egală cu cea a persoanelor angajate în sectorul privat și constituie mai bine de 40%. Comparativ cu grupul precedent scade cu 2% ponderea persoanelor care au un venit mediu lunar pe lună mai mare de 5.000 de lei după deducerea tuturor taxelor și impozitelor (38%) și cu 3% ponderea celor care au un venit mediu lunar între 2.000 și 5.000 de lei (45%) și crește cu 9% ponderea celor care au un venit de până la 2.000 de lei (17%). Comparativ cu grupul precedent scade ponderea respondenților care au în calitate de sursă principală de venit salariul (de la 91% la 88%) și crește ponderea celor care au în calitate de sursă principală de venit activitatea individuală agricolă (de la 13% la 28%) și a celor care au în calitate de sursă de venit pensiile (de la 17% la 23%). Calitatea vieții acestui grup de persoane este mai redusă. Astfel, se reduce cu 20% ponderea persoanelor care au locuințe conectate la rețeaua centrală de apă (60%) și care au dotări sanitare în casă. De asemenea se reduce ponderea respondenților care au casa conectată la sistem central de încălzire (de la 40% la 33%). Deși ponderea persoanelor care au un automobil funcțional este similară grupului precedent și constituie în jur de 50%, este mai mare rata automobilelor mai vechi de 10 ani (peste 60%). Cu 6% mai redusă este ponderea respondenților care s-au odihnit peste hotare în ultimele 12 luni, precum și ponderea respondenților care-și pot permite cu sau fără limitări să întrețină un copil la studii peste hotare (25%).

În grupul de respondenți care s-au autoidentificat cu clasa de jos, comparativ cu grupul precedent, scade ponderea celor cu studii superioare cu 7% (26%), iar a celor cu studii medii – cu 3% (55%). Totodată crește ponderea respondenților cu nivel redus de studii cu 10% (19%). De asemenea se observă o scădere cu 6% a ponderii conducătorilor de rang înalt, specialiștilor cu nivel superior de calificare (20%); o scădere cu 6% a ponderii specialiștilor cu nivel mediu de calificare, funcționarilor administrativi, lucrătorilor în servicii (39%); o scădere cu 3% a ponderii lucrătorilor calificați în agricultură, silvicultură, muncitorilor calificați (18%) și o creștere a ponderii muncitorilor necalificați (20%). Comparativ cu grupul precedent scade ponderea persoanelor angajate în câmpul muncii cu aproximativ 20% (62%) și crește ponderea persoanelor neangajate (de la 20% la 38%). Ponderea persoanelor angajate peste hotarele țării este similară cu grupul precedent și constituie în jur de 10%. Ponderea persoanelor angajate care muncesc mai mult de peste 40 de ore pe săptămână scade considerabil cu circa 30% și constituie 41%. Ponderea persoanelor angajate în sectorul privat (44%) depășește puțin ponderea celor angajați în sectorul public (40%). Crește considerabil ponderea persoanelor angajate în sectorul informal și în gospodăriile casnice (17%). 7% dintre respondenți sunt patroni și 9% – lucrători pe cont propriu. Comparativ cu grupul precedent ponderea persoanelor care au un venit mediu lunar pe lună mai mare de 5.000 de lei (după deducerea tuturor taxelor și impozitelor) scade cu 23% și constituie 15%. Ponderea persoanelor care au un venit între 2.000 și 5.000 de lei este similară cu grupul precedent și constituie 45%, iar ponderea persoanelor care au un venit de până la 2.000 de lei crește cu 23% și constituie 40%. Comparativ cu grupul precedent scade ponderea respondenților care au în calitate de sursă principală de venit salariul (de la 88% la 67%) și crește ponderea celor care au în calitate de sursă principală de venit activitatea individuală agricolă (de la 28% la 40%) și a celor care au în calitate de sursă de venit pensiile (de la 23% la 33%). Calitatea vieții acestui grup de persoane este mult mai redusă decât a celor din grupurile precedente. Astfel, doar fiecare al treilea are locuința conectată la sistemul centralizat de apă și dispune de dotări sanitare în casă, 19% au locuințele conectate la sistem centralizat de încălzire, iar fiecare al doilea – la internet. Fiecare al treilea respondent a menționat că are un automobil funcțional. Fiecare al doilea automobil este mai nou de 10 ani. Ponderea respondenților care s-au odihnit peste hotare în ultimele 12

luni este în jumătate mai redusă comparativ cu grupul precedent și constituie 12%. Ponderea persoanelor care au menționat că ar putea să întrețină cu sau fără limitări un copil la studii peste hotare este cu 9% mai redusă decât în grupul precedent și constituie 14%.

Așadar, în rezultatul analizei comparative a grupurilor de respondenți structurate în funcție de autopoziționarea în clase putem conchide următoarele: În conformitate cu autopoziționarea respondenților, pentru Republica Moldova este caracteristică o societate de tip A, cu o mică elită la vârf, puține persoane la mijloc și multe persoane la bază sau în clasele de jos. Factorii care au determinat autopoziționarea persoanelor în clase au fost statutul socio-ocupațional, studiile, veniturile, starea proprietăților și modul de viață. Astfel, în grupurile de respondenți care s-au autopoziționat în clasele medie de sus și medie nucleu este mai mare ponderea respondenților cu nivel înalt de studii, angajați în calitate de conducători de diferite niveluri, specialiști cu nivel superior și mediu de calificare, care au salarii mai mari de 5.000 de lei. În aceste grupuri este mai mare ponderea persoanelor angajate în câmpul muncii, în special în sectorul public. Majoritatea persoanelor muncesc mai mult de 40 de ore săptămânal. Deși au mai multe surse de venit, sursa principală de venit în cazul a 90% dintre respondenți este salariul. În grupurile de respondenți care s-au autopoziționat în clasa medie de jos și clasa de jos, este mai mare ponderea respondenților cu nivel mediu sau nivel redus de studii, a lucrătorilor calificați din agricultură, silvicultură, a muncitorilor calificați. În grupul autopoziționat în clasa de jos este mai mare ponderea muncitorilor necalificați decât în alte grupuri. Ponderea persoanelor angajate în câmpul muncii este mai redusă decât în celelalte grupuri. Scade ponderea persoanelor pentru care salariul constituie sursa principală de venit și crește ponderea persoanelor pentru care activitatea individuală agricolă și pensiile constituie una dintre sursele principale de venit. Scade ponderea persoanelor care au salarii mai înalte și crește ponderea persoanelor cu salarii medii și joase.

Calitatea vieții diferă în aceste grupuri. Astfel, cei autopoziționați în clasa medie de sus și clasa medie nucleu au mai multe proprietăți, inclusiv case și mașini funcționale. Casele sunt situate în zone mai privilegiate și este mai mare ponderea respondenților care au indicat că locuințele lor sunt reparate conform standardelor europene, sunt conectate la rețelele de apă și de gaz, la internet. De asemenea, în mediul acestor grupuri este mai mare ponderea respondenților care își pot permite să se odihnească peste hotare cel puțin o dată în an și să întrețină un copil la studii peste hotare cu sau fără limitări. În cazul celor autopoziționați în clasa medie de jos și clasa de jos, este mai redusă ponderea respondenților care dețin în proprietate case și automobile, rata automobilelor noi în proprietate este mult mai mică, accesul la servicii centralizate de apă și de încălzire este mai limitat. Aceste grupuri de persoane în mare parte nu își pot permite să se odihnească peste hotare cu familia cel puțin o dată în an sau să întrețină un copil la studii peste hotare cu sau fără limitări.

Respondenții care s-au autopoziționat în clasa medie de sus și clasa medie nucleu sunt mai optimiști și au menționat în mai mare parte îmbunătățirea situației financiare a familiei lor comparativ cu acum un an (25% și 16%) decât acei care s-au autopoziționat în clasa medie de jos și clasa de jos (10% și 4%).

Aceeași situație poate fi observată și în cazul analizei răspunsurilor respondenților la întrebarea cum va fi situația lor financiară peste un an. 43% din clasa medie de sus, 32% din clasa medie nucleu, 21% din clasa medie de jos și 11% din clasa de jos cred că situația lor financiară va fi mai bună, mult mai bună peste un an.

Respondenții din clasele medie de sus și medie nucleu sunt mai interesați de politică și în mai mare parte s-au implicat în protest în ultimii 5 ani. Ei de asemenea se duc mai activ la alegeri.

Majoritatea respondenților autopoziționați în toate clasele consideră că promovarea pe scara politică, socială și economică în Republica Moldova depinde de următoarele aspecte: banii, relațiile și apartenența de partid. Studiile, munca asiduă, responsabilitatea, spiritul de inițiativă au fost plasate pe locuri mai joase în lista de priorități.

Estimarea clasei medii în Republica Moldova

În rezultatul analizei grupurilor sociale structurate în funcție de statutul socio-ocupațional, nivel de venit și poziție socială, am identificat grupurile sociale care ar corespunde mai mult parametrilor clasei medii sau ar fi un potențial pentru dezvoltarea clasei medii, și anume: 1) specialiștii cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi și lucrători în servicii; 2) persoanele care au un nivel de venit egal sau puțin mai mare decât nevoile; 3) persoanele care s-au autoidentificat cu clasa medie. Grupurile au fost identificate în baza următorilor parametri care caracterizează clasa medie: 1) ocupă o poziție socială de mijloc între alte grupuri sociale și îndeplinește o funcție interactivă de mediator social pentru acestea; 2) este o parte a societății destul de înstărită, care dispune de proprietăți ce îi asigură un nivel de independență economică și o libertate în alegerea activității; 3) îmbină în rândurile sale cele mai calificate cadre ale societății, care se caracterizează prin profesionalism, potențial mare de activitate și activism civic; 4) constituie o parte mare a societății și au un rol de purtători ai intereselor sociale și de purtători ai culturii naționale exprimate prin norme, modele de comportament, mod de viață. În Tabelul de mai jos sunt descrise grupurile date în funcție de parametri.

Tabel 1: Descrierea grupurilor sociale care au potențial pentru dezvoltarea clasei medii, în funcție de anumiți parametri, elaborat de autori

	Specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi și lucrători în servicii	**Persoane care au un nivel de venit egal sau puțin mai mare decât nevoile**	**Persoane care s-au autopoziționat în clasa medie**
Ocupă o poziție socială de mijloc între alte grupuri sociale	+	+	+
Este o parte a societății destul de înstărită, care dispune de proprietăți	+	+	+–
Îmbină în rândurile sale cele mai calificate cadre ale societății	+	+	+–
Constituie o parte mare a societății și au un rol de purtători ai intereselor sociale	+	+	+–

În conformitate cu analiza literaturii tematice, în special cercetările sociologice efectuate de către T. Zaslavscaia și Gromova (1998), persoanele care fac parte din clasa medie nucleu ar trebui să îmbine în sine toți cei trei parametri: 1) specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi și lucrători în servicii; 2) persoană care are un nivel de venit egal sau puțin mai mare decât nevoile sale; 3) persoană care s-a autopoziționat în clasa medie. Persoanele care îmbină în sine doar doi parametri (specialiști cu

nivel mediu de calificare, funcționari administrativi și lucrători în servicii+ persoană care are un nivel de venit egal sau puțin mai mare decât nevoile sale/ori specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi și lucrători în servicii+ persoană care s-au autopoziționat în clasa medie/ori persoană care are un nivel de venit egal sau puțin mai mare decât nevoile sale + persoană care s-au autopoziționat în clasa medie) fac parte dintr-un grup situat între clasa medie nucleu și clasa de jos și constituie așa-zisul potențial pentru dezvoltarea clasei medii nucleu în viitorul apropiat. Persoanele care posedă doar o singură caracteristică din cele trei enunțate mai sus sunt considerate drept clasă medie de jos.

Rezultatele analizei efectuate de noi sunt prezentate în Diagrama Wenn Euler (Figura 4).

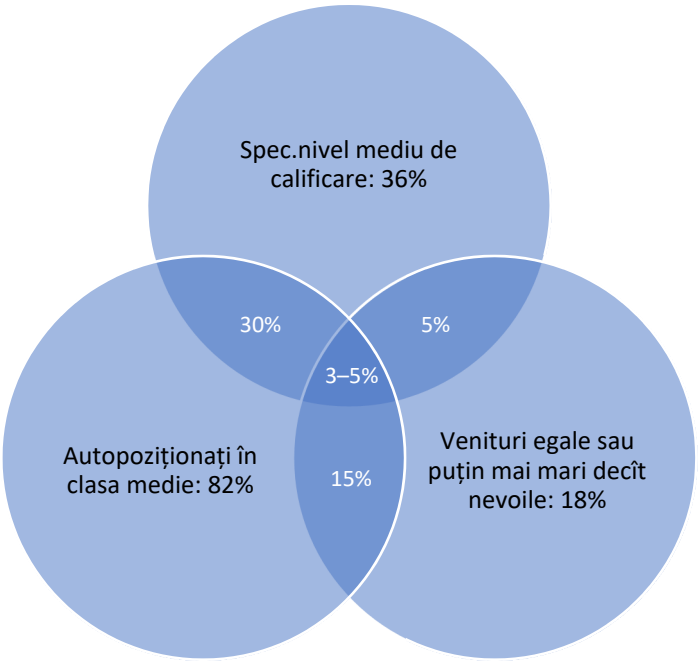

Figura 4: Distribuirea respondenților în funcție de parametrii caracteristici clasei medii, elaborată de autori

Astfel, din Figura de mai sus putem concluziona următoarele:

1. Ponderea persoanelor care îmbină cel puțin un singur parametru este următoarea: persoane autopoziționate în clasa medie – 82%, specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi și lucrători în servicii – 36%, persoane care au venituri egale sau puțin mai mari decât nevoile familiilor lor – 18%. Aceste categorii de persoane pot fi considerate clasa medie de jos.
2. Ponderea persoanelor care îmbină cel puțin doi parametri: a) specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi și lucrători în servicii, care s-au autopoziționat în clasa medie – 30%; b) specialiști cu nivel mediu de calificare, funcționari administrativi și lucrători în servicii, care au un venit egal sau puțin mai mare decât nevoile familiei lor – 5%; c) Persoane care s-au autopoziționat în clasa medie și au un venit egal sau puțin mai mare decât nevoile familiei lor – 15%. Aceste categorii de persoane care îmbină cel puțin doi parametri fac parte din așazisa proto-clasă medie sau reprezintă stratul mediu dintre clasa medie de jos și clasa

medie nucleu. Anume acest strat necesită o cercetare aprofundată în vederea evidențierii condițiilor necesare pentru crearea unor oportunități și condiții de bază pentru dezvoltarea clasei medii nucleu în Republica Moldova.

3. Ponderea persoanelor care îmbină trei caracteristici de bază a) specialiști cu nivel mediu de calificare; funcționari administrativi și lucrători în servicii, b) persoane care s-au autopoziționat în clasa medie și c) persoane care au un venit egal sau puțin mai mare decât nevoile familiei lor și formează clasa medie nucleu, sau acea clasă ce constituie pilonul stabilității sociale și al dezvoltării în orice țară, și care este în jur de 3–5%.

Concluzii

Cercetarea structurii sociale din Republica Moldova a scos în evidență faptul că populația țării este stratificată în mai multe grupuri sociale în funcție de statutul ocupațional, bunăstarea materială și autopoziționarea socială. La baza stratificării sociale sunt inegalitățile de ordin economic, social și politic. Poziționarea indivizilor în diferite straturi/grupuri este determinată de nivelul de studii, statutul socio-ocupațional și nivelul de bunăstare. Astfel, cu cât persoanele au un nivel de studii mai înalt, ocupă o poziție profesională mai înaltă, au un nivel de bunăstare mai înalt cu atât mai mare este șansa lor de a fi poziționate în grupurile de sus și viceversa: cu cât persoanele au un nivel de studii mai redus, o poziție profesională mai joasă și un nivel de bunăstare mai redus cu atât este mai probabil ca ele să fie poziționate în grupurile de jos. Calitatea vieții persoanelor poziționate în diferite grupuri sociale diferă substanțial. Astfel, în grupurile poziționate mai sus persoanele au un nivel de viață mai înalt, dispun de mai multe proprietăți, au un acces mai mare la bunurile publice și la serviciile sociale comunitare (sistem centralizat de apă, sistem centralizat de încălzire, internet etc.), au posibilități mai mari pentru o odihnă mai calitativă și pentru a oferi studii mai bune copiilor lor. În grupurile poziționate mai jos calitatea vieții persoanelor este mai redusă, dispun de mai puține proprietăți, deseori proprietățile sunt învechite și necesită reparații, accesul la diferite servicii și bunuri este destul de redus, au posibilități mai limitate pentru o odihnă calitativă.

Clasele sociale continuă să fie o expresie a stratificării sociale în Moldova. Astfel, conform cercetării, putem concluziona că noi avem o societate destul de polarizată, cu un număr mic de persoane bogate la vârful piramidei și cu un număr foarte mare de persoane sărace la baza piramidei. Clasa medie nu este eterogenă, și la rândul ei poate fi divizată în clasa medie de jos, clasa medie nucleu și clasa medie de sus. Clasa medie nucleu este similară după caracteristicile sale clasei medii din țările occidentale. Ea se caracterizează prin următoarele: statut socio-ocupațional înalt, nivel de bunăstare înalt și autopoziționare în clasa medie. Anume clasa medie nucleu este considerată baza unei societăți sustenabile, orientată spre dezvoltare. Conform cercetării, ponderea clasei medii nucleu este foarte mică în Republica Moldova și constituie doar 3–5%. Totodată, conform cercetării, între clasa medie de jos și clasa medie nucleu a fost evidențiat un strat de populație care variază de la 5% la 30%, în funcție de parametrii pe care îi îmbină. Acest grup social, denumit și proto clasă medie, în anumite condiții poate completa clasa medie nucleu.

Bibliografie

Avraamova, E. (2002) Formarea clasei medii în Rusia: definiții, metodologii, evaluări calitative. *Științele sociale și contemporaneitatea,* 1, 17–24. Disponibil la http://ecsocman.hse.ru/data/799/893/1231/2.pdf. Accesat în 3 februarie 2019.

Giddens, A. (2009) *Sociology.* Cambridge, UK; Malden, MA: Polity Press. Disponibil la http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/gidd/07.php. Accesat în 2 februarie 2019.

Juc, V. și Spătaru, T. (2014) *Stratificarea socială în condițiile transformării societății în Republica Moldova.* Chișinău: Institutul de Științe Juridice și Politice, 11.

Malcoci, L. și Mocanu, V. (2017) *Premisele constituirii clasei medii în Republica Moldova. Studiu sociologic.* Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice și Politice.

Muller, I. și Brien P. (2009) Social Inequality survey. Disponibil la https://dbk.gesis.org/dbksearch/file.asp?file=ZA5400_bq.pdf. Accesat în 2 februarie 2019.

Parsons, P. (1949) *Essays in Sociological Theory.* Glencoe, Illinois: Free Press, 166.

Pressman, S. (2015) Defining and Measuring the Middle Class, *Working Paper,* 007, American Institute for Economic Research. Disponibil la https://www.aier.org/sites/default/files/Files/Documents/Standard/WP007-Middle%20Class.pdf. Accesat în 2 februarie 2019.

Pressman, S. (2016) *Measuring the middle class. Research brief.* American Institute for Economic Research. Disponibil la https://www.aier.org/research/measuring-middle-class. Accesat în 3 februarie 2019.

Shortell, T. (2013) Weber's Theory of Social Class. C*ourses.* Disponibil la http://www.brooklynsoc.org/courses/43.1/weber.html. Accesat în 2 februarie 2019.

Sobolev, A. (2013) *Abordări diferențiate asupra cercetării modelului societății ruseşti contemporane.* Autoreferat în teza de candidat în științe sociologice. Moscova. Disponibil la http://www.dissercat.com/content/differentsiatsiya-podkhodov-k-issledovaniyu-srednego-klassa-v-stratifikatsionnoi-modeli-sovr. Accesat în 2 februarie 2019.

Sorokin, P. (1959) *Social and Cultural Mobility,* Free Press, 11. Disponibil la http://media.pfeiffer.edu/lridener/DSS/Sorokin/SOCMOBLT.HTML. Accesat în 2 februarie 2019.

Zaslavscaia, T. și Gromova, R. (1998) Despre clasa medie în societatea rusă. *Lumea Rusiei,* 4, 3–22. Disponibil la https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-srednem-klasse-rossiyskogo-obschestva.pdf. Accesat în 2 februarie 2019.

Munca în viața de zi cu zi a copiilor. Studiu calitativ în județul Sălaj

Smaranda Liana Cioban*
Universitatea din Oradea

Abstract: The study focuses on children's representations of the engagement into working activities and the meaning attached to work. The aim of this research is to emphasize the importance of conducting research from a child-centered perspective for a better understanding of aspects that concern children. Arguing that children have to right to express themselves, the study describes how Romanian children from a traditional rural community value the work that they do based on their discourse. While the study signals that communities tend to undervalue children's work, it shows aspects that lead to children's empowerment, as revealed from interviews conducted with children. The research employed a mixed method of analysis, triangulating the data from 7 interviews realized with children from a small rural community with a pilot survey and former findings in the area. The data was coded and analyzed with QSR NVIVO 11 Program.

Keywords: *child work; chidlren's rights; paid labour; unpaid labour; work; children.*

Cuvinte-cheie: *copii; muncă; drepturile copiilor; muncă plătită; muncă neplătită.*

Introducere

Implicarea copiilor în activități lucrative. Date statistice

În 2012, 264 de milioane de copii între 5 și 17 ani din întreaga lume erau angajați în activități economice, potrivit Organizației Internaționale a Muncii (OIM) (International Labor Organization – ILO). Dintre aceștia, 144 de milioane de copii aveau vârsta între 5 și 14 ani (Diallo, Etienne și Mehran, 2013. Angajarea copiilor în activități lucrative este un fenomen localizat, cea mai mare parte a acestora fiind în Asia (64 de milioane), Africa (58 de milioane) și America Latină (13 milioane).

În România, există puține date privitoare la implicarea copiilor în activități lucrative, iar aceste date sunt fragmentate și nu reflectă realitatea (Pantea, 2008). Potrivit raportului publicat de Ministerul Muncii, Solidarității Sociale și al Familiei în 2004 citat de Pantea, aproximativ 900.000 de copii erau angajați în activități economice. Alte date cu privire la incidența acestui fenomen în aceeași perioadă au fost prezentate de Institutul Național de Statistică (INS) (2003). Ancheta națională privind activitățile copiilor (INS, 2003) concluzionează că 82.884 de copii erau angajați în activități lucrative potrivit declarațiilor părinților sau aparținătorilor legali. Pe baza declarațiilor copiilor, același studiu indică un număr mult mai mare de copii care muncesc – 141.905. Diferența semnificativă între statisticile furnizate de către Ministerul Muncii, Solidarității Sociale și al Familiei, de o parte, și Institutul Național de Statistică, de cealaltă parte, pot fi explicate de definirea diferită a muncii copiilor de către cercetătorii implicați. O altă explicație ar putea fi tendința copiilor și a părinților de a subestima sau chiar trece cu vederea angajarea în activități economice a copiilor (Boyden și Levison, 2000).

În ciuda inconsistenței datelor statistice din acest domeniu, se observă că procentajul copiilor angajați în activități lucrative în mediul rural este mai mare decât în mediul

* Universitatea din Oradea, Oradea, România. E-mail: smaranda.cioban@gmail.com.

urban, iar cea mai mare parte a copiilor lucrează în agricultură, în interiorul gospodăriei sau au grijă de animale (Sîrca, 2017).

Raportul *Bunăstarea copilului din mediul rural* al organizației non-guvernamentale World Vision (Bădescu și Petre, 2012) a arătat că timpul pe care îl petrec realizând diferite activități lucrative copiii din mediul rural este de două ore, dar aproximativ 13% dintre copii au declarat că muncesc peste patru ore (Bădescu și Petre, 2012). Așa cum precizează Sîrca (2017) pe baza statisticilor oficiale (INS, 2003; Salvați Copiii – Save the Children Romania 2002, 2005; Ghinăraru, 2004), cea mai mare parte a copiilor recunoscuți că lucrează realizează munci agricole 89% (INS, 2003). Însă, o parte dintre ei realizează munci potențial periculoase (5% sunt angajați în industrie și construcții), 3% sunt angajați în sectorul serviciilor, iar alți 3% desfășoară activități incluse de Organizația Internațională a Muncii ca cele mai rele forme de munci ale copiilor (ILO, 1999): cerșit, furt, prostituție, strânsul gunoaielor. Potrivit datelor furnizate de Ministerul Muncii, Solidarității Sociale și Familiei în 2004 citate de Pantea (2008), aproximativ 60.000–70.000 dintre copiii din România erau implicați în comerț cu droguri, furt, prostituție, din care în jur de 2.000 erau considerați copiii străzii. Însă, datele privind acest tip de activități sunt inconsistente, având în vedere că este foarte dificil pentru persoanele aflate în aceste situații să raporteze cele întâmplate.

Date despre muncile copiilor se regăsesc și în alte studii desfășurate cu copii, dar surprind doar o imagine panoramică asupra fenomenului, precum studiul internațional *Lumile copiilor* (Bălțătescu și Bacter, 2015). Prin explorarea modalității în care copiii se raportează la activitățile zilnice pe un eșantion reprezentativ din județul Bihor, studiul a adresat și întrebări privind activitățile pe care elevii le desfășoară. În acest studiu, angajarea copiilor în muncă a fost privită la modul general, respectiv dacă ar contribui sau nu la bunăstarea copilului și tipurile de activități desfășurate, fără a se intra în detalii privind semnificația atribuită muncii.

Copiii și munca. Perspective teoretice

Angajarea copiilor în muncă este un domeniu relativ nou de studiu. Deși copiii sunt implicați în diverse munci în familie și în interiorul comunităților din cele mai vechi timpuri, problematica muncii copiilor a fost dezbătută începând cu secolul XVIII. Astfel, tema a ajuns să fie studiată în perioada Revoluției Industriale, ca urmare a numărului mare de copii care și-au pierdut viața sau au devenit invalizi din cauza muncii desfășurate în condiții precare în fabrici și în minele de cărbuni. În acest context, sub influența reformismului socio-cultural inițiat de pedagogi (Comenius) și filozofi (Rousseau), respectiv a normelor legislative impuse de autorități, încă din secolul XVIII au fost luate măsuri sociale care vizau învățământul obligatoriu pentru toate categoriile sociale. Discursul instituit în această perioadă era unul de tip aboliționist, în care munca copiilor a fost văzută în opoziție cu o copilărie normală (Ennew, Myers și Plateau 2005).

Abordarea copilăriei normale ca absență a muncii etichetează munca realizată de copii ca pe un fapt negativ – „nu numai că le răpește copiilor din copilărie și din viitor, dar și împrăștie pe populații întregi, regiuni și națiuni în cicluri de sărăcie și subdezvoltare" (Hindman, 2009). Conceptul de copilărie fără muncă a format politica internațională încă de la înființarea UNICEF – 1946 – și s-a extins în anii 1990, ca o consecință a eforturilor depuse de agențiile internaționale și a campaniilor umanitare ale ONG-urilor, care au condus la primul raport UNICEF privind problematica copiilor care muncesc (1997).

La nivel social, perspectiva privind impactul negativ al muncii asupra dezvoltării copiilor a determinat emergența discursului privind piața muncii. Discursul referitor la „piața muncii" susține că munca ar trebui orientată spre adulți, deoarece această activitate contravine imaginii unei copilării fericite. Prezentând copiii implicați în activități economice ca victime ale exploatării, teoreticienii susțin că aceștia trebuie să fie ținuți departe de responsabilitățile adulților,

iar politicile sociale au scopul de a scoate copiii de pe piețele forței de muncă. Conform acestei opinii, eliminarea muncii copiilor ar trebui să se facă de către state prin elaborarea unei legislații, cum ar fi legile minime de vârstă, învățământul obligatoriu și prin criminalizarea angajării copiilor în activitățile economice (Ennew, Myers și Platou, 2005, 28–29).

Argumentul său principal este prezentat din perspectiva macroeconomică, în care munca copiilor este asociată cu subdezvoltarea, iar piața este o sursă de incertitudine, lipsă de securitate, boală sau obiceiuri antisociale. Teoria se bazează pe o analiză istorică a condițiilor de muncă, ceea ce reflectă faptul că lipsa de separare de vârstă este un semn de mediu ostil (peisaj abrupt, condiții meteorologice extreme, organizarea tribală și absența tehnologiei). Potrivit acestui discurs, copiii sunt vulnerabili la exploatare și nu pot acționa într-un mod independent, datorită trăsăturilor lor psihologice și biologice. Pentru a-și atinge întregul potențial, ei trebuie să fie plasați sub controlul adulților, în special al unui părinte, al cărui datorie este să ofere un sentiment de ordin mental. Astfel, raportul UNICEF din 1997 susține că „o copilărie adecvată" are loc atunci când copiii „au parte de îngrijire, au o existență sigură și fericită și sunt crescuți de adulți responsabili" (Abebe și Bessel, 2011, 767).

Deși abolirea muncii copiilor este văzută ca o prioritate internațională, perspectivele care se pronunță pentru abolirea muncii copiilor nu au ajuns la consens în ceea ce privește definirea muncii copiilor. Pentru adepții teoriei privind capitalul uman, munca poate fi considerată ca acceptabilă atunci când face parte din pregătirea profesională a copilului. Această abordare, care este de obicei prezentă în agențiile economice naționale și în sistemele educaționale, acceptă munca numai sub formă de ucenicie și formare de calificare. Munca plătită este percepută ca incompatibilă cu școala. Întrucât sarcina principală a școlii este de a pregăti copiii să devină actori economici în viitor, ea descrie cunoașterea ca pe o plată și înlocuiește banii cu rezultatele școlare: „copiii sunt priviți ca potențial uman care trebuie pregătit pentru maturitatea productivă și copilăria ca perioadă a investițiilor economice care generează venituri viitoare prin impozitele plătite, creșterea productivității și o economie extinsă" (Ennew, Myers și Plateau 2005, 29).

Mai multe abordări nuanțate se concentrează pe dificultățile pe calea abolirii. Strategiile de reducere a sărăciei sunt esențiale pentru efort, educația trebuie să fie atât accesibilă, cât și să aibă o calitate adecvată, iar eforturile trebuie să fie prioritare pentru acei copii care au cele mai mari nevoi. Abolirea este descrisă ca un scop final. Ei observă o diferență între munca benefică pentru copii și munca dăunătoare copiilor. Stabilirea situațiilor în care munca este dăunătoare copiilor s-a realizat pornind de la definiții operaționale derivate din Convențiile OIM nr. 138 (privind vârsta minimă) și nr. 182 (privind cele mai grave forme ale muncii copilului) sau derivate din legile și obiceiurile naționale (Hindman, 2009). Aceasta din urmă este definită: „condiții de muncă care subminează dezvoltarea stării de sănătate, cunoștințele și abilitățile pe care copiii le au pentru a contribui la viața adultă atât la dezvoltarea economică națională, cât și la propria lor prosperitate" (Hindman, 2009).

Tema responsabilității sociale stabilește interdependența dintre munca copiilor și excluderea. Deci, copiii sunt exploatați prin muncă deoarece sunt excluși din punct de vedere social (Ennew, Myers și Plateau, 30). Conform acestei perspective, există multe lucruri mai rele decât munca prematură care se pot întâmpla copiilor – război, boală, sărăcie extremă. De aceea, copiii trebuie să-și recapete accesul la mecanismele de protecție socială, participare și oportunități pentru a fi incluși în societate, mai degrabă decât izolare față de lumea adulților:

„Atât timp cât contribuțiile economice ale copiilor rămân esențiale pentru supraviețuirea familiei și a copilului, ar trebui să sprijinim copiii și să îi ajutăm să găsească o muncă decentă" (White, 2009, 11). Potrivit lui White, adevăruri universale nu pot fi ignorate: munca

în rândul copiilor este un fenomen extrem de localizat – caracteristic în anumite locuri și la anumite momente și condiționate și modelate de circumstanțele locale. Există numeroase modele și comunități care pot fi observate în spațiu și timp, și nu doar marile probleme, cum ar fi: relația dintre sărăcie și munca copiilor, sau că școlarizarea este marele paravan al muncii copilului, deoarece există numeroase excepții de la aceste modele, dar și multe alte aspecte, cum ar fi: tipurile de munci acceptate de comunitate care se desfășoară pe tot globul și în timp; comunități în care anumiți factori sporesc vulnerabilitatea față de muncă a copiilor, statutul orfanilor, statutul minorităților, modelele de migrație; tipurile de procese de producție, relațiile de muncă și sistemele de plăți care funcționează acolo unde se găsește un număr mare de copii (White, 2009).

Consolidarea și mobilizarea societății civile, împreună cu împuternicirea copiilor să participe în găsirea de soluții pentru problemele cu care se confruntă sunt semnificative în reducerea incidenței muncii copilului.

Împuternicirea copiilor de a-și exprima punctul de vedere cu privire la problemele cu care se confruntă în sfera muncii este esențială și pentru teoreticienii abordării centrate pe copil. Însă, spre deosebire de celelalte teorii prezentate, teoreticienii acestei abordări oferă un credit mai mare opiniilor copiilor, argumentând că aceștia trebuie să stabilească situațiile în care un tip de muncă este benefic sau dăunător. Potrivit lui Manfred Liebel (2013), separarea dintre școală și munca plătită nu ia în considerare punctele de vedere ale copiilor. Deși savantul german își menține opinia convențională că toți copiii, inclusiv copiii care muncesc (*working children*), ar trebui să aibă acces la școală și formare de calificare, el pune sub semnul întrebării așanumita *ostilitate a pieței economice* prin punerea sa în opoziție cu modul în care copiii străzii înșiși descriu relația dintre muncă și educație.

Limita majoră a acestei perspective constă în faptul că aceasta nu abordează vulnerabilitatea copiilor la exploatare. După cum argumentează Liebel, „Permiterea copiilor de a efectua doar munca neremunerată sau remunerată slab nu înseamnă numai că îi împiedică să câștige bani, dar poate servi și pentru a opri sau a legitima forme mai puțin vizibile de exploatare a copiilor" (Liebel, 2013, 17). Cu toate acestea, consideră copiii ca agenți activi implicați în deciziile care conduc la o mai bună protecție a drepturilor lor. Evaluarea inițiativelor proprii ale copiilor și participarea activă la implementarea activităților care le privesc sunt pași principali în favoarea unei concepții mai bune a noțiunii de drepturi ale copiilor.

Pentru a evita interpretarea greșită, Liebel stabilește trei principii principale. În primul rând, înainte de analizarea locurilor de muncă în orice acțiune care afectează copiii și familiile lor, ar trebui să fie evaluate beneficiile aduse grupului țintă. În al doilea rând, este necesar să se asigure că atât părinții, cât și copiii sunt implicați în procesul decizional. În al treilea rând, intervențiile îndreptate împotriva exploatării copiilor ar trebui să permită copiilor afectați să-și consolideze capacitățile de a rezista (Liebel, 2013, 17).

După cum indică Ennew, Myers și Plateau (2005), există o dezbatere aprinsă între teoreticienii care percep munca ca fiind o componentă semnificativă în viața copiilor, pe de o parte, și cei care consideră că școlarizarea și jocul ca reprezentantive pentru copilărie, iar munca este o componentă a vieții adulților. Pentru savanții din a doua categorie, munca este adecvată doar ca neplătită sau „pentru ajutor". Discuția este alimentată în mod permanent de contradicțiile legate de percepția trăsăturilor copilăriei în sfera academică. Prin urmare, imaginea copilăriei libere ca normă universală este respinsă de atitudinea postmodernă față de imaginea socială, care consideră că mișcările și tendințele de abolire sunt reminiscențe ale unei viziuni idealiste asupra civilizației occidentale. Critica principală se referă la contextul mondial al muncii copiilor. Dacă pentru simțul comun al persoanelor din Vestul Europei, imaginea copiilor care muncesc este nelalocul ei, excluderea acestei imagini pentru copiii din întreaga lume este nepotrivită. Astfel,

datorită circumstanțelor specifice cărora copiii și familiile lor trebuie să le facă față, „eliberarea copiilor de la locul lor de muncă" se dovedește a lăsa copiii mai vulnerabili la exploatare (Bonnet, 1993; International Group on Child Labor, 1997; Myers 1999). Ca atare, abordarea privind *copilăria normală ca absență a muncii* prezintă problematica la un nivel superficial, fără a analiza semnificația acesteia în context socio-cultural.

Dimesiunea socio-culturală a muncii copiilor are un rol fundamental în înțelegerea reprezentărilor mentale ale copilăriei. Potrivit acestei perspective, munca copiilor are înțelesul său propriu în contextul sociocultural (Bourdillon, 2010, Nieuwenhuys, 2005 și Mazrui, 1990). În acest context, Bourdillon susține că abordările care își asumă diviziuni spațiale între muncă și școală nu iau în considerare realitatea trăită de copiii din întreaga lume. Stabilirea granițelor nu este atât de simplă cum ar părea la prima vedere. Mai degrabă, munca poate fi benefică pentru copiii în situații particulare, uneori chiar oferindu-le posibilitatea de a cumpăra bunurile necesare pentru școlarizare (Bourdillon, 2011, 98–105). În același timp, munca contribuie la dezvoltarea competențelor acestora.

Educația dobândită prin muncă, numită și „învățare prin practică", își are rădăcinile în teoria lui Vygotsky privind modul în care copiii dobândesc și dezvoltă cunoștințe culturale prin imitație (Nielsen et al., 2014, 2169–2184). Bourdillon merge mai departe, discutând despre cum pot fi abordate situațiile în care munca este în detrimentul dezvoltării copiilor. Deși nu este recunoscută de politicile publice, învățarea prin muncă joacă un rol esențial în dezvoltarea copiilor, în special în situațiile în care competențele dezvoltate prin intermediul școlarizării pot părea ineficiente în pregătirea copiilor pentru rolul lor viitor în comunitate, școlarizarea nu este accesibilă sau nu răspunde nevoilor copiilor. În acest sens, el susține că îmbunătățirea condițiilor de muncă și contextul în care lucrează copiii sunt deosebit de relevante (Bourdillon, 2011, 105). Dacă munca desfășurată de copii este analizată doar superficial, nu poate fi evitată devalorizarea muncii copiilor prin care ei au reușit să depășească o situație dificilă, atât din punct de vedere economic, cât și al mijloacelor individuale de trai:

> „Știi cum mă insulți când vorbești despre «combaterea» și «abolirea» muncii pe care o fac eu? Am lucrat ca slujitor la domiciliu de când aveam opt ani. Grație acestei activități, am reușit să merg la școală (lucru pe care părinții mei din sat nu și-au putut permite); Îi ajut pe părinții mei cu banii pe care îi câștig. Sunt foarte mândru de munca pe care o fac" (O mărturie a unei fete de 13 ani din Senegal, reamintită în traducere de Ben White și Bill Myers în Bourdillon, 2011, 107).

În aceste condiții, sociologul afirmă că, de-a lungul examinării naturii muncii și a adecvării sale pentru vârstă și dezvoltare, trebuie să explorăm relațiile dezvoltate de copii la locul de muncă și sensul pe care copiii îl dau muncii pe care o realizează.

De aceea, abilitarea copiilor de a vorbi despre munca lor și de a lua în serios punctele lor de vedere oferă un cadru mai cuprinzător în abordarea situațiilor în care un anumit tip de muncă este mai dăunător decât benefic pentru un copil și în reducerea riscului de exploatare. Copiii consideră o mândrie că li se alocă propriile terenuri agricole sau animale și în condiții dificile, cum ar fi conflictul, deplasarea sau sărăcia familială abuzivă, accesul la o sursă independentă de venit sau de subzistență poate fi mai atractiv decât salvarea, protecția sau plasarea în îngrijirea *foster*. Perspectiva obținerii unui anumit control asupra propriilor vieți în contexte în care lumea adulților nu a reușit să îi protejeze poate fi un act de autoafirmare și de întărire a încrederii în sine.

Analizând teoriile prezentate, se poate observa că distincția dintre munca plătită și cea neremunerată este construită social. Atât muncile plătite, cât și cele neremunerate pot conduce la exploatarea copiilor, iar exploatarea acestora poate fi prevenită prin îmbunătățirea condițiilor de muncă. După cum afirmă Liebel (2012), condițiile de lucru pot fi îmbunătățite numai dacă munca copiilor

este recunoscută. În acest sens, Liebel pledează pentru importanța acordării dreptului la muncă în cazul copiilor. Acordarea dreptului la muncă al copiilor este văzută de Manfred Liebel ca o consecință a dreptului la participare, în contextul în care copilul este văzut ca un actor competent, iar interesul superior al copilului ia în considerare nu numai copilul ca devenire, ci și momentul prezent. În funcție de competența acordată copiilor, Karl Hanson descrie patru discursuri principale: paternalism, liberaționism, bunăstare și emancipare (2012). În studiul de față abordăm problematica dreptului la muncă al copiilor din perspectiva emancipatorie, care percepe copilul ca pe un actor competent, cu excepția situațiilor în care își dovedește incompetența.

Se pune un accent constant pe analiza semnificației muncii în viața copiilor și a condițiilor în care munca devine dăunătoare bunăstării și dezvoltării copiilor. Cu toate acestea, tema muncii în viața copiilor trebuie abordată din punct de vedere diacronic, care se ocupă de poziția copiilor în societate în raport cu adulții. În acest sens, interogăm cum ar trebui să li se acorde drepturile de muncă copiilor angajați în activități lucrative (*working children*). Pe baza discursului emancipării și a modelului continuumului prezentat de Bourdillon (2011) stabilim că legislația ar trebui să garanteze copiilor dreptul de a lucra ca și alți lucrători, având acces la drepturile specifice care ar trebui să le fie garantate tuturor copiilor în conformitate cu Convenția privind drepturile copilului (1989). Copiii rămân implicați în multe forme de muncă și relațiile de muncă pot varia de la o subordonare totală, în familie sau la locul de muncă, la muncă legată (desfășurată în schimbul unei datorii pe care părinții o au de achitat unei terțe persoane) sau la relații salariale cu o autonomie relativă. În acest context, valorizarea muncii copiilor de către societate constituie un factor protectiv pentru evitarea subestimării rolului copiilor ca agenți economici.

Cercetare: modul în care copiii percep munca lor

Obiectivele cercetării

Studiul constituie o cercetare exploratorie cu privire la semnificația pe care o acordă copiii lucrărilor pe care le fac, luând în considerare sistemul lor de valori, așteptări, relații cu familiile lor și aspecte relevante. Are ca obiectiv principal explorarea înțelesului pe care copiii îl atribuie muncii și identificarea a ceea ce și cum lucrează copiii.

Pornind de la literatura de specialitate privind angajarea copiilor în activități lucrative, prezentul studiu dorește să ofere un răspuns la întrebarea: cum văd copiii munca lor, pe care o realizează în viața de zi cu zi în interiorul gospodăriei și în alte contexte? Distincțiile între muncă plătită și muncă neplătită, muncă benefică și dăunătoare sunt prezente în discursul copiiilor și dacă sunt prezente, cum se raportează copiii participanți la cercetare la acestea?

Cercetarea a avut ca principală premisă dreptul copiilor de a fi valorizați în prezent ca actori sociali și contributori la gospodăriile lor. Luând în considerare că participanții la cercetare desfășoară în cea mai mare parte a timpului munci neplătite, un obiectiv al acestui studiu este analiza modului de reprezentare a muncii neplătite, categorie care include tipuri de activități esențiale pentru bunul mers al unei gospodării și pentru reproducția societății. Potrivit literaturii de specialitate, acest gen de muncă este de multe ori trecut cu vederea atât de cei care o realizează, cât și de celelalte persoane. În consecință, așa cum arată și raportul World Vision (Bădescu și Petre, 2012), copiii care desfășoară acest gen de munci sunt de multe ori invizibili în societate. Invizibilitatea lor socială trebuie înțeleasă ca o incapacitate de a participa la luarea deciziilor și de a-și apăra drepturile. Pentru a surprinde cât mai fidel această realitate, cercetarea de față urmărește să elimine distincția dintre munca plătită și neplătită și să prezinte

munca așa cum este înțeleasă de fiecare copil intervievat.

De asemenea, analiza angajată a transmis o semnificație modului în care fiecare copil se identifică. Această imagine este, de obicei, influențată de experiențele pe care le trăiesc copiii și în special de atitudinile pe care le au alții în legătură cu experiențele/activitățile lor. Prin urmare, am încurajat copiii să vorbească despre ei înșiși, despre școală, despre viața de zi cu zi, despre relația cu părinții și membrii familiei, despre concepțiile lor despre copilărie, despre dorințele și așteptările lor. Analizând interviurile copiilor, legate de mediul lor și de specificul comunității, arată complexitatea factorilor care influențează copiii în viața lor de zi cu zi și implicarea lor în activități economice.

Studiul realizat justifică stabilirea unei distincții clare între „necesitate" și „obligativitate". Diferențierea clară între cele două concepte constituie un factor protectiv împotriva exploatării copiilor. Alte aspecte problematice semnalate de acest studiu se referă la existența unor diferențe între ceea ce ar trebui un copil „să facă" și activitățile pe care un anumit copil le „realizează". În concordanță cu alte studii despre implicarea copiilor în activități lucrative (Pantea, 2008), prezenta cercetare concluzionează că decizia de a munci ar putea fi în unele situații rezultatul hotărârii de a nu-i supăra pe părinți. Din interviurile realizate reiese că, deși copiii declară că muncesc pentru că asta doresc, ei admit că un potențial refuz i-ar supăra pe părinți și i-ar determina pe cei din jur să îi eticheteze ca „leneși". La celălalt pol, câștigul unei sume de bani pentru munca întreprinsă îi face pe copii să se simtă apreciați și valorizați.

În același timp, lucrarea de față propune ca subiect de analiză modul în care împuternicirea copiilor de a participa ca agenți economici activi în societate poate reduce vulnerabilitatea lor. Se centrează pe abordarea emancipatorie, care subliniază rolul copiilor în societate, pornind de la perceperea lor ca actori competenți, care au dreptul de a participa la deciziile care îi privesc. Împuternicirea copiilor de a participa ca agenți economici activi vizează: evaluarea muncii plătite și neremunerate pe care o realizează, dreptul de a avea condiții decente la locul de muncă și implicarea copiilor care lucrează la elaborarea politicilor privind dreptul internațional al muncii (așa cum este aplicat copiilor).

Metodologia de cercetare

Metode de cercetare și eșantion

Prezentul studiu a fost desfășurat în toamna anului 2016-primăvara anului 2017. Este un studiu de tip calitativ, care urmărește semnificația pe care copiii o acordă muncii pe care ei o desfășoară, dar și muncii în general. Inițial, culegerea datelor s-a efectuat prin intermediul interviului semistructurat. Interviurile s-au desfășurat în noiembrie 2016. După fiecare interviu, am luat niște note, dar transcrierea completă a interviurilor am finalizat-o în februarie-martie 2017. Interviurile semistructurate mi-au permis să colectez informații despre percepția copiilor. Totuși, a apărut întrebarea privind dezirabilitatea răspunsurilor, respectiv în ce măsură copiii intervievați au răspuns ceea ce au considerat ei că este pe placul cercetătorului. Prin urmare, am decis să aplic un chestionar cu aceleași întrebări stabilite în ghidul de interviu (Anexa 1) unor elevi de liceu pentru a observa dacă aceștia atribuie o semnificație similară muncii cu copiii intervievați. Decizia alegerii categoriei de vârstă 15–17 ani pentu aplicarea chestionarului a fost luată pe baza studiilor de specialitate din domeniul psihobiologic privind dezvoltarea opiniilor proprii și capacitatea de luare a deciziilor (Casey, Jones și Somerville, 2015). Deși unitatea școlară a fost aleasă din rațiuni legate de oportunitate (liceul este localizat în Zalău), alegerea liceului a ținut cont de criterii legate de caracteristicile eșantionului (s-a ales un liceu la care optează o mare parte din elevii din mediul rural, ca urmare a profilului; liceul are în incintă un

internat școlar unde pot beneficia de cazare elevii din mediul rural).

Interviul semistructurat

În prima etapă, am efectuat 7 interviuri semistructurate cu copii (3 fete și 4 băieți) legate de modul în care văd munca și implicarea lor în activitățile de lucru. S-au axat pe munca copiilor, relațiile de familie, activitățile de recreere ale copiilor, școala și opinia lor despre școală, relațiile copiilor cu colegii lor, grupurile de prieteni și profesorii lor și modul în care își văd munca și munca în general. Interviurile au durat între 17 și 40 de minute și au fost înregistrate audio după ce copiii și-au dat acordul.

Am decis să iau ca grup țintă copiii între 12 și 14 ani dintr-o comunitate rurală tradițională. Am realizat cercetarea mea într-o școală din Preoteasa, un sat din județul Sălaj, care este și județul în care locuiesc. Am decis să conduc cercetarea în Preoteasa, deoarece acesta este un sat (de munte) mic, relativ izolat, în care ocupația predominantă este agricultura, iar comunitatea acceptă ca normalitate implicarea copiilor în activități lucrative, inclusiv agricole.

În alegerea persoanelor intervievate am utilizat metoda bulgărelui de zăpadă, iar în momentul în care am observat că răspunsurile sunt similare, am inclus în eșantion o fată dintr-un sat din aceeași comună (verișoară a unuia dintre copiii intervievați) și un băiat din mediul urban cu preocupări extracurriculare (muzica și *vloggingul*). Este important de menționat că numărul interviurilor realizate a fost influențat de caracteristicile satului (în satul Preoteasa sunt 9 copii cu vârsta între 12 și 14 ani – ceilalți copii nu au fost interesați să participe la cercetare; în cazul unuia dintre copiii interesați nu am obținut acordul părinților). Luând în considerare aspectele referitoare la relațiile de putere adult-copil și specificul interviului cu copii (Pantea, 2008), în organizarea acestor interviuri am urmărit: obținerea acordului părinților, familiarizarea copiilor cu mine (persoana care îi intervievează) și cu tematica interviului înainte de obținerea consimțământului, realizarea interviurilor într-un mediu familiar copiilor, chiar dacă zgomotul de fond al înregistrărilor audio a îngreunat transcrierea interviurilor.

După ultimul interviu, copiii au fost încurajați să vorbească despre interviuri și despre modul în care s-au simțit. Ei au declarat că nu sunt obișnuiți să vorbească despre ei înșiși și despre activitățile lucrative pe care le desfășoară. În legătură cu faptul că cineva ar trebui sau nu ar trebui să fie interesat de activitățile lor zilnice, părerile au fost împărțite. Unii dintre ei au declarat că nu este problema nimănui ceea ce fac ei într-o zi, dar totuși au răspuns că adulții ar trebui să fie interesați de modul în care simte un copil. În același timp, copiii au declarat că uneori adulții sunt reticenți la ceea ce spun sau pur și simplu nu doresc să îi asculte, deoarece „adulții" sunt foarte ocupați (termenul de adulți include părinții și profesorii). Un aspect specific pe care l-am observat în scurta discuție de după interviu a fost că mulți copii consideră că ceea ce spun ei nu are nicio relevanță. Întrebați dacă profesorii le ascultă opiniile, copiii au răspuns că nu au idei relevante/serioase (acesta poate fi – primit de la adulți). În consecință, scurta discuție efectuată după interviuri a arătat că copiii sunt obișnuiți să nu fie luați în serios.

Investigarea semnificației muncii copiilor printr-un chestionar pilot

Pentru a observa influența cercetătorului în realizarea interviurilor, am decis să realizez un chestionar în care să includ întrebările din ghidul de interviu. Deși a rezultat un număr mare de răspunsuri lipsă la anumite întrebări (5 copii din 31 nu au răspuns la întrebările privind posibilele situații de vulnerabilitate care pot apărea când muncesc și/sau pentru că nu vor să muncească), am decis să păstrez partea acordului și nota că fiecare copil poate răspunde doar la întrebările la care se simte confortabil să ofere un răspuns. Am păstrat aceste puncte pentru a mă asigura că nu există nicio presiune pentru copii să răspundă la întrebări care îi deranjează. Întrebările adresate au fost în mare

parte deschise. Chiar și pentru cele închise, nu au fost notate opțiunile „Da", „Nu", „Nu știu" pentru a acorda libertate copiilor să își exprime opiniile.

Pentru sondaj am ales un grup de copii dintr-un grup de vârstă diferit, respectiv 15–17 ani. Chestionarul a fost aplicat la 31 de elevi de la Liceul Ortodox din Zalău, clasele a noua și a zecea în luna februarie 2017. Dintre elevii care au completat chestionarul, 11 au fost din Zalău și 20 din mediul rural (6 locuiesc în sate mici). În ceea ce privește genul respondenților, cei mai mulți au fost de gen masculin (19 băieți), fapt care reflectă specificul liceului. De menționat că cinci băieți nu au răspuns la întrebările privind posibilele situații de abuz și vulnerabilitate pe care copiii le pot întâmpina când muncesc.

Am optat pentru această unitate școlară pentru că în această unitate școlară studiază în mare parte copii din mediul rural. Liceul este unul de tip confesional, iar comunitățile din care fac parte elevii sunt de tip tradițional. Pentru a răspunde la acest chestionar, copiii au avut o săptămână – pentru a nu se simți sub presiune și a nu da răspunsuri doar pentru a termina cât mai repede chestionarul. Înainte de a aplica acest studiu, am participat la două ore de consiliere socială, care este o sesiune de grup organizată după ore în care copiii sunt încurajați să vorbească despre ei înșiși și despre activitățile lor. În timpul acestor cursuri, m-am prezentat și am stat împreună cu copiii și profesorul lor de psihologie/consilier școlar în cerc, implicându-mă în activități. Participarea la aceste activități este opțională. În cea de-a treia ședință la care am participat, am împărțit chestionarele elevilor care au dorit să participe la studiu. După o săptămână elevii au înapoiat chestionarele.

Analiza datelor prin NVIVO 11

În studiul de față, datele au fost analizate prin intermediul programului QSR NVIVO 11. Inițial s-a optat pentru o codare tematică. În urma analizei de literatură, am realizat o schiță a principalelor teme și subteme. Principalele dimensiuni tematice identificate sunt: *muncă, școală, familie, copilărie, activități zilnice, așteptări, responsabilitate.* Ulterior, au fost adăugate subteme precum: *agricultură, muncă în cadrul gospodăriei, beneficii școală, neajunsuri școală, profesori, relații familiale, reguli, valori familiale, așteptări din partea părinților, așteptări privind școala, așteptări privind munca.* După o analiză mai atentă a transcrierilor interviurilor, am considerat importantă includerea unor teme principale cu subteme specifice: *apreciere, atitudine (negativă, neutră, pozitivă), prieteni, ajutor, marginalizare, recreere (activități, dorințe), bunăstare.*

În următoarea etapă, am identificat structura fiecărui interviu din punct de vedere al temelor care apar menționate și acoperirea fiecărei teme. Pentru a evita prezentarea unor detalii care ar putea duce la identificarea copiilor, am decis ca în loc să urmăresc structura interviurilor, să observ modul în care respondenții se raportează la munca prin prisma discursului utilizat. Astfel, un număr mare de referințe la o temă semnalează o implicare mai mare și o atitudine pozitivă, în comparație cu un discurs lacunar. Majoritatea referințelor la dimensiunea *muncă în interiorul gospodăriei* au fost observate în interviul cu Adr (fată, 12 ani) , urmat de interviul lui F (fată, 13 ani) și interviul lui R (fată, 12 ani). Totuși, referințele lui Adr au avut doar o acoperire de 4%, cea mai mică acoperire raportat la răspunsurile fetelor intervievate). Diferența a apărut din cauza faptului că Adr a vorbit foarte puțin despre muncă. Analizând răspunsurile oferite de Adr, se poate observa că, deși spune că îi place să lucreze, Adr vorbește foarte puțin despre activitățile lucrative pe care le desfășoară. Aceasta poate fi o dovadă că Adr vede activitățile de lucru pe care le face (curățenie, îngrijirea fratelui său, gătit, hrănirea animalelor domestice) ca fiind obișnuite și subevaluează munca sa. Adr a declarat că își ajută mama 2–3 ore pe zi. Spre deosebire de Adr, F și R vorbesc semnificativ mai mult despre muncile pe care le desfășoară. Potrivit lui F, ea se implică în toate muncile pe care le poate face pentru că vrea să o ajute pe mama

ei. Mama ei lucrează ca coafeză și este ocupată toată ziua. Prin urmare, consideră curățenia, îngrijirea surorii ei, hrănirea animalelor drept responsabilitățile ei și este interesată să își organizeze programul astfel încât să o poată ajuta pe mama ei. Întrebată cum s-ar simți dacă nu ar avea de lucru, F a răspuns că s-ar simți plictisită dacă nu ar avea nimic de făcut. În același timp, ea recunoaște că realizează aceste tipuri de lucrări, deoarece aceste activități trebuie făcute. În timpul școlii, F a spus că „își ajută mama să lucreze numai după ce și-a făcut temele și a studiat pentru școală".

Pentru R, munca poate deveni o activitate plăcută, o modalitate de a se relaxa, după cum a precizat în timpul interviului: „I: Poți să îmi spui ce îți place să faci din tot ce faci? R: Păi, cu curățenia, Să dau cu mopul. I: Aia îți place? R: Da. Păi când dau cu mopul mai și dansez și atunci îmi place (râde)" – R, fată, 12 ani.

Dimensiunea „muncă în interiorul gospodăriei" arată că există o diviziune a muncii în cadrul comunităților din zonele rurale. Chiar dacă toți copiii au declarat că se implică în anumite activități de uz casnic, conținuturile interviurilor fetelor au avut o acoperire semnificativ mai mare legată de munca domestică. În cazul băieților, cea mai mare acoperire a dimensiunii „munci în interiorul gospodăriei" a fost observată la S, care a declarat că face acest lucru pentru a-și ajuta mama. Părinții lui S lucrează toată ziua în piață, vânzând fructe și legume. Întrebat dacă îi place să-i ajute pe părinții săi, S a declarat că îi place să facă acest tip de muncă pentru că se gândește la părinții săi și se bucură atunci când se pot și ei relaxa pentru că în general sunt foarte ocupați:

> „Îmi place pentru că mă gândesc mult la ei, adică lucrează pentru mine și să am condiții și mă gândesc că ei merg dimineața și vin seara. De multe ori, nu neapărat să îi ajut cu lucrul, cu munca lor, îi ajut cu treburile prin casă pentru că mă gândesc la mami, în principiu. Că vine de la lucru obosită și vrea, poate, să se relaxeze. Și nu vreau să facă curat și de-astea pentru că e obosită și atunci fac eu curat până când vine ea" S, băiat, 12 ani, Zalău.

În ciuda faptului că cercetătorii afirmă că în general copiii din zonele rurale sunt implicați predominant în activități agricole, referințele copiilor la dimensiunea „agricultură" au fost semnificativ mai puține decât privitor la munca în interiorul gospodăriei. Majoritatea referințelor și cea mai mare acoperire au fost observate în interviurile lui D și A. Pentru D, participarea la activitățile agricole este o practică obișnuită în timpul vacanței de vară, copilul spunând că o zi normală de vară începe cu a-i întreba pe apropiații săi dacă există o muncă în care să se poată implica. În plus, D a declarat că ajută cu munca agricolă pe oricine are nevoie și că se simte mândru ori de câte ori munca lui este apreciată:

> „I: Dar s-a întâmplat, de exemplu, să ajuți pe altcineva în afară de bunicul? D: Da. Și pe unchiu. La orice. Mă refer la agricultură. I: Și dacă-i vorba la agricultură, când ajuți la agricultură, îi ajuți numai pe membrii familiei? D: Nu. Dacă îi nevoie, ajut pe oricine. I: Da dacă îi ajuți, îți dau ceva în schimb persoanele pe care le-ai ajutat? D: Câteodată. Dacă vreau eu să ieu" D, băiat, 12 ani, Preoteasa.

În afară de munca în agricultură și munca domestică, copiii s-au referit la muncă în alte contexte. Această temă este mai bine acoperită în interviurile cu S și R. S are o înțelegere mai complexă a noțiunii de muncă, afirmând că redarea muzicii și crearea unui videoclip pe YouTube pot fi, de asemenea, considerată o muncă. Prin urmare, S clasifică activitățile lucrative ca tipuri de munci plătite și neplătite, afirmând că o caracteristică principală a muncii este utilitatea sa. În acest sens, S explică de ce pretinde că a crea conținutul video pentru un videoclip pe YouTube trebuie privită ca o activitate lucrativă:

> „E o muncă pentru că dacă ai folosi-o să te joci… de exemplu sunt anumiți oameni care câștigă din această chestie cu tehnologia. Creează anumite programe și aia e o muncă. E, cu canalul de YouTube, e o muncă pentru că e filmatul, e editatul.

Era când lăsam o chestie mică mică la capăt, ștergeam videoclipul și îl postam din nou. E o muncă pentru că petreci timpul acolo ca să faci un conținut, ca oamenii să îți acceseze conținutul. Tu, ca youtuber, de exemplu, trebuie să faci în așa fel încât oamenii să nu se plictisească, să îi ții tot timpul cu informație" S, băiat, 12 ani, Zalău.

Un subiect principal care este predominant în interviurile copiilor este familia. Astfel, vorbind despre activitățile lor de lucru, copiii se referă la părinți, frați și bunici. Despre acest subiect cel mai mult vorbesc F (fată, 12 ani), R (fată, 12 ani) și A (băiat, 13 ani). O atenție deosebită i-am acordat interviului lui A. Tatăl lui A lucrează în străinătate de când A a fost mic. Prin urmare, A a internalizat sentimentele sale pentru familie și este distant în timp ce comunică despre el însuși. Mai mult, A a declarat că tatăl său nu i-a apreciat întotdeauna munca, dar s-a obișnuit cu aceasta (a creat o anumită rezistență atunci când oamenii îl consideră „leneș"). În acest sens, A simte munca lui subevaluată.

„I: Poți să îmi spui cum văd părinții tăi munca ta? Mama ta cum vede? A: Păi… apreciază că o ajut, doar că… nu știu.

I: Da se bazează că o ajuți? A: Da. (spune mândru de sine) I: Nu e ceva de genu vrei? Nu vrei? A: Nu. Vrei, nu vrei, faci. E bine să faci. I: Și tatăl tău? A: Păi și el. Când… Bravo! Bravo (râde) Era și timpul să (râde) I: Era și timpul? În ce sens? Te consideră mai leneș uneori? A: Câteodată" A., băiat, 13 ani, Preoteasa.

Alte dimensiuni pe care le consider esențiale pentru această analiză sunt: *ajutor, identitate și marginalizare.* Toate interviurile analizate conțin referințe la aceste noduri. Pentru nodul *identitate,* cea mai mare acoperire a apărut în răspunsurile lui S și cea mai mare parte a referințelor la D. Nodul „identitate" se referă la modul în care copiii se percep și se apreciază. Identitatea poate, de asemenea, să semnaleze agenția, ca în cazul în care S arată că nu toți oamenii îl cunosc atât de bine și acesta este motivul pentru care nu este atins de jigniri. Mai mult decât atât, identitatea poate fi legată de împuternicire, precum se observă în interviul lui D.

Deși D este mai internalizat și nu se simte în largul său descriind sentimentele sale, el se referă frecvent la aspecte cu care se mândrește (exemplu: își ajută părinții, lucrează în agricultură, împrumută bani surorii sale când aceasta îi cere, cumpără obiecte utile). Alt concept pe care îl utilizează copiii în timp ce vorbesc despre muncă este *ajutor.* După cum pot arăta interviurile realizate, copiii nu își apreciază activitățile pe care le desfășoară în timp ce lucrează, ci mai degrabă le percep ca fiind mai puțin semnificative: ajutor acordat celor din jur. Cea mai mare acoperire a „ajutorului" se găsește în interviul cu F, care apreciază că întrajutorarea mamei sale este normală și o percepe ca pe o prioritate. În consecință, F consideră normal dacă mama ei îi cere ajutorul într-un mod exigent:

„I: Ție ți s-a întâmplat să auzi un adult strigând la un copil că muncește sau că nu muncește? F: mmm… nu. Mie mi se mai întâmplă când de exemplu stau și eu un pic poate un minut la televizor și vine mama și ea crede că am stat o oră poate la televizor și n-am făcut treaba pe care mi-a dat-o. Și mi se pare normal că ea are nevoie de ajutor cum îi în criză de timp și tot felul de lucruri de-astea. I: Ce se întâmplă dacă nu vrei să lucrezi într-o zi? Te ceartă mama? F: MMM… depinde și de situație. Dacă chiar am altceva în afară de asta mai important de făcut zice ori să termin cât de repede pot dacă are neapărat nevoie de mine, dar dacă nu are atâta nevoie de mine, mă lasă să mă duc să fac ce am de făcut" F, fată, 13 ani, Valcău.

Interviurile efectuate au arătat, de asemenea, că există situații specifice în care oamenii sunt mai vulnerabili la victimizare. În acest sens, am creat o dimensiune care arată riscul marginalizării. Acest risc a fost evaluat prin provocarea copiilor să răspundă la unele întrebări legate de consecințele pe care le poate avea refuzul de muncă:

„Ți s-a întâmplat vreodată ca cineva să râdă de tine sau să te jignească atunci când muncești?

S: Da. Adică pe YouTube comentariile urâte și…

Și cum le vezi tu? Cum te afectează?

S: Le… nu mă afectează pentru că ei nu mă cunosc personal, cum sunt prietenii mei și îi spun… am avut comentarii care mi-au spus că sunt în toate felurile, dar ei nu mă cunosc. Și știu că ei nu au dreptate … nu au de unde să știe cum sunt eu în viața reală. Adică, nu sunt diferit față de YouTube, sunt același. Și nu neapărat pe YouTube. Pe internet" S, băiat, 12 ani, Zalău.

„Acasă, nu. La școală, de exemplu, s-a întâmplat. S-a întâmplat odată să fiu de serviciu și era mizerie prin clasă pentru că ne … ne-am îmbrâncit … în fine și am adus mopul și am vrut să dau eu cu mătura și unii colegi mi-au zis … ioi … chiar așa de rău ai ajuns, tu ești menajeră? M-am supărat foarte tare" R, fată, 12 ani, Preoteasa.

„Pot să te întreb: s-a întâmplat ca cineva să râdă de tine sau să strige la tine sau să te jignească din cauză că muncești?

C: Nu.

Dar din cauză că nu muncești?

C: Asta da.

Cine? Familia? Sau cine?

C: Da.

Cum te-ai simțit?

C: Bine." C, băiat, 12 ani, Preoteasa.

Exemplele de mai sus prezintă tendința copiilor de a internaliza ceea ce simt și de a răspunde pe baza a ceea ce ei cred că este dezirabilitatea persoanei care le cere. Având în vedere acest fapt, există o mare posibilitate ca răspunsurile copiilor să nu reflecte ceea ce simt în toate cazurile.

Analiza trăsăturilor copiilor a contribuit la înțelegerea modului în care copiii percep munca. Cu toate acestea, interviul are ca principală limită subiectivitatea cercetătorului, fapt care poate determina copiii să ofere răspunsuri dezirabile, ceea ce credeau că cercetătorul dorește să știe.

În consecință, ca a doua etapă de analiză, am aplicat un chestionar pilot bazat pe aceleași întrebări furnizate de ghidul de interviu.

Analiza datelor din ancheta pe bază de chestionar

Aplicarea chestionarului pilot a reprezentat o fază de control, încercând să exploreze ce tipuri de activități consideră copiii ca fiind muncă și poziția lor în raport cu principalii actori care îi influențează (părinți, profesori și prieteni). Având în vedere că răspunsul la anumite întrebări necesită o anumită înțelegere a temelor aduse în discuție, am decis să aplic acest studiu la copii mai mari (de 15–17 ani). În cazul acestora, este foarte probabil să aibă propriile concepții și să-și dezvolte gândirea critică; fapt care le permite să interogheze concepte și să își creeze propriile opinii în legătură cu problemele care îi privesc.

Prima întrebare din chestionar interoga importanța pe care copiii o atribuie muncii. Potrivit răspunsurilor primite, 28 au răspuns că este important, iar ceilalți au dat alte răspunsuri, care sugerează semnificația contextului muncii „doar pentru că faci bani", „ar fi important dacă aș fi plătit pe măsură", „nu este important pentru că mă finanțează părinții". Răspunsurile contextuale au aparținut băieților. Cea de-a doua întrebare este o întrebare deschisă și permite copiilor să evalueze dacă le place tipul de muncă pe care îl realizează. La această întrebare un copil a dat răspuns negativ, în timp ce alți trei au menționat că nu întotdeauna fac lucruri care le plac, iar un copil a declarat că muncește pentru că e important.

Următoarea întrebare adresată îi provoacă pe respondenți să se gândească dacă le-ar plăcea să realizeze alt tip de activități în schimbul a ceea ce fac. La această întrebare, copiii au răspuns fie negativ, fie au declarat că le-ar plăcea să realizeze și alt gen de activități. Totuși, din cei 31 de copii, 8 au răspuns afirmativ. Chestionarul face referire și la relațiile stabilite de copii cu profesorii, colegii, precum și în timpul în care muncesc.

Întrebați dacă profesorii sunt de acord cu faptul că muncesc, majoritatea copiilor au răspuns afirmativ. Totuși, o parte dintre copii au menționat că profesorii nu știu că ei muncesc, un băiat a precizat că nu ar fi de acord cu munca sa, iar un alt băiat a spus că ar fi de acord până la un anumit punct. Raportat la opinia colegilor față de implicarea lor în muncă, respondenții au declarat că nu îi interesează opiniile colegilor. Totodată, copiii au răspuns că este problema fiecăruia ceea ce face și că le este indiferent dacă și colegii muncesc sau nu.

În chestionar au fost incluse și întrebări care se referă la posibile situații de vulnerabilitate și abuz, respectiv: „S-a întâmplat ca cineva să râdă de tine sau să te jignească în vreun fel atunci când muncești?"; „S-a întâmplat ca cineva să te forțeze să muncești atunci când erai obosit?"; „S-a întâmplat să auzi un adult strigând la un copil în timp ce muncește?"; „S-a întâmplat să auzi un adult strigând la un copil pentru că nu muncește?"; „S-a întâmplat ca un adult să strige la tine pentru că nu muncești?"; „Crezi că în viitor se poate întâmpla ca cineva să strige la tine în timp ce muncești?";„Crezi că în viitor se poate întâmpla ca cineva să strige la tine pentru că nu muncești?"; „Te ceartă cineva dacă nu vrei să muncești într-o zi?". Cu excepția întrebărilor privind posibilitatea ca în viitor cineva să strige la ei în timp ce muncesc sau pentru că nu muncesc, la care majoritatea au răspuns afirmativ (19 copii din cei 26 câți au răspuns la această întrebare), majoritatea respondenților au răspuns negativ la aceste întrebări. Totuși, la întrebarea „S-a întâmplat să auzi un adult strigând la un copil în timp ce muncește?", 13 copii din cei 26 câți au dat răspunsuri la această întrebare au răspuns afirmativ. Totuși, din cei 31 de respondenți, șase (4 băieți și 2 fete) au declarat că au fost jigniți sau cineva a râs de ei în timp ce muncesc, trei nuanțându-și răspunsurile: „adică nu-i bag în seamă" (fată), „doar pentru că sunt proști care stau pe banii părinților" (băiat), „mi s-a întâmplat odată; acea persoană mi-a spus că sunt prost că muncesc". Totodată, 3 copii au declarat că s-a întâmplat ca cineva să îi oblige să muncească atunci când sunt obosiți, iar 4 copii au oferit alte răspunsuri: „profesorii sunt de acord" (fată), „nu chiar" (fată), „câteodată" (băiat), „nu sunt obosit niciodată" (băiat). Per ansamblu, întrebările care fac referire la situații cu potențial de marginalizare pentru copii, arată că marginalizarea este un factor de risc care poate apărea atunci când un copil desfășoară diverse munci, dar nu este reprezentativă pentru copiii care desfășoară activități domestice sau alte activități economice care nu includ pericolul exploatării. Însă, raportat la adulți, copiii sunt într-o poziție vulnerabilă, în unele cazuri aceștia fiind determinați să muncească chiar dacă sunt obosiți. Posibilitatea de a fi certați de părinți, dar și situația în care au fost martori în momentul în care un adult striga la un copil pentru că muncește sau pentru că nu muncește sau chiar ei au fost în postura acelui copil au fost menționate de respondenți.

Cea de-a doua parte a chestionarului identifică tipurile de activități pe care le fac copii și relațiile stabilite de ei cu părinții. Răspunsurile aduc în atenție natura reproductivă a muncii, așa cum o percep copiii. În acest sens, opțiunile copiilor pot fi explicate luând în considerare ideea că munca permite obținerea de competențe care vor fi necesare în viitor.

În același timp, răspunsurile oferite de copii atunci când li s-a cerut să desemneze tipuri de activități lucrative, prezintă o gamă variată de activități pe care copiii le desfășoară: lucrul în gospodărie, udatul plantelor, curățenia, studiul, scrisul, hrănirea animalelor, întrajutorarea părinților, dusul gunoiului, gătitul, cositul, hrănirea animalelor, munca intelectuală, cântatul ca un curator al Bisericii, ridicatul sacilor de haine într-un camion, măturatul, sprijinirea părinților și a celor apropiați cu ceea ce au nevoie. Întrebați despre activități, principalele activități au fost: relaxarea, studiul, sprijinirea părinților și a familiei, ascultarea muzicii, vorbitul la telefon și pe Facebook, jocul pe laptop, mersul pe jos, dormitul, distracția, plimbatul cu bicicleta, mersul pe jos, statul și statul în pat.

Întrebați cum ar fi dacă nu ar trebui să lucreze, majoritatea copiilor au răspuns că ar fi plictisitor sau că nu le-ar plăcea. Totuși, unul a spus că ar fi minunat, în timp ce alți copii au spus că vor avea mai mult timp să-și petreacă cu prietenii. În același timp, unii copii au asociat lipsa muncii cu a fi inutili, a nu avea suficienți bani pentru a trăi, a se simți rău în raport cu alte persoane, aspecte care au fost de asemenea observate și în interviuri. La întrebarea despre muncă, respondenții au perceput munca drept o activitate utilă, necesară, plăcută, necesară pentru supraviețuire, un venit, efort, bani, beneficii și un mijloc de a obține ceea ce vrei. Aceste categorii principale au fost evidențiate și de interviuri. Cu toate acestea, în interviurile cu D și S, munca a fost văzută drept o formă de împuternicire, o dimensiune care nu a fost observată în datele anchetei.

Ca în cazul interviurilor, răspunsurile participanților la sondaj arată că aceaștia vorbesc puțin despre munca lor atunci când sunt întrebați ce fac într-o bună zi. Din cei 31 de copii, doar 7 au menționat că lucrează într-o zi obișnuită. Dintre cele șapte răspunsuri, doar două au fost explicite: „dacă este nevoie, muncesc", „într-o zi am mers la fân", ceilalți identificând-o ca pe o modalitate de a ajuta: „mai ajut prin casă", „o ajut pe mama", „ ajut", „îmi ajut părinții", „ fac curat prin cameră".

Întrebați despre familiile lor, majoritatea copiilor spun că au o relație bună cu familiile lor și, indirect, și-au arătat aprecierea pentru ei. Dragostea, grija, ajutorul, generozitatea și calmul sunt principalele cuvinte folosite de copii pentru a vorbi despre familiile lor. Cu toate acestea, o fată spune că tatăl ei și fratele ei nu o înțeleg: „mama este cea mai de treabă, tata este neînțelegător si fratele meu este enervant".

Unii dintre copiii care au participat la sondaj au furnizat mai puține informații despre familiile lor sau au furnizat doar informații obiective, care pot sugera existența unor relații tensionate: „lucrează și sunt doi", „ îs din Zalău", „locuiesc cu părinții. Tata este tâmplar, mama este casnică") etc. Această ipoteză este parțial susținută de unul dintre respondenți. Astfel, respondentul care a răspuns „îs din Zalău", a declarat, de asemenea, că părinții săi nu îi apreciază munca „părinții văd munca mea ca naspa". Aceeași situație se observă și pentru participantul care a răspuns „lucrează și sunt doi". La întrebarea cum văd părinții/frații/prietenii munca ta el a evaluat că părinții îi subevaluează implicarea în diverse activități („foarte greu"). De asemenea, în cazul fetei care a declarat „mama este cea mai de treabă, tata este neînțelegător și fratele meu enervant", ea a răspuns că familia sa nu are nicio apreciere pentru munca ei – „o pierdere de timp".

La prima vedere, atât interviurile, cât și chestionarul demonstrează o relație între atitudinea familiei față de muncă și activitățile de lucru pe care le fac copiii. Totuși, se impun analize mai complexe ale acestei relații, atât din punct de vedere calitativ, ceea ce implică efectuarea de cercetări cu copii de diferite vârste, care aparțin diverselor medii familiale, cât și prin ajutorul metodelor cantitative pentru a găsi corelații între variabile, de exemplu: nivelul de corelație între muncile copiilor și modul în care familiile percep locul de muncă, relațiile familiale și semnificația pe care copiii o acordă muncii lor, sensul pe care copiii îl atașează muncii lor și semnificația pe care familiile o acordă muncii copiilor. Cu toate acestea, această cercetare nu a fost realizată pentru a stabili aceste corelații, prezentul studiu fiind conceput ca exploratoriu. Prin acest studiu, am sugerat explorarea atitudinii copiilor față de muncă, încurajându-i să descrie activitățile pe care le desfășoară și să discute despre viața de zi cu zi. În viitor, cercetarea va fi extinsă pentru a observa mai multe cazuri (bazate pe o metodă teoretică fundamentată de colectare și analiză a datelor, care se concentrează asupra fenomenului, nu asupra persoanei) și va funcționa pe stabilirea relațiilor de dependență/interdependență între diferitele variabile.

Interpretarea datelor

O întrebare principală la care cercetarea de față a dorit să ofere răspuns este cum copiii percep munca în raport cu copilăria. Copiii

intervievați au convenit că un copil ar trebui să beneficieze de un anumit grad de protecție, fapt ce se potrivește cu viziunea tradițională, reflectată și în literatura de specialitate (Ennew, Myers și Plateau, 2005). Astfel, unii copii au perceput munca din punct de vedere formal, spunând „Munca este ceea ce poate nu stă în capacitățile copiilor" (F) și activitățile de lucru pe care copiii trebuie să le facă nu ar trebui să fie dificile. Acest fapt nu înseamnă că un copil nu trebuie să „ajute" părinții cu lucrări de uz casnic, deoarece activitățile interne sunt de bază și pot fi realizate de fiecare persoană. Conform concepției socioculturale (Bourdillon, 2011), munca poate fi asociată cu autoafirmarea și încrederea în sine a copiilor și afirmă nevoia de a studia semnificația pe care o acordă copiii, idee care s-a regăsit și în interviul cu D.

În același timp, copiii se referă la pericolul exploatării prin muncă a copilului, afirmând că un copil nu ar trebui să lucreze zilnic toată ziua, dar afirmă, de asemenea, că există o diferență între copiii mai mici și cei mai în vârstă în ceea ce privește muncile pe care le pot realiza. Diferența de vârstă semnalată de copii a pus bazele diferențierii între munca ușoară și muncile grele, reflectată în Convenția Nr 138 privind vârsta minimă (ILO, 1973). Deși unii dintre copii au subliniat că este bine pentru copii să lucreze de mici, majoritatea copiilor au fost de acord că responsabilitatea și angajarea în muncă vin cu vârsta. Băieții și fetele percep diferit atunci când sunt întrebați dacă o muncă nu este potrivită pentru copii. În timp ce o fată a spus că activitățile agricole sunt grele și nu ar trebui alocate copiilor, băieții au privit agricultura ca o lucrare ușoară care se potrivește chiar și copiilor mai mici. În plus, copiii susțin că, în ciuda faptului că un copil ar trebui să își ajute părinții, un copil nu ar trebui forțat să facă o activitate care nu-i place sau pe care nu vrea să o facă.

Distincția dintre necesitate și obligație de lucru trebuie analizată în continuare, deoarece poate constitui un factor de protecție împotriva exploatării copiilor. Totuși, în practică, această distincție este uneori neclară, deoarece unii copii declară că nu sunt obligați să facă niște activități, deși realitatea este contrară.

Similar argumentului expus de Manfred Liebel (2004), interviurile efectuate cu copiii arată că există o diferență între ceea ce un copil consideră că trebuie să facă un copil și ceea ce copilul presupune că el ar trebui să facă. Această discrepanță a fost observată în cazul lui D, care a răspuns că nu este normal ca băieții de 12 ani să conducă un tractor, dar el o face și îi place. De asemenea, R a declarat că „copiii, în general, și cei mai tineri, în special, ar trebui să fie liberi de orice prioritate de lucru și trebuie să se bucure de ceea ce fac, dar nu îi place întotdeauna activitățile pe care trebuie să le facă". Creșterea este o dimensiune principală, pe care copiii o asociază cu copilăria; presupunând că aduce cu sine implicarea în mai multe activități lucrative.

În concordanță cu Boyden și Levison (2000), care precizează că muncile efectuate de copii sunt în mare parte trecute cu vederea, interviurile arată că „ajutorul acordat părinților" nu este perceput și apreciat de către copii drept muncă. Mai degrabă, este văzută ca o activitate pe care trebuie să o facă, luând în considerare atât atașamentul față de membrii familiei, cât și reglementările societății „ar trebui să-i ajute și pe părinți", „acestea sunt câteva activități de bază pe care fiecare ar trebui să le facă". În consecință, se poate considera că cea mai mare parte a activităților copiilor, respectiv ajutoarele, nu sunt văzute de copii și de părinți ca fiind importante. Realizarea sarcinilor domestice este văzută ca fiind normală și uneori copiii sunt insultați când nu doresc să realizeze aceste activități. Cu toate acestea, întrebați despre motivele angajamentului în acest tip de activități, copiii afirmă că este decizia lor și ei nu sunt convinși de către oricine să facă astfel de lucrări. Munca pare astfel asociată cu plăcerea, luarea deciziilor, maturitatea și identitatea copilului. Internalizarea deciziei de a lucra a fost demonstrată prin asocierea răspunsului oferit copiilor la întrebarea „ce se întâmplă dacă nu dorești să muncești într-o zi" la informațiile codificate în nodul de identitate.

Deși copiii se angajează în activități de lucru deoarece „ei doresc asta", ei admit că refuzul lor îi poate supăra pe părinți sau îi poate determina pe părinți să îi numească „leneși". Așa cum afirmă perspectiva socio-culturală, pentru copiii a căror muncă este apreciată de către părinți, angajarea în activități economice este o modalitate de a se simți valorizați și respectați, după cum poate arăta cazul D. În afară de lucrările de uz casnic și agricol, copiii se pot angaja, de asemenea, în activități artistice, pot dezvolta diferite aplicații/site-uri/canale pe internet, să vândă produse pe piață sau să încarce și să transporte diferite bunuri.

De asemenea, cercetarea analizează diferențele dintre modul în care copiii percep activitatea în general și activitatea pe care o desfășoară. Majoritatea răspunsurilor arată că pentru copii munca este importantă, utilă pentru supraviețuirea atât din punct de vedere financiar, cât și social, esențială pentru acumularea experienței, un mijloc de a obține ceea ce dorește cineva. În acest sens, munca este identificată în principal cu munca plătită, la fel ca în documentele oficiale și în viziunea funcționalistă. În ceea ce privește tipurile de activități pe care le desfășoară, copiii definesc în principal aceste activități ca „ajutor" și sunt văzute ca activități care nu sunt foarte grele, nu consumă mult timp și au o valoare limitată.

Pe această dimensiune, majoritatea informațiilor au fost furnizate prin datele sondajului, deoarece, în timpul interviurilor, copiii s-au apropiat superficial de modul în care își văd munca. Astfel, cei mai mulți au spus că părinții le mulțumesc pentru ajutorul lor, le dau bani și apreciază activitățile pe care le fac. Există o diviziune de gen între muncile pe care le fac copiii, fapt ce sugerează o devalorizare a activităților realizate de fete. Diviziunea de gen a fost observată și în studii anterioare în domeniu (Pantea, 2008). În același timp, conform celor observate de Pantea (2008) în cazul fetelor, munca este, de asemenea, o modalitate de socializare (F este ajutată de prietenii ei și de relația cu îndeplinirea sarcinilor), în timp ce pentru băieți implicarea în lucrările agricole este un semn de autoevaluare (D se simte mândru că lucrează și că este plătit pentru munca sa). Prezența muncii în viața de zi cu zi a copiilor nu exclude școala, deși în unele cazuri copiii numesc școala ca un „fel de muncă". Pentru copiii chestionați, școala a jucat un rol semnificativ în îndeplinirea așteptărilor și în a avea o viață bună în viitor, dar majoritatea nu au exclus în totalitate valoarea muncii în dezvoltarea lor.

Concluzii

Studiul realizat susține că munca în viața de zi cu zi a copiilor și semnificația asociată acesteia reprezintă un subiect de mare interes. Deși nu este vizibil, munca este o componentă importantă a vieții cotidiene a copiilor, atât din punct de vedere sincronic, cât și din punct de vedere diacronic.

Cercetarea urmărește o abordare bazată pe copil, orientată spre subiect asupra muncii copilului. Prin urmare, ea oferă o imagine a muncii din punctul de vedere al copiilor și ia în considerare valoarea și beneficiile pe care le poate aduce munca copiilor. Spre deosebire de o abordare obiectivă, care percepe munca copiilor în primul rând ca o deviere de la copilăria „normală" și se concentrează mai ales pe efectele pe termen lung ale activităților copiilor pentru bunăstarea societății, discursul centrat pe copil, prezentat și de acest studiu, recunoaște copiii ca „actori sociali" și dreptul lor la participare.

Astfel, lucrarea se axează pe implicarea copiilor în activitățile economice din România. Se plasează în domeniul studiilor pentru copii, un domeniu multidisciplinar care analizează atitudinile copiilor și semnificațiile pe care le transmit vieții lor. În plus, prezentul studiu explorează modul în care relația dintre părinți și copii și atitudinea părinților în ceea ce privește munca copiilor determină copiii să-și valorifice eforturile și implicarea, dar și modul în care copiii percep activitățile în care se angajează și motivele care stau la

baza deciziei. Discrepanțele dintre munca copiilor definită și caracterizată în domeniul academic reprezintă un punct incipient pentru această analiză, care descrie munca atât plătită, cât și neplătită, concentrându-se asupra activităților zilnice pe care le fac copiii și asupra modului în care vorbesc despre ele. În plus, majoritatea activităților descrise în studiu nu sunt incluse în limitele producției SNA, deoarece acestea sunt tipuri de muncă de reproducere și nu sunt reglementate de nicio legislație și sunt considerate de către societate ca având o valoare economică limitată și sunt subestimate.

Lucrarea pledează pentru dezvoltarea în mediul academic a unui cadru de analiză care să permită copiilor să își exprime opiniile cu privire la modul în care munca îi influențează și modul în care munca ar putea fi benefică pentru ei. Copiii spun că munca ar trebui să se bazeze pe capacitatea lor și ar trebui să facă distincția între necesitate și obligație, însă aceste concepte sunt destul de vagi. Într-o țară cu date inconsecvente despre copiii implicați în activități economice activități care se bazează pe o mentalitate tradițională că „ajutorul" nu este muncă, vocea copiilor despre munca lor trebuie să fie auzită. Totuși, trebuie să se pună accentul principal pe principalii factori care influențează copiii, inclusiv relațiile de familie, modul în care alte persoane se adresează muncii, așteptările personale, experiențele pe care le au, modul în care familiile lor percep munca lor.

Limite

Prin ilustrarea atitudinilor copiilor privind munca în general și cu privire la munca pe care o desfășoară, cercetarea prezentă susține că eforturile copiilor în legătură cu munca trebuie evaluate în societate. Totuși, lucrarea prezintă diferite limite cu privire la: numărul cazurilor analizate, formularea întrebărilor, dezirabilitatea răspunsurilor, numărul de interviuri (un interviu pentru fiecare persoană care implică faptul că problema nu poate fi văzută în evoluție), puținele situații de lucru (în raport cu diversitatea situațiilor identificate de alți savanți, cum ar fi Pantea în 2008).

O altă limită a acestui studiu este că ilustrează în principal semnificațiile pe care copiii le atribuie muncii lor neremunerate și modul în care prețuiesc munca neremunerată în comparație cu munca plătită. Chiar și în cazurile în care intervievații au fost plătiți pentru realizarea unor activități, ceea ce s-a întâmplat în cele mai puține cazuri, cea mai mare parte a muncii pe care au realizat-o este în continuare neplătită, ceea ce îi poate determina să subevalueze în continuare munca neremunerată pe care o fac.

În plus, cercetarea a fost codificată doar de un cercetător și printr-o metodă de codificare (codificare directă), fapt care implică un grad mai ridicat de subiectivitate a datelor/o influență mai mare a prejudecății cercetătorului.

Pe lângă limitele identificate la interviul semistructurat, trebuie precizate limitele referitoare la chestionar: număr mic de subiecți, nereprezentativitate, formularea unor întrebări ambigue, modul de culegere a datelor și validitatea răspunsurilor (nu se poate stabili dacă elevii au fost influențați în momentul în care au răspuns la acele întrebări).

Această cercetare a fost menită să servească drept studiu exploratoriu cu privire la activitățile de lucru în care se implică în mod regulat copiii și pentru a identifica posibilele semnificații pentru aceasta. Ca pași următori, eșantionul de cercetare trebuie să fie extins astfel încât să includă copii din diverse medii care realizează alte tipuri de activități care nu au fost reprezentate în această lucrare, inclusiv participarea la diverse competiții sportive, cerșetorie, literatură, vânzarea de produse diferite sau membri ai organizației de tineret. În acest sens, voi identifica alți copii pentru a oferi saturație pentru criteriile menționate.

Colectarea datelor pentru cercetare și interpretarea sa va fi dezvoltată în continuare bazată pe teoria fundamentată pe date (*grounded theory*). Argumentarea teoriei presupune că interviurile trebuie transcrise și analizate imediat după colectare, ceea ce poate

oferi date mai cuprinzătoare. În același timp, cercetările efectuate au sugerat unele corelații posibile între diferitele variabile, respectiv opinii ale părinților/prietenilor și relațiile familiale, opinii ale părinților/prietenilor despre muncă și opiniile copiilor despre munca desfășurată, satisfacția lor privind munca realizată și valorizarea muncii în general. Aceste posibile corelații vor fi analizate în timp ce se utilizează programul SPSS.

Bibliografie

Abebe, T. și Bessell, S. (2011) Dominant Discourses, Debates and Silences on Child Labour in Africa and Asia. *Third World Quarterly,* 32, 4, 765–786.

Bădescu, G. și Petre, N. (2012) *Bunăstarea copilului din mediul rural.* Disponibil la https://worldvision.ro/_downloads/allgemein/Raport_Bunastarea_copilului_din_mediul_rural.pdf. Accesat în 22.05.2017.

Bălțătescu, S. și Bacter, C. (2015) *Bunăstarea văzută prin ochii copiilor români: rezultatele studiului internațional „Lumea copiilor"* (ISCWeB). Oradea, Cluj-Napoca: Editura Universității din Oradea, Presa Universitară Clujeană. Disponibil la https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2899367. Accesat în 13.06.2017.

Bonnet, M. (1993) Child labour in Africa. *Int'l Lab. Rev.,* 132, 371.

Bourdillon, M. (2011) *A Challenge for Globalised Thinking: How Does Children's Work Relate to Their Development?* South African Review of Sociology, 42, 1, 97–115.

Bourdillon, M., Levison, D., Myers, W. și White, B. (2010) *Rights and Wrongs of Children's Work.* New Brunswick, NJ & London: Rutgers University Press.

Boyden, J. și Levison, D. (2000) *Children as economic and social actors in the development process.* Stockholm: EGDI.

Diallo, Y., Etienne, A. și Mehran, F. (2013) *Global child labour trends 2008 to 2012.* Disponibil la https://www.ilo.org/ipec/Informationresources/WCMS_IPEC_PUB_23015/lang--en/index.htm. Accesat în 23.06.2017.

Ennew, J., Myers, W. și Plateau, D. (2005) Defining Child Labor as if Human Rights Really Matter, în H. W. Burns (ed.), *Child Labor and Human Rights,* London & Boulder: Lynne Rienner Publishers, 27–54.

Hanson, K. și Nieuwenhuys, O. (2012) *Reconceptualizing Children's Rights in International Development.* Cambridge: Cambridge University Press.

Hindman, H. (2009) *The World of Child Labor: An Historical and Regional Survey.* ME Sharpe Inc. Disponibil la https://books.google.ro/books?id=OjPfBQAAQBAJ&pg=PT80&dq=Ben+White-+Social+Science+Views+on+working+children&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwjEvcqu9OTUAhULVRQKHYhlAbcQ6AEIJjAA#v=onepage&q=Ben%20White-%20Social%20Science%20Views%20on%20working%20children&f=false. Accesat în 2.05.2017.

International Labor Organization (ILO) (1973) *ILO Convention No. 138 Minimum Age Convention. Convention concerning Minimum Age for Admission to Employment.* Disponibil la https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C138. Accesat în 05.05.2017.

International Labor Organization (1998) *ILO Declaration of Fundamental Principles and Rights in Work.* Disponibil la http://www.ilo.org/declaration/lang--en/index.htm. Accesat în 18.05.2017.

International Labor Organization (1999) *ILO Convention No. 182, Concerning the Prohibition and Immediate Elimination of the Worst Forms of Child Labour.* Disponibil la http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312327. Accesat în 01.06.2017.

Institutul Național de Statistică (INS) (2003) *Anchetă asupra activității copiilor –Raport Național.*

Institutul Național de Statistică (INS) (2011) *Recensământ România 2011.* Disponibil la http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/. Accesat în 2.06.2017.

Koller, S., Dutra-Thomé, L., Araujo de Marais, N., Silva, N. și Santana Prates, J. (2015) Child Labor: Homes, Streets, Armies, Factories, and Stores, în L. Jensen (ed.), *The Oxford Handbook of Human Development and Culture: An interdisciplinary perspective,* Oxford: Oxford University Press, 456–470.

Manfred, L. (2004) *The economic exploitation of children. A theorethical Essay towards a Subject-Oriented Praxis. Unpublished paper based on chapter 8 of Liebel, Manfred A will of their Own: Cross-cultural Perspectives on Working Children.* London & New York: Zed Books, 194–215.

Manfred, L. (2009) Do children have a right to work? working children's movements in the struggle for social justice, în K. Hanson și O. Nieuwenhuys (eds.) *Reconceptualizing Children's Rights in International Development: Living Rights, Social Justice, Translations,* Cambridge: Cambridge University Press, 225–249.

Manfred, L., M., Hanson, K., Saadi, I. și Vandenhole, W. (2012) *Children's Rights from Below* (Studies in Childhood and Youth). London: Palgrave Macmillan UK.

Mazrui, A. A. A. (1990) *Cultural forces in world politics.* London: J. Currey.

Myers, W. E. (1999) Considering child labour: Changing terms, issues and actors at the international level. *Childhood,* 6, 1, 13–26.

Nielsen, M., Mushin, I., Tomaselli, K. și Whiten, A. (2014) Where Culture Takes Hold: „Overimitation" and Its Flexible Deployment in Western, Aboriginal, and Bushmen Children. *Child Development,* 85, 6, 2169–2184.

Nieuwenhuys, O. (2005) *The wealth of children: reconsidering the child labour debate. In Studies in modern childhood,* 167–183. London: Palgrave Macmillan.

Ministerul Muncii, Solidarității Sociale și Familiei (2004) *Statistici privind incidența muncii copiilor în România.* Disponibil la: http://www.mmuncii.ro/j33/index.php/ro/minister/minister-rapoarte-studii. Accesat în 3.06.2017.

Pantea, M. (2008) *Copiii care muncesc în România.* Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană.

Parlamentul României (2004) *Legea Nr. 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului.*

Salvați Copiii (2002) *Ești copil. Raport Anual 2002.* Disponibil la https://www.salvaticopiii.ro/sci-ro/files/9a/9a27e85c-be18-4e0f-9318-61bf32b226b5.pdf. Accesat în 22.05.2017.

Salvați Copiii (2005) *Raport Annual 2005.* Disponibil la https://www.salvaticopiii.ro/sci-ro/files/a1/a1c9408d-0180-4246-a2a8-059632010e45.pdf. Accesat în 22.05.2017.

Sîrca, V. (2017) *From Legal Regulations and Theories to Social and Economic Realities on the Case of Child Labor in Romania.* Disponibil la http://fiatiustitia.ro/ojs/index.php/fi/article/viewFile/313/295. Accesat în 2.06.2017.

Ștefănescu, E. și Panduru, F. (2004) *INS, ILO, Ancheta asupra activității copiilor – raport național.* Disponibil la http://www.salvaticopiii.ro/?id2=00060005#Rapoarte anuale.html. Accesat în 22.05.2017.

United Nations (1989) *The 1989 Convention on the Rights of the Child.* Disponibil la http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx. Accesat în 15.05.2017.

White, B. (2009) Social Science Views on Working Children, în H. Hindman (ed.), *The world of child labor: an historical and regional survey.* New York. ME Sharpe Inc. Disponibil la https://books.google.ro/books?id=OjPfBQAAQBAJ&pg=PT80&dq=Ben+White-+Social+Science+Views+on+working+children&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwjEvcqu9OTUAhULVRQKHYhlAbcQ6AEIJjAA#v=onepage&q=Ben%20White-%20Social%20Science%20Views%20on%20working%20children&f=false. Accesat în 2.05.2017.

Relația instituțiilor publice cu persoanele șomere: O analiză de gen

Ștefania Cristina Stanciu*
Universitatea din București

Abstract: This article aims to analyze the relationship between the public institutions responsible for reducing unemployment and the unemployed people, both men and women. The analysis is based on a gender perspective on the involvement of public institutions in this social issue. The purpose of this article is to identify the degree of involvement and collaboration of the public institutions responsible for reducing unemployment with the two identified groups. The division of unemployment by gender is argued by the fact that it has different causes depending on gender, which is why the measures taken to combat it should be adapted to this criterion. The same is true of the relationship between public institutions and those directly affected by this problem. The research methodology used to achieve the proposed goal is a combination of quantitative methods – sociological inquiry based on questionnaire and qualitative – semi-structured interview, both conducted within the two target groups: women and men. Finally, a calculation tool for public institutions, which helps to identify the degree of involvement and collaboration with the unemployed, is proposed, based on the interpretation of the results, as a result of the obtained score, making some specific recommendations. Unemployment affects both men and women, but the response to this problem is different for gender, as well as the subsequent solutions identified and how to relate and collaborate with responsible institutions.

Keywords: *involvement of public institutions; unemployment; semi-structured interview; questionnaire; calculation tool.*

Cuvinte-cheie: *implicarea instituțiilor publice; șomaj; interviu semi-structurat; chestionar; instrument de calcul.*

Introducere

Tema propusă în prezentul articol este foarte puțin analizată în cadrul cercetărilor naționale din domeniu. Deși există numeroase studii realizate privind șomajul în rândul adulților, cauzele acestuia, propuneri privind combaterea și reducerea lui, o analiză din perspectiva celor afectați în mod direct privind gradul de implicare al instituțiilor publice cu atribuții în domeniu nu a fost realizată la nivel național. Tema aduce în prim-plan, astfel, efectuarea unei analize în funcție de gen cu privire la modul de relaționare al persoanelor care au fost și sunt afectate de șomaj cu actorii publici implicați direct în implementarea măsurilor pentru remedierea acesteia.

Șomajul reprezintă o problemă socială de actualitate, atât națională, cât și internațională. Aceasta afectează atât femeile, cât și bărbații. Deși bărbații sunt mai afectați de șomaj decât femeile, cel puțin la nivel național, modalitatea de reacție în fața acestuia este una mult mai dureroasă în cadrul femeilor decât al bărbaților (Institutul Național de Statistică – I.N.S., 2017).

Implicarea instituțiilor publice cu responsabilități în domeniu și relația dintre acestea și grupul țintă direct reprezintă factori cu un grad de importanță ridicat în soluționarea

* Universitatea din București, Bulevardul Regina Elisabeta 4–12, București, România. E-mail: stefania.ghiocanu@yahoo.com.

acestei probleme. Comunicarea, transparența, obiectivitatea în relație cu aceștia, implicarea, disponibilitatea oferită și, mai ales, modalitatea aleasă de a răspunde în fața acestora sunt elemente care pot îngreuna sau ușura situația celor aflați în șomaj. O colaborare sau implicare redusă a instituțiilor în relație cu aceștia conduce la scăderea încrederii în instituțiile publice cu atribuții în domeniu, în măsurile luate de acestea pentru reducerea șomajului și chiar la ignorarea acestora. Rezultatul va fi, fie păstrarea ratei șomajului, fie creșterea acesteia datorită ignoranței grupului țintă și refuzului acestuia de a răspunde măsurilor implementate. Dimpotrivă, o colaborare ridicată cu șomerii, bazată pe câteva principii esențiale: transparență, obiectivitate, legalitate, confidențialitate, are ca rezultat creșterea încrederii în instituțiile publice și în programele implementate de acestea.

Scopul articolului de față este acela de a analiza relația dintre instituțiile publice din domeniul muncii (ANOFM și AJOFM) cu persoanele șomere, din perspectiva celor două categorii de gen. Obiectivul general al articolului este de a propune un instrument de calcul pentru identificarea gradului de relaționare dintre acestea și propunerea unor recomandări, pe baza punctajului obținut de către instituțiile publice implicate (ANOFM și AJOFM). Pentru atingerea scopului și a obiectivului general am apelat la metodele de cercetare cantitative – ancheta sociologică pe bază de chestionar și cele calitative – interviul semi-structurat. Pe baza interpretării rezultatelor am propus un instrument de calcul pentru identificarea gradului de implicare și relaționare al instituțiilor publice din domeniul muncii (ANOFM și AJOFM) cu persoanele șomere. Acesta a avut la bază 15 categorii distincte pe baza cărora s-a calculat un punctaj diferit în rândul femeilor și al bărbaților. De asemenea, am avut în vedere calcularea unei medii în funcție de gen, apoi un punctaj și o medie generală.

Din aceste puncte de vedere articolul aduce un element de noutate, prin propunerea unui instrument de calcul specific instituțiilor publice ce poate fi adaptat fiecărui domeniu public, dar și prin scopul și obiectivul general propus: analiza relației dintre instituțiile publice responsabile cu reducerea șomajului și persoanele șomere.

În prima parte a articolului sunt prezentate aspectele de ordin teoretic din domeniul pieței muncii în funcție de gen și al relației dintre instituțiile publice și grupul țintă direct – cetățenii. În a doua parte sunt explicate metodologia de cercetare și rezultatele obținute. În cele din urmă, este detaliat instrumentul de calcul propus și explicată relația dintre instituțiile publice responsabile cu reducerea șomajului și persoanele șomere, în funcție de punctajele și mediile obținute.

Este interesant de observat faptul că relația instituțiilor publice cu persoanele șomere este diferit percepută, în funcție de gen. Tot în funcție de gen se pot identifica și diferite cauze ale șomajului, dar și recomandări pentru reducerea acestuia.

Piața muncii în funcție de gen: relația instituțiilor publice cu persoanele șomere

Indiferent de gen, forța de muncă a fost definită ca fiind suma tuturor abilităților fizice, intelectuale și cele ce țin de aptitudinile personale (Jaba, 1979). În unele studii s-a concluzionat faptul că forța de muncă de gen feminin aduce o valoare mai mare față de munca acestei categorii la domiciliu sau față de alte servicii aflate în exteriorul pieței muncii (Gaddis și Klasen, 2014).

Importanța contribuției aduse de femei pe piața muncii a fost analizată în numeroase lucrări de specialitate, concluzionându-se că o creștere a intensității muncii de către femei reprezintă o creștere a unei forțe de muncă mai diferită față de cea din trecut (Greenwood și colab. 2005). Acest lucru afectează în mod pozitiv și fenomenele economice (Tam, 2003).

La nivel național, mai multe cercetări desfășurate în ultimii 15 ani (Zamfir, 2005; Dima, 2012; Enescu, 2012) au argumentat faptul că persoanele de sex feminin sunt asociate, mai mult, cu mediul familial. Și la nivel internațional s-a constatat o asumare a rolurilor de soție și de mamă din partea femeilor, bărbații fiind încadrați în aceeași categorie cu o „predominanță agentivă" privind funcția socială atribuită (Da Costa Barreto, Ryan și Schmitt, 2009). De asemenea, la nivel național, s-a demonstrat că familia contează în proporție de 60,9% pentru femei, iar integrarea profesională constituie un element aflat pe loc secund (57,4%), în timp ce 54% dintre bărbați sunt de părere că femeile ar trebui să se orienteze către viața de familie. Însă doar 44% dintre femei sunt de aceeași părere (Dobre și Ailenei, 2010).

În rândul femeilor care au beneficiat de concediu postnatal s-a concluzionat că reintegrarea pe piața muncii prezintă un grad de dificultate mai mare deoarece nu există stimulente suficiente pentru revenirea la același loc de muncă (Smith, 2012; Theaker, 2008). Această concluzie este confirmată și de cercetarea efectuată în cadrul prezentului articol, în rândul eșantionului ales. Concediul de creștere a copilului care are o durată mai lungă afectează în mod neintenționat competențele și abilitățile mamei (Theaker, 2008). Aceeași concluzie se desprinde și din cadrul interviurilor realizate pentru cercetarea de față.

Perioada de concediu postnatal pentru femei rămâne unul dintre cele mai analizate subiecte ale implicării acestora pe piața muncii, de către specialiști din domeniu economic, sociologic, demografic (Mincer, 1963, Collier și colab., 1994; Cleveland și colab., 1996; Stolzenbergand și Waite, 1977; Lehrer și Nerlove, 1986; Thévenon, 2009). O perioadă medie, și mai ales maximă de concediu postnatal, în cazul mamelor are efecte directe asupra reintegrării lor profesionale. Implicarea ambelor categorii de gen pe piața muncii are rezultate favorabile, cel puțin din punct de vedere economic (Thévenon, 2009). Însă, pentru ca acest lucru să fie posibil și să aibă rezultatele dorite, este necesar ca relația cu instituțiile publice din domeniu să fie una statornică, de durată, și mai ales transparentă (Ledingham și Bruning).

Cei doi autori au arătat că între instituțiile publice și cetățeni se identifică trei tipuri de relații: profesionale, personale și comunitare. Aceștia au afirmat că pentru buna desfășurare a ordinii publice, a remedierii problemelor de ordin social, cel puțin relația de tip profesional dintre instituții publice și grupul lor țintă trebuie să fie una de succes (Ledingham și Bruning, 1998).

În aceeași direcție, alți autori sunt de părere că relațiile cu publicurile țintă ale unei organizații sau instituții publice dictează modul de îndeplinire al obiectivelor acestora. Aceștia susțin că pentru o organizație sau instituție publică este mult mai important să măsoare relații și nu rezultate, căci acestea vor conduce și la rezultatele dorite (Hon și Grunig, 1999).

În conformitate cu Hon și Grunig și Ledingham și Bruning s-a desfășurat și cercetarea de față: analiza și măsurarea relației dintre instituțiile publice cu atribuții în reducerea șomajului (ANOFM și AJOFM) și persoanele afectate direct de șomaj, aplicarea unui instrument de calcul pentru aceasta și propunerea unor măsuri viitoare pe baza punctajului obținut.

Instituțiile publice care își lasă puternic amprenta asupra culturii organizaționale prin întărirea relației cu cetățenii se axează mult mai mult pe organizarea executării legilor cu scopul de a realiza interesul general (Popescu, 2007), rezultatul fiind o societate echilibrată, sau cel puțin un sector pubic din cadrul societății mai echilibrat.

Într-o cercetare desfășurată la nivel național s-a demonstrat că așteptările cetățenilor față de instituțiile publice diferă în funcție de numeroși factori, precum: factorii culturali, imaginea instituției create, experiențele anterioare, factorii sociali, regularitatea folosirii serviciului respectiv, dar și de nevoile proprii, printre care și nevoile conturate de gen (Șandor, 2004). De asemenea, s-a demonstrat că o identificare precisă și reală a nevoilor și

așteptărilor cetățenilor au ca efect direct garantarea succesului instituțiilor publice implicate și creșterea utilității serviciilor publice oferite, din orice domeniu (Șandor, 2004).

Într-o altă opinie, s-a afirmat că dimensiunile prezente, raportate la gen, precum: postmodernismul și feminismul, aduc la lumină noi alternative pentru comunicarea instituțională cu cetățenii, centrate pe creșterea flexibilității și adaptării la nevoile fiecărui gen în parte. Printre acestea se numără: instrumente noi create de intervenție, de comunicare; reglementări specifice contextului prezent și metode noi de evaluare instituțională (Zlate, 2004).

Metodologia cercetării

Cercetarea prezentă are ca obiectiv principal analiza relației dintre instituțiile publice cu responsabilități în reducerea șomajului (ANOFM și AJOFM) și persoanele șomere, din perspectiva celor din urmă. Analiza s-a efectuat în funcție de gen. Obiectivele secundare stabilite în cadrul cercetării sunt: identificarea cauzelor șomajului în funcție de gen, din perspectiva persoanelor care s-au confruntat cu șomajul; identificarea modificărilor pe care acestea le-ar aduce la actuala piață a muncii, în funcție de gen; identificarea gradului de cunoaștere a politicilor și programelor publice pentru reducerea șomajului; propunerea unui instrument de calcul privind gradul de relaționare a instituțiilor publice responsabile cu grupul țintă direct: persoanele șomere și propunerea unor măsuri pentru îmbunătățirea relației dintre acestea în funcție de punctajul final obținut.

Întrebările de cercetare la care îmi propun să răspund sunt: Există diferențe de percepție a relației dintre instituțiile publice din domeniul muncii și persoanele șomere, în funcție de gen? Au nevoie instituțiile publice să își adapteze măsurile privind îmbunătățirea relației cu persoanele care alcătuiesc grupul țintă direct în funcție de gen? Care este punctajul acordat instituțiilor publice din domeniul muncii de către persoanele șomere, în cadrul celor două categorii de sexe, în funcție de modul de colaborare și relaționare?

Ca metode de cercetare s-au avut în vedere atât metodele cantitative, cât și calitative. În cercetarea cantitativă tehnica utilizată a fost ancheta sociologică, iar ca instrument de cercetare s-a folosit chestionarul. Întrebările din cadrul chestionarului au fost întrebări închise și deschise. Cercetarea calitativă a fost una interpretativă, ca tehnică s-a utilizat interviul față în față, iar ca instrument de cercetare, ghidul de interviu semistructurat. Gradul de libertate în cadrul acestuia a fost unul mediu cu scopul de a se putea efectua o comparație între rezultatele obținute în funcție de gen. Studiul s-a desfășurat în cadrul persoanelor de sex feminin și masculin, cu vârste cuprinse între 40 și 55 de ani, din București, persoane care se aflau în șomaj în momentul desfășurării cercetării și persoane care s-au aflat în șomaj în ultimul an de la momentul desfășurării cercetării. Studiile efectuate nu au reprezentat un criteriu în stabilirea eșantionului. Eșantionul a fost stabilit pe baza metodei eșantionării stratificate. Studiul s-a desfășurat în perioada februarie-mai 2017. În cadrul acestuia au fost completate 500 de chestionare și s-au realizat 70 de interviuri față în față. Numărul de chestionare completate de către femei a fost egal cu cel al bărbaților, la fel și interviurile realizate. Acest aspect a favorizat realizarea comparației în funcție de gen, dar a avut ca scop și combaterea discriminării de gen. Interviurile au fost realizate cu persoane care se aflau în șomaj în momentul desfășurării cercetării și cu persoane care s-au confruntat cu această problemă cu cel mult un an în urmă.

Analiza și interpretarea datelor

Analiza și interpretarea rezultatelor obținute în urma chestionarului

Chestionarul utilizat în cadrul acestei cercetări a inclus 15 întrebări închise și deschise, în cele ce urmează fiind analizate și interpretate cele care prezintă un grad de

importanță majoră pentru atingerea obiectivului general și a celor secundare formulate inițial. Răspunsurile obținute sunt analizate și interpretate în mod paralel, prin comparație, în funcție de gen, acesta fiind și scopul articolului.

La întrebarea „Care considerați că sunt cauzele șomajului?", 21% dintre femei au răspuns că s-au aflat și se află în șomaj datorită întreruperii perioadei de activitate profesională pentru îngijire și creștere copii. Acesta fiind cel mai mare procent identificat în rândul femeilor privind cauzele șomajului. În rândul bărbaților, cel mai mare procent înregistrat a fost de 15% și a vizat o perioadă mai lungă de șomaj anterioară și mediul privat mult prea flexibil. În rândul femeilor, această din urmă cauză a înregistrat un procent de 20%. O diferență majoră între răspunsurile oferite de femei și bărbați se înregistrează în rândul reducerii de personal ca o cauză distinctă a șomajului în rândul acestora – femei 10%, bărbați – 20%.

Diferențe de aproximativ 5% dintre răspunsurile oferite în rândul bărbaților și al femeilor au fost înregistrare în următoarele cauze: lipsa studiilor superioare – femei 5%, bărbați 10%, studii inadecvate privind actuala piață a muncii – 15% femei, 10% bărbați. Un procent de egalitate între cele două categorii se identifică în cadrul cauzei privind economia națională – 5%.

Diferențe mai mici de 5% dintre cele două categorii au fost înregistrate în următoarele cauze: lipsa locurilor de muncă – femei 10%, bărbați 8%; neadaptare la cerințele angajatorilor – femei 5%, bărbați – 2%; cerințe exagerate ale angajatorilor – femei – 7%, bărbați – 10%; altele – femei 2%, bărbați – 5%.

Se observă așadar că studiile superioare reprezintă o cauză a șomajului mai mare pentru bărbați decât pentru femei, în timp ce în rândul bărbaților, adaptarea la cerințele angajatorilor se face cu o mai mare ușurință decât în rândul femeilor. Deși, aceștia consideră cerințele angajatorilor ca fiind o cauză a șomajului mai mare decât o consideră femeile, diferența fiind de 3%.

La întrebarea „Ce ați schimba la piața muncii în prezent?", cel mai mare procent în rândul femeilor s-a înregistrat în ceea ce privește: adaptarea angajatorilor la nevoile femeilor, în special cele ce țin de creșterea copilului (25%), iar cei mai mulți bărbați (30%) au afirmat că ar transforma piața muncii într-una mai statornică, spre deosebire de femei în rândul cărora, din acest punct de vedere s-a înregistrat un procent de 10%. De asemenea, diferențe majore de opinie se observă și în rândul salariilor și beneficiilor oferite de către angajatori. 25% dintre femei afirmând că ar modifica aceste aspecte, spre deosebire de bărbați, în rândul cărora procentul total a fost de 15%. Fapt care ne demonstrează că salariile și beneficiile oferite bărbaților sunt mai mari decât cele oferite femeilor sau aceștia sunt mai mulțumiți din punct de vedere financiar de câștigul lor decât femeile. Diferențe semnificative sunt înregistrate și în ceea ce privește schimbarea legislației și a sancțiunilor pentru angajatori privind nerespectarea drepturilor angajaților – 5% dintre bărbați considerând că acestea ar trebui modificate, spre deosebire de 2% femei. În ceea ce privește întărirea seriozității pieței muncii, 20% dintre bărbați consideră necesar acest lucru și doar 15% femei. Un procent egal de 10% atât în rândul femeilor, cât și al bărbaților este de părere că cerințele angajatorilor ar trebui să fie unele reale, adaptate la nevoile prezente ale angajaților. De asemenea, 3% dintre femei consideră că formarea profesională ar trebui să se desfășoare la locul de muncă și să fie adaptată cerințelor postului, spre deosebire de 1% bărbați care consideră acest lucru. 10% dintre bărbați au considerat că angajatorii ar trebui să trateze angajații „ca oameni nu ca roboți, spre deosebire de 4% femei care consideră acest lucru. Și în această privință se observă diferențe de opinii și procente diferite în funcție de gen.

Din punct de vedere al femeilor, acestea ar sancționa angajatorii care nu respectă drepturile cu amenzi mai mari (50%), închiderea companiei (20%), despăgubirea financiară a celor vătămați pentru prejudiciu moral cauzat (25%) și cu alte sancțiuni (5%). Modificările privind sancțiunile aduse angajatorilor pentru nerespectarea

drepturilor angajaților sunt diferite în rândul bărbaților. Aceștia ar sancționa angajatorii care nu respectă drepturile cu amenzi mai mari (65%), închiderea companiei (5%), despăgubirea financiară a celor vătămați pentru prejudiciu moral cauzat (20%) și cu alte sancțiuni (10%). Se observă că bărbații, în loc de sancționarea angajatorilor cu închiderea definitivă a companiilor preferă creșterea amenzilor.

Referitor la obiectivul principal din cadrul acestei cercetări, implicarea instituțiilor publice în problemele persoanelor șomere care au apelat la acestea, a fost notată cu note de la 1 la 10, 1 semnificând cel mai mic punctaj, iar 10 cel mai mare, conform tabelului de mai jos:

Tabel 1: Răspunsurile oferite la întrebarea *„Cum ați nota implicarea instituțiilor publice în rezolvarea problemelor persoanelor șomere?”,* în funcție de gen

Punctaj	Bărbați (%)	Femei (%)
1	13	15
2	20	25
3	50	45
4	10	7
5	2	5
6	3	2
7	1	1
8	1	0
9	0	0
10	0	0

Se constată că diferențele de punctaj nu sunt unele majore, în rândul femeilor înregistrându-se procente cu aproximativ 5% mai mari în cadrul notelor de 1 și 2 și cu aproximativ 5% mai mici în cadrul restul notelor. Fapt care demonstrează că femeile consideră implicarea instituțiilor publice ușor mai redusă în rezolvarea problemelor ce țin de șomaj și apariția acestuia decât bărbații.

De asemenea, spre deosebire de bărbați (70%), 45% dintre femei au afirmat faptul că nu cunosc niciun program sau politică de reducere a șomajului în rândul adulților. Doar 30% dintre bărbați au afirmat că au cunoștință de câteva programe publice în acest domeniu, spre deosebire de 55% dintre femei care au afirmat același lucru. Printre cele mai cunoscute programe publice privind reducerea șomajului atât în rândul femeilor, cât și al bărbaților sunt cele privind sprijinirea antreprenoriatului, acordarea unor împrumuturi avantajoase pentru deschiderea unei afaceri, oferirea unor prime de relocare pentru angajarea într-un alt oraș față de unde se află domiciliul.

Dintre bărbați, 75% au afirmat că nu au apelat la instituțiile publice pentru găsirea unui loc de muncă, spre deosebire de 35% femei. 65% dintre femei au apelat la instituțiile cu atribuții în domeniu, spre deosebire de 25% dintre bărbați care au făcut acest lucru.

Colaborarea cu instituțiile publice în urma experiențelor avute a fost notată, la fel ca și în cazul gradului de implicare al acesteia cu note de la 1 la 5, 1 constituind cel mai mic punctaj, iar 5 cel mai mare. Punctajele obținute în rândul celor două categorii sunt redate în cadrul tabelului de mai jos:

Tabel 2: Răspunsurile oferite la întrebarea *„Cum ați nota colaborarea dvs. cu instituțiile publice pentru reintegrarea pe piața muncii?”,* în funcție de gen

Punctaj	Bărbați %	Femei %
1	15	20
2	20	10
3	60	50
4	3	15
5	2	5

Cel mai mare procent înregistrat atât în rândul bărbaților, cât și al femeilor a fost în cadrul punctajului 3, de data aceasta în rândul femeilor înregistrându-se procente mai mari în cadrul notelor de final 4 și 5. Însă, diferența dintre femeile și bărbații care au acordat nota 1 este de 5%. Aceste diferențe sunt argumentate și de procentul mai mare al femeilor care au apelat la instituțiile publice abilitate atunci când s-au aflat în șomaj, spre deosebire de bărbați.

Din punct de vedere al gradului de implicare și de colaborare al instituțiilor publice cu persoanele șomere, atât femei, cât și bărbați,

punctajele obținute nu sunt unele foarte mari și nici favorabile. Ceea ce înseamnă că procesul de colaborare poate fi îmbunătățit semnificativ, instituțiile publice axându-se pe relația cu persoanele șomere și apoi pe relația cu angajatorii. Ar trebui să existe un cerc închis de colaborare între instituții publice (ca actori principali implicați în derularea programelor pentru reducerea șomajului) – șomerii (atât femei, cât și bărbați – ca grup țintă direct) – angajatorii (ca actori indirecți implicați în acest proces și facilitatori), căci ei se bucură, indirect de aceste programe, prin obținerea unor beneficii suplimentare și a forței de muncă indispensabilă lor.

Scalele de evaluare propuse diferă în funcție de complexitatea întrebărilor și de elementele care se regăsesc în cadrul acestora.

Ca recomandări pentru instituțiile publice privind colaborarea și implicarea acestora cu persoanele șomere, femeile au identificat: modificarea vârstei de pensionare, crearea unui program special pentru femeile care au copii cu vârste mici – deși acestea există reglementate în Codul Muncii nu sunt respectate de către angajatori, întărirea drepturilor angajaților, creșterea transparenței în rândul acestora și a obiectivității, creșterea gradului de implicare al acestor instituții în rezolvarea problemelor persoanelor șomere și combaterea șomajului la scară largă. În rândul bărbaților au fost identificate următoarele recomandări: micșorarea vârstei de pensionare, sancționarea angajaților care nu respectă legislația în vigoare privind drepturile angajaților, investirea în dezvoltarea unei piețe a muncii sigure, durabile, eficiente și obiective și combaterea conflictelor de interese atât din mediul public, cât și din mediul privat.

Recomandările specificate sunt și ele diferite în funcție de gen. Modificarea vârstei de pensionare fiind singura dintre recomandările comune celor două categorii. Recomandările făcute sunt adaptate la problemele specifice fiecărui gen în parte, la experiențele proprii privind calitatea de angajat, de șomer, dar și la calitatea de „cetățean", colaborator cu instituțiile publice din domeniu. Soluțiile recomandate sunt direct proporționale cu problemele de gen privind șomajul și cauzele șomajului, dar și cu modalitatea și frecvența de colaborare cu actorii publici care au ca atribuții remedierea acestei probleme sociale destul de actuale.

Analiza și interpretarea interviurilor

Gradul de colaborare cu instituțiile publice pentru revenirea pe piața muncii și pentru posibilitatea renunțării la șomaj este considerată ca fiind mult mai importantă în cadrul femeilor, mai ales când este vorba de apărarea drepturilor acestora.

> „Apelând la o instituție din domeniu pentru găsirea unui loc de muncă, după o perioadă de 6 luni de șomaj și încă 3 luni de femeie casnică, cu 2 copii, ambii de liceu în grijă și cu un singur salariu, cel al soțului, salariu fiind insuficient acoperirii celor necesare am fost la un interviu pentru un post de recepționeră pentru o clinică privată medicală… După o experiență de o oră în cadrul interviului, ușa s-a închis, eram mai multe doamne și domnișoare la interviu și ni s-a spus că postul este pentru recepționeră salon de masaj erotic. Cine acceptă poate să rămână, cine nu, se mai poate gândi. Oferta salarială era peste așteptări. Am ieșit imediat pe ușă alături de majoritatea doamnelor. Au rămas mai multe domnișoare, în schimb. M-am întors a doua zi la instituția respectivă să le spun experiența și că postul respectiv este unul fals, am făcut chiar și o plângere cu un număr de înregistrare, inclusiv la poliție, iar cei de la instituția respectivă mi-au spus următoarele: «dar nu o să merg eu în locul dvs. să mă asigur că este un interviu în regulă sau nu. Bine că ați plecat! Ce am putea face?» După ce le-am sugerat un control, închiderea firmei respective, amendă pentru un anunț fals și altele au spus că nu este de competența lor și să dau respectiva firmă în judecată dacă am timp și bani de așa ceva… cel mai tragic mi s-a părut faptul că erau fete de vârstă cu fata mea și mai mari care au rămas" (T. M., 47 de ani, secretară).

Tot femeile sunt cele care consideră că datorită neimplicării și necolaborării adecvate a instituțiilor publice responsabile (ANOFM și AJOFM) cu persoanele șomere există un șomaj atât de mare și atâtea neconcordanțe pe piața muncii, discrepanțe și încălcări de legislație:

> „Ajunsă la o instituție din domeniu pentru căutarea unui loc de muncă, după o perioadă de 4 ani de concediu de îngrijire și creștere copil, după ce compania la care lucram s-a închis mi-au spus că am o pregătire mult prea mare pentru posturile lor și că la câte cursuri am și studii superioare de lungă durată la vârsta de 36 de ani sigur sunt în stare să îmi găsesc ceva singură și să îi las pe alții care nu sunt atât de pregătiți să obțină posturile pe care le au disponibile (G. Ș., 37 de ani, economist).

Multe dintre femei au afirmat că după perioada de îngrijire și creștere copii au fost acceptate la fostul loc de muncă doar perioada maximă de 6 luni după care au fost concediate pe motiv că au rămas în urmă cu tehnologia, programele, nu erau disponibile în weekend-uri, la orele suplimentare, în pauză trebuiau să plece din cadrul firmei pentru a lua copiii de la grădiniță sau de la școală, lucru neagreat de către angajatori:

> „Am fost dată afară pe motiv că nu pot veni într-o sâmbătă la lucru, copilul fiind singur acasă și neavând cu cine să îl las. Am făcut plângere la instituțiile din domeniu chiar și la poliție. De la una dintre ele am primit răspuns în termen de 15 zile că nu intră în atribuțiile lor să soluționeze acest conflict, dar nu mi-au oferit îndrumare către o altă instituție cu abilități în domeniu. Poliția mi-a spus să îi dau în judecată și să mă pregătesc cu bani mulți că sigur vor câștiga la ce legi avem…!" (L. C., 38 de ani, șomeră).

Femeile consideră piața muncii mult prea flexibilă, nestatornică, pretențioasă, care nu mai pune accent pe valori și doar pe profit, pe acel profit indiferent de modalitățile în care este obținut:

> „La două dintre locurile de muncă mă simțeam tratată ca un robot nu ca om. Indiferent de ceea ce făceam trebuia să aducem clienți. Nu conta că îi mințim pe clienți, furăm, că îi punem să semneze contracte fără să le citească sau că ascundem ceva printre acele rânduri din contracte. Nu conta că îi stresam până ziceau ei gata semnez sau că îi deranjam în weekend-uri, de sărbători, că mergeam peste ei la domiciliu. Eram puși să aflăm chiar la ce școală învață copii lor și să mergem după programul orelor pentru a ne întâlni cu părinții, întâmplător și să aducem în discuție contractul despre care m-ai discutasem. Nu contau mijloacele, ci scopul final – obținerea profitului" (A. A., 40 de ani, consultant financiar).

Mai multe femei care au lucrat în cadrul asigurărilor, serviciilor financiare sau în domeniul bancar au declarat lucruri asemănătoare.

> „Se crea o ură intenționată și o competiție nelegitimă între noi, angajații, doar pentru a crește competitivitatea și a demonstra că noi suntem cei mai buni. Nu ne erau luate în calcul principiile, valorile. Nu exista așa ceva… nu mai eram oameni, doar marionete… după ce compania a plecat din România, reintegrarea pe piața muncii a venit foarte greu. Am apelat și la câteva programe destinate femeilor casnice și șomere, am urmat câteva cursuri profesionale în urma cărora ne-au fost promise locuri de muncă, dar degeaba. Tot prin cunoștințe am găsit ceva. Un an de zile mergeam aproape săptămânal la instituțiile din domeniu și mă înscriam la toate cursurile pe unde puteam" (G. T., 42 de ani, ofițer bancar).

> „Colaborarea cu instituțiile publice care ar trebui să reducă șomajul trebuie redresată urgent, astfel, nu vor mai avea pentru cine face treabă. O să își piardă «clienții» și nu o să mai aibă un obiectiv de îndeplinit. Ca șomer nu aș mai apela la aceste instituții. Informațiile nu sunt transparente, nici oferite la timp și nici obiective" (N. A., 50 de ani, operator monitorizare).

Pe de altă parte, bărbații se împart în două categorii din acest punct de vedere. Cei care

au reușit să se reintegreze pe piața muncii prin intermediul instituțiilor publice cu atribuții în domeniu (ANOFM și AJOFM) și cei care au avut parte de o experiență neplăcută cu acestea.

Din perspectiva bărbaților, cel mai dificil moment privind angajabilitatea este reintegrarea pe piața muncii după un timp îndelungat de șomaj.

> „Angajatorii mă refuzau deoarece aveam o perioadă prea mare de întrerupere, aproximativ un an. Deși treceam toate probele și interviurile și îmi știam și făceam bine meseria, la fiecare interviu eram întrebat de ce am avut o perioadă așa mare de întrerupere. Simțeam că dădeam de bănuit deși nu aveam cu ce… mă simțeam discriminat și simțeam că niciun răspuns nu îi mulțumește, chiar dacă spuneam adevărul, chiar dacă inventam ceva mai favorabil" (E. G., 42 de ani, mecanic).

De asemenea, cei mai mulți dintre bărbați au afirmat că atât relația cu angajatorii, cât și cu instituțiile publice care au ca atribuții implementarea măsurilor pentru reducerea șomajului ar trebui să fie lipsită de interese, să fie mai obiectivă, transparentă și focusată către oameni, valori și principii statornice.

> „Eram refuzat de angajatori pentru că nu vin din partea cuiva. Când am făcut o reclamație unui potențial angajator pe motiv că nu respectă cerințele de angajare stipulate în regulamentul companiei și cer mită la angajare, mi-au spus că e compania lor și pot să facă ce vor. Atunci i-am întrebat… pot să și cauzeze alte prejudicii acestora? Pot să refuze încheierea de contracte de muncă pe motiv că e compania lor și ei nu lucrează cu contracte?… Mi s-a închis ușa" (I. I., 39 de ani, asistent manager).

Astfel de dezechilibre nu fac altceva decât să afecteze bunăstarea publică, economia națională, încrederea în instituțiile publice, în instituțiile de apărare națională, în angajatori și piața muncii. Dezechilibrele de acest gen conduc întotdeauna la o neimplicare a angajaților, la creșterea cerințelor din partea angajatorilor și scăderea implicării actorilor publici cu responsabilități în domeniu. Va fi foarte greu de regăsit echilibrul ulterior. Instituțiile vor trebui să depună un efort triplu – de câștigare a încrederii cetățenilor, respectiv a persoanelor șomere; de impunere în fața mediului privat și de redresare a relației cu acesta, dar și de regăsire a identității proprii.

În rândul bărbaților s-a constatat că aceștia au avut o colaborare mai bună cu instituțiile publice privind integrarea și reintegrarea lor pe piața muncii. Acest aspect se poate datora și faptului că mult mai puțini bărbați au apelat la instituțiile publice abilitate pentru găsirea unui loc de muncă.

> „Când am apelat la o instituție pentru găsirea unui loc de muncă, după o perioadă de șomaj și mai multe încercări eșuate, nu am fost primit tocmai cu brațele deschise, dar am găsit ceva în mai puțin de o lună. Nu era tocmai ceea ce am visat, dar și în momentul de față sunt tot acolo, după 4 ani, pe un post cu două poziții mai sus și cu o creștere salarială de trei ori mai mare față de salariul inițial. Asta spune ceva… cred!" (C. A., 43 de ani, manager adjunct).

> „O singură dată mi-am căutat de lucru prin intermediul instituțiilor publice din domeniu și am găsit. M-au înscris la un curs de formare în domeniul ales de mine, după ce am susținut un examen de practică și unul scris și în 20 de zile am fost angajat la locul în care am desfășurat practica" (M. N., 45 de ani, asistent bucătar).

Bărbații consideră că există un dezechilibru între cerințele lor și cele ale angajatorilor, la fel ca și femeile, numai că aceștia sunt de părere că dezechilibrele de acest gen le depășesc pe cele care țin de instituțiile publice.

> „Nu instituțiile publice sunt singurele vinovate. Și angajatorii dau naștere unei neîncrederi crescânde și unor controverse resimțite la nivel național prin neconcordanța între nevoile noastre ca oameni și cerințele lor de la noi – în calitate de angajați" (P. V., 38 de ani, șomer).

Bărbații consideră, mai degrabă, că instituțiile publice se fac vinovate că nu iau măsuri

mai drastice pentru nerespectarea drepturilor angajaților de către angajatori. Și că relația acestora cu persoanele șomere este influențată și de mediul privat nu doar de cel public.

> „Dacă angajatorii ar fi sancționați pe măsură pentru faptul că nu tratează angajații ca oameni, că nu respectă prevederile legale și pe cele stabilite în Regulament s-ar întări și relația acestora cu noi, persoanele șomere, viitorii sau foștii șomeri" (V. C., 41 de ani, șomer).

> „Când îți cauți de lucru apelezi mai întâi la mediul privat, locurile libere făcute publice prin intermediul site-urilor din domeniu, anunțurilor din ziare etc. Abia după mai multe încercări eșuate și după o perioadă mai mare mergi mai departe, la instituțiile publice. Ceea ce înseamnă că mai întâi creezi o relație cu mediul privat – ca potențial angajator și abia apoi cu mediul public și instituțiile publice din domeniu" (M. T., 45 de ani, jurist).

În cadrul celor două categorii se observă că experiențele avute în calitate de șomer, experiențele privind colaborarea cu instituțiile publice, dar și cauzele șomajului sunt diferite în funcție de gen. Diferențele de opinie nu sunt majore, dar prezintă diferențe de substrat, diferențe care nu pot fi trecute cu vederea.

Se constată că bărbații au avut o colaborare mai bună cu instituțiile publice privind integrarea sau reintegrarea lor pe piața muncii decât femeile. De asemenea, femeile au o părere mai proastă decât bărbații privind implicarea instituțiilor publice în combaterea șomajului și colaborarea cu acestea. Acest fapt se datorează și experiențelor acestora mai neplăcute decât cele din cadrul bărbaților.

Instrument de calcul privind relația instituțiilor publice cu persoanele șomere

În cele ce urmează voi propune un instrument de calcul pentru a identifica gradul de implicare al instituțiilor publice și de colaborare cu persoanele șomere, din perspectiva acestora. Instrumentul are la bază identificarea a 15 categorii esențiale pentru persoanele șomere, identificate în urma aplicării chestionarelor și a desfășurării interviurilor. Aceasta presupune acordarea unui punctaj de la 1 la 10 pentru fiecare categorie în parte, 1 fiind cel mai mic punctaj iar 10 cel mai mare. La final se vor aduna punctajele obținute pentru fiecare categorie și se va împărți la 15, numărul total de categorii identificate.

Instrumentul propus se aplică în mod distinct, în funcție de gen. Acest lucru permite o analiză a gradului de implicare și colaborare al instituțiilor publice cu persoanele șomere, în funcție de gen. În urma obținerii punctajului pentru bărbați și femei se pot lua măsuri specifice fiecărui grup în parte. Având în vedere că răspunsul în fața șomajului și cauzele șomajului sunt diferite în funcție de gen, după cum s-a identificat în urma aplicării chestionarelor, integrarea și reintegrarea pe piața muncii a persoanelor șomere necesită măsuri specifice, adaptate nevoilor, cerințelor și problemelor fiecărui gen în parte.

La final se va calcula și un punctaj general. În funcție de punctajul obținut sunt propuse, în mod succint, câteva măsuri pentru viitor. Acest instrument poate fi aplicat, în mod frecvent, de către instituțiile publice, din orice domeniu, pentru autoevaluarea colaborării cu grupul țintă direct căruia i se adresează și pentru a identifica măsurile care trebuie avute în vedere pentru îmbunătățirea relației dintre mediul public și cetățeni. Categoriile propuse pot fi adaptate în funcție de domeniul de intervenție al instituțiilor publice. Acest instrument poate fi aplicat fie la general, fie în funcție de gen, dacă activitatea acestora permite și recomandă acest lucru. Categoriile propuse și instrumentul de calcul sunt explicate în cadrul tabelelor de mai jos. Aceste categorii au fost notate de toate persoanele asupra cărora s-a aplicat chestionarul, cât și de persoanele intervievate, făcându-se o medie pentru fiecare categorie în parte. Categoriile propuse au primit un punctaj de la 570 de persoane. Acest instrument

poate fi aplicat de către instituțiile publice la
o scară și mai largă.

Tabel 3: Instrument de calcul privind relația dintre instituțiile publice și persoanele șomere

Nr. crt.	Categoria	Femei	Bărbați
1	Implicarea instituțiilor publice în integrarea persoanelor șomere pe piața muncii	4	6
2	Procesul de comunicare din partea instituțiilor publice	3	5
3	Transparența instituțiilor publice în procesul de integrare pe piața muncii a persoanelor șomere	3	4
4	Colaborarea instituțiilor publice cu mediul privat	5	7
5	Colaborarea instituțiilor publice cu persoanele șomere	5	7
6	Modul de implementare al programelor pentru reducerea șomajului	6	8
7	Respectarea obiectivelor privind integrarea persoanelor șomere pe piața muncii	3	6
8	Eficacitatea privind atingerea obiectivelor din domeniul integrării pe piața muncii a persoanelor șomere	2	5
9	Obiectivitatea în procesul de integrare pe piața muncii a persoanelor șomere	6	8
10	Legislația din domeniul muncii	9	8
11	Transparența privind legislația din domeniu	8	9
12	Respectarea legislației din domeniu	4	6
13	Sancțiunile aplicate angajatorilor pentru încălcarea drepturilor angajaților	6	5
14	Ajutor financiar acordat persoanelor șomere	2	5
15	Gradul de dificultate privind modalitatea de înregistrare ca șomer	8	9

Tabel 4: Punctajul și media obținute de către instituțiile publice privind relația cu persoanele șomere

Punctaj	Femei	Bărbați
Punctaj total în funcție de gen (P.T.G.) = C1 + C2 + C3 + C4 + … + C15	74	98
Media totală în funcție de gen (M.T.G.) = P.T.G./15	4,93	6,53
Punctaj Total (P.T.) = (P.T.f + P.T.b.)/2	86	
Media Totală (M.T.) = P.T./15	5,73	

P.T.G. = Punctaj total în funcție de gen

C1, C2, C3, C4,…, C15 = Categoria (cele 15 categorii propuse)

M.T.G. = Media totală în funcție de gen

P.T. = Punctaj Total

P.T.f. = Punctaj Total femei

P.T.b. = Punctaj Total bărbați

M.T. = Media totală

După calcularea punctajului total în funcție de gen și a punctajului total, conform formulelor explicate în cadrul tabelului anterior, se are în vedere și calcularea mediei totale în funcție de gen și a mediei totale generale. Identificarea celor două medii permit evidențierea clară a notei finale acordate instituțiilor publice (ANOFM și AJOFM) pentru implicarea lor în rezolvarea problemelor grupului țintă direct, în acest caz, persoanele șomere, și relația lor cu acesta.

Atât punctajul total în funcție de gen, cât și punctajul total general care se poate obține este minim 15, în cazul în care fiecare categorie este notată cu 1 și maxim 150, în cazul în care fiecare categorie este notată cu 10. În funcție de punctajul obținut și de media obținută propun următoarele măsuri:

Tabel 5: Recomandări propuse

Punctaj obținut	**Media obținută (cu aproximare)**	**Propuneri măsuri**
15–56	1–3,6	Punctaj și medie foarte slabe – necesită luarea de măsuri urgente și imediate pentru îmbunătățirea relației dintre instituțiile publice și persoanele șomere (grupul țintă direct).
56–96	3,7–6,4	Punctaj și medie slabe – necesită măsuri de îmbunătățire pe viitor, urmărirea frecventă a rezultatelor acestora și creșterea colaborării cu persoanele șomere.
97–137	6,5–9,1	Punctaj și medie bune – necesită îmbunătățirea relației dintre instituțiile publice și persoanele șomere (grupul țintă) doar parțială și pe viitor și urmărirea rezultatelor acestora ocazională.
138–150	9,2–10	Punctaj și medie foarte bune – se recomandă menținerea relației actuale dintre instituțiile publice și persoanele șomere (grupul țintă direct) și păstrarea rezultatelor la aceleași standarde.

Analizând punctajul și media obținute în funcție de gen se observă o diferență majoră. Instituțiile publice din domeniul muncii (ANOFM și AJOFM) au obținut punctajul de 98 din 150 privind implicarea și colaborarea lor cu persoanele șomere de sex masculin, cu 24 de puncte mai mult decât în cazul femeilor. De asemenea, media obținută în funcție de punctajul acordat de bărbați este și ea mai mare cu 1,6 puncte. Punctajul total pentru ambele categorii de gen obținut de către aceste instituții este de 86, iar media de 5,75, ambele fiind ușor trecute peste jumătatea punctajului maxim care se putea obține.

Important de menționat este faptul că, potrivit punctajului și mediei obținute pentru fiecare gen în parte, din punct de vedere al gradului de implicare în rezolvarea problemelor persoanelor șomere și al colaborării cu acestea, instituțiile publice se încadrează în două categorii distincte. Astfel, potrivit punctajului acordat de către bărbați și a mediei obținute în urma acestui gen, instituțiile publice se încadrează în cea de-a treia categorie a clasificării punctajului, cea care corespunde unui punctaj și medii bune. Astfel, raportat la opinia bărbaților, instituțiile publice trebuie să ia măsuri de îmbunătățire a relației cu persoanele șomere (grupul țintă) doar într-un mod parțial și pe viitor și trebuie să aibă în vedere urmărirea rezultatelor acestora doar ocazională. În rândul femeilor lucrurile stau distinct. Potrivit punctajului acordat de acestea și a mediei obținute în rândul lor, instituțiile publice din domeniul muncii (ANOFM și AJOFM) se încadrează în cea de-a doua categorie, cea care corespunde unui punctaj și medii slabe. Conform opiniei acestui gen, instituțiile publice trebuie să ia măsuri de îmbunătățire pe viitor pentru îmbunătățirea relației dintre acestea și persoanele șomere de sex feminin și să aibă în vedere urmărirea

frecventă a rezultatelor acestora și creșterea colaborării cu persoanele șomere.

Raportat la punctajul total obținut pentru ambele categorii de gen și la media totală generală obținută, instituțiile publice cu atribuții în implementarea programelor pentru reducerea șomajului (ANOFM și AJOFM) și celelalte instituții colaboratoare se încadrează tot în cea de-a doua categorie, din punct de vedere al colaborării lor cu persoanele șomere – cele care alcătuiesc grupul țintă direct, dar și din punct de vedere al implicării lor în rezolvarea problemelor acestora.

Se observă, în cele din urmă că gradul de implicare al instituțiilor publice privind rezolvarea problemelor persoanelor șomere și colaborarea cu acestea este diferită în funcție de gen și percepută într-o manieră diferită de către bărbați și femei. Această concluzie reiese din cadrul celor trei instrumente folosite în cercetarea de față: chestionarul, ghidul de interviu și instrumentul de calcul propus. Din acest punct de vedere, instituțiile publice ar trebui să ia măsuri pentru îmbunătățirea acestor aspecte raportate la fiecare gen în parte. Măsurile luate trebuie să cuprindă instrumente generale de îmbunătățire a colaborării cu persoanele șomere: adresate atât femeilor, cât și bărbaților, dar și măsuri specifice, în funcție de gen – acestea ar trebui să țină cont de cauzele șomajului care sunt diferite în funcție de gen, după cum am văzut, de nevoile și cerințele specifice reintegrării pe piața muncii a fiecărui gen în parte, de recomandările venite din partea fiecărei categorii de persoane: femei sau bărbați.

Atât cerințele, cât și recomandările pentru instituțiile publice au la bază experiențe diferite în funcție de gen, o colaborare anterioară cu acestea care a avut rezultate diferite pentru fiecare categorie în parte și chiar pentru fiecare persoană în parte, dar și nevoi specifice fiecărui gen raportate la reintegrarea pe piața muncii și la piața muncii – pe ansamblu. În relația lor cu persoanele șomere instituțiile publice din acest domeniu trebuie să țintă cont de toate aceste aspecte, de diferențele de gen, de diferențele privind cauzele șomajului în funcție de gen, dar și de cerințele și nevoile specifice acestora. Măsurile, programele și politicile care vizează îmbunătățirea relației mediului public cu cetățenii trebuie să aibă în vedere diferențele identificate pentru înregistrarea rezultatelor dorite, atingerii scopului și a obiectivelor propuse, dar, mai ales, remedierea unei probleme sociale care prezintă conotații diferite în funcție de cele două categorii de gen.

Concluzii

Prezentul articol a avut la bază propunerea unui instrument de calcul privind gradul de colaborare și relaționare al instituțiilor publice din domeniul reducerii șomajului cu persoanele șomere. Rezultatele acestuia au fost interpretate, în mod distinct, în funcție de gen. Un alt obiectiv al articolului a fost și analiza relației dintre aceste instituții publice și grupul țintă direct, în funcție de gen, pe baza aplicării unui chestionar și a interpretării rezultatelor obținute în urma interviurilor desfășurate.

O constatare importantă care se poate face este aceea că mai multe femei au apelat la instituțiile publice responsabile pentru găsirea unui loc de muncă decât bărbații. Și tot mai multe femei, cu 25% mai multe decât bărbații, cunosc programe și politici pentru reducerea șomajului în rândul adulților. Cu toate acestea, mai multe femei decât bărbați au trăit experiențe mai neplăcute în relația lor cu instituțiile publice pentru găsirea unui loc de muncă.

Important de observat este și că bărbații sunt mult mai mulțumiți decât femeile de pachetul lor salarial. Fapt pentru care pot considera implicarea instituțiilor publice din domeniul muncii (ANOFM și AJOFM) ca fiind una mai mare în cadrul pieței muncii. Acest lucru nu se întâmplă și în cazul femeilor, deoarece în rândul lor se constată o nemulțumire mai mare privind pachetul

salarial, dar și o nemulțumire mai mare decât cea a bărbaților privind respectarea cerințelor și nevoilor acestora, mai ales dacă este vorba de perioada de creștere și îngrijire copil, de reintegrarea pe piața muncii după această perioadă sau de corelarea vieții profesionale cu cea de familie. O nemulțumire crescută se constată în rândul femeilor și din perspectiva nerespectării programului de lucru, cerințelor angajatorilor față de încălcarea acestuia, aspect care duce la încălcarea vieții familiale, mai ales în privința creșterii copiilor.

În rândul femeilor, cea mai importantă cauză a șomajului este cea care ține de perioada de creștere și îngrijire copil, dificultatea reintegrării pe piața muncii după această perioadă și readaptarea la locul de muncă după această perioadă.

Însă, în cadrul ambelor categorii de gen, micșorarea vârstei de pensionare este o recomandare de bază pentru instituțiile publice din domeniu. În timp ce femeile pun accent, în cadrul recomandărilor, pe adaptarea legislației de către instituțiile publice la nevoile acestora în calitate și de mame și creșterea implicării acestora în relația cu șomerii, bărbații vizează mai mult combaterea conflictelor de interese care îngreunează colaborarea atât cu mediul privat, cât și cu instituțiile publice, creșterea sancțiunilor pentru angajatori și trasarea și respectarea unor principii și valori de bază pentru piața muncii. Și în acest caz se constată că părerile sunt diferite în funcție de gen, de nevoile acestuia, de experiențe, cerințe, și, mai ales, așteptări. Acestea din urmă sunt diferite și dictate de fiecare gen în parte.

În cadrul cercetării desfășurate se pot identifica și anumite limitări, printre care: eșantionul ar fi putut fi alcătuit dintr-un număr mai mare de persoane și întins pe o scară mai largă, la nivel național. Însă acest aspect ar fi presupus o perioadă mult mai mare de aplicare a metodelor propuse. În cadrul eșantionul ar fi putut fi incluse și instituțiile publice vizate pentru efectuarea unei comparații, dar acest aspect ar fi putut afecta gradul de obiectivitate și sinceritate al persoanelor chestionate și intervievate.

Acest studiu aduce o contribuție în cadrul instituțiilor publice, prin propunerea instrumentului de calcul privind gradul de colaborare și relaționare dintre acestea și grupul țintă direct al acestora, categoriile vizate care alcătuiesc respectivul instrument de calcul putând fi adaptate diverselor domenii publice. Acest instrument propus poate fi folosit atât de instituțiile publice pentru desfășurarea unei autoevaluări în domeniu, cât și de alți autori, cercetători, specialiști în domeniu. Studiul realizat prezintă o posibilă arie de dezvoltare fie prin extinderea acestuia la o scară mai mare, chiar și la nivel național, fie prin extinderea lui către alte domenii și teme de interes.

Bibliografie

Cleveland, G., Gunderson, M. și Hyatt, D. (1996) Child care costs and the employment decision of women: Canadian evidence. *Canadian Journal of Economics,* 29, 140–149.

Da Costa Barreto, M., Ryan, M. K. și Schmitt, M. T. (2009) *The Glass Ceiling in the 21st Century: Understanding Barriers to Gender Equality.* California: American Psychological Association.

Dima, L. (2012) *Relații de muncă și industriale în Uniunea Europeană.* București: C. H. Beck.

Dobre, M. și Ailenei, D. (2010) Motivații comportamentale ale discriminării de gen pe piața muncii din România. *Economie teoretică și aplicată,* XVII.

Enescu, A.-L. (2012) *Timpul de muncă și de odihnă în dreptul național și în dreptul Uniunii Europene.* București: C.H. Beck.

Gaddis, I. și Klasen, S. (2014) Economic development, structural change, and women's labor force participation: A reexamination of the feminization U hypothesis. *Journal of Population Economics,* 27, 645–679.

Greenwood, J., Seshadri, A. și Yorukoglu, M. (2005) Engines of liberation. The Review of Economic Studies, 72, 120–133.

Hon, L. C. și Grunig, J. E. (1999) *Guidelines for Measuring Relationships in Public Relations.* Institute for Public Relations.

Institutul Național de Statistică (2017) *Forța de muncă în România: ocupare și șomaj.*

Jaba, E. (1979) *Forța de muncă a femeii din zona Iași, 1950–1975.* Studiu de Statistică Socială. Universitatea Alexandru Ioan Cuza, Iași.

Jaumotte, F. (2003) *Female labour force participation: Past trends and main determinants in OECD Countries.* OECD Publication, Working Papers, 376.

Ledingham, J. A. și Bruning, S. D. (1998) Relationship Management in Public Relations: Dimensions of an Organization-Public Relationship. *Public Relations Review,* 24.

Lehrer, E. și Nerlove, M. (1986) Female labor force behaviour and fertility in the United States. *Annual Review of Sociology,* 12.

Mincer, J. (1963) *Opportunity costs and income effects.* Stanford, CA: Stanford University Press.

Popescu, L. G. (2007) *Comunicarea în administrația publică,* ediția a doua revizuită și adăugită. București: Economică.

Șandor, S. H. R. (2004) Satisfacția clienților administrației publice. *Revista Transilvania de Științe Administrative,* 1.

Smith, M. (2012) Social regulation of the gender pay gap in the EU. *European Journal of Social Relations,* 18, 4, 375–392.

Stolzenberg, R. și Waite, L. (1977) Age, fertility expectations and plans for employment. *American Sociological Review,* 42, 771–780.

Tam, H. (2011) U-shaped female labor participation with economic development: Some panel data evidence. *Economics Letters,* 110, 2.

Theaker, A. (2008) *The Public Relations Handbook,* Third Edition. Routledge: London and New York.

Zlate, M. (2004) *Tratat de psihologie organizațional-managerială.* București: Polirom.

Zamfir, E. și Zamfir, C. (2005) *Situația femeii în România.* București: Expert.

Elemente de infrastructură edilitară și condiții de locuire în România, în intervalul 2008–2016

Mariana Stanciu*
Cristina Humă**
Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română

Abstract: The quality of housing is still a topic of great interest among the Romanian population because there is much to be done in this chapter in order to talk about real welfare at the level of the majority. Our study is centered on the analyzing of the main indicators regarding the critical points of having a house in our country and the results of the rehabilitation actions carried out on a large scale during the last decade. There are also presented some indicators regarding the latest developments in urban/rural areas and housing conditions in Romania, between 2008 and 2016 (during the first decade after Romania's integration into the European Union). Statistical data come from national institutions (NIS, TEMPO database), or from international ones (Eurostat). The article discusses some aspects of public policies with impact on the endowment with technical infrastructure, of urban and rural settlements in our country, knowing that by the presence and quality of some public utility supply networks, depend the living conditions of the population, the development of public services, and last but not least the improvement of environmental conditions. Also, even the presence/absence of some public elements of infrastructure can decisively influence the maintaining public health, hygiene and comfort of the housing, as well as that of the community life as a whole. Access to such utilities may be the subject of indicators of the quality of housing, the quality of life of the population, but also of general development at community level. As a result, such a type of access generates a distinct field of interest for the current development of the policies at regional and national level.

Keywords: *development regions; urban infrastructure; housing endowment.*

Cuvinte-cheie: *regiuni de dezvoltare; infrastructură urbană; dotare a locuințelor.*

Introducere

Studiul prezintă dinamica unor indicatori relevanți ai locuirii în România, în perioada 2008–2016, respectiv în deceniul de după aderarea țării noastre la Uniunea Europeană (anul 2007). În sensul celor menționate în titlu, avem în vedere o serie de indicatori, cum sunt cei privind accesul populației la infrastructura tehnico-edilitară, populația după dotarea utilitară a locuințelor, populația cu probleme ale condițiilor de locuit, dotarea cu instalații utilitare a locuințelor construite în perioada 2008–2016 în România, costurile locuirii, rata de supraaglomerare a locuinței și populația cu probleme de locuire și risc de sărăcie. Analiza a fost făcută la nivel național, iar în funcție de disponibilitatea datelor, la nivel regional și județean, pe medii de rezidență, precum și prin compararea cu celelalte state ale UE. De asemenea trebuie menționat faptul că studiul face o prezentare a condițiilor de locuit a comunităților urbane

* Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română, Calea 13 Septembrie 13, sector 5, București. E-mail: mariana3stanciu@gmail.com.
** Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română, Calea 13 Septembrie 13, sector 5, București. E-mail: cristinhum@gmail.com.

și rurale din țara noastră, precum și a programelor naționale actuale de dezvoltare a infrastructurii tehnico-edilitare, inițiate de diferite instituții centrale.

Lucrarea a pornit de la ideea că la peste un deceniu de la aderarea la Uniunea Europeană a României se mențin încă disparități semnificative în ceea ce privește condițiile de locuit și dotarea cu elemente de infrastructură edilitară la nivel național (regional și județean), precum și între țara noastră și celelalte state membre ale Uniunii, în pofida măsurilor și a programelor naționale inițiate în domeniu. Realizarea demersul de cercetare a presupus, pe lângă, analiza dinamicii unor indicatori ai locuirii la nivel național, în perioada 2008–2016, și analiza comparativă cu țările din Uniunea Europeană.

În elaborarea studiului s-au utilizat date ale Institutului Național de Statistică – înregistrări statistice din Anuarele Statistice ale României din anii 2009, 2010, 2016 și 2017, precum și din baza de date Tempo-online –, date și informații ale altor instituții precum Ministerul Dezvoltării Regionale și Administrației Publice/Ministerul Dezvoltării Regionale și Administrației Publice și Fondurilor Europene și Administrația Fondului pentru Mediu, precum și date internaționale ale Eurostat.

Lucrarea este structurată pe mai multe secțiuni, după cum urmează: „Introducere", „Programe actuale de dezvoltare a infrastructurii comunităților urbane și rurale din România", „Accesul la infrastructura tehnico-edilitară", „Situația locuirii și dotarea locuințelor cu instalații utilitare a locuințelor construite în perioada 2008–2016 în România" și „Concluzii". Secțiunea „Programe actuale de dezvoltare a infrastructurii comunităților urbane și rurale din România" menționează principalele programe inițiate la nivel național după aderarea țării noastre la Uniunea Europeană pentru îmbunătățirea condițiilor de locuit, a calității mediului și asigurarea de servicii publice în localități. Celelalte secțiuni sunt axate pe analiza unor indicatori, în dinamica lor – 2008–2016, și pe analiza comparativă cu statele membre ale Uniunii.

Programe actuale de dezvoltare a infrastructurii comunităților urbane și rurale din România

Creșterea calității vieții prin dezvoltarea infrastructurii tehnico-edilitare și a serviciilor publice în vederea asigurării unor spații urbane și rurale de bună calitate, atractive și incluzive SOCIAL constituie un obiectiv al „Strategiei de dezvoltare teritorială a României. România policentrică 2035. Coeziune și competitivitate teritorială, dezvoltare și șanse egale pentru oameni" (Ministerul Dezvoltării Regionale și Administației Publice, MDRAP, 2016, 139).

Dezvoltarea rețelelor de alimentare cu apă potabilă, canalizare, tratare și epurare a apelor uzate în localități a reprezentat și un angajament asumat de țara noastră prin Tratatul de Aderare la Uniunea Europeană la Capitolul 22 „Mediu" și respectarea legislației comunitare în domeniu (de exemplu, prevederile Directivei nr. 91/271/EEC privind epurarea apelor uzate urbane sau ale Directivei nr. 98/83/EC privind calitatea apei destinate consumului uman). Obiectivul respectiv a fost concretizat prin inițierea de programe naționale pentru dezvoltare edilitară ce s-au instituit ca surse de finanțare pentru rețelele de infrastructură la nivel local, iar beneficiarii lor au fost unitățile administrativ teritoriale – municipii, orașe și comune.

În cadrul unor asemenea programe menționăm: Programul Național de Dezvoltare a Infrastructurii (aprobat prin OUG 105/2010), care a fost lansat de MDRAP, în anul 2011, cu scopul de a îmbunătăți condițiile de locuire din țara noastră, în cadrul lui fiind dezvoltate pe linia semnalată sub-programele Sistem de canalizare și epurare a apelor uzate și Alimentare cu apă a localităților (MDRAP, f.a.); Programul Național de Dezvoltare Locală (PNDL) (aprobat prin OUG 208/2013, modificată prin OUG 6/2017), coordonat de MDRAP începând din anul 2013, care urmărește asigurarea unui set minim de servicii publice în fiecare localitate, în mai multe domenii, între care se află și apă-canalizare, energie termică și electrică și locuire (MDRAP, f.a.)

(programul include toate programele de dezvoltare a infrastructurii locale existente până în anul 2012 în țara noastră). PNDL, care reprezintă principala sursă de finanțare pentru infrastructura locală, a susținut – între 2013 și 2019 – 1.629 de obiective de investiții în domeniile alimentare cu apă și canalizare (proiecte integrate) și canalizare, dintre acestea fiind finalizate 848, adică 51,6%, după cum rezultă din documentul „Programul Național de Dezvoltare Locală. Situația la data de 15 octombrie 2018" (MDRAP, 2018); Programul vizând protecția resurselor de apă, sisteme integrate de alimentare cu apă, stații de tratare, canalizare și stații de epurare, finanțat de Administrația Fondului pentru Mediu (AFM), urmărește, de asemenea, dezvoltarea infrastructurii edilitare în localități. Prin acest program, conform datelor AFM, în perioada 2011–2017 au fost aprobate 257 de proiecte și tot în aceeași perioadă au fost finalizate 99 de proiecte, potrivit calculelor noastre pe baza evidenței anuale a datelor conținute de site-ul instituției (AFM, 2008–2017).

Accesul la infrastructura tehnico-edilitară

Dotarea tehnico-edilitară a așezărilor umane cu rețele, cum sunt cele de alimentare cu apă potabilă, de canalizare, de distribuție a gazelor naturale etc., constituie o condiție de bază pentru locuirea adecvată a populației și pentru o dezvoltare economică durabilă.

Accesul la utilitățile publice – alimentare cu apă potabilă, canalizare, electricitate etc. – prezintă interes atât pentru specialiști și decidenți din domeniul locuirii și ai dezvoltării urbane, cât și pentru specialiști din domeniul academic. Astfel, indicatori precum dotarea cu instalații de apă potabilă, canalizare etc. sunt abordați în literatura de specialitate din țara noastră în lucrări privind problematica locuirii și a urbanismului. Dintre acestea menționăm „România și politica ei de locuire în contextul Europei de Est și al Uniunii Europene" (Dan, 1999), studiul „Accesul la utilități publice în România" (Voicu și Voicu, 2005) și studiul „O analiză a profilului urban al orașelor mici din România. Studiul de caz: orașele mici din județul Suceava" (Humă, 2016).

La nivel național, rețelele de infrastructură tehnico-edilitară s-au extins, în perioada 2008–2016, rețeaua de distribuție a apei potabile înregistrând o creștere de 28,7%, cea de canalizare de 40,7% și cea de gaze naturale de 19,5% (tabel 1).

Tabel 1: Lungimea rețelelor de distribuție a apei potabile, de canalizare și de distribuție a gazelor naturale în România, 2008–2016

Rețea de:	**2008**	**2016**	**2008–2016 (%)**
Distribuție a apei potabile, km	56.809	79.677,6	28,7
Canalizare, km	20.364	34.353,4	40,7
Gaze naturale, km	31.927	39.668,8	19,5

Sursa: INS, 2010, 2018, prelucrare date statistice

Numărul localităților (municipii, orașe și comune) conectate la sistemele publice de infrastructură edilitară a crescut în perioada menționată astfel: cele cu rețea de alimentare cu apă potabilă cu 15,3%, cele cu canalizare cu 35,8%, iar cele cu rețea de distribuție a gazelor naturale cu 10,7% (tabel 2).

Tabel 2: Numărul de localități[1] din România cu rețele de apă potabilă, instalații de canalizare publică, de distribuție a gazelor naturale și a energiei termice, 2008–2016

Localități cu instalații de	2008	2016	2008–2016	
	Număr	Număr	Număr	%
Alimentare cu apă potabilă, din care:	2.123	2.506	383	15,3
municipii și orașe	317	317	0	0
comune	1.806	2.189	383	15,3
Canalizare publică, din care:	760	1.184	424	35,8
municipii și orașe	309	313	4	0,3
comune	451	871	420	35,5
Distribuire gaze naturale, din care:	815	913	98	10,7
municipii și orașe	232	245	13	1,4
comune	583	668	85	9,3
Distribuire energie termică, din care	121	74	−47	−38,8
municipii și orașe:	109	65	−44	−36,3
comune	12	9	−3	−2,5

Notă: [1]localități = municipii, orașe și comune.

Sursa: INS, Tempo-online, 2008, 2016, prelucrare date statistice

În aceeași perioadă, unele localități au renunțat la unele elemente de dotare tehnico-edilitară, precum sistemul de distribuire a energiei termice, numărul așezărilor umane ce mai dețin asemenea sisteme diminuându-se cu 38,8%. Această situație se explică prin costurile ridicate de mentenanță a instalațiior și centralelor termice respective, precum și prin posibilitățile financiare reduse ale populației de a plăti odată cu serviciul de furnizare a energiei pentru încălzire, inclusiv pierderile energetice de slab randament.

Din analiza datelor privind infrastructura de apă potabilă, rețelele de canalizare și rețelele de distribuție a gzelor naturale, pe medii de rezidență, rezultă că în perioada 2008–2016, în mediul rural, unde nivelul de dotare cu asemenea rețele era mult mai redus, înzestrarea cu asemenea rețele, a înregistrat cele mai importante creșteri: numărul localităților cu rețea de apă potabilă a crescut cu 15,3% în mediul rural, comparativ cu mediul urban, unde nu s-au înregistrat modificări, numărul localităților rurale înzestrate cu rețele de canalizare crescând cu 35,8% față de 0,3% în mediul urban, iar al celorînzestrate cu instalații de gaze naturale crescând în rural cu 9,3% față de 1,4% în localitățile din mediul urban.

Cu toate aceste creșteri, din cauza nivelului redus de dotare, anterior perioadei analizate, există încă un număr însemnat de localități rurale (comune) care nu sunt conectate la rețeaua publică de apă potabilă și la cea de canalizare, ceea ce face să existe diferențe relativ mari între gradul de dotare edilitară din localitățile urbane și rurale. De exemplu, din cele 2.861 de localități rurale (comune) existente în anul 2016 (INS, 2017), 672 nu erau dotate cu sistem public de alimentare cu apă potabilă, iar 1 990 nu dețineau rețea de canalizare, în timp ce în mediul urban din cele 320 de localități (orașe și municipii), doar 3 nu dispuneau de

sistem public de alimentare cu apă potabilă, iar 7 nu aveau rețea de canalizare.

La nivel regional, numărul localităților cu rețea de distribuție a apei potabile, cu rețea de canalizare și de distribuție a gazelor naturale a crescut în intervalul 2008–2016, astfel: numărul de așezări umane cu rețea de apă potabilă a înregistrat o creștere cuprinsă între 5 – în Regiunea București-Ilfov și 88 de localități – în Regiunea Sud-Vest Oltenia, al celor cu canalizare publică o creștere între 6 localități – în Regiunea București-Ilfov și 94 de localități – în Regiunea Nord-Vest, iar al celor cu rețea de distribuire a gazelor naturale, o creștere între 2 localități – în Regiunea Vest și 26 de localități – în Regiunea Sud-Muntenia (Anexa 1, Anexa 2 și Anexa 3).

În ceea ce privește numărul așezărilor umane în care se distribuie energie termică în sistem centralizat, în perioada analizată, acesta a scăzut în cele 8 regiuni de dezvoltare cu valori care variază de la o singură localitate – în Regiunea București-Ilfov, la 13 localități – în Regiunea Sud-Muntenia (Anexa 4).O analiză mai detaliată a datelor statistice arată că există și așezări umane care nu mai consemnează elemente de infrastructură edilitară, cum sunt: sistem centralizat de distribuție a apei potabile (8 localități din două județe – Botoșani și Vrancea), rețea de canalizare publică (9 localități din 3 județe – Bacău, Botoșani și Brăila), rețea de distribuție a gazelor natural (4 localități din 4 județe – Hunedoara, Maramureș, Mureș și Neamț) și sisteme centralizate de furnizare de energie termică (47 de localități din 25 de județe – Argeș, Constanța, Teleorman etc.) (Anexa 1, Anexa 2, Anexa 3 și Anexa 4).

Analiza datelor privind *accesul populației din România la alimentarea cu apă potabilă* arată că, în anul 2016, 58% (12.853.110 persoane) (tabel 3) din populația țării era deservită de sistemul public, în timp ce 42% folosea apă din surse proprii. Față de anul 2008, numărul persoanelor care beneficiau de apă potabilă din rețeaua centralizată a crescut cu 5,3%.

Tabel 3: Dinamica populației deservite de sistemul public de alimentare cu apă, pe regiuni de dezvoltare și județe, în România, în anii 2008 și 2016

Regiuni de dezvoltare și județe	Număr locuitori în 2008	Nr. persoane deservite în 2008	% 2008	Număr locuitori în 2016	Nr. persoane deservite în 2016	% 2016	% 2008–2016
TOTAL	21.504.442	11.336.676	52,7	22.142.995	12.853.110	58,0	5,3
Regiunea București-Ilfov	2.248.026	1.727.078	76,8	2.500.729	1.880.278	75,2	-1,6
Regiunea Centru	2.523.510	1.450.470	57,5	2.560.384	1.708.029	66,7	9,2
Regiunea Nord-Est	3.719.102	1.341.998	36,1	3.924.954	1.500.331	38,2	2,1
Regiunea Nord-Vest	2.722.063	1.434.038	52,7	2.832.637	1.721.942	60,8	8,1
Regiunea Sud-Est	2.819.565	1.713.807	60,8	2.863.758	1.836.227	64,1	3,3
Regiunea Sud-Muntenia	3.284.525	1.594.334	48,5	3.249.927	1.828.891	56,3	7,7
Regiunea Sud-Vest Oltenia	2.262.274	924.059	40,8	2.198.718	1.065.988	48,5	7,7
Regiunea Vest	1.925.377	1.150.892	59,8	2.011.888	1.311.424	65,2	5,4
Alba	373.928	193.809	51,8	308.051	255.515	82,9	31,1
Arad	457.257	259.692	56,8	473.231	293.664	62,1	5,3
Argeș	643.762	387.326	60,2	644.522	411.867	63,9	3,7
Bacău	718.125	283.051	39,4	745.279	325.516	43,7	4,3
Bihor	593.431	292.808	49,3	618.453	352.811	57,0	7,7
Bistrița-Năsăud	316.787	138.241	43,6	329.070	167.672	51,0	7,3
Botoșani	451.199	154.556	34,3	454.664	145.366	32,0	-2,3
Brașov	596.642	415.368	69,6	631.165	492.104	78,0	8,4

Regiuni de dezvoltare și județe	Număr locuitori în 2008	Nr. persoane deservite în 2008	% 2008	Număr locuitori în 2016	Nr. persoane deservite în 2016	% 2016	% 2008–2016
Brăila	362.352	287.736	79,4	354.275	277.517	78,3	-1,1
Buzău	484.724	230.525	47,6	476.851	259.725	54,5	6,9
Caraș-Severin	325.269	137.156	42,2	326.609	171.914	52,6	10,4
Călărași	313.626	135.138	43,1	316.297	147.348	46,6	3,5
Cluj	691.989	521.813	75,4	723.031	616.732	85,3	9,9
Constanța	720.303	519.017	72,1	768.904	554.357	72,1	0,0
Covasna	222.978	82.157	36,8	228.361	107.342	47,0	10,2
Dâmbovița	530.849	188.609	35,5	527.442	336.216	63,7	28,2
Dolj	708.504	334.932	47,3	698.179	311.468	44,6	-2,7
Galați	611.590	347.973	56,9	629.989	386.179	61,3	4,4
Giurgiu	282.554	73.937	26,2	276.220	84.809	30,7	4,5
Gorj	378.871	133.891	35,3	364.950	199.531	54,7	19,4
Harghita	325.089	135.534	41,7	333.317	191.037	57,3	15,6
Hunedoara	468.318	302.064	64,5	467.675	327.358	70,0	5,5
Ialomița	288.725	140.694	48,7	292.565	151.931	51,9	3,2
Iași	826.552	374.960	45,4	923.354	432.590	46,8	1,5
Ilfov	304.045	27.078	8,9	399.316	141.308	35,4	26,5
Maramureș	511.828	221.774	43,3	524.871	240.473	45,8	2,5
Mehedinți	295.248	128.424	43,5	285.579	170.912	59,8	16,3
Municipiul București	1.943.981	1.700.000	87,4	2.101.413	1.738.970	82,8	-4,6
Mureș	581.267	322.067	55,4	595.171	344.104	57,8	2,4
Neamț	564.291	226.594	40,2	575.857	239.123	41,5	1,4
Olt	470.709	148.372	31,5	448.003	179.253	40,0	8,5
Prahova	817.632	570.948	69,8	806.137	582.939	72,3	2,5
Satu Mare	365.535	173.411	47,4	390.069	225.820	57,9	10,5
Sălaj	242.493	85.991	35,5	247.143	118.434	47,9	12,4
Sibiu	423.606	301.535	71,2	464.319	317.927	68,5	-2,7
Suceava	706.407	160.281	22,7	744.677	213.927	28,7	6,0
Teleorman	407.377	97.682	24,0	386.744	113.781	29,4	5,4
Timiș	674.533	451.980	67,0	744.373	518.488	69,7	2,7
Tulcea	249.022	149.573	60,1	243.275	156.780	64,4	4,3
Vaslui	452.528	142.556	31,5	481.123	143.809	29,9	-1,6
Vâlcea	408.942	178.440	43,6	402.007	204.824	51,0	7,4
Vrancea	391.574	178.983	45,7	390.464	201.669	51,6	5,9

Sursa: INS, Tempo-online, 2008, 2016, prelucrare date statistice

La nivel regional, în anul 2016, ponderea populației care dispunea de alimentare cu apă potabilă din rețeaua publică varia între 75,2% în Regiunea București-Ilfov și 38,2% în Regiunea Nord-Est. Comparativ cu anul 2008, accesul populației la sursa publică de furnizare a apei potabile a crescut destul de lent în regiunile de dezvoltare, cu excepția Regiunii București-Ilfov, cu valori cuprinse

între 2,1 și 9,2%. În acest domeniu există disparități teritoriale semnificative. Unele regiuni beneficiază de un acces mai ridicat față de valoarea medie înregistrată la nivelul țării (58%) – București-Ilfov (75,2%), Centru (66,7%), Vest (65,2%), Sud-Est (64,1%), Nord-Vest (60,8%) –, alte regiuni, cum sunt Sud-Muntenia (56,3%), Sud-Vest Oltenia (48,5%) și Nord-Est (38,2%), situându-se sub media națională. Regiunile Sud-Muntenia și Sud-Vest Oltenia, dispun de un acces inferior mediei naționale, în pofida faptului că în perioada 2008–2016 au înregistrat creșteri – de 7,7% fiecare – mai ridicate decât valoarea medie pe țară (de 5,3%).

La nivel de județ, ponderea populației care dispunea de alimentare cu apă potabilă din sistemul public, în anul 2016, varia între 28,7% în județul Suceava și 85,3% în județul Cluj. În interiorul acestui interval de valori, 16 județe înregistrau valori mai mari decât media națională (de 58%), iar 26 de județe – valori mai mici. Printre județele cu valori ce depășeau media națională se aflau unele din vestul, centrul, sud-estul și sudul țării, în timp ce între județele cu valori mai mici se numărau cu precădere cele din nord-estul țării, dar și unele din nord-vest, sud-vest, sud și sud-est.

Comparativ cu statele UE.28, în România, accesul populației la sistemul public de alimentare cu apă potabilă este mai redus. În anul 2015, 63,7% (Eurostat) iar potrivit datelor INS, în anul 2016, 58% din populația României era conectată la o rețea publică de alimentare cu apă potabilă (tabel 4).

Tabel 4: Populația conectată la un sistem public de furnizare a apei potabile, UE-28 (%)

	2008	**2015**	**2008–2015**
Belgia[1]	100	100	0
Bulgaria	99	99,33	0,33
Republica Cehă	92,3	94,2	1,9
Danemarca	:	:	:
Germania[2]	99,2	99,3	0,1
Estonia[3]	80	82,2	2,2
Irlanda[4]	85	:	:
Grecia[5]	94	:	:
Spania	100	100	0
Franța[6]	99	99	0
Croația[7]	:	85,5	:
Italia	:	:	:
Cipru	100	100	0
Letonia	:	:	:
Lituania[8]	74,5	80,24	5,74
Luxemburg	99,9	99,9	0
Ungaria[9]	100	100	0
Malta	100	100	0
Olanda[10]	100	100	0
Austria	95,1	:	:
Polonia	87	91,8	4,8
Potugalia[11]	94	96,9	2,9
România	**53,1**	**63,7**	**10,6**
Slovenia	:	:	:
Slovacia	86,3	88,3	2
Finlanda[12]	91	92	1
Suedia[13]	85,3	86	0,7
Marea Britanie	:	:	:

Notă: date nedisponibile; 1. Pentru anul 2015 au fost utilizate date din anul 2009. 2. Pentru anul 2008 – date din 2007, iar pentru anul 2015 – date din 2013. 3. Pentru anul 2015 – date din 2013. 4. Pentru anul 2008 – date din 2007. 5. Pentru anul 2008 – date din 2007. 6. Pentru anul 2015 – date din 2013. 7. Pentru anul 2015 – date din 2011. 8. Pentru anul 2008 – date din 2010. 9. Pentru anul 2015 – date din 2013. 10. Pentru anul 2015 – date din 2014. 11. Pentru anul 2015 – date din 2009. 12. Pentru anul 2008 – date din 2011, iar pentru anul 2015 date din 2012. 13. Pentru anul 2008 – date din 2007, iar pentru anul 2015 – date din 2010.

Sursa: Eurostat, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, Cod: ten00012, prelucrare date statistice

Țara noastră se situa pe ultimul loc între cele 19 state ale UE pentru care au fost disponibile date, deși ponderea persoanelor care dispuneau de locuințe alimentate cu apă din sistemul public a crescut cu 10,6%, în perioada 2008–2016 – aceasta reprezentând cea

mai importantă creștere înregistrată de statele analizate. Alte state, precum Lituania, Polonia și Bulgaria, înregistrau în 2015 ponderi ale populației conectate la un sistem public de furnizare a apei potabile de 80,2%, 91,8% și, respectiv, 99,3%.

Indicatorii privind *accesul populației din România la rețelele de canalizare și de epurare a apelor uzate* arată că, în anul 2016, 9.702.739 persoane aveau locuințele conectate, acestea reprezentând 43,8% din populație (tabel 5) – adică o pondere mai scăzută comparativ cu cea a beneficiarilor de alimentare cu apă potabilă (58%).

Tabel 5: Dinamica locuitorilor cu locuințe conectate la sistemele de canalizare și epurare a apelor uzate, pe regiuni de dezvoltare și județe, în România, în anii 2008 și 2016

Regiuni de dezvoltare, județe	Număr locuitori	Număr persoane conectate 2008	% 2008	Număr locuitori 2008	Număr persoane conectate 2016	% 2016	% 2008–2016
TOTAL	21.504.442	9.237.821	43,0	22.142.995	9.702.739	43,8	0,8
Regiunea București-Ilfov	2.248.026	1.851.660	82,4	2.500.729	1.891.855	75,7	-6,7
Regiunea Centru	2.523.510	1.218.104	48,3	2.560.384	1.387.945	54,2	5,9
Regiunea Nord-Est	3.719.102	1.168.715	31,4	3.924.954	1.108.436	28,2	-3,2
Regiunea Nord-Vest	2.722.063	1.151.897	42,3	2.832.637	1.241.716	43,8	1,5
Regiunea Sud-Est	2.819.565	1.305.400	46,3	2.863.758	1.280.668	44,7	-1,6
Regiunea Sud-Muntenia	3.284.525	918.144	28,0	3.249.927	1.054.004	32,4	4,4
Regiunea Sud-Vest Oltenia	2.262.274	711.500	31,5	2.198.718	726.229	33,0	1,5
Regiunea Vest	1.925.377	912.401	47,4	2.011.888	1.011.886	50,3	2,9
Alba	373.928	135.855	36,3	308.051	166.400	54,0	17,7
Arad	457.257	153.442	33,6	473.231	160.577	33,9	0,3
Argeș	643.762	253.677	39,4	644.522	286.288	44,4	5,0
Bacău	718.125	254.471	35,4	745.279	247.728	33,2	-2,2
Bihor	593.431	246.528	41,5	618.453	252.420	40,8	-0,7
Bistrița-Năsăud	316.787	93.424	29,5	329.070	104.502	31,8	2,3
Botoșani	451.199	130.415	28,9	454.664	118.218	26,0	-2,9
Brașov	596.642	389.437	65,3	631.165	397.797	63,0	-2,3
Brăila	362.352	194.850	53,8	354.275	176.305	49,8	-4,0
Buzău	484.724	160.626	33,1	476.851	166.218	34,9	1,8
Caraș-Severin	325.269	133.199	41,0	326.609	141.143	43,2	2,3
Călărași	313.626	65.742	21,0	316.297	90.255	28,5	7,5
Cluj	691.989	442.787	64,0	723.031	490.210	67,8	3,8
Constanța	720.303	438.426	60,9	768.904	416.760	54,2	-6,7
Covasna	222.978	71.527	32,1	228.361	101.694	44,5	12,4
Dâmbovița	530.849	100.351	18,9	527.442	127.723	24,2	5,3
Dolj	708.504	244.169	34,5	698.179	253.920	36,4	1,9
Galați	611.590	308.784	50,5	629.989	321.553	51,0	0,5
Giurgiu	282.554	52.359	18,5	276.220	64.832	23,5	5,0
Gorj	378.871	105.908	28,0	364.950	100.782	27,6	-0,4
Harghita	325.089	114.337	35,2	333.317	158.258	47,5	12,3
Hunedoara	468.318	246.498	52,6	467.675	308.558	66,0	13,3

Regiuni de dezvoltare, județe	Număr locuitori	Număr persoane conectate 2008	% 2008	Număr locuitori 2008	Număr persoane conectate 2016	% 2016	% 2008–2016
Ialomița	288.725	78.263	27,1	292.565	83.157	28,4	1,3
Iași	826.552	351.918	42,6	923.354	305.185	33,1	-9,5
Ilfov	304.045	88.660	29,2	399.316	155.671	39,0	9,8
Maramureș	511.828	161.613	31,6	524.871	159.376	30,4	-1,2
Mehedinți	295.248	117.202	39,7	285.579	118.858	41,6	1,9
Municipiul București	1.943.981	1.763.000	90,7	2.101.413	1.736.184	82,6	-8,1
Mureș	581.267	255.145	43,9	595.171	263.219	44,2	0,3
Neamț	564.291	175.150	31,0	575.857	144.770	25,1	-5,9
Olt	470.709	119.260	25,3	448.003	116.932	26,1	0,8
Prahova	817.632	280.815	34,3	806.137	309.212	38,4	4,0
Satu Mare	365.535	133.767	36,6	390.069	145.260	37,2	0,6
Sălaj	242.493	73.778	30,4	247.143	89.948	36,4	6,0
Sibiu	423.606	251.803	59,4	464.319	300.577	64,7	5,3
Suceava	706.407	151.605	21,5	744.677	175.846	23,6	2,1
Teleorman	407.377	86.937	21,3	386.744	92.537	23,9	2,6
Timiș	674.533	379.262	56,2	744.373	401.608	54,0	-2,3
Tulcea	249.022	76.055	30,5	243.275	87.988	36,2	5,7
Vaslui	452.528	105.156	23,2	481.123	116.689	24,3	1,0
Vâlcea	408.942	124.961	30,6	402.007	135.737	33,8	3,2
Vrancea	391.574	126.659	32,3	390.464	111.844	28,6	-3,7

Sursa: INS, Tempo-online, 2008, 2016, prelucrare date statistice

Comparativ cu anul 2008, s-a înregistrat o creștere a ponderii locuitorilor cu locuințe conectate la sistemele de canalizare cu 0,8%.

La nivel regional există disparități privind accesul populației la această utilitate publică. În anul 2016, ponderea locuitorilor cu locuințele conectate la sistemul public de canalizare a variat între 75,7% în Regiunea București-Ilfov și 28,2% în Regiunea Nord-Est. Față de media la nivel național de 43,8%, cele mai mici procente ale populației care avea locuințele conectate la rețeaua de canalizare – de 28,2%, de 32,4% și, respectiv, de 33,0% – le-au consemnat regiunile Nord-Est, Sud-Muntenia și Sud-Vest Oltenia, care au și un nivel mai coborât în privința dotării locuințelor populației cu rețele de alimentare cu apă potabilă.

Tabel 6: Rata sărăciei relative*, pe regiuni de dezvoltare, în România, 2016

	%
Total	25,3
Regiunea Nord-Vest	17,1
Regiunea Centru	20,8
Regiunea Nord-Est	36,1
Regiunea Sud-Est	31,2
Regiunea Sud-Muntenia	24,8
Regiunea București-Ilfov	10,2
Regiunea Sud-Vest Oltenia	34,2
Regiunea Vest	25,1

Notă: * Rata sărăciei relative este definită ca ponderea persoanelor sărace în totalul populației. Persoane sărace sunt considerate cele din gospodăriile care au un venit disponibil pe adult mai mic decât nivelul pragului de sărăcie, respectiv 60% din mediana veniturilor disponibile pe adult (INS, Tempo-online).

Sursa: INS, Tempo-online, 2016

Aceste regiuni au înregistrat totodată o răspândire mai mare a sărăciei în rândul populației. Regiunile Nord-Est, Sud-Vest Oltenia și Sud-Est prezintă cele mai ridicate rate ale sărăciei relative – de 36,1%, de 34,2% și, respectiv, de 32,1% (tabel 6). Valorile menționate sunt mai mari față de rata sărăciei relative la nivel național de 25,3% și depășesc cu mult ponderea înregistrată de Regiunea București-Ilfov – de 10,2% – care este cea mai mică rată a sărăciei la nivel regional.

În perioada 2008–2016, unele regiuni de dezvoltare – Centru, Nord-Vest, Sud-Muntenia, Sud-Vest Oltenia și Vest – au avut o dinamică pozitivă a ponderii populației ale cărei locuințe erau racordate la rețeaua publică de canalizare, cu valori cuprinse între 1,5% și 5,9%, în timp ce alte regiuni – Nord-Est, București-Ilfov și Sud-Est – au consemnat o scădere. Situația înregistrată la nivelul regiunilor, privind accesul populației la această utilitate publică, se reflectă în creșterea redusă – de doar 0,8% – la nivel național.

La nivel județean, doar în 14 județe, aparținând regiunilor București-Ilfov, Centru, Vest și Sud-Est, ponderea locuitorilor cu locuințe racordate la rețeaua de canalizare depășea media națională (de 43,8%), în celelalte 28 de județe, ponderea respectivă fiind mai redusă.

În perioada 2008–2016, rețelele de infrastructură s-au extins – rețeaua de distribuție a apei cu 28,7%, cea de canalizare cu 40,7% și cea de gaze naturale cu 19,5%. Cu toate acestea, în anul 2016, doar 58% din populația țării avea acces la rețeaua publică de alimentare cu apă potabilă și 43,8% la rețeaua de canalizare.

Deficitul de dotare cu rețele publice de alimentare cu apă potabilă și canalizare în țara noastră ar putea fi explicat prin următoarele:

- finanțarea insuficientă în raport cu necesitățile de acces la rețelele publice edilitare de alimentare cu apă și canalizare, inclusiv prin fondurile europene din perioada 2007–2013.
- nerealizarea obiectivelor propuse prin programele de dezvoltare a infrastructurii edilitare. De exemplu, din cele 1.629 de proiecte prevăzute prin programul Național de Dezvoltare Locală 2013–2019, etapa I, în domeniile alimentare cu apă și canalizare (proiecte integrate) și canalizare au fost finalizate, până la 15 octombrie 2018, doar 850, adică 51,6%.
- costurile potențial ridicate pentru realizarea lucrărilor de infrastructură determinate de factori locali specifici (de ex., geografici, hidrografici etc.) și reflectate ulterior în plata de către populație a serviciului.
- disponibilitatea mai mică a oamenilor de a plăti accesul la serviciile de utilitate publică, având în vedere posibilitățile financiare reduse ale populației. Peste 25% din populația României, conform datelor INS din anul 2016, trăiește din venituri situate sub nivelul pragului de sărăcie.
- efortul financiar pentru consumul contorizat de apă potabilă din sistemele publice, în condițiile în care populația folosește apa din surse proprii (fântâni, izvoare) care nu presupune plata vreunui cost. (MDRAP; MDRAP, 2016, 2018; Vâlceanu și Tămârjan, 2011).

Sunt, de asemenea, țări în care persoanele expuse riscului sărăciei au suferit mai puțin de anumite probleme legate de locuințe (deși mai mult decât populația totală). În Germania, Luxemburg, Malta, Olanda, Spania și Irlanda, de exemplu, nu a existat nici o lipsă de duș sau de baie pentru populația expusă riscului de sărăcie. În Luxemburg, Malta și Suedia, aproape întreaga populație amenințată de sărăcie avea acces la o toaletă de spălare interioară.

În rândurile populației expuse riscului de sărăcie (persoane care locuiesc în gospodării cu venit disponibil echivalent pe persoană sub 60% din mediana națională), rata de supraaglomerare în UE-28 a fost de 29,5% în 2015, adică aproximativ 12,8 puncte procentuale peste rata pentru întreaga populație.

Cele mai mari rate de supraaglomerare în rândul populației expuse riscului de sărăcie au fost înregistrate în Ungaria (62,0%), **România (61,7%),** Polonia (59,7%) și Slovacia (57,6%). În UE-28, în anul 2015, 4,9% din populație a suferit din cauza deprivării severe a locuirii. În patru state membre UE.28, mai mult de 1 din 10 persoane sufereau din cauza deprivării severe a locuirii în anul 2015: România cu o rată de 19,8%, Ungaria și în Letonia, fiecare cu câte o rată de 15,5% și Bulgaria – cu o rată de 11,4%.

Pe ansamblul UE.28, persoanele expuse riscului de sărăcie au suferit mai mult decât populația totală din cauza calității locuirii.

În **România,** deficiențele privind instalațiile sanitare de bază sunt destul de frecvente; 65,5% din populația cu risc de sărăcie nu dispunea de baie sau duș și 68,0% nu avea toaletă în interiorul locuinței. În Bulgaria, 45,0% din populația cu risc de sărăcie nu dispunea de toaletă în interiorul locuinței, iar 33,2% era lipsită de baie sau de duș. În Ungaria, 44,9% din populația cu risc de sărăcie s-a plâns de deficiențele locuinței de tipul acoperișului deteriorat.

Costurile locuirii. În anul 2015, circa 11,3% din populația UE-28 a trăit în gospodăriile care au cheltuit **40% sau mai mult din venitul disponibil echivalent pe locuințe** (tabel 7). Proporția populației ale cărei costuri cu locuirea au depășit 40% din venitul disponibil echivalent, a fost cea mai ridicată pentru chiriașii cu chirii la prețul pieței (27,0%) și cea mai scăzută pentru locuințele ocupate de proprietari fără împrumut sau ipotecă (6,7%).

Tabel 7: Rata supradimensionării costurilor locuirii, după gen, vârstă și statut al proprietății, în țările UE.28, 2015

	Sex		Vârsta			Locuință ocupată de proprietar		Locuințe închiriate	
	F	M	< 18	18–64	65	În curs de achitare	Achitată	La prețul pieței	La preț redus sau gratis
UE.28	11,9	10,7	10,7	11,7	10,4	6,7	6,8	27,0	12,4
ZE.19	11,8	10,5	10,7	11,6	10,3	7,2	5,6	25,5	11,4
Belgia	10,4	8,5	6,6	9,9	11,3	2,4	1,8	33,7	14,2
Bulgaria	16,5	13,0	12,1	12,5	24,4	10,4	14,1	30,8	16,6
R.Cehă	11,8	8,9	10,6	9,5	13,3	6,0	6,0	31,0	10,7
Danemarca	15,9	14,3	7,4	16,6	18,6	5,3	4,3	31,9	…
Germania	17,3	13,8	11,4	15,1	20,5	10,7	9,2	22,8	16,1
Estonia	6,2	7,5	8,5	7,1	4,1	4,3	4,5	42,3	11,0
Irlanda	5,2	4,1	4,7	5,0	2,7	2,7	1,5	18,0	3,7
Grecia	41,6	40,1	49,2	41,4	32,1	31,5	37,9	54,4	49,8
Spania	10,2	10,4	14,0	11,2	3,7	8,7	2,7	43,3	9,9
Franța	6,1	5,2	4,6	6,5	4,0	1,9	1,7	14,9	9,7
Croația	7,7	6,6	5,4	7,3	8,4	3,4	6,3	36,4	11,6
Italia	8,8	8,3	10,9	9,1	5,4	4,8	2,8	32,7	9,9
Cipru	4,2	3,5	3,8	4,2	2,0	4,7	0,4	19,7	1,1
Letonia	8,9	7,1	7,9	7,6	9,9	15,5	6,2	13,6	9,4
Lituania	10,1	7,8	10,1	7,9	11,8	7,7	8,3	30,3	13,4
Luxemburg	6,4	5,7	5,4	6,8	3,5	1,4	0,7	23,3	4,0

	Sex		Vârsta			Locuință ocupată de proprietar		Locuințe închiriate	
	F	**M**	**< 18**	**18–64**	**65**	**În curs de achitare**	**Achitată**	**La prețul pieței**	**La preț redus sau gratis**
Ungaria	8,6	8,3	8,2	9,2	5,9	11,9	5,4	32,4	12,7
Malta	1,1	1,0	1,0	0,9	1,9	1,0	0,5	14,2	1,5
Olanda	15,3	14,5	13,0	16,2	12,6	11,3	2,2	25,0	13,0
Austria	6,8	5,9	5,9	6,8	5,3	1,4	1,6	15,3	6,8
Polonia	9,3	8,1	8,3	9,0	7,9	12,6	7,1	26,3	10,9
Portugalia	9,7	8,4	11,8	10,0	4,1	6,6	3,2	35,4	7,6
România	**16,7**	**15,1**	**17,5**	**15,3**	**16,3**	**21,7**	**15,5**	**45,7**	**…**
Slovenia	6,3	6,0	5,6	6,2	6,7	11,5	3,2	25,9	8,2
Slovacia	9,6	8,5	11,4	8,7	8,1	30,9	6,0	8,4	9,1
Finlanda	4,8	5,0	2,2	5,9	4,8	1,6	2,0	16,7	10,6
Suedia	8,1	6,9	3,9	7,6	10,9	2,5	5,5	18,3	53,9
M.Britanie	12,5	12,4	11,7	14,0	8,2	5,0	3,9	37,3	15,4

Sursa: Eurostat, 2017, Housing conditions,
http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/ Housing_conditions

Media UE-28 privind **costurile excesive ale locuirii** estompează diferențele semnificative existente între statele membre: la o extremă sunt țările unde doar proporții relativ mici ale populației suportau costuri ale locuințelor ce depășeau 40% din venitul disponibil – Malta (1,1%), Cipru (3,9%), Irlanda (4,6%) și Finlanda (4,9%). La cealaltă extremă, mai mult de două din cinci persoane (40,9%) din Grecia și puțin sub **una din șase persoane din România (15,9%),** Germania (15,6%) și Danemarca (15,1%) cheltuiau mai mult de 40% din venitul lor echivalent pentru locuire. **Spațiul de locuire insuficient și facilitățile necorespunzătoare** sunt caracteristici ale deprivării severe a locuirii. În anul 2015, rata medie a deprivării severe a locuirii din UE.28 a fost de 2,5%. Aceeași rată însă a fost de la 1,6 la 4,9 ori mai mare pentru populaâia aflată în risc de sărăcie decât pentru populația totală. Valori foarte mari ale ratelor deprivării severe ale locuirii au fost înregistrate în România (19,8%), Letonia și Ungaria (ambele cu 15,5%). În România și Ungaria, mai mult de o treime din populația aflată în situație de risc de sărăcie se confrunta în anul 2015 cu degradarea severă a calității locuințelor (44,7% și, respectiv, 35,0%).

Situația locuirii și dotarea locuințelor cu instalații sanitare

Situația din statele UE.28. În anul 2015, 42% din populația UE.28 locuia în apartamente la bloc, 24,1% – în case semi-detașate și 33,3% în case detașate. Locuirea în blocuri era mai frecventă printre europenii din Spania (65,9%), Letonia (65%) și Estonia (62,6%), cea mai numeroasă populație în case semi detașate s-a înregistrat în Olanda și M.Britanie (ambele 59,9%) și Irlanda (51,6%). Cele mai numeroase persoane locuind în **case detașate** s-au înregistrat în Croația (73,4%), Slovenia, (65,1%), Ungaria (62,1%) și **România (60,1%)** (Eurostat, Housing conditions, 2017).

Statutul proprietății. În anul 2015, circa 26,9% din populația UE.28 deținea o locuință (casă) în curs de achitare printr-un contract de credit. În unele state, precum Suedia

(63,4%) sau Olanda (60,1%), mai mult de jumătate din populație locuia în case în curs de achitare printr-un credit bancar. Mai mult de jumătate din populația fiecărui stat membru trăia într-o locuință ocupată de proprietar – de la 51,8% în Germania, la 96,5% în România.

Ponderea populației ce locuia în locuințe închiriate la prețul pieței, în anul 2015 era sub 10%. În 11 dintre statele UE.28. Dar aproape două cincimi din populația din Germania (39,9%) și Danemarca (37,3%) trăiau în locuințe închiriate la prețul pieței, ca și cele trei zecimi din Olanda (31,7%), Austria (29,6%) și Suedia (29,1%).

Calitatea locuirii. Dotarea locuințelor cu instalații sanitare – baie, duș și toaletă în interiorul locuinței – reprezintă accesorii de strictă necesitate pentru asigurarea igienei impuse prin dezideratul menținerii în bune condiții a sănătății populației. Una dintre dimensiunile cheie în evaluarea calității locuințelor este și **disponibilitatea unui spațiu suficient într-o locuință.** Alături de **rata supraaglomerării locuinței,** alte aspecte ale **locuirii precare** sunt **lipsa unei băi sau a unei toalete,** un **acoperiș deteriorat** sau o **locuință iluminată nesatisfăcător.**

Tabel 8: Ponderi ale populației din UE.28 cu probleme sau deprivare în domeniul locuirii, inclusiv pe fondul riscului de sărăcie, 2015

	Acoperiș, pereți, fundație umede		**Lipsa instalațiilor de baie, duș**		**Lipsa toaletei în interiorul locuinței**		**Iluminat necorespunzător**	
	Total populație	**Populație cu risc de sărăcie**	**Total populație**	**Populație cu risc de sărăcie**	**Total populație**	**Populație cu risc de sărăcie**	**Total populație**	**Populație cu risc de sărăcie**
UE.28	15,2	24,0	2,2	6,6	2,4	6,9	5,5	8,7
ZE.19	16,0	24,4	0,5	1,3	0,6	1,5	5,6	8,8
Belgia	18,2	30,9	0,7	1,6	2,3	4,3	7,4	14,3
Bulgaria	12,9	26,3	11,6	33,2	18,6	45,0	6,4	13,5
R.Cehă	8,9	17,8	0,3	1,0	0,6	1,6	3,9	8,1
Danemarca	16,1	22,2	2,2	6,7	0,6	2,9	3,4	6,6
Germania	12,8	19,7	0,0	0,0	0,1	0,1	4,0	7,5
Estonia	13,4	21,8	7,3	15,4	6,9	13,3	4,9	6,2
Irlanda	13,6	19,6	0,2	0,4	0,1	0,2	5,1	6,0
Grecia	15,1	20,4	0,5	0,9	0,5	1,0	5,7	9,6
Spania	15,2	21,2	0,1	0,2	0,1	0,3	3,9	5,1
Franța	12,6	23,9	0,5	1,0	0,5	1,0	7,4	10,9
Croația	10,9	21,0	1,7	5,9	2,0	6,5	5,1	7,3
Italia	14,1	32,2	0,4	0,6	0,6	0,7	7,0	11,0
Cipru	16,5	33,9	0,9	2,9	0,9	3,0	5,6	8,6
Letonia	24,4	38,7	15,3	36,0	13,6	31,8	8,5	15,4
Lituania	17,0	30,3	11,5	30,3	12,4	31,7	5,1	6,7
Luxemburg	14,4	25,8	0,1	0,0	0,0	0,0	7,1	12,3
Ungaria	25,4	44,9	3,7	15,8	3,9	16,7	8,6	16,1
Malta	10,2	12,8	0,2	0,1	0,0	0,0	7,2	9,9
Olanda	15,7	21,5	0,1	0,2	0,0	0,2	4,8	7,1
Austria	11,7	16,5	0,5	1,1	1,0	3,1	5,6	9,9
Polonia	11,9	21,2	3,3	10,0	2,7	8,3	4,5	7,6

	Acoperiș, pereți, fundație umede		Lipsa instalațiilor de baie, duș		Lipsa toaletei în interiorul locuinței		Iluminat necorespunzător	
	Total populație	**Populație cu risc de sărăcie**	**Total populație**	**Populație cu risc de sărăcie**	**Total populație**	**Populație cu risc de sărăcie**	**Total populație**	**Populație cu risc de sărăcie**
Portugalia	28,1	36,6	1,5	3,0	1,o	2,6	8,0	11,0
România	**12,8**	**26,6**	**30,8**	**65,5**	**32,8**	**68,0**	**5,8**	**10,4**
Slovenia	26,9	37,2	0,5	2,4	0,3	1,4	5,7	9,6
Slovacia	6,3	17,6	0,8	5,5	1,4	8,0	3,1	9,2
Finlanda	4,4	6,2	0,8	2,4	0,5	1,5	4,0	6,0
Suedia	7,5	9,7	0,6	2,2	0,0	0,0	5,3	5,9
M.Britanie	14,8	21,8	0,6	1,3	0,4	0,8	5,2	6,6

Sursa: Eurostat, 2017, Housing conditions,
http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Housing_conditions

Toate aceste inconveniente sunt avute în vedere de indicatorul numit **rata severă de deprivare a locuirii. Rata de supraaglomerare** descrie proporția persoanelor care trăiesc într-o locuință supraaglomerată, supraaglomerarea fiind definită prin numărul de camere disponibile într-o gospodărie, dimensiunea gospodăriei, vârstele membrilor de familie și situația familială a acestora. În anul 2015, 16,7% din populația UE-28 locuia în locuințe supraaglomerate. **Cele mai mari rate de supraaglomerare a locuinței în statele membre ale UE au fost înregistrate în România (49,7%)** și Polonia (43,4%). Rate mai scăzute de supraaglomerare s-au înregistrat în Cipru (1,4%), Belgia (1,6%), Olanda (3,3%), Irlanda (3,4%) și Malta (3,5%).

La nivel comunitar, principala problemă a locuinței era „scurgeri în acoperiș" (15,2%), urmată de „iluminarea necorespunzătoare a locuinței" (5,5%), în timp ce aproximativ 2,4% din populația UE nu beneficia de instalații sanitare de bază (baie/duș sau toaletă). În Bulgaria și România problemele cu instalația sanitară au fost mult mai frecvente decât celelalte două probleme menționate. Circa 30,8% din persoanele din România nu dispuneau de baie sau duș. O situație similară dar de mai mici proporții s-a înregistrat și în Letonia (15,3%), Bulgaria (11,6%) și Lituania (11,5%), iar în cazul celorlalte tipuri de probleme ale calității locuirii, procentele din aceste state membre au fost, de asemenea, cele mai ridicate în cadrul UE-28, respectiv cu 32,8%, 13,6%, 18,6% și 12,4% (tabel 8).

În anul 2016, în România, circa 69,1% dintre locuințe dispuneau de baie sau duș în interior și 67,4% – de grup sanitar (tabel 9).

Tabel 9: Dinamica ponderii gospodăriilor după dotarea locuințelor, pe medii de rezidență, în România, în anii 2008 și 2016

Medii de rezidență	**Dotarea utilitară a locuințelor**	**2008** %	**2016** %	**2008–2016** %
Total	Cu baie sau duș în interiorul locuinței	58,5	69,1	10,6
	Cu grup sanitar în interiorul locuinței	58	67,4	9,4
Urban	Cu baie sau duș în interiorul locuinței	87,8	92,6	4,8
	Cu grup sanitar în interiorul locuinței	88	92,6	4,6
Rural	Cu baie sau duș în interiorul locuinței	20,3	41,2	20,9
	Cu grup sanitar în interiorul locuinței	19,7	37,6	17,9

Sursa: INS, Tempo-online, 2008, 2016, prelucrare date statistice

În perioada 2008–2016 s-au înregistrat creșteri ale ponderii gospodăriilor cu baie sau duș – de 10,6%, respective grup sanitar – de 9,4% – în interiorul locuinței.

Situația a fost diferită pe medii de rezidență. În urban, în 2016, 92,6% dintre gospodării dispuneau de baie sau duș și grup sanitar în interiorul locuinței, în timp ce în mediul rural doar 41,2% dintre gospodării aveau baie sau duș în interior și 37,6% grup sanitar, chiar dacă în perioada 2008–2016 ponderile acestor dotări au crescut cu 20,9% și, respectiv, cu 17,9%. Se menține încă un mare decalaj între mediile rezidențiale, ruralul fiind mai deficitar decât urbanul.

La nivelul UE.28, potrivit Eurostat (2008, 2016) (*European Union Statistics on Income and Living Conditions – EU-SILC*), din cele 27 de state pentru care au fost disponibile date, România înregistra cele mai mari ponderi – de 30,5% și de 32,6% – ale populației care nu dispunea de baie sau duș și de toaletă în interiorul locuinței, în pofida creșterilor dintre anii 2008 și 2016, cu 11,3% și, respectiv, cu 8,7% a persoanelor ale căror locuințe aveau facilitățile sanitare menționate (tabel 10).

Tabel 10: Populația care nu dispune de baie sau duș și toaletă în locuință, UE-28, 2008–2016 (%)

	Lipsă baie sau duș în locuință			**Lipsă toaletă în interiorul locuinței**		
	2008	**2016**	**2008–2016**	**2008**	**2016**	**2008–2016**
UE-28 (de state)*	:	2,2		:	2,4	
Belgia	0,8	0,5	−0,3	0,8	1,7	0,9
Bulgaria	18,5	11,2	−7,3	29,1	18,5	−10,6
Republica Cehă	0,7	0,3	−0,4	1,1	0,5	−0,6
Danemarca	0,7	2,4	1,7	0	0,6	0,6
Germania	0,4	0	−0,4	1,3	0,1	−1,2
Estonia	14,2	7,5	−6,7	13,4	6,9	−6,5
Irlanda	0,7	0,3	−0,4	0,3	0,2	−0,1
Grecia	1,6	0,4	−1,2	2,5	0,4	−2,1
Spania	0,1	0,3	0,2	0,1	0,3	0,2
Franța	0,8	0,6	−0,2	0,8	0,6	−0,2
Croația	:	1,6	:	:	1,7	:
Italia	0,2	0,4	0,2	0,2	0,4	0,2
Cipru	1,1	0,7	−0,4	1	0,7	−0,3
Letonia	19,6	14,2	−5,4	16,8	12,9	−3,9
Lituania	18,9	13	−5,9	20,2	13,7	−6,5
Luxemburg	0,3	1,1	0,8	0,7	0,5	−0,2
Ungaria	4,1	4,1	0	6,7	4,3	−2,4
Malta	0,3	0,1	−0,2	0	0	0
Olanda	0	0,1	0,1	0	0,1	0,1
Austria	0,7	0,2	−0,5	1,5	0,9	−0,6
Polonia	6,2	2,9	−3,3	5,3	2,4	−2,9
Portugalia	3,2	1,3	−1,9	2,6	1,1	−1,5
România	**41,8**	**30,5**	**−11,3**	**41,3**	**32,6**	**−8,7**
Slovenia	0,9	0,4	−0,5	0,8	0,3	−0,5

	Lipsă baie sau duș în locuință			Lipsă toaletă în interiorul locuinței		
	2008	2016	2008–2016	2008	2016	2008–2016
Slovacia	0,1	0,8	0,7	0,4	1,4	1
Finlanda	1,5	0,7	−0,8	1	0,5	−0,5
Suedia	0,5	0,1	−0,4	0	0	0
Marea Britanie	0,3	0,6	0,3	0,6	0,4	−0,2

Notă: date nedisponibile; * date din anul 2015
Sursa: Eurostat [ilc_mdho02] [ilc_mdho03], 2008, 2015, 2016, prelucrare date statistice

România era urmată la distanță de Letonia cu ponderi de 14,2% și 12,9%, Lituania cu 13% și 13,7%, Bulgaria cu 11,2% și 18,5% și Estonia cu 7,5% și 6,9% din populație care nu avea baie sau duș și toaletă în interiorul locuinței. La pol opus se situau Germania (cu 0% și 0,1%), Suedia (cu 0,1% și 0%), Olanda (cu 0,1% și 0,1%) și Malta (cu 0,1% și 0%) care aproape că nu consemnau lipsa facilităților sanitare – baie sau duș și toaletă – din locuințele populației.

Starea generală a locuințelor

Starea generală a locuințelor (a acoperișului, a pereților, a fundației și a ferestrelor și luminozitatea) reprezintă de asemenea un criteriu al calității locuirii – o locuință salubră și luminoasă condiționând calitatea vieții și chiar sănătatea locuitorilor ei.

La nivel european există unele deficiențe ale condițiilor de locuit. În anul 2016, cetățenii europeni erau afectați de probleme ale locuinței, în proporție de 15,2% de *infiltrații prin acoperiș, igrasie a pereților, a planșeelor, sau a fundației sau putrezirea ferestrelor* și în proporție de 5,5% de *locuință prea întunecată* (tabel 11 conform Eurostat (*EU-SILC*)).

Tabel 11: Ponderea populației cu probleme ale locuinței, UE-28, 2008–2016 (%)

	Infiltrații prin acoperiș/igrasie în pereți, planșee sau fundație/putrezire tocuri ferestre			Locuință prea întunecată		
	2008	2016	2008–2016	2008	2016	2008–2016
UE-28 (de state)*	:	15,2		:	5,5	
Belgia	18	19,3	1,3	7,9	7,4	−0,5
Bulgaria	30,4	12,3	−18,1	8	6,2	−1,8
Republica Cehă	13,8	8,2	−5,6	4,1	3,5	−0,6
Danemarca	8,7	15,9	7,2	4,3	3,4	−0,9
Germania	14	13,1	−0,9	4,4	3,9	−0,5
Estonia	17,1	13,9	−3,2	5,4	3,7	−1,7
Irlanda	11,9	13,4	1,5	5,4	5,5	0,1
Grecia	18,6	14,7	−3,9	6,8	5,8	−1
Spania	16,8	15,9	−0,9	5,9	4,5	−1,4
Franța	12,8	14	1,2	8,2	8	−0,2
Croația	19,8	11,5	−8,3	7,5	5,2	−2,3

	Infiltrații prin acoperiș/igrasie în pereți, planșee sau fundație/putrezire tocuri ferestre			Locuință prea întunecată		
	2008	**2016**	**2008–2016**	**2008**	**2016**	**2008–2016**
Italia	20,6	21	0,4	8	5,5	−2,5
Cipru	26,5	27,1	0,6	5,2	4,4	−0,8
Letonia	25,7	21,9	−3,8	11,6	8,7	−2,9
Lituania	25,1	18,2	−6,9	10,5	5,5	−5
Luxemburg	16,2	18,7	2,5	5,6	9,5	3,9
Ungaria	30,8	26,7	−4,1	10,1	9,8	−0,3
Malta	6,9	8,9	2	4,7	7,4	2,7
Olanda	15,6	16,3	0,7	3,9	3,6	−0,3
Austria	13,3	11,2	−2,1	6,8	6,2	−0,6
Polonia	22,8	11,6	−11,2	8,4	4,3	−4,1
Portugalia	18,9	30,5	11,6	11,5	8,8	−2,7
România	**24**	**13,3**	**−10,7**	**8,3**	**5,6**	**−2,7**
Slovenia	30,2	23,8	−6,4	11,8	4,7	−7,1
Slovacia	9,1	6,2	−2,9	4,4	2,7	−1,7
Finlanda	4,4	4,7	0,3	5,1	3,9	−1,2
Suedia	8	7,4	−0,6	6,5	7	0,5
Marea Britanie	15	16,4	1,4	10,2	5,2	−5

Notă: date nedisponibile; * date din anul 2015
Sursa: Eurostat [ilc_mdho01] [ilc_mdho04], 2008, 2015, 2016, prelucrare date statistice

Cetățenii afectați de *infiltrații prin acoperiș* etc. din state ca Portugalia, Cipru și Ungaria aveau proporții dintre cele mai mari – de 30,5%, de 27,1% și, respectiv, de 26,7% – față de media UE.28 de 15,2%. La polul opus se situau Finlanda, Slovacia și Suedia cu 4,7%, cu 6,2% și, respectiv, cu 7,4% din populație afectată de asemenea probleme. În perioada 2008–2016, ponderea celor afectați de infiltrațiile prin acoperiș, igrasie etc. a locuințelor a scăzut în 16 state și a crescut în 12 state, iar proporția celor a căror locuință era prea întunecată a scăzut în cele mai multe state europene (24 de state) și a crescut în 4 state.

În ceea ce privește *locuința prea întunecată,* față de media europeană de 5,5%, ponderea cea mai mare a populației afectate de această condiție a locuinței era înregistrată în Slovenia – 7,1%, în timp ce ponderile cele mai mici de Suedia și Malta – de 0,5% și, respectiv, de 2,7%.

O parte din populația din România a fost, de asemenea, afectată de problemele locuinței: 13,3% de infiltrații prin acoperiș sau igrasie a pereților, a planșeelor, a fundației sau putrezirea tocurilor ferestrelor, iar 5,6% de locuința prea întunecată. Comparativ cu anul 2008, proporția celor care au probleme ale stării locuinței în țara noastră a scăzut cu 10,7% în cazul celei dintâi condiții și cu 2,7% în cazul celei de a doua.

Dotarea cu instalații utilitare a locuințelor construite în perioada 2008–2016 în România

În intervalul 2008–2016, au fost construite/finalizate 450.558 de locuințe (INS, 2010, 2017, 2018), acestea reprezentând 5%

din totalul locuințelor existente în anul 2016. Nivelul de dotare cu instalații utilitare a acestora este diferit. Astfel, instalații pentru energia electrică aveau 99,5% dintre locuințe, instalații pentru apă potabilă – 84,5%, instalații de canalizare – 69,5%, iar instalații pentru încălzire: centrală termică – 75,4%, sobe cu gaze – 1,1% și sobe cu combustibil solid și lichid – 22% (tabel 12).

Tabel 12: Dotarea cu diferite tipuri de instalații a locuințelor construite în perioada 2008–2016, în România

	Urban		**Rural**		**Total**	
Tipul instalației	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Total	220.896	49,0	229.662	51,0	450.558	100,0
Electrică	220.299	99,7	228.155	99,3	448.454	99,5
De alimentare cu apă potabilă	206.640	93,5	174.207	75,9	380.847	84,5
De canalizare	189.753	85,9	123.479	53,8	313.232	69,5
De încălzire, din care:						
Centrală termică (inclusiv termoficare)	198.508	89,9	141.393	61,6	339.901	75,4
Sobe cu gaze	2.304	1,0	2.560	1,1	4.864	1,1
Sobe cu combustibil solid și lichid	16.982	7,7	82.107	35,8	99.089	22,0

Sursa: INS, 2010, 2017 și 2018, prelucrare date statistice

Locuințele neconectate la sistemele publice de infrastructură tehnico-edilitară foloseau fie sisteme proprii de alimentare cu apă, încălzire, energie electric, sau erau lipsite de (unele dintre) aceste dotări.

În urban unde s-au construit 49% dintre locuințele construite în perioada 2008–2016, situația este diferită de cea din rural (unde s-au construit 51% din totalul de locuințe construite în intervalul respectiv). Locuințele din urban, comparativ cu cele din rural, au fost dotate în proporții semnificativ mai mari cu instalații utilitare, astfel: instalații de alimentare cu apă potabilă – 93,5% față de 75,9%, instalații de canalizare – 85,9% față de 53,8% și de încălzire prin centrale termice – 89,9% față de 61,6%. În rural s-a înregistrat o pondere mai ridicată a locuințelor dotate cu sobe pentru încălzire cu combustibil solid și lichid – de 35,8% față de urban – de 7,7%.

Populația care s-a mutat într-o locuință nouă după intrarea României în UE. Acesta poate fi un indicator de sinteză, al unora dintre cele mai importante efecte concrete ale intrării României în UE după anul 2006. Un asemenea indicator reflectă pe de o parte nivelul general de evoluție a prosperității populației din România, ca urmare a mutațiilor produse în sfera economiei naționale, dar și a plecării unui număr de peste trei milioane de rezidenți peste graniță, în căutarea unui loc de muncă mai bun.

În primul an de la aderarea la Uniunea Europeană, România a rămas fără jumătate de milion de locuitori, majoritatea optând să meargă la muncă în state precum Italia sau Spania, unde există și în prezent cele mai mari comunități de emigranți români. Din 2006 până în 2015, românii din străinătate au trimis acasă peste 52 miliarde euro, cu mult peste nivelul investițiilor străine din aceeași perioadă care au fost de circa 41 mld. euro în ultimii zece ani (Mihai, 2016). O bună parte din remitențele respective au finanțat construirea unor noi locuințe. Observând fenomenul însă în profil comparativ cu ceea ce s-a petrecut în alte state europene în aceeași perioadă, constatăm că ponderea populației care s-a mutat într-o nouă locuință în România, în intervalul 2007–2012, a fost de departe cea mai scăzută din statele UE.28, cu o ușoară tendință de scădere după anul 2007 (figura 1).

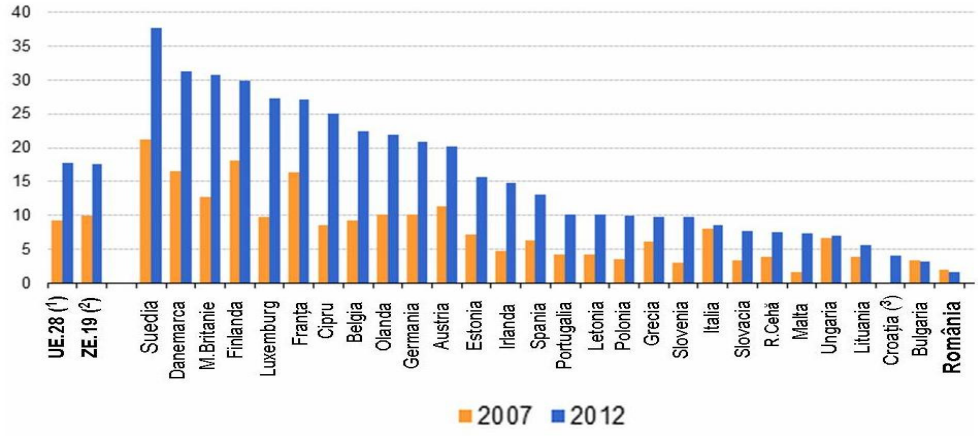

Notă:
[1] Datele UE.27 au fost folosite pentru anul 2007
[2] ZE a conținut 16 state în anul 2007 și 18 state în anul 2012
[3] Nu sunt date disponibile pentru anul 2007
Sursa: Eurostat, 2017, Housing conditionshttp://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Housing_conditions

Figura 1: Ponderea populației care s-a mutat într-o altă locuință în intervalul 2007–2012

În pofida acestui lucru, din figura 2, rezultă că gradul de satisfacție al populației din România, față de modul său de locuire, a crescut sensibil după anul 2007.

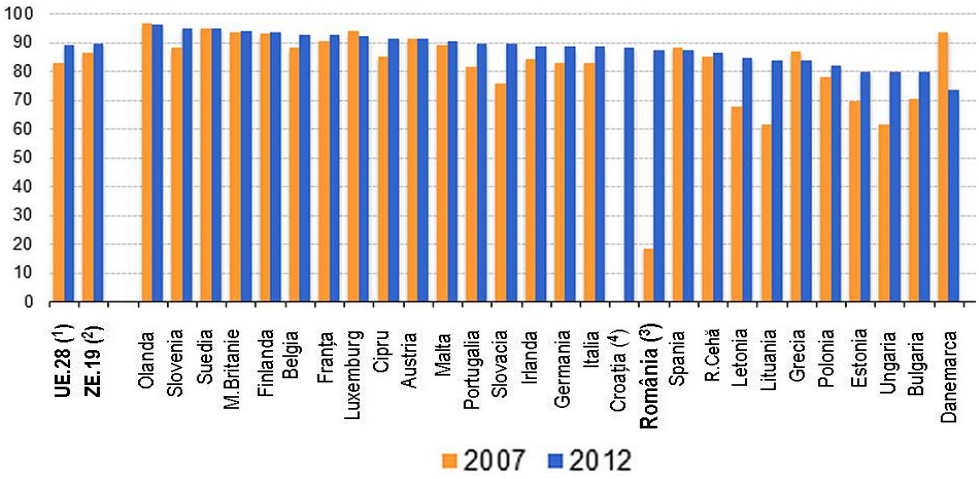

Notă: [1] UE.27 a fost folosit pentru 2007
[2] ZE.19 conține 16 țări membre în 2007 și 18 țări membre în 2012
[3] Datele nu sunt total comparabile cu anul 2007
[4] Datele nu sunt disponibile pentru anul 2007
Sursa: Eurostat, 2017, Housing conditions

Figura 2: Ponderea populației din UE care s-a declarat satisfăcută sau foarte satisfăcută cu condițiile sale de locuire în anii 2007 și 2012

Acest fenomen s-a datorat, probabil, nu atât mutării în locuințe noi, cât faptului că o bună parte a locuințelor din urban (în special cele din blocurile de locuințe) au fost recondiționate termic după anul 2007, în mare parte, prin utilizarea unor fonduri europene.

Astfel, ponderea populației din România care s-a declarat satisfăcută cu modul său de locuire a crescut masiv, în intervalul 2007–2012, de la o cifră ușor sub 20%, la o cifră ușor sub 90%. De altfel, din figura 2 reiese că în majoritatea țărilor din UE.28, la nivelul anului 2017, satisfacția populației față de condițiile sale de locuire a crescut, excepție făcând doar Danemarca, Grecia și Spania.

Concluzii

O mare parte a indicatorilor statistici din domeniu evidențiază încă *o situație deficitară* în privința elementelor locuirii din țara noastră și existența unor decalaje majore între situația țării noastre și celelalte state ale Uniunii Europene, între mediile urban și rural și la nivelul regiunilor de dezvoltare. Și aceasta în pofida faptului că în perioada de după aderarea țării noastre la UE (anul 2007) au fost întreprinse măsuri pentru îmbunătățirea condițiilor de locuit prin programe de dezvoltare edilitară, care au condus la extinderea accesului la utilitățile publice.

În anul 2016, 58% din populația țării avea *acces la alimentarea cu apă potabilă în sistem centralizat* (42% folosea apă din surse proprii) și 43,8% din populație *la rețeaua de canalizare și de epurare a apelor uzate,* față de anul 2008, înregistrându-se creșteri de 5,3%, și, respectiv, de 0,8%. Comparativ cu statele Uniunii Europene, în România, gradul de acces al populației la sistemul public de alimentare cu apă potabilă este mai redus, de 63,7%, în anul 2015, conform datelor Eurostat (potrivit datelor INS, în anul 2016, 58%), valoare prin care țara noastră se situa pe ultimul loc între statele Uniunii.

La nivel național, *rețelele de infrastructură tehnico-edilitară* s-au extins în perioada 2008–2016: rețeaua de distribuție a apei potabile a înregistrat o creștere de 28,7%, cea de canalizare de 40,7% și cea de gaze naturale de 19,5%; numărul localităților (municipii, orașe și comune) conectate la aceste sisteme publice a crescut de asemenea: cele cu rețea de alimentare cu apă potabilă cu 15,3%, cele cu canalizare cu 35,8%, iar cele cu rețea de distribuție a gazelor naturale cu 10,7%.

La nivelul mediilor de rezidență există diferențe în privința gradului de dotare edilitară: din cele 2.861 de localități rurale (comune) existente în anul 2016, 672 nu erau dotate cu sistem public de alimentare cu apă potabilă, iar 1.990 cu rețea de canalizare, în timp ce în mediul urban din cele 320 de localități (orașe și municipii) 3 nu dispuneau de sistem public de alimentare cu apă potabilă, iar 7 nu aveau rețea de canalizare.

La nivelul regiunilor de dezvoltare se constată de asemenea disparități teritoriale în privința nivelului de acces al populației la alimentarea cu apă potabilă și la sistemul public de canalizare. În timp ce unele regiuni prezentau, în anul 2016, un acces mai ridicat față de valorile medii înregistrate la nivelul țării (58% și, respectiv, 43,8%) – București-Ilfov, Centru, Vest, Sud-Est, Nord-Vest –, alte regiuni, cum sunt Sud-Muntenia, Sud-Vest Oltenia și Nord-Est, se situau sub mediile naționale.

Regiunile cu deficiențe mai mari ale accesului la utilitățile publice – Sud-Muntenia, Sud-Vest Oltenia și Nord-Est – au avut totodată *o răspândire mai mare a sărăciei* în rândul populației, ratele sărăciei relative consemnate de acestea fiind mai mari decât media națională de 25,3%, în anul 2016.

La nivel de județe s-au înregistrat de asemenea discrepanțe în ceea ce privește accesul populației la rețelele publice de alimentare cu apă potabilă și canalizare. Față de media națională (de 58% și de 43,8%) în multe județe – 26 și, respectiv, 28 – mai ales din nord-estul, din nord-vestul, din sud-vestul, dar și din sudul și sud-estul țării se înregistrau valori mai mici ale ponderii populației care avea acces la sistemele edilitare respective.

Analiza privind *dotarea locuințelor cu facilități sanitare* la nivel național relevă că, în anul 2016, 69,1% dintre locuințe dispuneau de baie sau duș în interior și 67,4% de grup sanitar. Între cele două medii de rezidență este o mare discrepanță, mediul rural fiind mult mai deficitar: 92,6% dintre gospodăriile din mediul urban dispuneau de baie sau duș și grup sanitar în interiorul locuinței și doar 41,2% dintre gospodării aveau baie sau duș în interior și 37,6% grup sanitar în mediul rural. La nivelul Uniunii Europene (28 de state), potrivit Eurostat, România înregistra cele mai mari ponderi – de 30,5% și de 32,6% – ale populației care nu dispunea de baie sau duș și de toaletă în interiorul locuinței, în ciuda creșterii, între 2008 și 2016, cu 11,3% și cu 8,7% a persoanelor ale căror locuințe aveau dotările menționate.

Starea generală a locuințelor – cu *infiltrații prin acoperiș, igrasie a pereților, a planșeelor, sau a fundației sau putrezirea ferestrelor* și *locuința prea întunecată* – afecta, în anul 2016, cetățenii români în proporție de 13,3% și, respectiv, de 5,6%. La nivel european, aceste condiții afectau 15,2% dintre cetățeni și, respectiv, 5,5%.

Gradul de dotare cu facilități de bază a locuințelor construite în perioada 2008–2016 în România – instalații pentru energia electrică aveau 99,5% dintre locuințe, pentru apă potabilă – 84,5%, pentru canalizare – 69,5%, iar pentru încălzire – centrală termică – 75,4%, sobe cu gaze – 1,1% și sobe cu combustibil solid și lichid – 22 – indică deficiențe ale accesului la utilitățile publice. Situația pe medii de rezidență – locuințele construite în orașe aveau în proporție semnificativ mai mare unele dintre facilitățile de bază, cum ar fi: instalații de alimentare cu apă potabilă – 93,5% față de 75,9%, instalații de canalizare – 85,9% față de 53,8% și de încălzire prin centrale termice – 89,9% față de 61,6% – arată disparități între acestea privind condițiile de locuit.

Criteriile și argumentele ce ar putea sta la baza analizei și evaluării consecințelor economice și sociale – la capătul unui deceniu – ale intrării României în UE, ar fi putut fi oricât de critice, sau oricât de favorabile acestui eveniment major din istoria recentă a țării noastre. Dar dincolo de eventualele înclinații naturale ale oricărui analist potențial, există unele realități obiective ce nu pot fi ignorate de nimeni. În urma demersului nostru, am căutat să identificăm asemenea realități. În mod cert, nu le-am identificat pe toate și, probabil, nici măcar pe toate cele mai importante. Iată de ce credem că un demers de cunoaștere, în mai mare profunzime, a unor asemenea realități s-ar putea dovedi încă util.

Bibliografie

Administrația Fondului pentru Mediu (2008–2017) Programe de finanțare/Alimentare cu apă și canalizare/Programul vizând protecția resurselor de apă, sisteme integrate de alimentare cu apă, stații de alimentare cu apă, stații de tratare, canalizare și stații de epurare. Disponibil la https://www.afm.ro/canalizare_proiecte_finalizate.php.

Dan, A. N. (1999) România și politica ei de locuire în contextul Europei de Est și al Uniunii Europene, în C. Zamfir (coord.) *Politici sociale în România: 1990–1998.* București: Expert.

European Union (2015) *People in the EU: who are we and how do we live?* Statistical books. Publications Office of the European Union. Luxemburg.

Eurostat (2017) *Housing conditions.* Disponibil la http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Housing _conditions.

Eurostat (2017) *Housing statistics.* Disponibil la http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Housing_ statistics.

Humă, C. (2016) O analiză a profilului urban al orașelor mici din România. Studiu de caz: orașele mici din județul Suceava, *Sociologie Românească,* XIV, nr. 2–3, pp. 51–71.

Institutul Național de Statistică (2010) *Anuarul Statistic al României 2009.* Tabel 5.6 Străzile orășenești, p. 370; Tabel 5.9 Canalizare publică și spații verzi, p. 371; Tabel 5.10 Rețeaua și volumul gazelor naturale distribuite, p. 372; Tabel 5.11 Rețeaua și volumul apei potabile distribuite, p. 372. București.

Institutul Național de Statistică (2010) *Anuarul Statistic al României 2010.* Tabel 5.4 Locuințe terminate, după tipurile de instalații cu care sunt dotate și fondurile de finanțare, p. 186. București.

Institutul Național de Statistică (2017) *Anuarul Statistic al României 2016.* Tabel 5.4 Locuințe terminate, după tipurile de instalații cu care sunt dotate și fondurile de finanțare, p. 240. București.

Institutul Național de Statistică (2018) *Anuarul Statistic al României 2017.* Tabel 5.4 Locuințe terminate, după tipurile de instalații cu care sunt dotate și fondurile de finanțare, p. 244. Tabel 5.6 Străzile orășenești, p. 246; Tabel 5.9 Canalizare publică și spații verzi, p. 247; Tabel 5.10 Rețeaua și volumul gazelor naturale distribuite, p. 248; Tabel 5.11 Rețeaua și volumul apei potabile distribuite, p. 248. București.

Mărginean, I. și Bălașa, A. (coord.) (2005) *Calitatea vieții în România.* București: Expert.

Mihai, A. (2016) ZF 10 ani de la aderarea la UE. Trei milioane de români au plecat din țară în ultimul deceniu, devenind cei mai mari investitori străini din România, ZF Profesii, 18 noiembrie. Disponibil la https://www.zf.ro/ profesii/zf-10-ani-de-la-aderarea-la-ue-trei-milioane-de-romani-au-plecat-din-tara-in-ultimul-deceniu-devenind-cei-mai-mari-investitori-straini-din-romania-15976090.

Ministerul Dezvoltării Regionale și Administrației Publice (2016) *Strategia de dezvoltare teritorială a României. România policentrică 2035. Coeziune și competitivitate teritorială, dezvoltare și șanse egale pentru oameni.* Disponibil la https://www.fonduri-structurale.ro/Document_Files/Stiri/00017493/7hctm_Anexe.pdf.

Ministerul Dezvoltării Regionale și Administrației Publice și Fondurilor Europene (2017) *Strategia Națională a Locuirii. Proiect. 2017–2030.* Disponibil la http://www.mmediu.ro/app/webroot/uploads/files/2017-01-13_Strategia_Nationala_a_Locuirii_2016-2030.pdf

Ministerul Dezvoltării Regionale și Administrației Publice (2018) *Programul Național de Dezvoltare Locală. Situația la data de 15 oct. 2018.* Disponibil la www.mdrap.ro/lucrari-publice/pndl.

Ministerul Dezvoltării Regionale și Administrației Publice (f.a.) *Programul Național de Dezvoltare a Infrastructurii.* Disponibil la www.mdrap.ro/lucrari-publice/programe-de-infrastructura/pndi.

Vâlceanu, D. G. (2011) Calitatea condițiilor de locuire în România, în perioada post-aderare la U.E. *Urbanism. Arhitectură. Construcții,* Vol. 3, Nr. 2.

Voicu, B. și Voicu, M. (2005) Accesul la utilități publice în România, *Calitatea Vieții,* XVI, nr. 1–2, pp. 21–49.

* 2017-01-13_Strategia_Nationala_a_Locuirii_2016-2030.pdf.

Baze de date

Eurostat Cod: ten00012

Eurostat (ilc_mdho01); (ilc_mdho02); (ilc_mdho03); (ilc_mdho04)

Institutul Național de Statistică, Tempo-online

ANEXE

Anexa 1

Numărul localităților cu rețea de distribuție a apei pe regiuni de dezvoltare și județe, în România, în anii 2008 și 2016

Regiuni de dezvoltare și județe	2008 Urban	2008 Rural	2008 Total	2016 Urban	2016 Rural	2016 Total	2008–2016 U+R
Total	317	1.806	2.123	317	2.189	2.506	383
Regiunea București-Ilfov	9	15	24	9	20	29	5
Regiunea Centru	56	234	290	56	282	338	48
Regiunea Nord-Est	44	286	330	44	329	373	43
Regiunea Nord-Vest	43	311	354	43	363	406	52
Regiunea Sud-Est	35	288	323	35	321	356	33
Regiunea Sud-Muntenia	48	307	355	48	370	418	63
Regiunea Sud-Vest Oltenia	40	175	215	40	263	303	88
Regiunea Vest	42	190	232	42	241	283	51
Alba	11	42	53	11	62	73	20
Arad	10	57	67	10	60	70	3
Argeș	7	71	78	7	86	93	15
Bacău	8	68	76	8	70	78	2
Bihor	10	74	84	10	79	89	5
Bistrița-Năsăud	4	32	36	4	50	54	18
Botoșani	7	46	53	7	40	47	-6
Brașov	10	38	48	10	43	53	5
Brăila	4	31	35	4	37	41	6
Buzău	5	59	64	5	74	79	15
Caraș-Severin	8	35	43	8	56	64	21
Călărași	5	35	40	5	44	49	9
Cluj	6	68	74	6	73	79	5
Constanța	12	57	69	12	57	69	0
Covasna	5	26	31	5	27	32	1
Dâmbovița	7	51	58	7	62	69	11
Dolj	7	19	26	7	56	63	37
Galați	4	42	46	4	55	59	13
Giurgiu	3	16	19	3	17	20	1
Gorj	9	37	46	9	45	54	8
Harghita	9	43	52	9	47	56	4
Hunedoara	14	26	40	14	41	55	15

Regiuni de dezvoltare și județe	2008 Urban	2008 Rural	2008 Total	2016 Urban	2016 Rural	2016 Total	2008–2016 U+R
Ialomița	7	43	50	7	53	60	10
Iași	5	49	54	5	64	69	15
Ilfov	8	15	23	8	20	28	5
Maramureș	13	50	63	13	57	70	7
Mehedinți	5	36	41	5	40	45	4
Mun. București	1		1	1		1	0
Mureș	11	65	76	11	69	80	4
Neamț	5	45	50	5	48	53	3
Olt	8	45	53	8	61	69	16
Prahova	14	67	81	14	76	90	9
Satu Mare	6	41	47	6	54	60	13
Sălaj	4	46	50	4	50	54	4
Sibiu	10	20	30	10	34	44	14
Suceava	14	31	45	14	46	60	15
Teleorman	5	24	29	5	32	37	8
Timiș	10	72	82	10	84	94	12
Tulcea	5	44	49	5	45	50	1
Vaslui	5	47	52	5	61	66	14
Vâlcea	11	38	49	11	61	72	23
Vrancea	5	55	60	5	53	58	-2

Sursa: INS, Tempo-online, prelucrare date statistice

Anexa 2

Numărul localităților cu canalizare publică, pe regiuni de dezvoltare și județe, în România, în anii 2008 și 2016

Regiuni de dezvoltare și județe	2008 Urban	2008 Rural	2008 U+R	2016 Urban	2016 Rural	2016 U+R	2008–2016 U+R
Total	309	451	760	313	871	1 184	424
Regiunea București-Ilfov	9	13	22	9	19	28	6
Regiunea Centru	56	88	144	56	158	214	70
Regiunea Nord-Est	43	101	144	44	149	193	49
Regiunea Nord-Vest	41	69	110	42	162	204	94
Regiunea Sud-Est	35	55	90	35	93	128	38
Regiunea Sud-Muntenia	45	42	87	46	86	132	45
Regiunea Sud-Vest Oltenia	39	26	65	39	91	130	65
Regiunea Vest	41	57	98	42	113	155	57
Alba	11	7	18	11	21	33	15
Arad	10	17	27	10	28	38	11

Regiuni de dezvoltare și județe	2008 Urban	2008 Rural	2008 U+R	2016 Urban	2016 Rural	2016 U+R	2008–2016 U+R
Argeș	7	12	19	7	26	33	14
Bacău	8	48	56	8	42	50	-6
Bihor	10	14	24	10	27	37	13
Bistrița-Năsăud	4	8	12	4	30	34	22
Botoșani	7	8	15	7	6	13	-2
Brașov	10	9	19	10	19	29	10
Brăila	4	2	6	4	1	5	-1
Buzău	5	6	11	5	14	19	8
Caraș-Severin	8	13	21	8	31	39	18
Călărași	5	1	6	5	6	11	5
Cluj	6	26	32	6	46	52	20
Constanța	12	21	33	12	25	37	4
Covasna	5	14	19	5	23	28	9
Dâmbovița	6	4	10	6	17	23	13
Dolj	6	2	8	6	11	17	9
Galați	4	15	19	4	24	28	9
Giurgiu	3	1	4	3	2	5	1
Gorj	9	4	13	9	12	21	8
Harghita	9	24	33	9	36	45	12
Hunedoara	14	12	26	14	23	37	11
Ialomița	5	:	5	6	5	11	6
Iași	5	9	14	5	31	36	22
Ilfov	8	13	21	8	19	27	6
Maramureș	11	16	27	12	26	38	11
Mehedinți	5	7	12	5	17	22	10
Municipiul București	1		1	1		1	0
Mureș	11	27	38	11	36	47	9
Neamț	5	9	14	5	17	22	8
Olt	8	3	11	8	18	26	15
Prahova	14	23	37	14	26	40	3
Satu Mare	6	4	10	6	22	28	18
Sălaj	4	1	5	4	11	15	10
Sibiu	10	7	17	10	23	33	16
Suceava	13	21	34	14	36	50	16
Teleorman	5	1	6	5	4	9	3
Timiș	9	15	24	10	31	41	17
Tulcea	5	7	12	5	21	26	14
Vaslui	5	6	11	5	17	22	11
Vâlcea	11	10	21	11	33	44	23
Vrancea	5	4	9	5	8	13	4

Notă: lipsă date
Sursa: INS, Tempo-online, prelucrare date statistice

Anexa 3

Numărul localităților* în care se distribuie gaze naturale pe regiuni de dezvoltare, județe, în România, în anii 2008 și 2016

Regiuni de dezvoltare și județe	2008 Urban	2008 Rural	2008 U+R	2016 Rural	2016 Urban	2016 U+R	2008–2016 U+R
TOTAL	232	583	815	668	245	913	98
Regiunea București-Ilfov	9	25	34	29	9	38	4
Regiunea Centru	50	189	239	193	51	244	5
Regiunea Nord-Est	30	56	86	67	32	99	13
Regiunea Nord-Vest	30	89	119	109	31	140	21
Regiunea Sud-Est	18	35	53	44	21	65	12
Regiunea Sud-Muntenia	43	102	145	127	44	171	26
Regiunea Sud-Vest Oltenia	21	37	58	48	25	73	15
Regiunea Vest	31	50	81	51	32	83	2
Alba	8	23	31	24	8	32	1
Arad	7	11	18	13	8	21	3
Argeș	7	21	28	27	7	34	6
Bacău	8	18	26	19	8	27	1
Bihor	5	12	17	13	5	18	1
Bistrița-Năsăud	3	13	16	14	3	17	1
Botoșani	3	2	5	3	3	6	1
Brașov	10	29	39	32	10	42	3
Brăila	3	7	10	7	3	10	0
Buzău	2	12	14	14	2	16	2
Caraș-Severin	4	4	8	4	4	8	0
Călărași	3	4	7	8	4	12	5
Cluj	5	23	28	36	5	41	13
Constanța	4	2	6	10	6	16	10
Covasna	4	8	12	9	4	13	1
Dâmbovița	7	36	43	41	7	48	5
Dolj	2	7	9	11	2	13	4
Galați	2	8	10	8	2	10	0
Giurgiu	3	1	4	6	3	9	5
Gorj	6	19	25	21	7	28	3
Harghita	7	19	26	19	7	26	0
Hunedoara	13	10	23	9	13	22	-1
Ialomița	5	3	8	5	5	10	2
Iași	5	16	21	20	5	25	4
Ilfov	8	25	33	29	8	37	4
Maramureș	9	18	27	17	9	26	-1

Regiuni de dezvoltare și județe	2008 Urban	2008 Rural	2008 U+R	2016 Rural	2016 Urban	2016 U+R	2008–2016 U+R
Mehedinți	1	:	1	:	1	1	0
Municipiul București	1		1		1	1	0
Mureș	11	72	83	71	11	82	-1
Neamț	4	13	17	12	4	16	-1
Olt	6	4	10	7	7	14	4
Prahova	13	37	50	40	13	53	3
Satu Mare	4	15	19	18	5	23	4
Sălaj	4	8	12	11	4	15	3
Sibiu	10	38	48	38	11	49	1
Suceava	7	4	11	4	8	12	1
Teleorman	5	:	5	:	5	5	0
Timiș	7	25	32	25	7	32	0
Tulcea	3	1	4	1	3	4	0
Valcea	6	7	13	9	8	17	4
Vaslui	3	3	6	9	4	13	7
Vrancea	4	5	9	4	5	9	0

Notă: lipsă date. * Localitățile în care se distribuie gaze naturale sunt municipii, orașe, comune și sate, atât pentru uz casnic, cât și pentru unități industriale, de construcții, sociale etc.
Sursa: INS, Tempo-online, prelucrare date statistice

Anexa 4

Numărul localităților în care se distribuie energia termică pe regiuni de dezvoltare și județe, în România, 2008–2016

Regiuni de dezvoltare și județe	2008 Urban	2008 Rural	2008 Total (U+R)	2016 Urban	2016 Rural	2016 Total (U+R)	2008–2016 Total (U+R)
TOTAL	109	12	121	65	9	74	−47
Regiunea București-Ilfov	3		3	2		2	−1
Regiunea Centru	18	1	19	10	:	10	−9
Regiunea Nord-Est	16	1	17	10	3	13	−4
Regiunea Nord-Vest	6	1	7	5	1	6	−1
Regiunea Sud-Est	20	2	22	13	1	14	−8
Regiunea Sud-Muntenia	19	4	23	8	2	10	−13
Regiunea Sud-Vest Oltenia	12	1	13	8	:	8	−5
Regiunea Vest	15	2	17	9	2	11	−6
Alba	2		2	:			−2
Arad	5		5	5		5	0
Argeș	5	3	8	1	1	2	−6
Bacău	2		2	1		1	−1

Regiuni de dezvoltare și județe	2008 Urban	2008 Rural	2008 Total (U+R)	2016 Urban	2016 Rural	2016 Total (U+R)	2008–2016 Total (U+R)
Bihor	2	1	3	2	1	3	0
Bistrița-Năsăud	:			:			
Botoșani	1		1	1		1	0
Brașov	3		3	3		3	0
Brăila	2		2	:			−2
Buzău	4	1	5	4	:	4	−1
Caraș-Severin	2		2	:			−2
Călărași	3		3	3		3	0
Cluj	2	:	2	2	:	2	0
Constanța	9	1	10	5	:	5	−5
Covasna	2	1	3	1	:	1	−2
Dâmbovița	1		1	:			−1
Dolj	2		2	1		1	−1
Galați	1		1	1		1	−2
Giurgiu	2		2	2		2	0
Gorj	2		2	1		1	−1
Harghita	5		5	4		4	−1
Hunedoara	6	1	7	3	1	4	−3
Ialomița	:			:			0
Iași	2		2	2		2	0
Ilfov	2		2	1		1	−1
Maramureș	1		1	1		1	0
Mehedinți	1		1	1		1	0
Municipiul București	1		1	1		1	0
Mureș	4		4	1		1	−3
Neamț	3	1	4	:	2	2	−2
Olt	3	:	3	1	:	1	−2
Prahova	3	1	4	1	1	2	−2
Satu Mare	:	:	:	:	:	:	:
Sălaj	1		1	:			−1
Sibiu	2		2	1		1	−1
Suceava	5	:	5	4	1	5	0
Teleorman	5	:	5	1	:	1	−4
Timiș	2	1	3	1	1	2	−1
Tulcea	2	:	2	1	1	2	0
Vaslui	3		3	2		2	−1
Vâlcea	4	1	5	4	:	4	−1
Vrancea	2		2	2		2	0

Notă: lipsă date.
Sursa: INS, Tempo-online, prelucrare date statistice

ACTUALITATEA ȘTIINȚIFICĂ

The 5th Edition of ESPERA International Conference 2018, Bucharest

Cătălin Berescu*
Research Institute for the Quality of Life, Romanian Academy

This year, on the 24th and 25th of May, The Romanian Academy hosted the 5th edition of the ESPERA international conference. Since its first launch, in 2013, the conference has grown every year and has gathered a significant number of partners, a fact that reflects its interdisciplinary ambition and its regional importance. The 2018 edition took place under the title "The Romanian Economy. A Century of Transformation (1918–2018)". It was included in the Romanian Academy's anniversary events celebrating the "100th anniversary of the Great Union of Romania".

The conference was organized by the same three main institutions that have established and managed it since its inception: the "Costin C. Kirițescu" National Institute for Economic Research, in partnership with the National Bank of Romania and the Center for Economic Information and Documentation. It has also had a number of institutional partners from Romania and abroad: the Association of Economics Faculties in Romania, the Academy of Economic Studies of Moldova, the Bucharest Chamber of Commerce and Industry, the National Institute for Internal Control of Romania and the Gestion y Planificacion Research Group (GESPLAN), Spain. There were also regional partners: the Institute of Agricultural Economics, Belgrade, Serbia; the Institute of Economic Sciences, also from Belgrade, the Faculty of Social and Cultural Service and Tourism from Stavropol, State Agrarian University, Russia, and the Faculty of Economics and Business Administration, "St. Kliment Ohridski" University from Sofia, Bulgaria.

The plenary session and the thirteen parallel sections and workshops were centered on priority research directions in the field of economic and social sciences of the "Romanian Academy Research Strategy 2014–2020", respectively: Romania's sustainable economic and social development; natural resources patrimony; knowledge, innovation, smart development and human capital; economy dynamics and structural changes for a competitive growth; European integration and globalization; development and improvement of economic and social forecasting tools; food safety and security; assessment of economic, social and political experiences and thoughts; contributions to the New Encyclopedia of Romania; quality of life and social policies evaluations; demographic facts and figures.

All of the above are a consistent follow up of the previous editions and they enrich the record of contributions of the last years' events. After the plenaries, the sessions were the place where a breakdown of the many goals of the conference was performed. The Research Institute for Quality of Life hosted the quality of life session, one of the most interdisciplinary. Topics ranged from public health issues to mainstream or alternative sociological approaches. It is worth mentioning the contributions of a group of researchers that addressed a variety of problems related to oral hygiene, Daniel Arpinte's analysis of the social assistance sector, and other speculative contributions, like my own, on the future of housing in Romania. All of them were followed with the same sagacious eye

* Research Institute for the Quality of Life, Romanian Academy, Calea 13 Septembrie 13, sector 5, Bucharest. E-mail: catalinberescu@gmail.com.

by the panel leaders, prof. Ion Mărginean and prof. Sorin Cace, who guided the discussion accordingly up to the critical points of the contributions, be it a methodological or a theoretical question. The panel held by RIQL was probably the largest. The pitfall of being a rather extended session was balanced by the vivid attention and the consistent feedback that one could get for his research findings. The variety of research themes included the evolution of rural libraries (Sorinel Bucur) and atypical employment for graduates (Bianca Buligescu) then jumped from household income inequality (Simona Ilie) to NEETS in rural areas (Sebastian Fitzek, Gabriela Neagu, Claudia Petrescu). In the end, a convergence of topics was achieved due to a common meticulous attention to the various aspects of social life, typically ignored by the current literature. What was really interesting about the session was the way in which some apparently "minor" subject matters reverberate and illustrate the major problems and the main changes in public policies.

The conference is one of the last of its kind that is free of charge, and it attracts a large number of researchers. The most interesting contributions are selected and published in a volume at Peter Lang International Academic Publishing Group.

RECENZII

Elena Zamfir, Iuliana Precupețu (coordonatori), *Calitatea vieții. Un proiect pentru România,* Editura Academiei Române, București 2018, 415 p.

În contextul actualelor riscuri socio-economice pe care România le confruntă, mediul academic este chemat să prezinte soluții și propuneri pentru dezvoltarea durabilă pe termen mediu și lung. Totodată, nesoluționarea la timp a unor stringente probleme sociale prin neadoptarea măsurilor de ordin legislativ sau financiar care se impuneau a condus la expunerea unor grupuri vulnerabile la noi riscuri sociale și perpetuarea sărăciei.

Coordonatorii și autorii volumului de față abordează domenii prioritare pentru înțelegerea stării sociale actuale din România și evidențiază răspunsuri posibile în direcția prevenirii și reducerii riscurilor moderne. Datele statistice utilizate plasează România în context european și permit identificarea traiectoriilor pe care țara noastră le poate lua în funcție de adoptarea integrată a diferitelor propuneri strategice de politică socială. Poziția periferică pe care România o ocupă între statele membre UE în contextul slabei capacități de absorbție a fondurilor europene, accentuează importanța acestui volum în identificarea priorităților pe termen mediu și lung în punctele nevralgice aferente țintelor europene stabilite în cadrul Strategiei Europa 2020, dar și a obiectivului general asumat încă din primele momente postdecembriste de creștere a calității vieții pentru toți cetățenii.

Volumul cuprinde cuvântul-înainte, introducerea și trei părți: Dimensiuni ale calității vieții, Indicatori obiectivi ai calității vieții și În loc de concluzii. Pentru creșterea vizibilității internaționale a rezultatelor științifice obținute, cartea include traducerea în limba engleză a cuprinsului și a cuvântului înainte.

Capitolul introductiv *„Calitatea vieții în strategiile de dezvoltare și etica acțiunii sociale”* (Elena Zamfir) oferă cadrul conceptual al calității vieții „ca un obiectiv central al programelor politice, al strategiilor de dezvoltare de țară și al proiectelor sociale europene”. Capitolul evidențiază factorii de bază ai creșterii calității vieții, indicatorii subiectivi ai calității vieții și posibilități de măsurare și locul calității vieții în politicile publice și în etica acțiunii sociale. Datele comparative la nivel european plasează țara noastră pe ultimele locuri și atrage atenția decidenților politici asupra cronicizării problemelor sociale cu efecte nedorite asupra populației.

Prima parte include șase capitole dedicate dimensiunilor fundamentale ale calității vieții: situația actuală a învățământului, a sistemului de îngrijire a sănătății, a ocupării, a locuirii și a calității guvernării.

Capitolul *„Analiza sistemului de educație din România din perspectiva obiectivelor pe termen mediu si lung”* (Gabriela Neagu) evaluează situația curentă din punct de vedere al contextului socio-economic, al situației inegalităților economice, sociale, culturale etc. între membrii societății în fața educației; al corespondenței dintre ceea ce formează școala și nevoile sociale și individuale; al încrederii populației în școală ca principal motor de ascensiune și dezvoltare socială, profesională și personală; al resurselor financiare ale sistemului de învățământ. Capitolul reiterează importanța investițiilor în educație în contextul creșterii cererii crescute de forță de muncă înalt calificată.

Capitolul *„Starea de sănătate a populației în România. Pentru o abordare socială a sănătății”* (Iuliana Precupețu, Cosmina-Elena Pop) analizează rolul factorilor sociali în determinarea stării de sănătate; starea de sănătate în România (principalii indicatori de rezultat și evoluția acestora în timp) și prezintă în detaliu cadrul de analiză și intervenție în

domeniul sănătății adaptat după WHO (2010, 2014) urmând argumentele acestuia și exemplificând cazul României acolo unde este posibil. Capitolul pledează pentru necesitatea introducerii și utilizării în domeniul sănătății a unui cadru de analiză și intervenție bazat pe factorii determinanți ai stării de sănătate. Ca direcții pe termen lung, se recomandă: cercetarea, abordarea inter-sectorială și intervenția asumată pe termen lung. Capitolul *„Resurse financiare și umane pentru sistemul de sănătate din România*" (Cristina Tomescu) continuă analiza și subliniază importanța domeniului sănătății ca direcție de dezvoltare strategică.

Capitolul *„Ocuparea în România; surse de vulnerabilitate"* (Simona Ilie, Ana Maria Preoteasa) trece în revistă aspecte teoretice ale formelor ocupării și vulnerabilitatea în ocupare, ocuparea standard și non-standard în România, vulnerabilitatea pe piața românească a muncii și politicile pentru susținerea ocupării. Capitolul prezintă o serie de propuneri adaptate profilului vulnerabilității ocupării din România: elaborarea unui plan al direcțiilor prioritare de dezvoltare economică; creșterea ocupării salariale prin susținerea dezvoltării antreprenoriale mici și mijlocii, stimularea asocierii în mediul rural și al unei minime integrări pe verticală a producției agrozootehnice; coborârea vârstei de contact a tinerilor cu piața muncii; introducerea de stimulente/adaptare și relaxare legislativă pentru ocuparea flexibilă și disciplină în finanțarea programelor active de ocupare; extinderea programelor de formare profesională și re-conversie/învățare continuă, îmbunătățirea dialogului interinstituțional cu privire la ocuparea grupurilor vulnerabile și îmbunătățirea calității locului de muncă.

Capitolul *„Condiții de locuit, calitatea locuirii și politici de locuire"* (Cosmin Briciu) trage un semnal de alarmă privind situația actuală din România comparativ cu statele europene caracterizată prin: calitate scăzută a fondului de locuințe, costurile locuirii, dificultatea accesului la locuință al tinerilor, fenomenul zonelor marginalizate și lipsa de reglementare a dezvoltării urbane, problema persoanelor fără adăpost în orașele mari, accesul redus la utilități și uneori la servicii sociale în rural și persoanele fără adăpost. Se impune necesitatea și urgența regândirii radicale a rolului și importanței politicilor de locuire în ansamblul politicilor publice.

Capitolul *„Calitatea guvernării în România"* (Monica Marin, Adriana Neguț, Claudia Petrescu, Iulian Stănescu, Manuela Sofia Stănculescu) propune o analiză a condițiilor și factorilor interni și externi care pot contribui la creșterea calității administrației publice: elaborarea și implementarea politicilor publice (planificarea strategică, coordonarea politicilor, monitorizarea implementării și evaluarea politicilor), managementul resurselor umane (ocuparea în sectorul public, sistemul de recompense și beneficii, creșterea atractivității sectorului public, etica și corupția) și e-guvernare (simplificarea procedurilor administrative, digitalizarea serviciilor publice, utilizarea Internetului de către grupurile defavorizate). Printre factorii facilitatori ai creșterii calității administrației publice menționăm: capacitatea de parteneriat și descentralizarea fiscală și administrativă. Sunt propuse câteva obiective specifice legate de obiectivul general de dezvoltare a calității administrației publice ca o condiție necesară pentru îmbunătățirea calității furnizării serviciilor publice și, mai general, pentru o bună guvernare.

A doua parte a lucrării include zece capitole dedicate dimensiunii materiale a calității vieții. Primele abordează problematica veniturilor, a standardului de viață și veniturilor: „Bugetul și nivelul de trai în gospodărie" (Simona Ilie), „O analiză comparativă a determinării pragurilor de sărăcie" (Adina Mihăilescu), „Consumul mediu în România în perspectivă europeană" (Maria Livia Ștefănescu) și „Inegalități de venit" (Ionuț-Marian Anghel, Elena Tudor). Sunt evidențiate bugetul și nivelul de trai din gospodării, categoriile de venit și impactul lor asupra nivelului de trai, sărăcia monetară, consumul curent al gospodăriei și sărăcia acumulată. Nivelul sărăciei din România

„este puternic condiționat de veniturile salariale și în absența unei protecții sociale focalizate, deprivarea materială a gospodăriilor în nevoie se va accentua și consolida, pe tot mai multe elemente de consum; se conturează ca direcție creșterea cheltuielilor de tip asistențial și mai buna lor focalizare".

Capitolul *„Sărăcia în România"* (Mihnea Preotesi) se concentrează asupra profilului și magnitudinii sărăciei prin analiza cauzelor, a factorilor și a mecansimelor într-o perspectivă comparată România – UE 8 și UE 15. Un alt punct de interes al capitolului îl reprezintă evidențierea grupurilor vulnerabile cu potențialul cel mai mare de accentuare a vulnerabilității și cele cu adresabilitatea cea mai precară din partea sistemului de protecție socială, în contextul comparațiilor cu media UE15 și cu media UE8. Printre recomandările capitolului, menționăm: „în situația în care eficiența transferurilor sociale, altele decât pensiile în reducerea sărăciei este una foarte scăzută se impune o creștere a ponderii alocate acestor tipuri de transferuri sociale atât ca pondere în buget, cât și o redistribuire a alocărilor, cu focalizare pe categoriile cele mai vulnerabile: copiii, tinerii, familiile cu cel puțin trei copii și vârstnicii singuri".

Urmează patru capitole dedicate domeniului protecției sociale: „*Direcții în protecția socială*" (Simona Ilie, Sorin Cace), „*Beneficiile sociale*" (Daniel Arpinte, Sorin Cace, Alexandra Deliu), „*Spre un sistem integrat de servicii publice în asistență socială*" (Elena Zamfir) și „Tipuri de servicii publice de asistență socială" (Daniel Arpinte). Printre concluzii, menționăm faptul că subfinanțarea cronică a domeniului asistenței sociale nu a permis ca aceasta să răspundă prompt și eficient problemelor sociale confruntate de populație, dar în special de cei mai săraci dintre săraci.

A doua parte a volumului se încheie cu capitolul *„Suportul social pentru vârstnicii din România"* (Mariana Stanciu, Adina Mihăilescu) care analizează contextul socio-economic obiectiv și starea socială a populației vârstnice și suportul socio-economic acordat persoanelor vârstnice din România cu accent asupra sistemului de pensii. Printre problemele sistemului de pensii sunt menționate: performanțele scăzute în plan social ale finanțării sistemului public de pensii, probleme de management; creșterea semnificativă (în valoare nominală) a cheltuielilor cu pensiile până în anul 2035 și îndeosebi până în anul 2060; anularea relativei autonomii financiare a Fondului Asigurărilor Sociale de Stat.

Partea a treia include două capitole. Primul este „Evoluția tematicii calității vieții: o analiză sociologică" (Cătălin Zamfir). Capitolul *„Institutul de Cercetare a Calității Vieții în ploticile publice timp de 28 de ani"* (Cătălin Zamfir, Alin Casapu) reliefează locul și rolul jucat de institutul proaspăt înființat în 1990 în domeniul politicii sociale în România. ICCV și-a adus o contribuție majoră în adoptarea principalelor pachete legislative din domeniul social în România, dar și în studierea la nivel național a grupurilor vulnerabile precum populația minoritară de etnie roma, familiile sărace, copiii, persoanele cu dizabilități sau beneficiarii de venit minim garantat. ICCV s-a impus pe scena dezbaterilor publice românești ca un solid partener academic de dialog.

Demersurile de cunoaștere științifică ale cercetătorilor din cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții se înscriu în direcția trasată în ultimii ani de elaborare de către colectivele multidisciplinare ale cercetătorilor din cadrul institutelor Academiei Române a proiectului unei strategii integrate de dezvoltare a României.

Pentru toți cei interesați, volumul este disponibil în format electronic în Biblioteca Virtuală de Sociologie la adresa http://bibliotecadesociologie.ro/download/zamfir-elena-precupetu-iuliana-eds-2018-calitatea-vietii-un-proiect-pentru-romania-bucuresti-editura-academiei-romane/.

Simona Maria Stănescu,
Institutul de Cercetare a Calității Vieții,
Institutul Național de Cercetări Economice
„Costin C. Kirițescu",
Academia Română

Ioan Mărginean (coordonator), Marian Vasile (coordonator), *Dicţionar de Calitatea Vieţii,* Editura Academiei Române, București, 2015, 286 p.

Literatura sociologică românească s-a îmbogățit de curând cu o lucrare științifică ce pune în valoare tema calității vieții din perspectiva teoriilor, a metodologiilor și a practicilor de cercetare. Volumul se adresează lumii academice, dar și spațiului public larg în care sunt incluși decidenții politici, jurnaliștii și formatorii de opinie. În general, mass-media românească abordează tema calității vieții frecvent, folosind termeni fără să-i clarifice sau să-i delimiteze în mod corect. Este firesc să se întâmple acest lucru, dar din acest motiv, prezenta carte căpătă un rol important în documentarea necesară pe acest subiect. Stilul didactic și bogăția explicațiilor pe care le găsim pentru fiecare termen în parte, conținutul informațiilor și al surselor folosite facilitează și oferă o arie largă de adresabilitate pentru orice inițiat. Autorii explică cu răbdare, justifică și uneori aduc exemple notabile care l-ar lămuri și pe cel mai pesimist căutător de sensuri. Un plus de legitimitate vine și din faptul că autorii și coordonatorii sunt o echipă de cercetători științifici de prestigiu din cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții. La rândul său, ICCV-ul este un institut care s-a dedicat acestui subiect, fiind cel mai bun din țară, aflându-se și în topul institutelor de cercetare socială la nivel european. Cv-ul cărții este compus și din cv-urile cercetătorilor care au participat în calitate de autori sub îngrijirea a doi coordonatori cu experiență în editarea cărților științifice: Ioan Mărginean și Marian Vasile. Cartea este un omagiu adus celor 25 de ani de existență a Institutului de Cercetare a Calității Vieții și a apărut sub umbrela prestigioasă a Editurii Academiei Române.

Structura lucrării a fost gândită pe logica unui dicționar care te invită să-l parcurgi ca pe o carte. Deși ea poate fi ușor consultată la nivel de particularități prin căutarea alfabetică a termenilor, citind de exemplu la pagina 111 despre ce înseamnă „evaluarea calității serviciilor publice", tentația de a citi mai departe sau de a începe cu primele pagini este foarte mare. Enumerarea lor alfabetică se potrivește cu descoperirea treptată a unui domeniu foarte interesant de parcurs de la prima până la ultima pagină neîntâmpinând acea ruptură dintre termeni care se regăsește în orice dicționar obișnuit. Șirul este așezat și face parte dintr-un itinerariu firesc. Cei peste 100 de termeni alcătuiesc structura unei lucrări atractive, în care cititorul nu este abandonat în zona abstractă sau pur teoretică. Exemplele nu lipsesc, contextualizarea ne trimite la realitatea românească sau europeană, iar analiza comparativă și interpretarea datelor aduc rezultatele unei gândiri obiective. Un alt plus intervine prin caracterul critic al observațiilor pe care autorii îl aduc în prezentarea și evaluarea teoriilor de specialitate. Teoriile nu vin dintr-o singură sursă și nu sunt monocrome, consensul sau contradicțiile îmbogățind o perspectivă multiplă, îndeamnă cititorul să descopere mai multe puncte de vedere. Selecția, analiza și relația dintre termeni aparțin unor autori cu o vastă pregătire pe mai multe domenii din științele sociale. Bogăția semantică a termenilor permite o viziune complexă a ideilor care compun domeniul calității vieții. Este foarte simplu să faci referire prin trimiterea strictă la un singur termen, fără să ai o viziune de ansamblu. Citind însă toată lucrarea, primul instinct de a judeca dispare sub calitatea reflexivă a unui raționament superior. Particularitatea unui termen nu este suficient înțeleasă dacă ea nu este descifrată în ecuația

întregii lucrări. Prin acest stil de juxtapunere a termenilor într-o lucrare bine închegată, dicționarul a învins monotonia listării unor cuvinte, optând pentru o viziune cu sens, originală și provocatoare care a oferit atractivitatea unei cărți cu personalitate. Citind despre „calitatea vieții în România" nu primim doar o definiție aruncată din condeiul unui bibliotecar. Autorul dezvoltă subiectul de la apariția și dezvoltarea conceptului de „calitatea vieții" în care înțelegem și spiritul epocii. Apărut ca termen în anii '70, moment în care ne amintim că Ceaușescu opta pentru cultul personalității și revigorarea vectorului naționalist, calitatea vieții la români devenise o prioritate ideologică prin care se încerca o îmbunătățire a traiului prin conturarea unor direcții de acțiune socială orientată spre oameni. Obiectivul presupunea o bună cunoaștere a societății, fapt care impunea o recunoaștere legitimă a cercetării și a oamenilor de știință. Planurile de dezvoltare au impus o reîntoarcere la recunoașterea valorilor, implicit a resurselor umane care se aflau într-un mare deficit. Aceeași schemă este valabilă și astăzi dincolo de ambițiile ideologice ale unei doctrine totalitare. Analiza, evaluarea și construcția unor politici publice eficiente care să stimuleze sau să îmbunătățească calitatea vieții depind de cadrele de specialiști folosite într-un sistem social. Ele există astăzi, dar sunt în mare parte ignorate de către cadrul politic, care nu înțelege complet importanța acestui parteneriat. Parcurgerea acestei lucrări clarifică dilema pe care clasa politică este obligată să o înțeleagă. La rândul lor, jurnaliștii joacă un rol cheie în comunicarea dintre decidenții politici, oamenii de știință și cetățeni. Lecturarea lucrării de către jurnaliști ar profesionaliza dialogul public și ar îmbogăți semiologia unui subiect sensibil pentru români. Dreptul la fericire face parte din tema calității vieții care nu presupune, după cum arată autorii, doar o evaluare a condițiilor materiale. Stima de sine, satisfacția cu viața, calitatea relațiilor umane și instituționale reprezintă și alte segmente de apreciere a vieții fiecărui cetățean. Scopul cetății, după Platon și Aristotel, este de a oferi alternative reale în formularea celui mai bun sau fericit cetățean și cel mai bun regim de guvernământ. Sinteza dintre cele două condiții depind de calitatea și înțelepciunea celor care conduc țara, de calitatea clasei politice, iar dicționarul de față este un instrument util care ridică acest standard la nivel de cunoștințe și bune practici. A ignora munca oamenilor de știință a fost o greșeală pe care eu o numesc o eroare postdecembristă. A recunoaște și a evita să contiunăm în aceeași greșeală ne dă șansa să nu repetăm istoria. Printre rânduri, reamintesc decidenților politici și formatorilor de opinie că în lucrarea de față regăsim un instrument util și de valoare în care să reflectăm la cele mai bune soluții pentru o țară în care durerea și sărăcia continuă să-și facă legea. Recomand cu încredere parcurgerea acestui dicționar pentru oricine dorește să se specializeze într-un domeniu de maximă importanță și mai ales pentru cei care au puterea să conducă și să decidă în direcția pe care ne-o dorim de peste 28 de ani.

Sebastian Fitzek,
Institutul de Cercetare a Calității Vieții,
Academia Română

Simona M. Stănescu, *Social Protection in the European Union: A Comparative Analysis,* Pro Universitaria, Bucharest, 2015, 198 p.

The Great Recession left its heavy mark on global societies and stirred deep waves of populism, and of contesting global order. At the level of the European Union, it triggered worrying phenomena from Euroscepticism – finalized by the current Brexit process of Great Britain – to the most lucid ones of identifying actual means of reestablishing the European construction on bases that would give more pragmatic and transparent answers to the expectations of the societies from the member-states.

Identifying the right answers is a difficult and arduous activity, as numerous barriers of understanding, interpreting, and expressing positions exist in the European context and, in this respect, we believe that sociological analyses regarding major European concerns must be on the forefront of useful answers.

Simona Maria Stanescu's book may be counted among these efforts of explaining one of the most sensible fields of the present, respectively the social policies' field at the level of the European Union. In the wider context of European policies, for planning the future is necessary to understand the past, the evolutions, outcomes and perceptions about these policies. A first merit of this book, that could be continued by future works, is the attempt of realizing a comparative analysis underpinning not only the pursued objective of extended coordination in the field of social policies and protection and improving quality of life at European level, but to highlight, as well, the main issues that might lead frequently to differentiations. These differentiations are not only in approach, evolution and quantifiable practical outcomes of adopting a certain type of social policies but also in the way in which the population of the respective member-countries relates to these policies, and its perception about them, along with the identification of elements requiring improvement for increasing efficiency and effectiveness of these policies.

The first part is dedicated to the time contributing decisively at underpinning the "reconfiguration" necessities in the field of social policies and of social protection systems in Europe, respectively the accession of Central and East-European countries. In the chapters dedicated to this difficult and sometimes hard process, are shown the main issues related to becoming a member-state of the European Union. Public policies find their most concrete expression in social policies, and these are one of the most debated fields at European level. In this regard, the first part brings a major contribution in emphasizing the imperatives in the improvement of European social policies coordination, but also the reasons of institutional and legislative nature that often seem meant rather to temper than to encourage this effort.

The author explains the reasons by reviewing the fundaments on which the European Union was founded and identifies just one of the main reasons why nowadays European Union still needs to fine tune approaches, interventions and pace in the social field. It is focusing, perhaps, too much on the *economic* and *political* considerations that lead to the establishment, development, and expansion throughout the years of this construction. Social policies received only secondary consideration for a rather long period of time, a fact reflected by making these objectives explicit only in treaties of relatively recent date (the Treaty of Amsterdam, and the Lisbon Agenda). In this context, a relevant element is approached in the attempt to explain why many objectives remained unfulfilled and left for the time horizon of the European Agenda 2020.

One of the possible explanations the author pursues, is provided by putting into an objective context the conditions and conditionality that had to be fulfilled by countries from Central and Eastern Europe during their accession throughout the development period of the Lisbon Agenda. In this respect, the author succeeds in catching and highlighting the economic, institutional, and legislative difficulties faced by these countries from a well-substantiated comparative perspective based on selected quantitative and qualitative data selected attentively and with thoroughness for relevant details. These data are then interpreted for providing a comprehensive image concerning the achieved objectives, but also regarding those still in progress in the current programming period of Europe 2020 Agenda. Additionally, the impact that the negotiation process in itself, as described in the chapters of the first part, had and continues to have on the efforts of extended coordination is presented, as well.

The second part of the volume is dedicated to demographic challenges to which the EU has to provide rapid and viable answers. The author shows, first, that precisely this demographic challenge has a decisive role even regarding *representativeness* at the level of the European structures, namely how the interests of each member-state are pursued and defended. The demographic issue is relevant for the distribution and allocation of resources at the level of member-states, the author capturing the true issues of the "demographic battle" from historical and contemporary perspective. The study emphasizes that the decreases in the birth rates together with migration are both part of the issue and of the solution in solving the current European demographic crisis.

Various social policy approaches regarding birth rates are analyzed, but also the reasons contributing to the decisive amplification of the negative natural growth in former countries of the communist block that became member-states of the European Union. Moreover, the reasons why the European West is now caught into the "scissor" of low fertility rates and the need of (relative) encouragement of the migration process are also extensively approached.

The social protection of families represents a specific part of the book, and it pursues the way in which family is considered in the EU member-states starting from the present context marked by erosion factors. These factors are diverse, such as demographic decline, new forms of families, the increased age on first marriage and on the birth of the first child, along with changes of lifestyle and higher divorce rates. At the same time, the author draws attention to the addition of new dimensions and ethno-cultural specifics, but also to the more acerbic way in which family members – mother and father alike – tend to pay more attention to pursuing own career interests. The answer to these challenges is found in interventions on the institutional structure, and in legislative measures that would contribute to generating a more favorable framework for encouraging and strengthening families.

After presenting the accession context of the New Member-States, and enumerating some of the most concerning topics in the field of social policies, the fourth part focuses on the most significant corollary of the issues approached in prior parts and chapters of the volume. This part is dedicated to the measures dedicated to alleviating poverty. This topic is one of the most relevant and defining for EU's social policies because it succeeds in gathering up and reflecting fully all previously approached ideas. All questions of the foregoing parts might find answers by relating them to the policies dedicated to alleviating poverty, which far from being eradicated turns into an increasingly more concerning topic as social and economic disparities not only among member-states, but also within each member-state are increasing. The analyses referring to national and European regulations in the field of unemployment and minimum guaranteed wage, along with others regarding the need for continuous structural reforms both in developed and developing countries of the

European construction are but few of the main ideas concluding the present volume. Thus, the volume represents at the same time a Romanian and European perspective about the European social policies and social protection in the present and in the future, filtered carefully from the perspective of past which is substantiated by institutional, legislative and social analyses, and substantiated by taking into account also arguments of economic nature.

Cornelia Dumitru,
Institute for Quality of Life Research,
Romanian Academy

Gabriel Țica, *Recidivism și excluziune socială,* Editura Universității din Oradea, Oradea, 2016, 238 p.

Cartea sus-numită a fost elaborată urmare a susținerii în anul 2014 a tezei de doctorat „Factorii sociali care influențează recidiva infracțională" în cadrul Școlii Doctorale de Sociologie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca de către domnul Țica Gabriel. Publicată la Editura Universității din Oradea în anul 2016 cartea are ca element diferit față de teza de doctorat doar conținutul actualizat al actelor normative și legislației din domeniu. Lucrarea este structurată în trei capitole, delimitate de *Introducere, Concluzii și recomandări, Bibliografie* și *Anexe.*

Autorul, dl. comisar șef de penitenciare dr. Țica Gabriel a abordat tema studierii recidivismului subiecților din Penitenciarul Oradea determinat și de faptul că își desfășoară activitatea profesională de mai bine de 15 ani în mediul penitenciar. Până la nivelul anului 2016, în România nu s-au remarcat cercetări științifice care să aibă ca obiect problemele de ordin social ale deținuților liberați ori măsurile speciale de incluziune socială din partea autorităților.

Capitolul I, *Recidiva infracțională în literatura sociologică,* abordează noțiunea centrală a cărții, recidiva, cu referire la definiții elaborate în diferite domenii de specialitate, respectiv perspectiva sociologică, criminologică, a dreptului penal ori a celui execuțional penal. O evaluare critică a efectelor penitenciarului asupra vieții ulterioare a deținuților ori privind ineficiența sau nefuncționalitatea mecanismelor socio-penale ale statelor este evocată prin considerentele lui Michel Foucault și Raymond Boudon care afirmă că „închisorile nu diminuează rata criminalității: oricât ne-am strădui să extindem, să înmulțim sau să îmbunătățim închisorile, cantitatea de crime și de criminali rămâne constantă sau și mai rău, crește respectiv că detenția poate oferi condiții bune de viață, unele chiar inaccesibile în libertate, că penitenciarul este un loc de perfecționare infracțională, fapt care ne conduce la ideea că starea de detenție menită să reducă rata infracționalității nu reușește acest lucru, ci din contră, o poate chiar crește" (p. 12).

Autorul a preferat să prezinte relația dintre formele de excluziune socială și recidivă, cele două fenomene influențându-se reciproc. Scopul declarat al cercetării l-a constituit descifrarea factorilor sociali care influențează recidiva. Importantă pentru investigarea domeniului a fost cunoașterea caracteristicilor sociale ale populației carcerale pasibile de recidivă și identificarea mecanismelor care o influențează ori o determină. Prin studiul său, autorul a reușit să depășească preconcepția socială potrivit căreia deținuții sunt singurii vinovați de starea în care se află: locul lor fiind în închisoare, majoritatea fiind persoane care nu doresc să se conformeze normelor și valorilor promovate de societate.

Realitatea statistică românească, potrivit căreia în cursul anului 2016 incidența recidiviștilor în rândul deținuților era de 40,33% (A.N.P.), indică faptul că, pentru aproape jumătate dintre deținuții încarcerați, politicile sociale și penale au fost ineficiente și nu au condus la îndreptarea scontată a delincvenților. Infracțiunile săvârșite de recidiviști au fost în procent de 54% împotriva patrimoniului (distribuite astfel: furt 78%; tâlhărie 12%; înșelăciune 6,5%; distrugere 2,3% etc.), 15% dintre recidiviști fiind învinuiți de săvârșirea de infracțiuni contra persoanei, precum: viol, omor, lovire și alte violențe, vătămare corporală.

Deși autorul nu recomandă efectuarea unei analize comparative cu alte țări, totuși remarcă numărul mare de recidiviști în S.U.A., unde, dintr-un număr de aproape

700.000 de bărbați și femei liberați din închisori, două treimi în decurs de trei ani sunt arestați, și, respectiv, jumătate revin în închisori din cauza încălcării termenilor liberării condiționate ori din cea a săvârșirii de noi infracțiuni (raportare consemnată pentru anul 2008). Situația la nivel european prezintă procente diferite de la țară la țară și din cauza modalităților de calcul față de considerarea stării de recidivă, România prezentându-se cu o valoare de 40,33% ceea ce o plasează în zona statelor cu o proporție ridicată, fiind sensibil devansată de Olanda, Norvegia, Scoția, Anglia și Țara Galilor, iar state precum Austria, Germania sau Suedia prezentând rate până la 36% (situațiile au fost prezentate pentru anul 2009) – recidiviștii ca populație carcerală aparte reprezentând „simbolul eșecului oricărei măsuri de recluziune penală, al neputinței tratamentului penitenciar" (*apud* Florian, 2006, 110).

Autorul și-a propus identificarea unor modele teoretice explicative ale recidivei, analiza profilului social al recidivistului din Penitenciarul Oradea, o analiză cantitativă a factorilor de excluziune ce pot fi puși în relație cu recidiva, determinarea printr-un studiu calitativ a unor factori de excluziune socială, precum și construirea unui model explicativ al recidivei în funcție de factorii de excluziune analizați. În acest prim capitol se regăsesc aspectele excluziunii sociale ce se manifestă adesea în cazul persoanelor liberate, pe piața forței de muncă, la nivel familial și în ceea ce privește locuirea.

Capitolul II, intitulat *Politici, reglementări și practici pentru reducerea recidivei,* prezintă actele normative internaționale ce conturează și impun reguli ce trebuie respectate și aplicate persoanelor care au executat pedepse cu închisoarea la revenirea în societate, la dezvoltarea de relații sociale, privind ajutorul postpenal, precum și rolul penitenciarului ca entitate ce funcționează și ca serviciu social. Din *Recomandarea nr. 87 (3) a Consiliului Europei privind regulile penitenciare europene* autorul a evidențiat secțiunile privind *contactul cu lumea exterioară* și *pregătirea dinaintea liberării.*

La nivel general și universal, adoptate de Adunarea Generală O.N.U., relevante pentru tema studiată sunt *Ansamblul de principii pentru protejarea tuturor persoanelor supuse unei forme oarecare de detenție sau încarcerare,* respectiv *Principiile 16, 19 și 20.*

Pentru procesul educativ din mediul penitenciar importantă este *Recomandarea Comitetului de Miniștri ai Consiliului Europei, nr. R (89) 12 asupra educației în închisori,* printre scopurile declarate ale actului fiind menținerea interacțiunilor sociale dezirabile, regăsite și în activitățile derulate în mediul penitenciar românesc, precum: „Pașaport pentru libertate", „Decizii mai bune" sau pregătirea morală în vederea liberării. *Recomandarea Consiliului Europei nr. (2006) 2 asupra Regulilor europene privind penitenciarele* a Comitetului de Miniștri este de asemenea analizată și în privința elementelor de noutate și a modalităților de transpunere în mediul penitenciar românesc, dar și în afara lui; sunt prezentate chestiuni precum contactul cu exteriorul, sensibilizarea publicului, cercetarea și evaluarea scopului penitenciarului și a rolului pe care îl deține într-o societate democratică.

Tot în cuprinsul Capitolului II sunt prezentate bune practici privind reducerea fenomenului recidivei: *Intervenție și integrare pentru o societate mai bună (Scoția), Strategii prolifice și prioritare pentru deținuți (Anglia și Țara Galilor), Găsirea drumului (Marea Britanie).*

Normele românești sunt reprezentate de *Legea nr. 254/2013 privind executarea pedepselor și a măsurilor dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal* și *Regulamentul de aplicare* a acesteia, cu evidențierea dispozițiilor privind reintegrarea socială a persoanelor condamnate, a modalităților, duratei și frecvenței cu care pot fi vizitați deținuții, de la caz la caz.

Pregătirea pentru liberare, asistența socială, evaluarea, consilierea pe probleme sociale, programele de asistență socială, medierea socială, precum și elementele favorabile ce vin în sprijinul deținuților pentru o cât mai bună integrare socială sunt extrase

din *Regulamentul privind condițiile de organizare și desfășurare a activităților educative, culturale, terapeutice, de consiliere psihologică și asistență socială din penitenciare* aprobat prin Ordin al Ministrului Justiției nr. 2199/C/2011 și comentate ori exemplificate conform realității penitenciare.

Abordarea *Secțiunii de bune practici* s-a efectuat din perspectiva activităților derulate anterior elaborării *Strategiei naționale de reintegrare socială a persoanelor private de libertate 2015–2019.* Sunt evidențiate: *Ghidul de bune practici pentru asistentul social care lucrează în mediul penitenciar,* dar și acte ce definesc exercitarea profesiei de asistent social. Un rol important este acordat programelor de asistență socială ce se desfășoară pentru deținuți, autorul subliniind importanța *Programului de menținere/dezvoltare a relațiilor cu mediul de suport* denumit *Pentru familie și societate,* precum și cel numit *Programul de pregătire pentru liberare.* În privința eficienței acestor programe, sunt indicate studii în domeniu (Gendreau, Goggin, 1996 și UNODC, 2012), pentru situația românească recomandabilă fiind preluarea parțială și/sau continuarea activităților de reintegrare și prin parteneri instituționali externi.

Capitolul II se încheie cu *Soluții de optimizare a problemelor de excluziune a foștilor deținuți* și prezintă dificultățile, obstacolele, în general probleme, pe care le pot întâmpina foștii deținuți, dar și variante, posibilități, mijloace și modele de soluționare a lor pentru o bună integrare socială.

Potrivit autorului, procesul de reintegrare socială trebuie să conțină imperioase acțiuni precum: *punerea în legătură a deținuților cu furnizorii de servicii, cât mai aproape posibil de locul în care ei revin,* având ca scop găsirea unui loc de muncă, a unei locuințe, garantarea stării de sănătate etc. Nu este de neglijat nici rețeaua socială a deținutului în vederea formării unei surse credibile de sprijin social și material. Un rol determinant în sprijinirea fostului deținut îl au serviciile de probațiune, argumentarea fiind și prin autori ca Bârsan, Durnescu, Kennedy, Paloș, Poledna, Travis, Fitzpatrick, Wolf etc.

Capitolul III este destinat elucidării întrebării: *În ce măsură contribuie excluziunea socială la apariția recidivei?* Strategia de cercetare a avut la bază un studiu de teren, informațiile rezultând în urma interacțiunii cu subiecții investigați; metodele de cercetare au fost ancheta sociologică având ca instrument de producere a datelor – chestionarul și studiul de caz cu instrumentul de producere a datelor – interviul. S-au efectuat analize calitative și cantitative, apelându-se la date de tip preponderent transversal; rezultatele urmărite au fost cu precădere de ordin exploratoriu, nivelul reprezentativității fiind ridicat pentru segmentul de populație carcerală din Penitenciarul Oradea.

Conceptual, recidiva fiind definită preponderent din perspectivă juridică, excluziunii acordându-i-se valențele multiple care o generează ori potențează, luându-se în considerare efectele rupturilor sociale, personale și instituționale, lipsa accesului la oportunități sociale, sărăcia ca factor favorizant al excluziunii, afectarea individului la nivel general societal și personal, prin resimțirea sentimentelor de negare a drepturilor omului, de expulzare, exil, detenție ori de respingere, izolare, umilire.

De asemenea, autorul apreciază că excluziunea este un concept multidimensional, cu implicații economice, politice și sociale înțelese ca o lipsă de acces spre arii precum: informații asistență medicală, locuire, securitate (Young, 2002), dar și că excluziunea este distinctă de sărăcie (Silver și Miller, 2003).

Operaționalizarea conceptului de recidivă s-a făcut și ținând cont de calitatea subiecților supuși studiului. Ca particularitate au fost excluse două dimensiuni, respectiv cea educațională și cea privind sănătatea, justificate de faptul că subiecții se aflau la o vârstă înaintată pentru a mai fi incluși în procesul de școlarizare, dimensiunea sănătății fiind nesemnificativă față de recidivă.

Pentru preconizarea recidivei următoarele dimensiuni/indicatori au prezentat interes: statutul ocupațional/statusul ocupațional, nivelul de calificare, oportunitățile de calificare – recalificare, gradul de acceptare

pe piața muncii, situația locuirii/forma de locuire, accesul la o locuință socială, caracteristicile locuinței, situația familială/gradul de acceptare în familie, oportunitățile de căsătorie, relațiile interpersonale/gradul de acceptare al vecinilor, gradul de acceptare al grupului de prieteni, relațiile cu reprezentanții instituțiilor/gradul de acceptare la nivelul instituțiilor. Autorul a ținut cont și de tiparul persoanelor investigate, respectiv pasibilitatea prezentării *unui grad scăzut de încredere a informațiilor furnizate, prin prisma istoricului infracțional și a obiceiului de a eluda regulile morale și juridice.* Chestionarul aplicat a vizat propria situație, fenomenele excluzive experimentate sau pe care deținutul le anticipează.

În cazul interviurilor s-a optat și pentru varianta *povestea vieții,* subiecții fiind aleși preponderent dintre cei cu 4 până la 13 intrări în penitenciar și disponibilitate de comunicare, în număr de 26 de deținuți recidiviști încarcerați în Penitenciarul Oradea și încă 3 persoane care au executat pedepse privative de libertate în urmă cu cel puțin 3 ani de zile, dar nu au mai recidivat. Dintre infracțiunile săvârșite de recidiviști, un prim loc l-a ocupat furtul (35,1%), urmat de tâlhărie (30,6%), practic mai mult de 2/3 din totalul faptelor comise; s-a consemnat doar o singură infracțiune de furt – simplu, restul fiind infracțiuni complexe, precum tâlhării sau și tâlhării, urmate de moartea victimei.

Din analiza factorială și corelații între factorii și itemii supuși studiului s-au invalidat ipotezele conform cărora excluziunea din partea familiei, precum și excluziunea din partea grupului de cunoștințe constituie risc de recidivă, rămânând valabile celelalte trei ipoteze ca fiind risc de recidivă: excluziunea pe piața muncii, excluziunea de la locuire și excluziunea instituțională.

Chestionarul s-a aplicat în perioada 26.08.2009–31.08.2009 în Penitenciarul Oradea, unui număr de 153 de persoane condamnate, dintre care 79,7% recidiviști, cu vârsta cuprinsă între 22 și 39 de ani; provenind în măsură sensibil egală din mediul rural și urban; mediul de locuire fiind în proporție de 46,5% la rude, 31,8% deținând propria locuință; 57% dintre rediviști erau români, 41% de etnie romă, 29% maghiară; 20,1% – analfabeți, 17,8% cu studii primare și 29,5% cu studii gimnaziale, majoritatea săvârșind furturi (40%) și tâlhării (36%), cazurile de omor fiind de 16%.

Autorul a prelucrat datele cercetării, pe de o parte de tip descriptiv, cu referire ca la un grup de indivizi, de sine stătător pentru care s-au redat analize de frecvențe, iar pe de altă parte, grupul investigat s-a considerat un eșantion aleator, datele putând fi extrapolate la nivelul segmentului de populație carcerală din arealul de competență al Penitenciarului Oradea, respectiv județele Bihor, Satu Mare și Sălaj. Datele obținute s-au prezentat ca informații despre abordarea descriptivă/eșantion respectiv cea inferențială/populație. Din multitudinea de informații rezultate, prezentăm spre exemplu că 79,7% dintre respondenți au considerat că ei înșiși sunt singurii vinovați de starea de recidivă. Întrebați fiind despre cauzalitatea recidivei, mai mult de jumătate dintre respondenți au indicat factori precum: *sărăcia, consumul de alcool, urmate de anturaj, adoptarea unui comportament infracțional, greutatea găsirii unui loc de muncă, gradul scăzut al educației, lipsa ajutorului statului pentru rezolvarea unor probleme de tip social, lipsa unei locuințe.* Mai puțin de jumătate dintre respondenți au indicat printre cauzele recidivei: *dorința de îmbogățire rapidă, imaginea de pușcăriaș, incapacitatea de adaptare la viața socială, lipsa ajutorului oferit de familie, confortul oferit de închisoare.*

Dificultățile pe care le-au întâmpinat deținuții și care au contribuit la reapariția recidivei au fost: *obținerea unui loc de muncă, comunicarea cu instituțiile statului, existența unei locuințe, reluarea legăturilor cu familia* și *restabilirea relațiilor cu grupul de prieteni.*

După liberare, deținuții aveau temeri în privința lipsei banilor, în problematica găsirii unui loc de muncă și lipsa unei locuințe. O

parte dintre deținuți considerau că vor recidiva cu același tip de infracțiune, apreciind că s-au specializat în penitenciar ca mod de săvârșire a ei. Un procent de 83,7% aprecia că activitățile de reintegrare socială din penitenciar îi ajută să renunțe la săvârșirea de noi infracțiuni. 71,2% dintre respondenți apreciau că măsurile postdetenție ale statului sunt inexistente.

Dl. Țica Gabriel, prin analiza și prelucrarea datelor, a generat și o testare a ipotezelor, invalidându-se ipotezele conform cărora *excluziunea din partea familiei, precum și excluziunea din partea grupului de cunoștințe constituie risc de recidivă,* rămânând valabile celelalte trei ipoteze ca fiind risc de recidivă: *excluziunea pe piața muncii, excluziunea de la locuire și excluziunea instituțională,* printr-o interesantă și complexă analiză factorială cu corelații între factorii și itemii supuși studiului.

S-au stabilit ca factori subiectivi ai cauzelor recidivei: condițiile grele de trai, educația precară, statutul de pușcăriaș și anturajul, iar ca factori obiectivi ai vieții de după liberarea anterioară: relațiile interpersonale, condițiile grele de trai și lipsa suportului social din partea statului. Analiza interviurilor recidiviștilor încarcerați a furnizat numeroase informații cu valoare științifică pentru cunoașterea subiecților, a atitudinii comportamentale și cauzalității ei. Relatările recidiviștilor pot capta interesul oricărui cititor, nu doar al specialistului. Redăm câteva pasaje:

> „[N]u m-o luat nimeni la lucru că n-am școală, am încercat în mai multe locuri, și că n-am școală și că am fost în pușcărie, lucram cu ziua pe la vecini, la săpat la strâns de cartofi… mi-am căutat loc de muncă și nu m-o primit nimeni, din cauza cazierului de la pușcărie" (caz nr. 16, 23 de ani, 2 intrări în penitenciar, 5 ani executați pentru furt și tâlhărie) ori: „Am fost și la forțele de muncă și când au văzut cazierul… am încercat în 4–5 locuri, am fost refuzat că am făcut pușcărie, când ieși din penitenciar nu te vede așa bine: «ăsta o făcut pușcărie»" (caz nr. 25, 37 de ani, 4 intrări în penitenciar, 14 ani executați pentru furt și tâlhărie).

În cadrul analizei calitative, pentru identificarea modalităților de reinserție socială de succes au fost aprofundate interviurile a trei deținuți care nu au mai recidivat, ei înșiși afirmând că au reușit să depășească obstacolele întâmpinate, doar cu ajutorul familiei.

Cartea „Recidivism și excluziune socială" se încheie cu un capitol alocat concluziilor și recomandărilor formulate de autor precum: existența unui loc de muncă, educația/pregătirea profesională, chestiunea cazierului judiciar, consultanța postpenală în probleme de angajabilitate în muncă, locuirea, rolul familiei și al grupului de cunoștințe și, nu în ultimul rând, excluziunea din partea reprezentanților instituțiilor statului sunt arii asupra cărora trebuie intervenit, pentru a avea certitudinea diminuării riscului de recidivă și succesul unei bune integrări sociale. Apreciem demersul științific ca fiind susținut de o numeroasă bibliografie, noutatea temei de cercetare și potențialul de intervenție practică a rezultatelor cercetării privind recidiva și excluziunea socială în lucrul cu persoanele care au executat o pedeapsă privativă de libertate, în vederea excluderii recăderilor penale.

Aurora Elena Gavriș,
Universitatea din Oradea

Marian Petcu (coord.), *Sociologia Luxului,* Editura Tritonic, București, 2015, 337 p.

Marian Petcu este profesor universitar, doctor în sociologie, la Universitatea din București, autor a numeroase studii în domenii precum jurnalism, istoria mass-media, metodologia cercetării. Cartea pe care a coordonat-o, *Sociologia luxului,* prezintă evoluția reprezentărilor luxului în România, prin numeroase studii, ce au abordări diferite – economice, sociale, psihologice, istorice, jurnalistice, acoperind o lungă perioadă de timp, începând din secolul XVII până în zilele noastre. Sunt prezentate variatele forme ale produselor și serviciilor de lux, precum și determinanți ai consumului acestuia.

Primul studiu se intitulează „Biserica, prescriptor al consumului – schiță pentru o sociologie a luxului" de Marian Petcu. Acesta prezintă evoluția reprezentărilor luxului, în special atitudinea Bisericii în această privință, precum și dinamica schimbării sociale.

Luxul trece de la stadiul de obiect al blestemelor, la cel de necesitate sau chiar de motor al dezvoltării economice.

În secolul XVIII, Biserica, mai exact Mitropolia Moldovei, ia o poziție dură, exemplificată prin *Carte de blestem,* împotriva celor care folosesc obiecte de lux, ce cheltuie sume mari de bani, de multe ori luați pe datorie, punând în pericol averea familiei. Domnitorul Moldovei introduce taxe sau chiar pedeapsa cu moartea pentru importurile de lux. De asemenea, populația este avertizată să nu folosească asemenea mărfuri, măsurile luate pornind de la sfaturi, ajungând până la punerea în jug, ce era așezat în fața bisericilor.

Vestimentația a evoluat mult într-o jumătate de veac, astfel încât între un boier la 1820 și un aristocrat la 1870 mai existau puține asemănări. Atitudinea bisericii, exemplificată prin Mitropolitul Gavril Calimachi și Patriarhul Avramie din Constantinopol, față de veniturile mari, era ca acestea să fie cheltuite pe „giuvaeruri și lucruri de aur și argint, care în același timp împodobesc, cât și sunt veșnică avere".

Acceptat, sau blamat, luxul este însă impozitat; la finalul anului 1862 este adoptată legea care stabilește un impozit de 5% din vânzările pentru produse de lux.

Luxul a generat multe proverbe precum „De lux să te ferești, dacă nu vrei să sărăcești" sau „Unde luxul lipsește, acolo averea sporește". Luxul este condamnat de personalități importante, precum Dimitrie Bolintineanu „Luxul omoară o nație, dacă nu se iau măsuri să se oprească în pieirea ei".

Faptul că luxul poate fi privit ca ceva relativ este ilustrat de August Laurian ce afirmă că datorită progresului economic o serie de bunuri au ajuns în uzul comun, precum lămpile cu gaz, geamurile la ferestre au ajuns prin sate, obiecte de mobilă etc.

Una dintre cauzele creșterii consumului produselor de lux a fost publicitatea din presă.

Luxul este văzut ca o cauză a ruinei personale și dăunător societății, prin exemplele oferite, ce vor fi urmate de mulți. Funcționarii statului sunt dați ca exemplu, care chiar dacă nu primesc un salariu mic, acesta nu le mai ajunge, deoarece și-au înmulțit cheltuielile, „nu se mai pot dispensa de doici la copii, de casă mare și prezentabilă, de toalete de ultima modă, de serate, concerte, teatre și alte spectacole, de o partidă sau două de cărți pe săptămână, de vigileatură sau băi, și de multe alte lucruri, care n-au fost în uz acum 30–40 de ani la aceste categorii de persoane"; alte exemple ce sunt date sunt formalitățile costisitoare pentru ceremonii, cum ar fi botezul sau căsătoriile ce „până și în mahalalele locuite de muncitori, se fac după modelul clasei de sus" sau jucăriile de lux.

Lupta împotriva luxului poate fi reliefată prin studiul din 1931 al profesorului de economie Grigore Trancu-Iași ce încuraja educația pentru muncă, pentru cumpătare, prin

boicotul produselor străine și încurajarea cumpărării de produse autohtone. În aceeași perioadă, Biserica spunea că: „să nu fim lacomi și să ne îmbogățim aicea, ci să trimitem în ceriu avuția noastră"; „În trei lucruri zace avuția: în bani, în veșminte, în petri scumpe… banii se strică de rugină și cu vremea cheltuindu-se se sfârșesc, veșmintele moliile le mănâncă, petrile cele scumpe de furi și de tîlhari pier"; „cu lăcomie tot să nu strângă, ci numai cât să-i ajungă hrană și îmbrăcăminte, iar de aici să dea în mâna săracilor, bisericilor, preoților, ca să afle în ceriu". Sigur că aici ar fi interesant un studiu în care să se vadă în ce măsura Biserica a aplicat aceste principii și în cazul ei.

Al doilea studiu este scris de Răzvan Enache –„Despre fetișismul mărcii", ce începe prin a statua dificultatea notorie a definirii luxului.

Nu există nicăieri lux absolut, ci doar lux relativ, dependent de ceva sau de cineva. Luxul, potrivit lui Kapferer, nu se definește prin „ceea ce eu am", ci prin „ceea ce tu nu ai", subliniind ideea de diferențiere. În măsura în care aceasta este una inerent umană, stratificarea socială nu va dispărea, ci doar se vor schimba formele acesteia.

În societatea de consum de azi, distincțiile se fac cu ajutorul însemnelor, a mărcilor, ce conferă simbolic anumite calități.

Una dintre funcțiile sociale ale consumului actual este de a produce distincție, sau statut. Așa cum un fetiș dă impresia omului primitiv că poate controla natura, brandul îi dă omului civilizat impresia că îi poate controla pe ceilalți.

Brandurile de lux sunt mărcile cu valoarea de întrebuințare socială cea mai ridicată, adică au un efect de semnalizare și consolidare a statutului social înalt. Totuși, statutul și luxul sunt relative, deoarece depind de percepția celorlalți despre ceea ce este considerat lux. Avem nevoie de aprobarea celor din grupul în care vrem să ne integrăm, dar totodată avem nevoie și de admirația/invidia celor din grupul pe care l-am părăsit. Se poate spune că există un consum pentru sine și unul pentru celălalt, numit și „consum ostentativ". Cazul mărcii Swarowski este ilustrativ pentru percepția pe care o produce o marcă; acestea sunt cristale obișnuite, nu sunt prețioase sau semi-prețioase, ba chiar sunt și tratate chimic, însă au fost asociate cu celebra creatoare de modă Coco Chanel, bucurându-se astfel de o mare popularitate. Caracteristicile reale ale brandului Swarowski sunt de fapt puțin cunoscute, ceea ce pare important pentru mulți este că asigură „distincția" celui care le poartă.

Al treilea studiu, scris de Loredana Ivan, oferă o perspectivă psihologică asupra luxului. În ultimii ani, oamenii au fost din ce în ce mai interesați să consume produse de lux. Consumul bunurilor de lux este asociat cu consumul determinat de nevoia de prestigiu social, putând situa individul pe un nivel superior de statut social, situându-l într-o relație de putere față de ceilalți.

Este importantă dinamica conceptului de lux și rolul contextului social în definirea acestuia de-a lungul timpului. Factori care delimitează ideea de lux: bunuri sau servicii ce nu sunt necesare indivizilor, sau pe care le-ar putea înlocui cu altele cu aceeași funcționalitate, precum și cele care conferă un caracter de exclusivitate, adică bunuri pe care doar unii și le permit. Motivații ale consumului produselor de lux sunt: stima de sine, pentru a avea o imagine de sine pozitivă; sentimentul de vinovăție, atunci când indivizii consumă produse de lux ca o recompensă pentru eforturile deosebite depuse. Indivizii dezvoltă strategii pentru a reduce acest sentiment de vinovăție: evită discutarea acestor achiziții sau afirmă că a fost o reducere importantă sau că bunul a meritat cumpărat (Lasaleta, Ebert și Bennet, 2010).

Vigneron și Johnson propun un model care analizează cinci tipuri de consumatori ai bunurilor de lux, după tipuri de motivații care stau la baza acestui consum: consumatorul ostentativ dorește să epateze, să-și arate bogăția și altora, prețul produselor jucând un rol important; consumatorul snob este motivat de dorința de a fi unic, evitând brandurile populare; consumatorul de tip *bandwagon* dorește să cumpere lucrurile ce sunt la modă,

ce sunt populare; prețul nu este important, ci ideea că un un anumit lucru are o tendință ascendentă de popularitate; consumatorul hedonist este motivat de calitate, estetică, confort, de satisfacerea dorințelor persoanei; consumatorul perfecționist dorește în special calitate de la produsele achiziționate, bazându-și alegerea pe expertiza proprie.

Dinamica ascendentă a pieței bunurilor de lux, dar și apariția consumatorilor din țările emergente au deschis discuția despre democratizarea luxului. În această situație, luxul nu mai constituie apanajul elitei, ci un fenomen comun. Elitele impun evaluarea anumitor produse în categoria lux și stabilesc un standard aspirațional pentru mase, care, la rândul lor, prin democratizare, forțează elitele permanent să redefinească sfera termenului de lux stabilind noi standarde.

Klaus Heine propune o abordare relativă a luxului pe un continuum, model ce cuprinde 5 aspecte: tipurile de resurse la care are acces grupul social respectiv sau relativitatea locală; relativitatea temporală – definirea luxului depinde de momentul temporal analizat; relativismul economic – produsele definite de lux se diferențiază de celelalte în primul rând în funcție de preț, însă percepția asupra prețului este diferită în funcție de mai mulți factori, cum ar fi de exemplu de țara sau categoria socială; relativismul cultural – ceea ce este dezirabil la un moment dat este definit și de valorile culturii de referință; relativismul situațional – aceleași bunuri pot fi clasificate diferit, ca de lux sau obișnuite în funcție de elemente care țin de situația particulară a fiecărui individ.

Interesul pentru măsurarea percepției individului față de lux și consumul de lux s-a concretizat în cercetări cu metodologii variate: chestionare autoadministrate, construirea unor instrumente standardizate folosite în studii cross-culturale, folosirea scalelor de atribute bi-polare, interviuri și alte tehnici narative. Dubois, Laurent și Czellar recomandă construirea unui chestionar cu itemi de tip atitudinal, cu variante de răspuns organizate pe scale de tip Likert, astfel încât să permită surprinderea intensității atitudinilor indivizilor pe fiecare aspect măsurat. Studiul efectuat de acești cercetători a reliefat trei tipuri de percepții ale consumului de lux: consumul de lux de tip elitist, percepția democratizată a consumului de lux și atitudinea distantă față de lux. Brand Luxury Index (Vigneron și Johnson) este o scală de tip diferențiator semantic alcătuită din 20 de atribute bipolare grupate de-a lungul a două dimensiuni: percepții impersonale asupra luxului, respectiv percepții ale luxului legate de propria persoană. BLI cuprinde 5 subscale: ostentația luxului, unicitatea luxului, calitatea superioară, personalizarea (hedonism) și construirea unui sine social pozitiv (prestigiu social). Pe lângă metodele cantitative se pot folosi și metode calitative precum interviuri semistructurate pentru a surprinde semnificațiile subiective atribuite de indivizi luxului. Un studiu ce a folosit metode calitative a arătat că percepția consumului de lux este un construct multidimensional: 1. calitatea excelentă a bunurilor, 2. prețul ridicat, 3. raritatea sau unicitatea bunurilor, 4. caracterul estetic și multisenzorial al bunurilor, 5. istoria produsului și legătura cu zestrea culturală a unei comunități, 6. caracterul redundant: ideea de produs de care indivizii se pot lipsi.

Următorul studiu este *A comunica putere – psihosociologia consumului de lux* de Aurelia Ana Vasile, care consideră că problematica consumului de produse și de servicii de lux se supune inerent unei abordări integrative trans și interdisciplinare dacă este privită din perspectiva comunicării, care ea însăși este un astfel de domeniu plural, inter și transdisciplinar.

Luxul se referă la o stare de confort și eleganță, ambele costisitoare. Produsele și serviciile de lux sunt numite superioare, mai costisitoare sau produse sau servicii Veblen, după numele sociologului care a introdus termenul de consum etalat sau epatant, pentru a se referi la aceste servicii. Această categorie de produse sau servicii sunt considerate însemne ale puterii și ale prestigiului social jucând rol simbolic de reprezentare a unui statut social înalt sau superior. Produsele și

serviciile de lux se definesc prin contrast cu produsele sau serviciile necesare, de calitate mai modestă, cu preț pe măsură, adică având preț mai mic. Cum raportarea la valori reprezintă în mare măsură, și face totodată parte dintre elementele care compun concepția despre lume și viață a individului, sau a grupului, consumul epatant sau etalat al produselor și serviciilor de lux oferă informații cheie privind tipul de concepție despre lume și viață căruia îi subscrie individul sau grupul sau comunitatea laolaltă cu alte caracteristici. Unii autori denumesc consumul de lux, consum al invidiei, sau generator de invidie, asociind conceptului o dimensiune motivațională polarizată în sens negativ.

Se poate vorbi din punct de vedere psihosociologic despre o dimensiune intrapersonală ca și de una interpersonală a consumului de produse și de servicii de lux. Aceste două dimensiuni concură la conturarea conceptului de sine în general a identității personale și sociale a individului. Când identitatea socială este considerată ca având nivel inferior, individul tinde să își părăsească grupul de apartenență în favoarea altui grup mai prestigios sau raționalizează favorabil identitatea grupului său. Compararea socială este esențială în edificarea conceptului de sine al consumatorului de produse și servicii de lux. Această comparare se poate face ascendent prin raportare la cei care sunt mai buni decât noi sau descendent pentru creșterea nivelului stimei de sine.

Într-o accepțiune mai largă, consumul de produse și servicii de lux se subsumează unei problematici culturale de preocupare pentru antropologia culturală. O definiție concisă dar cuprinzătoare spune despre cultură că este acea parte a mediului care a fost făcută de om. Luxul și consumul de produse și servicii încadrabile în categoria de lux reprezintă deci aspecte de psihosociologia culturii.

Inglehart identifică două dimensiuni valorice raportate la sistemul de credințe ale individului. Prima coordonată este cea a tradiționalismului potrivit căreia supraviețuirea joacă un rol valoric fundamental sau în sens religios, sacralizat, viața veșnică. A doua coordonată căreia i se asociază aspirația spre consumul de lux este cea secular rațională a desacralizării care accentuează importanța autoexprimării.

Convergența și divergența dintre atitudini și comportament arată tăria atitudinii prin raport cu valorile. Este suficient să amintim zicala „să faci ce zice, nu ce face popa" ca să devină clar la ce se referă divergența dintre atitudine și comportament. Astfel avem atitudini fragile, adică intențiile pot exista într-o direcție, dar nu sunt transpuse în realitate sau atitudini duplicitare, intențiile și atitudinile conștiente reale sunt diferite de ceea ce se clamează. În societățile în care funcționează dictaturi, se manifestă cel mai adesea atitudini duplicitare, toți conformându-se comportamental în aparență normelor impuse de dictatură, deși atitudinile multora pot fi divergente în raport cu comportamentul impus. O posibilă cauză pentru ambele situații, cea de slăbiciune și cea de maliție duplicitară, cel mai adesea se recunoaște în subsidiar manifestarea fenomenului de dezirabilitate socială; chiar și comportamentul de lux este reprezentativ pentru fenomenul de dezirabilitate socială.

Pentru România postcomunistă este interesantă tranziția rapidă de la egalitate și nediscriminare, în aparență, în privința consumului de produse și de servicii de strictă necesitate, spre opțiunile discriminatorii de inegalitate socială. România este una dintre țările cu un grad de inegalitate a veniturilor superior celui mediu de la nivelul Uniunii Europene.

Din perspectiva științelor comunicării, statutul social înalt, din punct de vedere material cel puțin, poate fi privit ca teritoriu privilegiat aparținând individului, grupului, comunității, care adoptă consumul de produse și servicii de lux. Putem afirma că există o proxemică a consumului de produse și de servicii de lux, în sensul că un individ cu ținuta vestimentară modestă, dacă intră pe teritoriul unui magazin cu produse de lux, este primit distant de către angajații magazinului.

Stratificarea socială desemnează modul de structurare socială instituțională inegală în care categoriile sociale sunt ierarhizate în raport de accesul la resursele rare, valoroase. Această inegalitate devine stratificare atunci când se întrunesc două condiții: 1. inegalitatea socială este de tip instituțional fundamentată pe norme sociale cu funcționalitate îndelungată 2. inegalitatea socială se bazează pe apartenența la o categorie socială, mai degrabă decât pe atribute personale. În prezent se observă o manifestare a unei creșteri a industriei luxului; Kapferer identifica două elemente care explică acest proces, creșterea economică pe de o parte, iar pe de altă parte, democrația creează permeabilitate în sistemul de stratificare socială, adică posibilitatea de accedere la un statut social prin efort personal, deci posibilitate de accedere și în sfera consumului de produse și servicii de lux.

Din perspectiva teoriilor sociologice referitoare la relaționarea grupurilor sociale, există două categorii de grupuri: majoritare și minoritare. Situația consumatorilor de lux este oarecum paradoxală: dacă numeric sunt o minoritate, economic ei sunt dominanți. În zilele noastre, statutul social al consumatorului de lux este în general dobândit, nu prescris. Conceptul de sine joacă un rol important în consumul de lux, în vederea construirii unui nivel ridicat al stimei de sine. Identitatea personală poate fi destul de diferită în unele privințe față de ceea ce apare în plan social, deci ca identitate socială, adică prin raportare la ceilalți. Tajfel observă că oamenii se mobilizează pentru a ajunge la o concepție pozitivă despre sine, că identitatea socială poate fi negativă sau pozitivă, în funcție de evaluările pozitive sau negative ale grupurilor de referință, grupul de apartenență este evaluat și el favorabil sau defavorabil în raport cu alte grupuri. De aici se observă că oamenii preferă să își asigure o identitate socială pozitivă, susținută de comparații pozitive cu alte grupuri. Când identitatea socială este considerată ca având un nivel inferior, individul tinde să își părăsească grupul de apartenență în favoarea altui grup mai prestigios sau reraționalizează favorabil identitatea grupului său. Comparația socială este esențială în construirea conceptului de sine al consumatorului de lux. Din jocul modelării conceptului de sine, se conturează, ceea ce teoria etichetării numește, în sociologie, o etichetă socială, ce poartă însemne de status privilegiat pentru consumatorul de lux.

Raportând fenomenul consumului etalat la celebra deja piramidă a trebuințelor sau nevoilor sociale a lui Maslow, acest tip de consum vizează trepte superioare ale piramidei, precum treapta a treia, satisfacerea trebuințelor afective și de afiliere socială sau treapta a patra care se referă la stima de sine ori cea cu numărul cinci aflată în vârful piramidei, cea referitoare la afirmarea de sine. Este demn de menționat că omul etalează mult mai multă devianță prin comparație cu animalele, spre exemplu atunci când uneori sacrifică satisfacerea unor trebuințe de bază de consum strict necesar pentru a satisface trebuințe de natură afectivă. Consumul de lux presupune atitudinea egocentrică, plasarea sinelui în centrul oricăror preocupări, cu ignorarea stării altora, afectivitate mai ales față de sine, necorelată cu afectivitatea față de alții.

Din perspectiva principalelor orientări teoretice, consumul de lux este analizabil ca fenomen social atât la nivel macro al sociologiei, cât și la nivel micro. La nivelul macro, cele două orientări teoretice adecvate pentru abordarea fenomenelor sociale sunt structural- funcționalismul și teoria conflictului. Perspectiva structural-funcționalismului este fundamentală oricărei analize sociologice propunând ca studiul fenomenelor sociale să înceapă cu identificarea elementelor construcției sociale și a modului în care acestea funcționează. Teoria conflictului în schimb aduce o abordare dinamică a fenomenelor sociale în termen de conflict social și de schimbare; pentru consumul de lux ca fenomen social, această manieră de analiză prezintă o mai mare reprezentativitate, pentru că este vorba de inegalitate socială, de competiție și de conflict manifest sau latent.

Următorul studiu este „Podoabă și veșmânt în Țările Române secolul XVII-

XVIII"de Mihai Dragnea. Aflați într-o regiune de convergență a civilizațiilor, Orient și Occident, românii au fost nevoiți să adopte o serie de principii de conviețuire socială care veneau din două lumi total diferite. În prima jumătate a secolului al XVII-lea asistăm la o luptă atât militară, cât și diplomatică a celor trei mari puteri ale vremii Habsburgii, Imperiul Otoman și Rusia, pentru a dobândi cât mai multă influență în Țările Române. Dominația străină a influențat educația, moravurile și practicile vestimentare ale boierilor valahi care comunicau și interacționau direct cu elitele sociale și militare străine. Spre sfârșitul perioadei fanariote asistăm la schimbări vizibile în ceea ce privește comportamentul, moravurile și stilul vestimentar al boierimii valahe, care a început să adere tot mai mult la principiile și valorile occidentale.

Potrivit sociologului american de origine norvegiană Thorstein Veblen, conceptul de modă presupune existența a două categorii de persoane, inovatori și imitatori. Inovatorii tind să ocupe poziții culturale privilegiate și să devină modele pentru cea de a doua categorie. În cazul nostru, inovatorii sunt domnul și marii boieri prin intermediul cărora practicile vestimentare s-au transmis la negustori și meșteșugari care îmbrăcau în zilele de sărbătoare anterie de mătase și caftane de postav sau catifea. Alături de negustori și meșteșugari o altă categorie de imitatori ai modei sunt pârcălabii. Trecerea de la portul oriental la cel occidental a fost destul de lentă. Sfârșitul perioadei fanariote a favorizat o apropiere a elitei conducătoare masculine de politica occidentală. Un aspect important în ceea ce privește orașul București este legat de contrastele dintre bogăție și sărăcie evidențiate în majoritatea descrierilor străine.

Datorită poziției sociale privilegiate boierimea a fost în centrul atenției în ceea ce privește moda secolelor XVII-XVIII. Secolul al XVII-lea aduce Moldova sub influența poloneză. Majoritatea produselor de lux care se aflau în posesia boierilor erau achiziționate de la diferiți negustori străini. Personajul care a cumulat cele mai multe bogății este Constantin Brâncoveanu, poreclit de turci Altan-Bei adică prințul aurului.

Influența bizantină în spațiul românesc persistă până în secolul al XVII-lea, după cum bine se vede în portretele votive ale ctitorilor de biserici. Autorul oferă exemple precum cele ale lui Vasile Lupu, Ieremia Movilă, domnitorul Moldovei Gaspar Gratiani, scrierile arhidiaconului Paul de Alep, care a călătorit în Țările Române, sau boierul cărturar Constantin Dinicu Golescu.

Portul locuitorilor Țării Românești era asemănător cu cel turcesc cu excepția căciulii care este făcută după moda poloneză. În ceea ce privește vestimentația din mediul rural întâlnim cazuri în care anumiți țărani doresc să se remarce social printr-o vestimentație mai selectă. Diferențele dintre clasele sociale și aroganța celor înstăriți sunt semnalate de episcopul bosniac Bandulovic care a călătorit în Moldova în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Codicele din Graz conține portrete ale unor boieri și boieroaice din Țările Române care apar îmbrăcați luxos, precum și portrete ale unor femei ce fac parte din toate clasele sociale. Vestimentația negustorilor locali era puternic influențată de cea turcească.

„Luxul ca vanitate – note asupra veșmântului în secolul al XVIII-lea fanariot" de Laura Bădescu, începe prin a statua că secolul al XVIII-lea românesc rămâne în istoria noastră ca un secol al contrastelor de tot felul cu deosebire în plan social unde luxul și sărăcia șocau în mod constant. Orientalizarea costumului românesc, început în secolul al XVII-lea s-ar fi desăvârșit în Veacul de Mijloc, reflectând angrenajul complicat prin care cultura a adoptat în grade diferite modelul politic dominant. Pe această coordonată bizantină de factură turcească, luxul valah apărea mai degrabă ca o stare de vanitate decât ca una de rafinament. Aceasta deoarece luxul vestimentar în Țările Române era apanajul celor bogați sau mai cu seamă îmbogățiți peste noapte, a celor care urcau cu rapiditate în ierarhia politică. Statornicia luxului vestimentar la noi mai poate fi explicată și prin lipsa unei legislații somptuare ferme.

Conștiința că veșmintele dincolo de investiție financiară reprezintă un statut social se reflectă în consemnarea lor în catagrafiile de averi, condicile personale sau oficiale și mai cu seamă în foile de zestre.

Instituția pe care codul vestimentar o reprezenta se va reflecta parțial în recomandările prinse în manualele școlare ale secolului al XVII-lea, însă până la acele îndrumări normative această instituție a fost legată de ceremonialul aulic. Nu este lipsit de importanță faptul că unele acțiuni ce țin de ceremonialul domnesc au intrat în mentalul colectiv, desprinzându-se ulterior de nucleul originar și funcționând autonom.

Lucrarea scrisă de Alexandra Bardan prezintă fenomenul luxului în comunism. Autoarea a urmărit în mai multe rânduri cum comunismul est-european a determinat mutații semantice pentru o serie de concepte și noțiuni consacrate în spațiul științelor sociale occidentale. De exemplu, cercetătorul rus Kiriya examinează conceptul de industrii culturale din spațiul sovietic observând că sistemul industrial de producție a bunurilor culturale prezintă o serie de similarități cu sistemul occidental, în ceea ce privește caracteristicile modelelor generice. Cu toate acestea, diferența majoră o constituie mecanismul de funcționare, pentru că scopul principal al acestor industrii era să asigure educarea ideologică a societății sovietice, în timp ce profitul sau corespondența dintre cerere și ofertă erau aspecte secundare.

Organizarea documentării a vizat mai multe tipuri de surse și a fost dictată în primă fază de identificarea referințelor pertinente din literatura de specialitate: de la abordări mai generale ale luxului, folositoare pentru articularea unui model conceptual occidental până la studii aplicate pe spațiul comunist. Analiza clasică a lui Berry enumeră caracteristici asociate luxului precum rafinament, plăcere, confort, raritate. Literatura consacrată luxului în comunism este relativ bine reprezentată, însă atinge mai puțin problematica unei genealogii conceptuale. Referințele identificate sunt volume colective care abordează tematici adiacente, precum consumul, piața sau viața cotidiană în blocul comunist și studii interdisciplinare de autor centrate pe fenomene sociale specifice. Să reținem aici cele două modele ale luxului sovietic evidențiate de Jukka Gonoz. Primul apare la mijlocul anilor ’30 odată cu schimbarea de concepție a culturii proletare sovietice, de la idealul muncitorului sovietic ascet, loial și gata să se sacrifice pentru cauza socialismului la modelul de dezvoltare al realismului socialist bazat pe valorizarea unei culturi materiale delimitată riguros de un egalitarism temperat politic, cât și social. Al doilea model apare în anii ’60 și este inspirat de standardele societății de consum capitaliste. Studiul examinează polarizarea și mutațiile semantice ale noțiunii de lux prin intermediul a trei axe de cercetare: a. caracteristicile luxului în comunism, precum și determinanți acestuia pe plan local;b. luxul în economia de penurie din România anilor ’80; c. luxul în piața bunurilor culturale din România anilor ’80. Primul ax de cercetare se documentează în mare parte din sursele românești ale perioadei comuniste considerând documentele oficiale emise de Partidul Comunist Român, textele juridice și articole de presă. La al doilea ax al studiului există o lectură încrucișată din surse exterioare spațiului comunist – studii, eseuri, rapoarte. Ultimul ax schimbă raportul scris oral în favoarea informațiilor obținute prin anchete și interviuri.

Periodizarea comunismului românesc este abordată diferit, în funcție de evoluția socio politică sau de anumite evenimente marcante, considerate relevante pentru delimitarea în etape istorice. De cele mai multe ori este integrat criteriul conducerii de partid, distingându-se astfel perioada regimului Gheorghiu Dej 1948–1965 și cea a regimului Ceaușescu 1965–1989.

Din lectura transversală a surselor teoretice consultate, rezultă că în țările socialismului real luxul pare să fie o categorie rezervată viitorului, un ideal de atins. La nivelul discursului oficial, luxul este condamnat ca

practică socială, dar în același timp poziționat ca o dorință demnă de a fi satisfăcută la un moment dat. Pe măsură însă ce condițiile economice evoluează și nivelul de trai se îmbunătățește, diferența dintre lux și nevoi se estompează, ceea ce deunăzi a fost un lux, devine progresiv o nevoie care trebuie satisfăcută la nivel de masă. Raritatea rămâne totuși o caracteristică de bază a produselor de lux. O abordare complementară pentru studiul luxului în comunism vine din comparația cu varianta sa occidentală capitalistă.Un prim exemplu este oferit de cercetătorul finlandez Timo Piirainen care explică colapsul și tranziția imperiului sovietic concentrându-se pe mecanismele care generează inegalitate, cu alte cuvinte stratificarea socială. Acesta observă că într-o economie planificată este puțin probabil ca alocarea resurselor să anticipeze în totalitate nevoile consumatorilor. Al doilea model, preluat din economia politică, aparține economistului maghiar Janos Kornai, și este dezvoltat în prelungirea unei critici a teoriei economice a echilibrului. El examinează raportul de forțe din piață reținând două procese: cel de„absorbție", specific socialismului, este caracterizat prin penurie, cerere nesatisfăcută și o piață dominată de „vânzători". Al doilea proces, de „presiune", este varianta capitalismului, marcată de abundență, unde puterea aparține „cumpărătorilor".

Problematica luxului în România comunistă poate fi examinată la nivelul discursului oficial, indirect, prin intermediul a trei teme majore. Prima este politizarea consumului, fiind vizibilă în textele programatice, mai cu seamă în expunerile și cuvântările lui Nicolae Ceaușescu referitoare la edificarea socialismului. În „Tezele din iulie", din 1971, referirile la ridicarea nivelului de trai, la bunăstare sau avuție au o dimensiune colectivă, modelul egalitarist fiind asigurat prin „micșorarea decalajului între veniturile mari și cele mici, păstrând o proporție echitabilă, rațională". În deceniul următor, pe fondul crizei economice generalizate, discursul este puternic marcat de raționalizare, recuperare și refolosire, orice formă de risipă fiind aspru condamnată, prin extensie și luxul. Un alt registru relevant este tema moralității, declinată pe două dimensiuni: la prima, avem principiul moral al distribuției, respectiv „principiul socialist al repartiției după cantitatea și calitatea muncii", iar la a doua, era critica mentalității și a modului de viață burghez, inspirată de operele lui Lenin și vizibilă în documentele ideologice.

Ultima temă este cea a legalității socialiste, concretizată la nivel juridic, odată cu completarea Codului penal cu noi „Infracțiuni contra sistemului economic" și Legea 18 din 1968, referitoare la controlul averilor obținute ilicit. Ambele acte aveau incidență asupra venitului, reducând astfel potențialul de acumulare a bunurilor de lux.

După cum notează Crowley și Reid, privilegiile și paliativele sunt concepte cheie pentru înțelegea luxului în societățile din blocul comunist și pentru analiza stratificării sociale. Din acest punct de vedere, putem considera o serie de categorii socioprofesionale, pe primul loc fiind nomenclatura de partid.

Preluând modelul stratificării sociale a lui Bourdieu, putem urmări procesul prin care capitalul economic și cultural devin dependente de capitalul social, structurat pe niveluri diferite de putere și alimentat de un sistem mai mult sau mai puțin complex de relații personale. În privința amplorii economiei secundare, s-a generalizat ideea că bunurile de orice fel se obțin prin „relații".

Penuria de bunuri a atras după sine și dezvoltarea dinamică a economiei secundare, care generează lux, deși noțiunea este relativă, considerând produse precum bananele, mărfurile refuzate la export sau bunurile din Vest obținute pe „pile".

Lucrarea lui Cătălin Negoiță prezintă promovarea produselor de lux în vremuri de criză, în societatea gălățeană. În perioada interbelică, Galațiul a fost unul din cele mai importante orașe ale României Mari, fiind un port important la Dunăre, situându-se pe locul al treilea ca dezvoltare economică, atrăgând numeroase comunități străine.

Existența unor categorii înstărite a condus la apariția unor magazine cu produse de lux. Însă Marea Criză Economică a afectat și orașul Galați, fapt reliefat în această lucrare, prin analiza anului de vârf al crizei, ilustrat în principalul cotidian din oras, *Acțiunea.*

Luxul era destinat unei clase care îl putea limita, dar la care nu putea renunța. Reclamele de lux erau în special în domeniul medical, promovarea de mărfuri și de servicii. În primul domeniu, sunt date ca exemple: tratament pentru slăbire, baie igienică, boli interne; în cel de al doilea, sunt reclame la stofe, mătăsuri, îmbrăcămintea de damă, jurnale de modă, covoare persane, delicatese sau vinuri. Serviciile oferite erau cele auto sau telefonice.

Dan Petre și Rodica Săvulescu au analizat percepția luxului pentru generația Y din România. Generația Y este un segment de populație țintit de companii, deoarece investește mult în propria imagine, iar puterea de cumpărare a acesteia este în creștere. Acest termen a apărut în America, astfel că există un semn de întrebare dacă poate fi aplicat la alte țări. Cei care fac parte din generația Y sunt considerați de regulă a fi născuți în intervalul 1977–1999, deși există dispute cu privire la acestinterval sau privind denumirea acestuia, precum milenarii. Există diferite păreri privind trăsăturile acestor membri: implicată și activistă (Greenberg și Weber), narcisistă (Twenge), pun accentul pe statut, explorează la nivel social, idealiști (Bergh și Behrer), bine educați, acceptă diversitatea culturală, vorbesc limbi străine, reprezintă o forță politică și socială, conectați la tehnologie (Palfrey și Gasser).

Tinerii din generația Y sunt pasionați de lux, conform lui Briones și Casper. Ei vor ca mărcile de lux să reprezinte obiecte de status, cu caracteristici precum calitate, raritate, atenție la valorile morale. Generația Y conturează un nou tip de lux, pluralist, orientat spre experiențe, mai centrat pe inovație și pe protecția ecologică și socială.

Ei sunt dispuși să facă anumite sacrificii pentru a obține produse din categoria premium – și nu au un sentiment de vinovăție pentru aceasta.

Autorii au realizat o cercetare calitativă, încercând să afle cum se raportează tinerii români la produsele și serviciile de lux. Ei se consideră îndreptățiți să aibă acces la orice lucru sau realizare personală ori socială, atâta vreme cât și le doresc foarte mult și depun efort pentru a le obține. Cele mai importante caracteristici ale produselor de lux sunt prețul extrem de mare și calitatea excepțională. Următoarele sunt cele care țin de elementele de identitate și de poziționare perceptuală a brandului, precum confirmarea statutului social. Produsul de lux este privit ca o investiție, datorită diferenței mari dintre puterea de cumpărare scăzută și prețul foarte mare.

Volumul se încheie cu studiile „Lux și necesitate în alimentația românilor" de Constantin Zamfir și „Casa de lux, ca element transnațional" de Ana Maria Munteanu și Valentin Vanghelescu. Primul reliefează diferențele mari de consum, în funcție de apartenența socială: țăranii consumă alimente simple, de bază, iar boierii își permit consumul unor produse de lux. Cel de al doilea prezintă cheltuielile de lux realizate pentru construcția locuinței de către emigranți.

Dan Apăteanu,
Universitatea din Oradea

Antonio Ștefan Sandu, *Etica și practica socială,* Editura Lumen, Iași, 2015, 269 p.

În arhitectura monografiei autorului Antonio Ștefan Sandu sunt inserate o varietate de subiecte, care conturează o viziune de ansamblu asupra laturii aplicative a eticii. Fiind o lucrare valoroasă în mediul didactico-științific, aceasta este la cea de-a 2-a ediție, prima a apărut la Editura Didactică și Pedagogică în anul 2015, sub titlul *Etică și transparență în administrația publică.* Acest volum stă la baza cursului *Etică profesională și transparență în administrația publică,* susținut, de către autor, la Facultatea de Științe Economice și Administrație Publică a Universității Ștefan cel Mare din Suceava.

Motivația abordării problemelelor și a dilemelor etice reprezintă o emergență în societatea contemporană, în care se atestă o criză a valorilor, a eticii și a moralei, ori carențe de ordin deontologic, care au impact semnificativ asupra modului de percepere a normalității, a umanismului și a echității, indiferent de domeniul la care se raportează. De fapt, etica, morala și deontologia sunt pilonii de rezistență, care asigură pregătirea profesională într-un domeniu sau altul, cât și funcționarea mecanismelor de reglementare a raporturilor umane în cadrul activității profesionale. Eticismul și abordarea problemelor de etică, în general, în știință și în activitatea practică, atenționează asupra necesității însușirii unor comportamente, valori, principii și norme general-acceptabile, într-o lume dinamică, egocentrică, cu predispoziție, în anumite cazuri, spre intoleranță, indiferență și neprofesionalism.

În acest context, însușirea valorilor etice fundamentale este una dintre garanțiile funcționării mecanismelor implicate în exercitarea profesiei și a dobândirii profesionalismului în toate domeniile de activitate, în special, în care calitatea raportului subiect-subiect determină efectele și impactul asupra celorlalți și a vieții, în general. Ca argument, autorul menționează faptul că „profesionalizarea eticii ar răspunde necesității de promovare și dezvoltare a unei societăți centrate pe valori morale și pe responsabilizarea profesioniștilor din toate sferele de activitate, inclusiv din cea publică" (p. 141).

Valoarea lucrării rezidă în faptul că autorul abordează, pe de o parte, un subiect relevant în ceea ce privește dimensiunea eticomorală a activității în domeniul administrației publice, iar în altă ordine de idei, aceasta este un suport util pentru studiu și cercetare în domeniul pentru care a fost concepută, dar și pentru domenii adiacente, reieșind din considerentul că în conținut, sunt tratate multiaspectual și transdisciplinar conceptele: *etică, morală ca obiect de studiu a eticii, deontologie profesională.*

Modelarea teoretică a aspectelor definitorii ale eticii este combinată cu elemente ce reflectă latura practică, astfel, un subcapitol este dedicat eticii aplicate, care, în opinia autorului, „își propune să discute particularitățile etice ale unor aspecte controversate și dificile ale vieții contemporane, a căror gestiune nu se mai poate realiza exclusiv prin intermediul teoriilor eticii filosofice clasice. Astfel că etica aplicată reprezintă o abordare transdisciplinară prin excelență, necesitând cunoștințe atât din sfera generală a teoriilor etice, cât și din domeniul particular în care se exercită" (p. 24).

În lucrare sunt abordate, precum este firesc, valorile etice fundamentale în administrația publică, și anume: *dreptatea, responsabilitatea, autonomia, justiția, integritatea, echitatea, confidențialitatea, transparența, justiția socială,* care sunte explicate într-o manieră ireproșabilă. Expunerea teoretică este completată de sarcini de lucru, bazate pe dileme etice, ce necesită a fi rezolvate, atât în manieră deontologică, cât și utilitaristă, reușind prin aceasta, stimularea gândirii critice

și a unei atitudini constructive a utilizatorilor, privind necesitatea cunoașterii și respectării acestor valori în activitatea profesională.

Lucrarea are o structură organică și integră, care oferă o viziune de ansamblu asupra eticii și deontologiei profesionale în activitatea administrației publice, tematica expusă, fiind importantă atât pentru domeniul teoretic, cât și pe eșicherul practic. În plan structural și conceptual, monografia în cauză, este elaborată, conform criteriilor corespunzătoare literaturii științifice de acest gen, în care subiectul este tratat complet și multilateral, conținutul fiind bine proporționat în ceea ce privește compartimentul analitic, retrospectiv, sintetic, și cel interpretativ, creativ, original, în care este expusă viziunea autorului asupra subiectului de referință.

În altă ordine de idei, lucrarea are o structură și un conținut accesibil, pentru a fi utilizată în calitate de material didactic în domeniul eticii aplicate în administrația publică. La finalul fiecărui subcapitol, autorul include sub mențiunea sarcini de învățare, o varietate de surse bibliografice pentru lecturi suplimentare și aprofundarea informațiilor expuse anterior, sarcini de lucru individual, dar și teste recapitulative, toate aceastea fiind utile în procesul de însușire a materiei și extindere a cunoștințelor acumulate post-lectură.

În lucrare sunt inserate o multitudine de subiecte de referință, care contribuie la explicarea, în manieră exhaustivă, a implicațiilor etico-morale în activitatea practică, autorul corelează conceptele cheie ale eticii cu activitatea de cercetare, domeniul juridic sau consilierea etică.

În cele douăsprezece capitole ale lucrării se aprofundează următoarele aspecte esențiale ale lucrării: relația etică și administrație publică, fiind explicate în acest context, conceptele etică, morală, deontologie profesională, etică aplicată; relația drept-morală, accentuându-se însemnătatea conștiinței morale în interacțiunea socială; politica de etică și transparența în administrația publică (construcția politicilor de etică, etica apreciativă, strategii de construcție a politicilor de etică la nivel de organizații); valorile etice fundamentale în administrația publică; principiile și standardele etice (evoluția și dezvoltarea codurilor de etică); perspective etice asupra conflictului; cultura etică a funcționarilor publici; expertiza etică în administrația publică (consilierea de etică și explorarea dilemelor etice).

Pe parcursul activității științifice și de cercetare, autorul a abordat, ca tematică separată, dar și la nivel transdisciplinar, în mod autonom sau în colaborare cu alți autori, etica și problemele legate de etică, în monografii, articole și studii științifice, în calitate de coordonator al unor volume sau în cadrul reuniunilor profesionale, reușind să aibă o contribuție importantă, în ceea ce privește aplicarea preceptelor etice în diverse domenii, în care activitatea celor implicați este marcată de controverse, ambuguitate, dileme și scepticism profesional.

În concluzie, putem afirma, că lucrarea *Etica și practica socială* este, prin excelență, o sursă de formare și informare pe dimensiunea eticii aplicate în domeniul administrației publice, ce contribuie la asigurarea confortului profesional și a profesionalismului, evidențiindu-se prin originalitatea expunerii materialului, profunzimea ideilor și a diversității surselor utilizate la constituirea fundamentului teoretic. Remarcăm faptul că lucrarea se evidențiază, de asemenea, prin stil și eleganță științifică, fiind particularizată amprenta autorului, în calitate de expert pe probleme de etică, care are o viziune progresistă în raport cu aplicabilitatea eticii în diverse domenii ale cunoașterii și practicii umane.

Zinaida Gribincea,
Universitatea din Oradea

William Strauss; Neil Howe, *The fourth turning: What the cycles of history tell us about America's next rendezvous with destiny,* Editura Three Rivers Press, New York, 1997, 398 p.

Neil Howe (1951–) este un istoric și un economist american, absolvent în istorie și economie al Universității Yale. Are o activitate profesională de consultant în marketing, în resurse umane și de planificare strategică. Este co-fondator al „LifeCourse Associates", asociat la „Center for Strategic and International Studies" unde este implicat în conducerea CSIS „Global Aging Initiative" și consilier principal al „Coaliției Concord" care abordează aspecte precum schimbările de generații din istoria americană sau politica fiscală pe termen lung. A coautorat șase cărți cu William Strauss printre care amintim: „Generations" (1991), „13th Gen" (1993), „The Fourth Turning" (1997) și „Millennials Rising" (2000). Alte cărți coautorate de Howe sunt „On Borrowed Time" (1988), „Millennials Go to College" (2007) și „Millennials at the Workplace" (2010). Howe este de asemenea un expert pe probleme demografice și un teoretician important al „generațiilor".

William Strauss (1947–2007) a fost autor american, istoric, dramaturg, director de teatru și lector. Ca istoric, el este cunoscut pentru munca sa cu Neil Howe despre generațiile sociale și pentru teoria generației Strauss-Howe.

Deși prima ediție a cărții a fost publicată în 1997, actualitatea acesteia constă în prefigurarea evenimentelor din SUA care au început cu criza economică din 2008 și care continuă cu instaurarea administrației Trump propulsată la guvernare ca urmare a unui val de reacție socială populistă. Mai mult, consider că această carte are o semnificație aparte pentru clarificarea fundamentelor ideologice ale mișcării populiste în fruntea căreia se află președintele american Donald Trump.

Mișcările populiste sunt structuri ideologice ce au nevoie de elite care să definească și să explice clivajele din societate și să ofere soluții politice la problemele sociale ridicate de acestea.

Deși Trump a candidat la președinție din partea Partidului Republican, din punct de vedere ideologic acesta nu reprezintă conservatorismul ce a caracterizat ultimele două mari perioade prezidențiale republicane (Reagan și Bush). Din punct de vedere ideologic, Trump, un fost donator al partidului Democrat, prezintă un amestec de cosmopolitism, caracteristic marilor metropole de pe coasta de est, cu un soi de naționalism protecționist. Aceste poziții ideologice, pe care le-a manifestat în public de mai multe ori în decursul carierei sale ultra-mediatizate, par la prima vedere antagonice însă ele se combină fără probleme în personalitatea oportunistă a președintelui american.

Om de afaceri din domeniul imobiliarelor, personalitate tv, Trump nu citește, nu este un erudit în politică, istorie sau economie, nu are stofă de ideolog. Instinctele sale naționaliste au fost canalizate spre un discurs naționalist-populist, de către o serie de personaje considerate marginale în spațiul politic sau academic american.

Un orator peste medie, Trump a exprimat în campania electorală idei politice ce vizau recalibrarea relațiilor internaționale ale SUA, repatrierea locurilor de muncă din industrie, limitarea imigrației, revigorarea socială, economică și politică a clasei „uitate" formată în cea mai mare parte din populația albă ce și-a pierdut statusul social și economic în urma „marii deschideri" economice spre Asia începută de președintele Nixon, accelerată de președinții Clinton și Bush jr., și a instaurării

acordului de liber schimb nord-american (NAFTA) la mijlocul anilor ’90. Trump a avut o serie de convingeri proprii, cristalizate înaintea campaniei electorale, precum considerarea relațiilor comerciale cu China și NAFTA sau participarea SUA în diverse alianțe sau conflicte militare ca și contrare cu interesele SUA.

Dacă față de problemele politice ce vizau relațiile externe ale SUA miliardarul american avea o anumită afinitate, problema „clasei uitate” i-a fost sugerată ca temă de campanie de către cel mai important personaj al campaniei electorale și a începutului administrației Trump: Stephen (Steve) K. Bannon.

Steve Bannon, fost căpitan în marina americană, bancher la Goldman-Sachs, producător de filme la Hollywood, a intrat în spațiul politic și jurnalistic din SUA prin intermediul site-ul politic Breitbart.com pe care l-a condus până l-a intrarea sa pe post de șef de campanie a lui Trump urmând să facă apoi parte din administrația prezidențială pe post de „strateg principal”.

Bannon a regizat două filme documentare intitulate „Generation Zero”, difuzat în 2010, și „The Undefeated”, ce a fost difuzat în 2011, ambele conținând indicii cu privire la viziunea și viitoarele acțiuni politice ale acestuia. Filmul „The Undefeated” a vizat cariera guvernatorului statului Alaska, Sarah Palin, personalitate importantă a Partidului Republican a cărei carieră politică a culminat cu candidatura la postul de vicepreședinte al SUA alături de fostul senator american John McCain în alegerile din 2008. Palin a reprezentat mișcarea „tea party” o mișcare neoconservatoare în cadrul republicanismului american, menită să revigoreze responsabilitatea fiscală, spiritul patriotic și moral al Partidului Republican. Bannon a susținut mișcarea „tea party” pe care a considerat-o un model de revoltă împotriva elitei politice (establishment eng.) republicane, pe care o considera coruptă, promovatoare de politici economice și strategii internaționale contrare cu interesele SUA.

Dacă în mișcarea „tea party” Bannon a identificat un mijloc de acțiune politică, în documentarul „Generation Zero” Bannon va revela clivajele principale pe care le va pune în centrul ideologiei sale. Documentarul realizat de Bannon are două teme principale: critica situației care a generat marea criză din 2008, precum și măsurile luate de către elita politică americană în vederea soluționării crizei. Toate aceste aspecte sunt abordate de Bannon din perspectiva teoriei asupra istoriei prezentată de Strauss și Howe în cartea ce face obiectul recenziei.

Cartea este structurată pe trei părți la care se adaugă un capitol introductiv. Intitulat „Iarna se întoarce” („Winter Comes Again” eng.), capitolul introductiv prefațează „profeția” cu privire la viitorul SUA și teoria pe care se fundamentează acest demers futurologic. „Profeția” vizează o perioadă de criză majoră prin care SUA va trece în mod inevitabil începând cu a doua jumătate a primului deceniu din secolul XXI. Autorii pornesc de la o teorie a istoriei ce propune o viziune ciclică, recurentă a timpului opusă viziunii lineare, comune gândirii moderne izvorâte din perspectiva științifică asupra timpului fizic și a evoluționismul acumulaționist promovat de științele sociale.

Howe și Strauss împart timpul în „saeculum” (lat.), perioade ce durează aproximativ 80–100 de ani (cât o viață de om) care cuprind la rândul lor patru etape numite „turnings” (eng.), ce se poate traduce aproximativ prin cuvântul „cotitură”, reprezentând o perioadă de aproximativ 2–3 decenii cu caracteristici speciale (p. 18). Prima „cotitură” („High” eng.) este o perioadă caracterizată de emulație socială, întărire a instituțiilor, slăbire a individualismului, precum și de apariția formelor noii ordini sociale concomitent cu începutul decăderii celei vechi. Urmează „trezirea” („Awakening” eng.), o perioadă de deșteptare spirituală, caracterizată de o critică asupra vechii ordini sociale realizată cu argumentele morale ale noii ordini. Cea de a treia „cotitură” reprezintă „destrămarea” („Unraveling” eng.) caracterizată de

întărirea individualismului și slăbirea instituțiilor în contextul decăderii ordinii vechi și a avansului social al noii ordini. Ultima etapă din „saeculum", „criza", este o perioadă caracterizată de conflicte în care se desăvârșește înlocuirea vechii ordini sociale cu cea nouă. Dacă societatea supraviețuiește crizei ciclul istoric se repetă.

În prima parte, intitulată „Anotimpuri" („Seasons" eng.), ce cuprinde patru capitole, autorii prezintă o analiză filosofică și istorică asupra ciclicității istoriei. Howe și Strauss combină elemente de mitologie, metafizică a istoriei cu observații asupra recurențelor din istoria britanică și americană din ultimii 500 de ani.

Lectura este plăcută, informația abundă în referințe filosofice, istorice și literare din antichitate până în prezent, fără a copleși însă cititorul sau de a lăsa impresia unui amalgam eclectic de informație fără un scop explicativ. Analiza se perindă din antichitate, pornind de la civilizația etruscă și romană, trecând apoi prin mai multe abordări europene și non-europene asupra ciclicității timpului istoric. Conceptele centrale ale analizei sunt cele de „saeculum", termen utilizat din antichitate și redescoperit în perioada renașterii, și „cotitură" sau „etapă", analizate prin referințe asupra interpretărilor și teoriilor unor istorici precum Quincy Wright, Arnold Toynbee, Immanuel Wallerstein sau George Modelski. Autorii subliniază periodicitatea acestor „cotituri" ale istoriei ce formează un tipar („pattern" eng.) de-a lungul istoriei britanice și americane.

În capitolul trei, intitulat „Anotimpurile vieții" („Seasons of Life" eng.), Howe și Strauss încearcă să explice analogia între „saeculum" și viața unui om argumentând cu cuvintele lui Ralph Waldo Emerson că „nu există istorie, există doar biografie" (p. 70). „Cotiturile" prezente în „saeculum" seamănă cu marile etape din viața unui om, afirmă autorii, analogie ce vizează schimbările care s-au produs cu precădere în epoca modernă și contemporană odată cu mărirea considerabilă a speranței de viață. Dincolo de transformările somatice și psihologice ce acompaniază fiecare etapă a vieții omului, autorii subliniază relația între istorie și „generații", determinând combinații aparte pe un fond psihologic comun, ceva asemănător cu teoria lui Pareto asupra reziduurilor și derivațiilor.

Cartea abundă de taxonomii argumentate asupra generațiilor americane. Astfel, în capitolul 3 (p. 74), se prezintă generațiile începând cu anul 1843 până la apariția „mileniali-lor" („millennials" eng.), generație născută între 1982 și 2002, esențiale în argumentația părții a doua a cărții. Unul din scopurile principale ale lucrării constă în explicarea relației între generații și diversele „cotituri" sociale prin care a trecut societatea americană. Pe tot parcursul lucrării, Howe și Strauss combină în explicație elemente științifice (istorie, demografie, economie, sociologie) cu elemente ce aparțin filosofiei, teologiei, hermeneuticii sau culturii populare aspect ce pentru unii poate însemna o diminuare a valorii „științifice" a lucrării. Un exemplu în acest sens este utilizarea în argumentație a patru „arhetipuri" ce caracterizează fiecare „cotitură": „eroii", „profeții", „nomazii" și „artiștii" cu ajutorul cărora autorii subliniază caracteristicile importante ale fiecărei generații, precum și a liderilor perioadei.

În ultimele două capitole ale primei părți, Howe și Strauss fac o analiză istorică amănunțită asupra teoriei ciclicității timpului istoric pornind de la istoria americană, punctul focal al analizei fiind reprezentat de conceptul de „generație". Analiza este multi-dimensională abordându-se aspecte ce privesc: politica internă, relațiile internaționale, economia, structurile sociale (familia), demografia, coeziunea socială și cultura americană. Se analizează în mod detaliat schimbările sociale produse de generațiile care se succed, precum și elementele definitorii ale acestora.

În partea a doua a cărții, ce cuprinde 5 capitole, se analizează „saeculum"-ul contemporan al istoriei SUA denumit de autori „milenial" care a început după cel de-al Doilea Război Mondial. Fiecare capitol detaliază o

„cotitură". În capitolul 6 se analizează perioada denumită „Efervescența americană" („American High" eng.), etapă ce debutează după încheierea celui de al Doilea Război Mondial și se încheie cu asasinarea președintelui Kennedy în noiembrie 1963. Se prezintă diverse aspecte ale emulației postbelice caracterizată de o participare economică și socială ridicată, de întărirea familiei și a instituțiilor și, în general, de o viziune optimistă asupra viitorului. Autorii prezintă o analiză a primelor „cotituri" din „saeculum"-urile anterioare britanice și americane, sugerând o echivalență din perspectiva optimismului emanat de perioadele respective. Howe și Strauss insistă asupra tendințelor sociale relevante, asupra identificării grupurilor demografice ce caracterizează perioada și care vor exercita o influență majoră asupra societății americane.

În capitolul 7 se prezintă următoarea etapă denumită „Revoluția conștiinței" („Conciousness Revolution" eng.), ce durează între 1964 și 1984. Ideea centrală ce caracterizează această perioadă este orientarea către critica socială a societății americane odată ce bunăstarea economică părea asigurată de realizările „cotiturii" precedente. În această perioadă, marcată de crize succesive, se schimbă centrul de greutate al culturii către individualism, civilizația americană devenind tot mai narcisistă. Este remarcabilă descrierea transformării generaționale, a relației dintre generațiiile „G.I." și „Boomers", compromisurile adoptate le-a permis primilor să devină cea mai înstărită generație de „seniori" din istoria Americii, iar „bommers"-ilor să preia conducerea culturală a Americii. Odată ce sistemul de valori este controlat de generația „boomers" se constată o reevaluare a statusului copiilor și a familiei tradiționale în societatea americană.

În capitolul 8 Howe și Strauss analizează cea de a treia cotitură contemporană intitulată „Conflicte culturale" („Culture Wars" eng.), etapă care începe odată cu instaurarea lui Ronald Reagan ca președinte al SUA și se estimează de către autori a se încheia în 2005. Construită pe fundamentele individualismului instaurat de „cotitura" precedentă, atomizarea societății evoluează spre coagulări de nișă, grupuri sociale care se identifică pe o anumită caracteristică comună ce permite activismul social. Structurile largi ideologice ce au dominat politica americană sunt înlocuite de grupulețe ideologice agresive ce lasă tot mai puțin loc compromisului politic. În contextul dezvoltării internetului, cultura devine dominată de pseudo-intelectualism și de cinism, simptom al unei civilizații aflate în faza de decădere. Sub presiunea multiculturalismului și a inegalității sociale coeziunea societății americane cunoaște o slăbire fără precedent.

Capitolele 9 și 10 prezintă o prefigurare a crizei care va încheia „saeculum"-ul contemporan, „profeția" amintită încă de la începutul cărții. Dacă în capitolul 9 autorii analizează crize similare din istoria SUA, în capitolul 10 se prezintă posibile scenarii pentru criza ce va urma din care aș aminti două scenarii care s-au împlinit în perioada ce a urmat scrierii cărții: atacul terorist asupra SUA și „Marea devalorizare" („The Great Devaluation" eng.) ce corespunde în viziunea mea prăbușirii domeniului imobiliar și a sistemului financiar în 2007–2008.

Partea a treia cuprinde două capitole în care Howe și Strauss încearcă să ofere sfaturi pentru a confrunta criza ce converg spre ideea de moderație în economie, politică, cultură și în abordarea problemelor de securitate.

Ca o notă critică, m-a surprins lipsa referințelor în carte cu privire la procesul globalizării, termen ce nu apare pe parcursul cărții. Tensiunile între naționalism și globalizare sau între multiculturalism și identitatea națională sunt elemente centrale ale războiului cultural la care asistăm atât în SUA, cât și în Europa. Pot găsi anumite circumstanțe atenuante autorilor în sensul că Organizația Mondială a Comerțului s-a înființat în 1994 și acceptarea Chinei în organizație se va face doar în 2001 cu consecințe semnificative asupra economiei și societății americane și tot în anul 1994 se va implementa NAFTA

acordul de liber schimb nord american. Externalizarea locurilor de muncă din sectorul manufacturier a declanșat o serie de procese negative economice și sociale, cea mai semnificativă fiind sărăcirea și diminuarea fără precedent a clasei de mijloc, pilon esențial al democrației americane. Steve Bannon a înțeles aceste aspecte și a militat pentru revizuirea relației cu China sau NAFTA și a focalizării atenției politicilor americane asupra grupurilor sociale defavorizate de politica agresivă de globalizare a regimurilor Clinton, Bush și Obama. În viziunea mea, Bannon a preluat de la Howe și Strauss o viziune asupra istoriei (americane), ceva asemănător cu ceea ce reprezintă dialectică marxistă pentru orientările politice de stânga.

Dincolo de aspectele criticabile, ce în viziunea mea oferă valoare euristică unei lucrări, recomand această carte tuturor celor ce doresc să înțeleagă relația dintre evoluția demografică și sistemul politic, economic și cultural al SUA. Prezenta recenzie nu poate reda bogăția, calitatea informației și a inferențelor realizate de autorii cărții. Este o lucrare ce readuce în prim plan valoarea intuiției și a perspectivei culturale în analiza socială într-o perioadă în care suntem asediați cu tot felul de analize „științifice" în domeniul social ce nu reprezintă decât instrumente într-un război informațional și ideologic ce vizează direcția în care va evolua omenirea în următorul „saeculum".

Botond-Zsolt Bottyan,
Universitatea din Oradea

ISSN: 2668-1455
ISSN-L: 1220-5389